

4876

РЛГ
27

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
№ 1. Сп. 2573



ВОЈИН,

ЛИСТ ЗА ВОЈНЕ НАУКЕ, ВЕШТИНЕ И НОВОСТИ.

ИЗДАЈЕ И УРЕЂУЈЕ
ДРАГАШЕВЊ
ОФИЦИР И ПРОФЕСОР.

Патријотизам су дела,
А не гола жеља.

ГОДИНА
II.

С 1. планом, 4 карте и 4 слике.



У БЕОГРАДУ
У ДРЖАВИНОЈ ПЕЧАТНИЦИ.
1865.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

22

ВОЈНА

ИСТОРИЈА ВОЈНЕ И ВОЈНИКА

ВОЈНА И ВОЈНИКА
ИСТОРИЈА

Радити ваља за земљу и род,
Па онда ће нас видети Бог,
А ако с' неможе кол'ко би с' хтелo,
Онда онол'ко, колко се може:
Боље ј' и мало,
Него нимало. —

Драгаш.

ДРАГОШ

II

Београд, 1918.

ДРАГОШ

Београд, 1918.

1918



Садржај.

	Страна
I. Различити чланци и састави.	
1. Дневник једног Србина у рату Аустрије против Француске 1796 *	1
2. Путописне белешке из Градишта у Пекијдан	16
из Милановца у Неготин	42
3. Турски стан у чифтлуку	25
4. Битка код Баточине 1689.	33
5. Напад на дупелске опкопе	65 и 127
6. Пензија за чиновничке удовице	97
7. Руска николајевска академија	111
8. Војничко посматрање Србије Пристап	138 и 175 138
I. Кнеж. Србија на истоку	
1. Географијско посматрање	141
2. Војничко посматрање	145
II. Кнеж. Србија у европ. Турској	
1. Географ. посматрање	175
Реке	176
Планине	180
Путови	183
2. Војничко посматрање	188
Турска спрам Србије	190
Србија спрам Турске	
У одбрани	192
У нападу	194

* Ово је доцније изишло подпуно у књизи за себе под називом Србска војници у француској војни.

Закључење	196
9. Теорија војничког закона	159...
Глава I, О праву уопште	160
Право природно	162
право људи.	169
Јавно право	173
Административно право	207
Политичко право	208
Глава II. Организација судова	208
Организација војничких судова	112 и 223
Глава III. Надлежност суђења.	231
Глава IV. Судски поступак	255 и 287
Глава V. Каштиге.	293 и 319
Закључење	321
10. Путови по Србији са 4 карте	198
I. Светска трговинска струја с 1. картом	200
II. Главна трговинска била по Европи с	
1. картом	223
III. Путовна разграна по балканском пол-	
острву с 1. картом	275
IV. Путовна мрежа у Србији с 1 картом	327
11. Пруски план за флоту	203
12. Нов земљомерни сто с 3 слике	271
13. Генерал Уиљем Шермен са сликом	303
14. Одломци из стилистике	359
15. За историју	362
16. Бој на Граховцу	365 и 375
II. Ђижељност.	
A. Критике и реферати	
1. Војевање Срба од 1804—1813	29
2. Нега војника у рату и миру	106
3. Нов жут барут од Шульца	151
4. Рат планински од Рехрона	231
5. Две године међу зуавима.	241
6. Кримски рат с лекарске и видар. стране 285 и 313	

7. Пастирске беседе војницима	Страна 317 и 353
8. Нега рањеника у рату и женевска кон- ференција	372
<i>Б. Огласи.</i>	
1. Нове књиге	30, 62, 108, 157, 206, 358
2. Нове карте	31, 64, 107, 252, 253
III. Новости.	
<i>Србија</i> , нов сој коња за артилерију	58
<i>Турска</i> три нове оклопнице	105
Утврђивање руско-турске међе у Азији	228
Поправке у војсци	228
Војно вежбање	229
Хришћанска војска	230
<i>Аустрија</i> , утврђивање Беча	58
Земунско ријечка железница	59
Пробе у Поли	103
Укидање ракетне батерије	104
Поправке око пушке	157
Две нове оклопнице	231
<i>Русија</i> , нова организација војске	157
<i>Италија</i> , Кастеламаре ратно пристаниште	105
<i>Француска</i> , неусвајање пруске пушке	104
<i>Енглеска</i> , Тужба на оклопнице	61
<i>Пруска</i> , Сабља-пушка	60
Ново паљиво	61
Ножеви за снопље	254
Нов сто за мерење	61
<i>Шведска</i> , пробе из новог топа	104

Уза све ово још је Војин за 1865 годину донео био од „Србски војника у француској војни“ 9 табака, и од „Војника на маршу“ 3 табака.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДНЕВНИК ЈЕДНОГ СРБИНА*у рату Аустрије противу Француза 1796.*

Случајно наиђемо ту неки дан на неколико листи однеког старог календара печатаног у Војводини ал нема му ни почетка ни свршетка. Ту видимо одломак из дневника неког Србина, који је војевао противу Француза. Прочитамо и видимо, да би био врло забаван нашему војинству, јер се у њему просто а лепо црта живот ратнички. Ал осим тога пало нам је врло пријатно у очи то, што видесмо, како су ову ил ону реч из војничке терминологије посрбљавали Србљи војници у аустријској војсци. За љубав дакле забаве, те интересантности и старине ево саопштавамо тај одломак нашој публици уверени, да ће јој то парче бити врло пријатно. Штета само што нема ни почетка ни свршетка. Ал мислимо да ће се тај календар, наћи код кога год од Срба, па ако га који буде имао, ми га ево овде молимо, да нам га пошље, те да цело у „војину“ саопштимо. Ствар је не само занимљива него и поучна, које ће сваки лако и из овог одломка видети. Ми у њему нисмо ништа изменили, ни речи, ни штил, јер држимо, да би тиме много оштетили карактер самога састава.

Једино што смо изменили, то је што смо узели нов правопис, јер нам је за само печатање лакше било, а и зато, што у одломку на више места писме е морало се читати и овако и онако н. пр. једанпут као е други пут као је. Све друго остало је као



тамо, а и познати се може. И оне речи, које су у загради, нису додате од наше стране, него је тако то и тамо било.

Ево самог тог одломка:

— — — — —

— — — — —, и кажи свим, да је наш овдашњи командант генерал барон Фрелих нагло од колике разболевши се, мени за време док који генерал дође команду и планове предао и заповедио, да се сва његова војска мора за 2 сата код Херболцхајма скупити, одакле ће се друга наредба учинити. Шумарски сада предузме свој пут мало у кас мало у трк, свим трупама које је на путу нашо, изручи примиту заповест, на које сваки свој пут к Херболцхајму узме — и већ више нигди никог невидећи, путем летећи и тамо тежећи куда се пуцњава Кондеови топова чује, упазивши на један пут себи на супрот на коју летит једног француског официра, истргне сабљу — но овај почне махат белом марамом, и када се на ближе састану увиди Шумарски да овај има белу кокарду на капи, и само ова разликовала је наше Кондинске Французе, од наши непријатеља Француза. На 30 корачаја викне Шумарски (halt) стој! и пита онога куда ћеш, онај одговара идем к вам носим писмо од принца Кондеа, вашем генералу Фрелиху. Овај помисли то је добро, састану се на ближе, и млади Шумарски покаже овоме своју цедуљу — овај њу прочита, и рекне јасам ађутант од Кондеа, познајем вашег мајора Фримонта добро, мисмо земљаци из Елсаса, ја идем с вама к њему — и тако ми касајући и трчећи дођемо пред наше страже не далеко од херболцхајмског гробља, али тамо на друму стои мајор Фримонт, са капралом Матом Радичевићем и 16 катана, што ми два брже идемо то он све смркнутије на нас гледи. Француз поклони се и поче с њим говорити, но Фримонт, из разговора искуси, да он није Кондеац но



WWW.UNJLIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

прави непријатељ Француз. Зато потргне сабљу, заповеди му да доле с коња силази, овај видећи обколит повинујесе и буде свезан, у логор одведен, и трећи дан како се је говорило као франц. шпион буде стрељан. Шумарском пак рече мајор Фримонт! ти заслужујеш остру каштигу, што си се дао преварити, и моје писмо ниси ономе у руке однео и предао, где сам ја теби заповедио, твоје младости ради уштеди ћу те, но ево ти ове цедуље опет и што брже можеш лети онамо и предај ју ономе коме сам ја пре заповедио, ако би у путу уваћен био, или би се у бој скиме пустити морао, то да пре цедуљу ову уништожиш. Сад овај врати се на свој опасни пут на ново, код прве шуме увати га мрак, он дође к једном јегеру (спахинском шумару) и замоли га да га каковим крајњим путем из ове шуме изведе, овај то драговољно учини, и мешто управо на Французе изведе га једним левим путем и покаже му ватре где је Конде са његовим кором на конак стао, он тамо дође свој налог сврши. Таки ову ноћ крене се овај сав логор у Херболцхајм с којима и Шумарски дође, и од Фримонта радостно примит буде. Одавде помаширамо сви у више колона (одјеленија) натраг.

21. Јулија пођу Французи за нама преко Хеслингга кроз земљу Виртембергску. Ерцег од Виртемберга подложи се франц. генералу Моро, многе његове трупе и саксонске оставе нас, и побегну кући, кроз које наш кор, то је генерала Фрелиха врло ослаби.

28. Јулија код Донауешинген стигну Французи нашу аригарду (защтитницу) тако се зове она трупа која остраг иде, и од нападенија главну војску чува, ову је предводио мајор Фримонт, овде таки Фримонт заустави се пошље разсуге тераче напред, и на овоме пољу измеђ Донауешинген и ХиФлинген гди Дунав река извире побијемо се. Вахтмајстер Михаило Павлица Личанин из Плоче, са 35 катана предводи

прве момке а за њима лајтнант Никола Шибалић са своим Цугом. Вахтмајстер Ђиро Крагуљац из Глине удари другим путем од села Гајзинген француским предњаком за леђа, и тако пуцајући и по пољу посамце терајући и борећи се дотерају Французе под Донауешинген. Крагуљац једног непријатељског официра стигне, по глави посече и увати. Шибалић и Павлица добију 9 робова и 6 коња, но и они изгубе 4 коња и 2 момка, и тако сваки дан ми са непријатељском предводницом (авангардом) бијући се, дођемо четврти дан под Мескирх гди у логор станемо.

8. Августа буде ритмајстер Јоан Крмпотић са своим ешкадроном у селу Милен на Дунаву на команди — и ову исту ноћ пошље стражмештера Андру Лончара са једним цугом у село Фридинген преко Дунава да тамо побије ил повата стражу непријатељску. Ови у један сат после пол ноћи прегазе врло узани и плитки Дунав, приближе се реченом селу и умотре пред њима стражу 6 пешака и 4 коњаника небрежљиво спавајући, 4 катане и капрал Никола Пауновић сјашу с коња превуку се у густом мраку к њима четвороношке, и како сваки свога за врат счепа, тако долети и Лончар са остали момци и све, без да је само једна пушка пукла, поватају и тако сви 10 Франц. и 4 коња заробе и доведу.

15. Августа 1796. ритмајстер Стеван Кобасица од Кобасичаре бивши на команди под селом Менген, на Дунаву, а Французи преко једне мале воде која у Дунав утиче, у селу Моос. Французи увече са првим мрачком на њега ударе, но он њи са 90 пешака од Дајчбанатске регемента и своим ешкадроном живо дочека, капетан Розенфелд са свои пешаци банађани даде оштру ватру и кадет стражмештер Јово Јанковић, са капралом Поповићем и са свои банађани јурише са бауганетима на Французе, многе пободу, на које потом Кобасица повиче, да пешаци непу-



цају, но да стану, а он напусти таки своје катане који многе Французе пешаке по мраку гонећи изсеју, но и од нас 9 момака и 10 коња које рањени које убијени буду.

22. Августа код Тајнинген трећа и четврта дивизија све Хорвати под мајором Чудићем и Морбертом буду одредити, да пред војском предводницу (првоборце) воду. Ови, један и други како зора забели сваки по 100 момака распу у пленкере (тераче), који на непријатељске видете како муња на вршко нападу и натраг их баце, но француски генерал Моро како виде да су њиове прве страже растеране извуче многе топове у ленију, и видећи да наши више са коњаницима нежеле, са пешацима напред ступају не задржано постави Французе у четвероуглије и хрпе. На које принц Карл овим двома дивизијама још прву и другу под нашим новоаванзираним обристлајтантом Ловасом у помоћ пошље, како ови тамо дођу, на то Морберт с леве, а Чудић с десне стране друма, незадржано атагирају, једно четвероуглије пешака и једну хрпу (масу) коњаника таки распу и многе изсеју. Француски генерал Бернардот за малим измакне да га Чудић са својима момцима стигао и уватио није, који само брзини свога доброга коња захвалити може, Чудић био га је на 4 фата стигао, но сабљом немогаше га домашити. Обадве ове наше коњаничке дивизије хорватске, који су овај дан 23 момка и 31 коња које мртви које рањени изгубили, добили су од Ех. Карла писмему похвалу. Али наша војска на десном крилу надбијена буде, и сва ормада натраг уступи.

1796. 7. Септембра п. р. пошље Фелдмаршалајтант барон Фрелих ритмајстора Чивића са његовим сремским, и ритмајстора Крмповића са једним хорватским ешкadroном под командом мајора Волфскел од Е. Х. Лотринг драгона Французима за леђа да њиов

депо (оставу) код вароша Дахау отму. Ови крену се у вече у 4 сата прођу странпутице околу непријатељски стража, пређу преко воде Изер, и дођу целу ноћ путујући у прозорије пред варош Дахау у Бабурској, обколе у највећој тишини и тајности непријателску команду која је овде 400 момака била у лежицу, који су касу, неколико топова, и богажију чували. Французи овде никад ненадајући се непријатељу, касно усмотре нас, дигну ларму но забадава, наши тромбетери засвирају атаг — на које ми у нутра са сабљама улетимо, и они већим талом још неоружани повичу, пардон! пардон! т. ј. предајемо се. Капрал Јован Јовановић из сремског Јарка буде послан на велику варошку капију — да франц. официрима који би из вароша потегли бегати пут затвори са 20 момака. Један комесар на интову и 2 добра коња — излети напоље, но Јовановић заустави га, овај моли да га пропусте, говорећи јасам комесар а не војник, пружи Јовановићу 2 прекрасна златна сата, и једну свилену кесу са 200 лоисдора а 14 ф. Јовановић то прими, но мешто да га пропусти стера га са кола доле и пошље га ритмајстору Чивићу са стражом. На другој капији буде Петар Дедић из сремски Никинаца. Овај дочека 3 официра, добије од њи интов и 460 дуката и сву троицу као робове доведе својему ритмајстору. Без сваког крвопролитија добијемо овде 48 кола с генералским и официрским пртљазима (богажиама), касама, барутом и другим стварма напунити, 176 коња и 5 топова. Овде је од целе француске ормаде каса (новци) била. Све ово у највећој хитости скупа са 360 робова поведемо собом, и тек што смо на један сат измакли, увидимо преко једног брда, да непријатељски генерал Абадуци чујући за нас са коњаници лети да Депо избави на које и ми принуђени будемо боља пожурити се, но робове одпустимо, а само кола,

коње и топове даље поведемо. Кола једна под нов-
 цима изломе се, драгони таки бурад са ова кола сбаце
 доле, полупају, кесе и француски талири распусе по
 ледини; ови почну купити, мајор Волфскел пошље
 тамо нагло капрала Шумарског да то забрани — које
 могућно nebude, јербо Пемаци вичу пан капраљ ми
 то незоставимо, и тако к њим дође неколико и наши
 гранички катапа и ову ледину од талира очисте, и
 ту је било како је комесар после казивао 20000 та-
 лира. Бојећи се Волфскел и Чивић да се то још ко-
 јима колма недогоди — заповеди, да сваки момак
 по нешто богажије то јест непријатељска пртљага
 (бисага) из кола узме и то да буде њиово, само да
 се кола са бурадма у којима су новци олакшају. Зато
 мало станемо, на овај начин кола олакшамо, и брже
 коње потерамо, и тако срећно преко једне шуме из-
 макнемо, у први мрачак воду Изер прејашимо, и коње
 одморимо. Кад дан буде већ дођемо преко наши
 стражи под село Саандхофен. Саде овде сваки свој
 терет отвори и погледи што који има. Све што су
 год Французи од Рајне па догде од Немаца покрали
 и поотимали то је било овде. Новаца што је који
 официр имао, то је све овде, сати, различите чоје,
 свиле, платна, прстења, минђуша и тако даље, тога
 је свега овде доста било, које су пахори од наши
 момака за богателу покуповали. Од генерала Моро
 један интов са 4 коња добије Чивић а други такођер
 са 4 коња обдержи мајор Волфкел за себе, ритмај-
 стер Чивић своје пошље у Срем: Хертковце својој
 госпои. Каса, коњи, кола, и топови предаду се у гла-
 вни квартир принцу Карлу. Говорило се да је ону
 ноћ када смо коње одмарали, једног малог буренцета
 у којима су дукати били нестало но куда је прошло
 није се могло изнаћи. После кратког времена јаве се
 катапа да им се за уфатите коње по препису по 6
 дуката а тако и за топове од царства наплати. На



које принц Карл одговори овако, кроз заробитог комесара француског зна се колика је непријатељска каса јака била, а зна се да новаца скоро четврти тал фали, зато за сада нека граничким катанама то награжденије буде, што су без допуштења сами узели. У напредак пак који овакови царски указ и закон преступи, хоће без сваке милости оштро каштигован бити. У почетку Септембра сва наша војска опет напред пође.

17. Септ. код вароши Кемпфтен даде Ех. Карл са сви страна на Французе ударити. Наша четверта и пета дивизија свака пет стотина коњаника јака, буде одредита на гореречену варош пред којом су 3 регименте француски пешака и једна коњаника стојале. Пешаци наши особито србски Ћјулај и Меоновића фрајкор дуго су се овуда јуначки борили, но и тако немогоше добро успјети, и Французе из њихови места изтерати, зато наши навезу 18 топова и почну Французе страшно бити, на које они принуђени буду, једни около вароши а други у варош у нутра повуку се. Како то мајор Фримон види, тако заповеди да Готшлигов ешкадрон, не у реду, но разсут на Французе атагира, и да гледе с њима скупа на један ма на капију и у варош ући, тромбетери засвирају са сви страна атаг, а топови пуцати престану. Овај ешкадрон залети се на капију, а Ћјулај фрајкор који је близу капије био, проспе на Французе грозну ватру, ови сгуже се на капији, на то насрнемо и ми на њи многе под капијом изсечемо и с њима скупа у нутра улетимо, почнемо их по сокаци (улицама) гонити, и за пол фертаља сата на поље их истерамо. Капрал Шумарски са 12 момака јесте први био, који са његови момци у нутра улетио и једног француског капетана и 16 пешака заробио. Оберлајтнант Јеленић и стражмештер Ћиро Брагуљац буду овде ранити, и то изван вароши када су један непријатељски мост





отимали. Капрал Спиридон Јанош из банатског села Кусића са 12 катана облети околу вароши посече 3 Француза и увати 5 пешака, но и сам од једног коњаника по левој руци мало посечен буде.

Десно од ове вароши Кемпфтен у једну велику шуму гди је 3 регименте Француза било, јуриши наш србски Ђулај фрајкор са 2 баталијона од Бењовски регементе, и после 2 сата дугог боренија изтерају Французе из шуме напоље, како се ови напољу покажу, онај исти час атагира и наша прва дивизија иза шуме с десне, а трећа с леве стране, на оне пред собом находеће непријатељске коњанике, разтерају их, и тако нападну на оне из шуме изтерате Французе који ни времена имали нису у војени ред поставити се и зато сви које исечени које поватани буду. Мајору Морберту предаде се један читав баталијон, и тако Французи овај дан више од 4000 које мртви које ранити изгубе. Капрал Мато Маројевић из Беловара са његови 10 момака отме једна кола са барутом, а стражмештер Теофило Милошевић један топ — од наше регементе погину овде 7 момака и 12 коња окром рањени. Лајтнант Франц граф Клари Антон от Гвоздановић стражм. Јосо Перишевић буду од сабље, а оберлт. Андрије Барић од пушке ранити.

22. Септембра код вароши Меминген у Швабској буде велико сраженије. Наш генерал барон Фрелих са његовом војском присече Французима пут, и тако француски генерал Моро буде принуђен себи пут које са топови које на јуриш отворити. Од јутра до пол дана јесу топови непрестано грмили, и више од 8 кола с барутом кроз кумбаре које од наше које од њиове стране јесу запалити и у воздух отишле, црни дим који је запалита кола коње и кочијаше у висину носио, тако је висок и густ био, да се сунце видити није могло. Ови су наполе печени с расути костима доле падали. Лево и десно колико се оком

видити може, грме топови, пуцају пушке, звекећу сабље, блиста се ватра и пуши се густи дим, да се наши од непријатеља разазнати нису могли. Но ми принуђени будемо Французима који је трипут више било него нас, и који су више од две иладе људи изгубили пут отворити. Оберлајтнант Крпан са једним крилом наши катана одреди се да на левој страни пут који у Хаф води затвори, и дотле брани се и непријатеља напред непушта, док се наша 2 немачка баталијона који су се расули били нескупе. Оберл. Крпан тако пошље на мост зовоми Хаф капрала Станка Шумарског из Срема, а на једну воденицу, капрала Илију Мирковића из Лике сваког са 18 катана да се тамо дотле боре докле год њихова последња снага подносити може. Шумарски на прве непријатељске брзце и тераче тако нападне, три пут атагира и три пут њи секући натраг одбије, но четврти пут усиле се непријатељи, претерају га преко моста, но 10 момака који су добро из гарабиља стрелати знали, почну непријатеља преко воде околомоста бити, док Шумарски са простим катаном Томо Кларић, Лука Коос и Мио Костајевић сва три загребачки бишкуповци са коња не сјашу и мост не размету, и тако Французе зауставе. Но Мирковић није тако срећан био, јербо код њега Французи близу воденице нађу плитко место и њему за леђа дођу, нападну га и повичу пардон! пардон! но Илија није хтео то разумети, него њима одговара, халт кујон! а на своје виче, браћо ни калоп атагирт! нападне на ове за пол фертаља сата протресу се са сабљама, Илина падну 2 момка, 4 буду по глави и рукама посечени, а са осталима и 2 од рањени срећно избавесе, са крвавима у руци носећи сабљама. Овог истог дана јестесе особито јуначки показао ритмајстор граф Клебелсберг са његовим сремобанатским и Чивић са сремским ешкадроном — на великому друму гди су



Французи са највећом силом јуришили, на ове су француски коњаници 4 пута атагирали, и сваки су пут са крвавим главама натраг враћени, зато и добију обадва ова, а тако исто и оберлајт. Јоан барон Кулнек Мих. Крпан Димитрије от Радовицки из Ст. Андрије. Михаил от Николић из Новог Сада, лајтнант Теофило Трумић из Илинаца и Антон Петричевић од Загреба лајтн. Стев. барон Јовић, вахтмајстер Винентије Косанић, Јано Молнар, капрал Шумарски, Мириловић. Спиридон Јанош и Јово Ковачевић, од корпе коменданта графа Латура писмену похвалу. Наша регемента јесте код ове батајле добила 8 топова и 10 кола са непријатељским оловом и барутом. Премда смо се од данас сваки дан са непријатељом тукли и никада одмора нмали нисмо, то опет нашим катанама ништа тешко било није, јербо су видели да су генерали њиове услуге отменовали, и њиова мужествена боренија сваки дан писмено по ормади похваљивали.

29. Септембра код Вајнгартен стане фран. генерал Моро да нас дочека и снама се поздрави с прахом и оловом. Ову ноћ учини се од наше стране наредба како ћемо сутра 30-га пре зоре на Французе ударити. Ноћу постави се свака регемента у највећој тајности на своје опредјелено место, и како у зору пукне један топ и даде глас к сраженију, онда сви кроз целу ленију ударе на Французе запале се пушке, а када се мало развиди загрме топови и кумбаре на све стране, но и Французи оштре и ватрене нам одговоре дају, јербо су и они к том преправни били и мислили на нас ударити, да ми раније к њим доспели нисмо. Оберштер Игнац граф Ђулај са своим и мајор Меановић обадвоица са србским фрајкорима и са нашом катанском четвртом и петом дивизиом буду послани да непријатељима који су на нашу леву страну напасти хотели пут присјеку, ми тамо похи-





тимо што је брже могућ'. Оберлајтнант Крпан и лајтнант Јово Чудић буду са 3 цуга напред послани, и овако крај једног манастира трчећи 9-ог сата ујутру, изађе више Фратрова из манастира пред нас с вином, месом, лебом и сиром. Оберлајтнат Крпан стане мало, натегне флашу говорећи свом капралу Илији Мирковићу и Станку Шумарском. Дјецо моја! мени се чини да ми данас добро бити неће, нешто ми је воља потонула нудер да је мало с винцем дигнем; напите се па се сложио држете самном. Ви сте досад увјек ватровити били, немојтеме данас сама оставити. На то њему Илија говори, ма човече немој бена (будала) бити, веће има четири љета како ја узате војујем, још те нигдар нисам замућена видио, зашто данас да ти воља сание. На то Крпан још једанпут флашу натегне, поглади своје од стопе (шух) дугачке брке, па с нама јашећи заклокти страшним личким гласом. „Ој Французи жалостна вам мајка, како ћу вас данас бити из прекрајка; сабљом ћу вам главе цјепат, да вам неће срећа нигда пјеват.“ Тако певајући пусти се он у кас пред нама, а ми за њиме, у помоћ нашем србском фрајкору хитећи који већ грозно пуцајући Французе из шуме напоље истискују. Како се ови напоље извуку, тако и мајор Меацковић са своим србским фрајкором из шуме изађе, и пред шуму у ред постави се. Французи су поље прикрилили, ал и наши остраг на велике колоне напред ступају. Како Французи нас умотре нато они кои су из шуме избегли, таки начине крај друма четвероуглије а неке пошљу пред нас оштро пуцајући, да нам недаду напред ићи. Крпан то неможда трпи, веће момке своје за атагу преправља. Млади лајтн. Чудић њега совјетује море чекај док нам помоћ дође, јер ми сами њи разбити неможемо, па ако нас надбију што ћемо онда без помоћи. Крпан вели ја се од каре нигда бојао нисам, свагдар сам ју знао сатрти, и данас ћу ја ту



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

срећу имат; ја ћу први а ви само замном. На то имајући код себе једног тромбетера, даде махом засвирати атаг, на које и мајор Меановић код његова Фрајкора даде бубњати знак јуриша (штуррм) Крпан брже пошље капрала Шумарског да мајору Меановићу каже, да он само онда јуриши ако би нас Французи надбили. Крпан командира ин трап, потом ин калоп марш! марш! и најпослед атагирт! Французи даду ватру, 6 од наши паде мртви. Али Крпан страховито скаче, а на момке атагирт! и замном! замном! громовито виче, он први улети унутра, сви остали за њиме сбише се, и почесе на све стране сјећи. Ми сечемо, Французи пуцају, бију своје ал бију и наше. Крпан све једнако виче сецте браћо ништа се небојте, на једанпут он по 2 обара; сабља му је сва у самој крви, сад потеже к једном офнциру, и заману сабљом да га трефи, али овај клече доле, трже пиштољ и рани му коња, два пут мрков на стражње се ноге диже, затим један на земљи под раном лежећи опали пушку и трефи овог редкога јунака баш под леву сису и он паде скупа са мрковом, пре повика браћо немојте ме оставити. Сада млади лајтн. Чудић, капрал Шумарски, Мирковић и Гаја Летица, видећи да се неки момци уплаше и већ бегати почну велегласно викну, јунаци небојте се наш је мејдан. На које и Меановић са његовим пол баталијона јуриши но пре него ови близу дођу даду Французи леђа и почну бегати, ми на њи нападнемо многе исечемо, а многе и пардонирамо тако да од 500 Франц. ни оглашеник отишао није. Живи без рана уватимо 215 сви остали јесу пали које мртви које под ранама. Ми изгубимо овде скоро најбољег јунака нашег оберл. Крпана, капрала Корбелију 16 прости и 12 коња, 10 прости и 18 коња буду ранити. Тјело Крпаново изнесемо нашоље и саранимо крај пута под једну липу близо капеле св. Ивана гди на липи и његово име



изрежемо. Сва регемента њега жали, зато, што су редки њему подобни јунаци.

Таки после тога пре полдне у 11 сати, налете француски пленкери сами ковањници у нашу леву страну. Ритмајстор Готшлић пошље незадржано капрала Шумарског са једним цугом пред њи, овај започне се с њима бити и потера их $\frac{1}{4}$ сата натраг, до једне циглане за којом је један топ сакривен био, из којег Франц. са картачем почну тући и три катане и 4 коња убију. Ми пренуждени будемо натраг вратити се. Французи атагирају на нас, стигну простог катану Николу Бјелца из баналске Растонице ранега по глави и руци, то Шумарски видећи хитро скупи к себи од они ближњи 8 момака, атагира с њима, он сам једног капрала по глави рани а прости Томо Кларић из Турова-поља двоицу једног и за другог тресно по глави и с коња обори, и тако Николу Бјелца скупа с коњем избеаве.

На десној страни друма буде прва и друга дивизија овога истога дана 30-ога Септембра п. р. од зоре до мрака у љутом боренију. Ритмајстер Васо Петровић из Вуковара са његовим крилом не далеко од вароши Ванген атагира на село Раценрајд и са свои Сремци добије један топ а други топ којег нису могли одвући, јербо су Французи коње одвели, заглави а колеса (точкове) поруши, исечу више Француза, 6 коња и 15 непријатеља зароби, но и сам изгубивши 4 момка буде надбијен и поврати се натраг. Капрал Аксентије Николић из Јарка и Кузман Комленовић из Обрежи, са своима момцима јесу гореречени топ отели, а Пајо Путић и Андрије Курјаков из Баната, јесу онај други топ отели и заглавили.

Французи почну вући се натраг, за којима ми узастопце слједујемо и сваки дан наша предводница (авангарда) са њивом заштитницом (ариргард) тукла се је, и тако 8. Октобра код села Гринвалд на

друму од Фрајбурга, са наши 56 момака удари обер-Јово Влатковић, на непријатељски један читав ескадрон и са помоћи нашег србског Меановића Фрајкора надбије непријатеље, и отме од њи четвера кола са различитима стварима што су Французи од немачки граждана и паора поотимали. Стражмештер Тешо Милеуснић из Баније који је овде прве предводио, натера се на француског ритмајстера Лефебр кои је са свои коњаници читаво лево крило наше разтерао био, постави се овоме зверу на супрот са свои 30 одабрани Бановаца, говорећи браћо! такоми вере, овај нас за ништо штима, може бити да мисли и нас растерати како што мало пре онамо растера секлер Хусаре. Ма ваље треба да се шњиме покушамо, и да му покажемо да смо и ми ова четири прошаста лета понешто сабљом махат научили. Како Француз види да овај на цести (друму) стои као стена, то и он на 150 корака са своимма стане, па напред лети и виче, Алон. комендант Аванс ла Дуел! Наш Тошо види се саде у чуду, и рекне напрану Марку Брековићу и Тоши Биги, браћо! мени је на прво ићи, ма по Богу ако ме пасја вера обори, избавите ме немојтеме у њнови рукама оставити. Потргне сабљу прибоде кулашу оструге залети се напред, но Француз скочи са коњем на страну и добије Тешу под руку, сабље почну севат и звекетат, но Тедор слабе среће бијаше, јер га онај баш по челу трефи. У то исто окотренуће атагира капрал Тешо Бига и срећно га жива избави, он је после 10 недеља рану приболео ал на вјек велику белегу преко целог чела обдржао.

(Продужење следује).

То је тај одломак. Ми би особито обвезани били ономе, који би нам имао послати цео тај тако пријатан и интересантан дневник.

ИЗ ГРАДИШТА У ПЕКМАЈДАН.

Путописна белешка

Градиште је друга варош у округу пожаревачком. Са својим положајем на Дунаву преотело је половину трговине Пожаревцу, и из дана у дан све више напредује, све се више подиже. Иако је у доста узаној, ал кукурузом богатој долини бистрога Пека, опет је Градиште главно сместиште и извозно место целој Млави, поглавито довој, богатоје Стигу. И она ће се све више дизати, и римске развалине казују, да ни мудри Римљани нису из вида изгубили били тај удесан положај у Пеку на Дунаву.

Долина Пека овде код Градишта, т. ј. на свом ушћу доста је широка; биће око 2 сата. Пут из Градишта уз Пек иде левом страном реке за 1 четврт сата од обале, и то најпре по равну, па се онда лагано испење на један ниски платов, с кога се преко таласасте пољане дође у лепо поље Царевац испод брда Конглавице. Овде пак с десне стране Пеку наступе Речка брда, а с лево Конглавица, и долина се код села Триброде јако сузи. Ово место има неке поместне војничке вредности; ту би се могао Пек бранити противу непријатеља, па ишао он од Градишта или од Раброва. — Долина узме затим иопет свој првашњи карактер и тако траје све до иза Раброва. Од Градишта до у Раброво има 6—7 пешачких сати.

Раброво је средиште између Градишта и Крушевице с Нересницом, ал у исто доба и

раскрсница међу Млавом, Реком, Звиждом и Пеком, т. ј. у Раброво се стичу 4 главна пута: из Млаве од Пожаревца (дакле и из Мораве), из Реке (то је предео између Пека и Дунава к Голубцу), из Градишта с Дунава, и из Нереснице од Кучајне и Пекмајдана ¹⁾ Према свом оваквом положају, што је тако јако на ударцу, могло би се мислити, да би ту могла постојати варош. Ал неможе; утицај тих путова учинио је, колико је могао, Раброво је од повећих села. Остало одвлаче Пожаревац, Градиште, Голубац, и Крушевица с Нересницом. Даљина ових места на сва четири краја неизноси више нег 6—8 сати, те с тога је та точка само разлазна.

Од Раброва даље уз Пек долина се почиње стешњавати и то код села Мишљеноваца, дакле на непуи сат. И код Сене већ је теснац, који би се врло лако бранити могао, лакше него код Триброде. Пуг иде узбрдо и низ брдо и за артилерију био би врло незгодан. Ту се мисли да се начини мост преко Пека близу места, што се зове турски вир, и који

¹⁾ Можда ће коме чудно бити, што ја некажем Мајданпек него Пекмајдан, и још ће можда когод помислити да је то самовољно изопачавање. Није; ја кад сам путовао тамо, чим сам дошао близу области Пекмајданске, од кога сам год сељака чуо име тога мајдана, сваки га је казао Пекмајдан, и скоро нигде нечух Мајданпек. То ми је пало у очи, па сам хтео да промислим, које је име од та два правилније, па да њега усвојим. И по правилима нашег језика нађем да је Пекмајдан правилно, а Мајданпек није; јер и у нашем језику бива при сложеним речма, да се реч, која другу опредељава, меће пред њу. Овде је мајдан главна реч, а Пек казује који мајдан, за разлику од других (у Руднику итд.). Као што је и Дивокоза, Свилокоса, Свилобуба, Коловођа итд. И грехота је да званичност иде на уштрб правилности.

би врло добро дошао био, јер би се онда обишло оно брдашце, које пут отежава. На једно полак сата хода даље, од ушћа потока Турије, која с десне стране у Пек рони, долина се отвори и начини диван котлић од 7—800 метара у пречњаку, где с Голе планине долази у десну обалу Пека речица Дајиша. На како Пек сад наново улази у теснац, литичасту, по сата дугачку клисуру, то би овај котлић на Дајиши врло удесан био за збориште у одбрану теснаца и клисуре. Клисура је доста опака; с десне обале навали брдо Кошутловача, које се од Голе планине одваја, а с леве Јелењска стена која с виса Урлаје долази и долине сасвим нестане. У самој тој клисури нори у Пек један врло мали а кратак поточак, ал тако јак, (што с велике висине здраво нагло слази), да воденицу тера.

Изишав из клисуре, долина се опет лепо отвори, и ту је одма големо село горња Крушевица (до ња је чак тамо доле близу Триброде, такође на десној страни Пеку). При самом отвору Пек прима у себе с леве стране речицу Кучајну, која долази од Мајдана и села Кучајне. Крушевица је на доста лепом месту у отвореној пољани, има цркву, школу и ту је још и средња кућа.

Из Крушевице се иде преко Пека у мајдан Кучајну непуна 3 пешачка сата. Мајдан Кучајна лежи у једном гротлу, где се сутичу којекаквих 7 долиница. Место је врло пријатно; главна је руда цинк, а има нешто и бакра и олова. Има и развалина од старих кузница и зграда и казују се за римске, немачке (од конца 17. века) и Карађорђеве. Садашњи закупац тог нашег мајдана г. Хофман, то је човек, који врло добро разуме свој посао, врло изобразен, фино васпитан и подпуно поштен. О камо да је и Пекмајдан у оваквој руци! Он је већ био одпочео тражити руду и доста задубио два окна Косту и



Николау (тако названа по именима наших гг. министра финансије и унутрашњих дела); ал се до онда још није имао чему зарадовати¹⁾. На чистини мајданској, у средини тога лепога гротла, биле су у послу две грађевине (од слабог материјала) за његову пребитну потребу, и по свему, што се ту могло упознати, даје се мислити, да ће нам г. Хофман озбиљски ту отворити мајдан с којима се дичити и користити можемо. За тако кратко време он је већ био правилно премерио сву област Кучајинску и по томе ће он, као човек од реда и знања, своју радњу удешавати, коју заиста сасвим системски и научно предузима, а не као што наше Гоге камен ломе где захите.

Од Крушевице до Нереснице једва да има сат, а дотле из Кучајне ако буде три (пешке). Пут из Крушевице у Нересницу води десном страном Пека, и добар је, од Кучајне пак морао би се поправити. Нересница је големо село на уласку Пека и пута у теснац; ту има и мезулана. Одма испод Нереснице улази у Пек с леве стране речица Комша а близу испод ње поточац буков. Ту ће негде, разабрасмо, да се гради мост, и онда ће се из Нереснице у Крушевицу моћи ићи и левом обалом Пека.

У Крушевици, реко смо, има среска кућа, у Нересници мезулана. То је узрок, те се ниједно од ова два села не може да подигне, и да буде варош. А да је ту потребна варош и да је може бити, показује 1., то, што су оба та села, како тако ублизу, голема, и кад би се спојила, изишла би прилична варошица; 2., у оба села има 4 мејане, а поред 4 мејане могу да раде зацело 10 дућана, и та би варошица за горњи Пек важила то, што Градиште

¹⁾ Ово је писано с јесени 1863; досад тамо има већ и топијонице, која израђује коситер.

доњем. 3., Крушевица с Нересницом доста је удаљена од сваке најближе јој вароши, од Градишта дан, од Пожаревца, од Жагубице, и више. И ту дакле заиста могла би и требала би да постоји варош, која би олакшавала и путовање и подмиривање потребе тако удаљених сељана. Та планинска варош везивала би се са горњом Млавом (Жагубицом) преко омољских планина с два пута, кад би се т. ј. а то би и морало бити, начинио постојећи теготан пут преко Кучајне што преко брда Врања код Осаонице силази у Млаву, и други, који од Нереснице управо уз Комшу преко седла Прокопа поред брда Купинове главице иде на Тршку цркву, па оба после малко Млавом, па онда уз речицу Крунају стизају у Мораву за Ђуприју и Крагујевац. Најпосле 4., Треба и може да се подигне варошица тим пре, што је у близини Мајдана, коме ће бити прво слагалиште. Да ова наша мисао није неоснована, то је ваљда сваком увиђавно, а потврђује се и тим, што одма до Нереснице видимо при утоку потока Буковог остатке поголеми римске колоније, која је ватала горњи Пек, као што је Градиште ватало и вата доњи. Неби дакле згорег било кад би се о овоме за раније побринули, па ту на развалама римским, око којих је предео диван и неможе бити краснији, — подигли варош. Начин неби био тежак: ту изместити среску кућу и месулану, и дозволити људма да подижу дућане и мејане. И за кратко време видели би красну варошицу, како се диже и развија.

Нересница је при улазку у теснац. Ал тај теснац није тако узан, 100—150 корака, и нетраје дуго, једва по сата хода. У самом селу утиче у Пек с леве стране поток дуги, (огашу лонгулуј), који је у самој ствари кратак и мален, али планински, па у кишно доба опасан. Прегазив и други поток Врачев



(вражиторе), до кога на брду Гргаонару биле су у Карађорђево време србске страже, долази се на речицу Гложану, уз коју се одваја једна стаза, која излази на главни пут код Маркове крчме; (ту нема никакве крчме него само чистина и вода). Код те речице и Пек и пут мевају свој источан правац и окрећу на југ за близу 90 степени, и близу тога савијутка познаје се место где је био шанац у Карађорђево време. Пут више не иде поред Пека него се почне пењати, пошто прегази дугачку речицу Речицу, уз планину Речицу, која је један кршан крак од главног чвора Омољских планина, полазећи с врха Кунинове главнице. Пут је до Речице добар, ал сад улази у теснац, пође здраво уз брдо, и тако траје два сата, па онда силази у Пек код ушћа Грабовице, која с лева рови у Пек. Од Речице па до Грабовице пут је хрђав, у кишно и зимско доба одвећ теготан, и за артилерију био би сасвим неупотребљив. Од места, где се почне спуштати одваја се једна пешачка стаза, која уђе у долину Грабовице, и испод Грабова, где има око 50 кућица, што је држава изградила за горење угља а за потребу мајдана, па сад стоје онако пусте, — излази на главни друм. Пречац јој је по сата. Предео је врло бреговит и јаком шумом тако покривен, да је цео тај пут прави теснац. Кад се код ушћа Грабовице сиђе у Пек онда пут кроз по сата промени свој јужни правац, окрене на исток, пређе преко Пека, где је сада начињен диван дрвен мост од новије конструкције и уђе у долину малог Пека који се ту улива у велики. Сад пут иде том долином, гази мали Пек равно 10 пута и за 1 сат стиза у Пекмајдан, куда долазе још три главна пута: с Дунава из Добре, с Дунава из д. Милановца и из Неготина уз реку Шашку. И милановачки и неготински стасовају у мајдан у окукама, само онај из Добре не, јер



малена, да би ти приходи били незнатни; њена заплава вата на 25000 хектара, т. ј. око некаквих 5 □ миља.

Ми смо гледали ливење ђулета, после ишли у вртијонацу, те видели, како се врте рупе на шрапнелима где ће циндер доћи, видели колибровање зрна и гледали ваљавицу, која картаче гладн.

Судећи по пазљивости и точности, којом се та ђулета лију, и коју смо очима својима видели, може се мислити, да је половина изливене ђулади за одмет. Међутим то исто показује и напољу једна голема хрпа неваљалих зрна, и неколко стотина, — не под каквим кровом, већ онако под ведрим небом, на киши, на снегу, сваком времену изложених наших модела, који хрђају и кваре се. —

То гротло у коме је Пекмајдан, надклопила су све сама стрма брда, која су скоро сва лепом гором застрта, но која се немилнице конаби и сатире. А то ће рећи, да ће тај мајдан за неколико година тако бити огољен, да није ни за шта. Јер кад се са стрме косе уклоне дрва, која жилама својима држе оно мало земље поврх стена, онда ће бујица снети ту земну кору с камена у до, и брдо ће остати гола стена, на којој више невата ни трава, то ли дрво. Оваквог чега имамо да видимо на брду Кошутници на Космају.

На северној страни Пекмајдану саме су кречне горе, од којих је највећа седа Старица, (око 4000') која је за ово рударско насеље прави термометар: јер „док Старица има чалму (маглу) око главе“ докле у мајдану нема лепа времена, које смо пак и ми сасвим неповољно искусили.

Поред Старице идући уз Рајкову реку од мајдана на једно $\frac{3}{4}$ сата хода има Рајкова пештара, која тешко да ће својом лепотом и величанственошћу уступити оној у Преконогама. (испод суве гра-

нице у књажевачком округу, малко на исток од Грамаде). Ми смо улазили унутра, и за једно 5 минута ак' не и више, није ништа друго, него лагум, који овде овде једва досеже висину човека, и који на више места није шири од једнога корака. Ал после се рашири и уздигне, и оздо и озго и са стране наступи сам кањник (Tropfstein), који са својом снежном и бисерном бојом у светлости од свећа, што смо собом понели, преливаше се у сјајном трептању исто онако, као кад на планину следи се дебели снег, па кад сунце гране а он трепти у велелепној сјајности. Различите слике : овде горостасни ступови, онде као слике идолопоклопичких богова, тамо опет свакојаке кумирске групе, или сјајни скутови и порфире надземских владара, — све то даваше овој подземској палати, која се у огромне дворане и силне ходнике раздвајаше, онакве величанствености, пред којом душа човечија мора да застане, да се надиви тој природној моћи и лепоти, и да се поклони тајанственим чудима вишњег Бога.

Ми смо се у тима исподземским дворовима бавили сат и по, а дужина им је око $\frac{3}{4}$ сата. Пошто је показала дивне лепоте и чуда, пештера се наједанпут прометне у лагум, одкле вода долази и куда се не може ићи даље. Ту су арендатори назидали брану да зберу воду за своју фабричку потребу. Они су израчунали, да се може ту накупити воде око 3 милијуна кубних метара. То би дакле добро било; мали Пек не даје толико воде, да може окретати многе фабрике, и већи део морао би се окретати паром или живом снагом. Али овде се даје нешто друго помислити. Кад се једном зајази та вода, и успеће до неке висине, неће ли она пронаћи себи отока куда у страну, па да одрече сва обећања, која иначе то предузеће обриче? То би још тим вероватније могло да буде, што је познато, да су све кречне планине,



које једино и имају изобила различитих увора, ако не пуне којекаквих канала, а оно бар сувише по-резне. А вода притом има снаге, бар у тима кречнима планинама, да од поре начини гротло, од гротла ка-нал, од канала пештеру а и оток; ако би пак то било тако, а није да неможе бити, онда не само да ће трошкови око тога отићи заман, него још може вода пројурити тамо, где је никако неби желели. — Ал да узмемо да тога неће бити, и јаз ће подпуно одгово-рити очекивањима својих мајстора. Онда вода може достићи висину свог увора, па успорити, и пред сво-јим понором начини ће језеро. То језеро потоцило би сву ону земљу, која је пред тим понором, а то су њиве рајковог села, једини плодан део од целог атара тог села, куда и пут за у Милановац води. А то већ неби добро било. На последку ова је примедба сасвим наравна, ал не и така, да се мора извршити; мисао пак тих арендатора није без користи. Пекмај-дан је богат мајдан, и кад тад ту мора бити живе рударске радње. Засад је то једино место, где се зрна за наше топове лију, временом мора бити више фа-брика, које ће индустрију наше земље подизати. —

ТУРСКИ СТАН У ЧИФТЛУКУ.

Као што Француска у Шалону, тако је хтела и Порта у Чифтлуку да начини један стан за изви-кивање своје војске у ратној вештини. Можемо још унапред мислити, да је тамо било и официра из дру-гих држава да виде и упознаду се са тим станом, и са вештином, коју ћеју Турци показати. А отуда смо и кадри и нашем свету саопштити мишлење о том стану, узевши га из руског журнала „Војног Сбор-ника“. И ако ми овде изразимо жељу, да би добро

било, кад би и од србских официра бар у будуће тамо по који одлазно, мислимо, да нам је та жеља сасвим паравна. Међутим и уздамо се да ће наша влада такво што и чинити и на јесен послати људе не само у Шалон, у Аустрију у Турас, у Италију итд, него и у Чифтлук (у Румелији). Овде сад да изложимо речи, које нам је о томе донео споменути руски журнал. У њему нише :

Само место за стан врло је неудесно, и јако испресецао тако, да коњица и артилерија нигде се немогу развити, а и пуцање само пехоти могуће и то из близа. Притом нема ни воде. Ал уједно и ваља приметити, да су то место за стан изабрали сами Турци без икаквог мешања француске ¹⁾ војничке комисије, што је при војничком министру Фуад-паши.

У том стану бијаше војске од првог корпуса :

10 баталијуна пешака, и то 3 баталијуна зуава, 3 стрељачка (талија) и 3 линијска, у сваком по 500 свега 5000 пешака ;

1. 2 и 3-ћи коњанички пук с придодатим једним казачким и једним драгунским ескадроном, свега 20 ескадрона, по 70 људи у сваком, 1400 коњаника ;

9 пољских батерија, т. ј. 6 пешачких од 5 и од 3 оке калибра, и 3 коњаничке с по 3 оке калибра и 9 ока калибра кратке хаубице.

У одреду (detachment) било је такође 2 батерије од 1½ оке калибра олучних топова. Да се и оне овамо пошљу, артилеријска је управа хтела, да су тек на видуку и да служе за почести. Но Фуад-паша радио је, да на учењу учествују, као што и буде; иначе се из њих досад пуцало само са Ђор-Фишецима.

¹⁾ У турској војсци има од свију главнијих европских држава (Инглеске, Француске, Аустрије, Пруске, ал не и Русије) официра, који дотерују турску војску.



Распоред стана био је сасвим неправилан.

Војска обично занимала се непрестано онима маневрима, који су се чинили у недељу (? , ваљда у петак!?) пред султаном, и више ничим. Сами пак маневри због испресеџаности и ограничености простора, нису могли бити различни и поучни. Један очевидац о њима овако говори :

„У гледаоцу, тога маневра, који се чинио пред султаном сваке недеље (?) порађа се невољно убеђење, да је циљ њихова једина та, да у народу пробуди дивљење, па ма то било и самима неуместнима движењима, и да забављају султана истински заглушавајућом пуцњавом ; а одношења различитих родова војске међу собом, покрети њихови по специјалном њиховом кругу користећи се местношћу, уопште сва суштина укупних еволуција пехоте, коњице и артилерије, — то је сасвим далеко од старања турских официра тако, да се стан превраћа у театар, а маневри, који су дужни да озбиљно војску поучавају, узимају карактер забаве.

„Ко буде судио турску војску по њеном маневру у чифтлукском стану, тај се неће преварити о степену образованости и способности турских већих официра, али ће се свакојако преварити у достојанству самога низама. Турска војска без сумње, много је боља на бојишту, него у оваквом виду, како је они представљају гледаоцу у принуђеним и безредним еволуцијама на учебном пољу, зато, што та војска, више или мање усвојила је правила баталијунског учења, а састављена је из људи, који су од детињства привикивали се и одрасли с оружјем, па у битци остављена више себи и својој урођеној виткости, увек ће се умети користити местношћу па било за одпор или за напад.

Напротив официри неимајући никаквог теоријског знања, а тако исто никакве ни практиве нису

у стању никад да изврше ко што ваља какав год одред. А овај стан у Чифтлуку управ тако и представља се вештоме оку.“

Што се тиче самог стања појединих родова војске, то пехота скупљена у стан а узета наравно из одабраних баталијуна, добро изгледа и добро је оружана инглеским штуцовима. Строји се у две врсте, но сва постројења извршује по старинским правилима. Тако она строји још баталијунску кару с артилеријом на рогљу, иде у низ (стрељачки) без икаквог обзирања на правила о резерви. Коњица лоша у сваком правцу: коњи дурновити и слаби, учење никакво; уопште она се не може бројати ни у нерегуларну коњицу, што јој појединце људи и коњи нису окретни, ни у регуларну, што није извикнута укупном строју фронтоском. Па и само оружје и спрема врло је хрђава. У артилерији, коњи, особито упрегнути, доста су добри, и уопште без обзира на недотераност материјала, залишну тежину и старост, артилерија, нарочито коњичка, ради много боље и доста лако често и по таком месту, где је за движење артилеријско сасвим неугодно.

У примени на местност, у избору строја за њу, најпосле у узајмном раду сва три оружја показује се у овом чифтлучком стану чисто „невџество“ И у маневрима и свему види се још и незнање самих основних начела ратне вештине.

У осталом ваља напоменути, да је тај стан, — установа сасвим још нова у Турској, и да је скуп у чифтлучком стану први озбиљнији опит у већим размерама. Недотераност турске војске подпуно је узазнао Фуад-паша, па се с тога и латио бољих мера за исправљање и послао одбор један у шалонски стан. —

Оволико можемо само нашим читаоцима да јавимо о том турском стану у Чифтлуку, и то по том



споменутом руском журналу. Но ми ево понављамо нашу жељу, да би добро било, кад би идуће године (ако се тај стан опет скупи) тамо ишао и наш који официр, те да се лично упознамо са својствима тога стана, и са вештином, која се на њему покаже. Да би ми имали и другу корист од тога шиљања, а не само ту, може се лако разумети, почем је пут од Београда до Чифтлука (у Румелији недалеко од Цариграда) заиста за нас интересантан, при свем том, што генерал-штабне карте аустријске имају га добро означеног. Итд.

КЊИЖЕВНОСТ.

У једанајестој књизи „војина“ (за месец Новембар) од прошле године објавили смо ми нашу свету, како у „воениномъ Сборнику“ има важан чланак о нашем ратовању с Турцима под Караџорџем. Онда смо казали да писац тога чланка Дубровин служио се при израђивању једино документима руским званичним (из архиве министарства спољашних послова, и архиве војничко топографског депова). Сада јављамо нашој публици, да је исти писац написао и други чланак у истоме журналу под насловом Князь Багратионъ, и да овај други чланак опет неговори ни о чем другом, до о стању Србије у то доба. Но у овом чланку говори се о 1809 години, која је за наше политично унутрашње стање најважнија била, и по томе може се мислити, како тај састав има голему важност за сваког оног, који је рад да узазна ондашњи наш унутрашњи положај. Нарочито чинимо приметнима оне, који се баве са писањем наше историје; јер им овај састав свакојако мора послужити као важан извор за њив рад.

Пространство „војина“ недозвољава, да ми овде изложимо реферат о тима важнима чланцима, почем би тај реферат морао бити опет доста простран; али не пропуштамо изјавити, да смо се врло зачудили, кад смо у том делу наишли на израз, који зло црта учитеље војничке у оно доба. Нама је свима познато, а то и Руси знају, да су Србље почели учити егзерцију војничком прво руски официри¹⁾, или бар у источном крају Србије. На нам је чудно, да тај писац, говорећи о „регуларном“ србском војинству у то доба вели: „будучи заводимо слѣпими и учимо таковими же.“ Осим ако г. Дубровин сам увиђа, да су ти учитељи егзерцирни у своме послу невешти били, па иако су Руси, он опет хоће да их тако карактерише.

У осталом, у овом делу има врло много ствари, о којима ми никако нисмо знали, а има и таквих, о којима смо другачије мислили, наравно и таквих, о којима још и сада другојачије мислимо. Састав на сваки начин ваља не прочитати него проучити. То је доба епоха прва и најважнија у нашој новој историји, и свакојако дужни смо је штобоље расчистити и осветлити. Између старог и новог дана била је дуга ноћ од 4 века; нови дакле дан то нам је прва слава, и величину њену ваља да озбиљно узазнамо.

НОВЕ КЊИГЕ.

ВОЈНИК НА МАРШУ, део I. о маршу уопште, превео Драгашевић официр и професор. 8. страна 152. У Београду 1864. Цена 4 цванцика.

¹⁾ О тој војсци србској ми ћемо другом приликом опширније говорити у „војину.“



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

DIE EXCENTRISCHE GRANATE mit sphärischer und ellipsoidaler Construction. Mathematisch-artilleristische Studie. Von Rudolph Pfister, vormal. Lieut. in der Kurhessischer Artillerie. 2½ Bogen gr. 8. Verlag von Carl Luckhardt in Cassel. Preis 7½ Sgr.

GRUNDRISS DER ALLGEMEINEN CHIRURGIE von Günther, M. Dr., Wenzel gr. 8. 30 B. Thl. 2. 20 Ngr. Verlags-Expedition von Fr. August Credner in Prag.

Dr. A. Ficher. **BEVÖLKERUNG DER OESTERREICHISCHEN MONARCHIE** in ihren wichtigsten Momenten statistisch dargestellt. 60 Seiten Text und 12 Karten. Verlag von Justus Perthes in Gotha Pr. 28 Sgr.

G. Lejean. **ETHNOGRAPHIE DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI.** Deutscher und Französischer Text. Mit einer Karte. Verlag (види прву годе). Pr. 20 Sgr.

АНДРЕЈЕВСКИ И. О наместницих, војеводах и губернаторах. Расужденије. Спб, 1864. Цена 1 руб.

МИХАЈЛОВ, М. М. Курс законовједјенија, по програмје, утврђеној дља руководства в војеноучебних заведенијах. Спб. 1861—64. Ц. 2 р. 50 к.

ЛЕКЦИЈИ ТАКТИКИ, читанија офицерам учебног пјехотног баталијона, гвардејског генералног штаба полковником Драгомировим. Цјена 2 р. 50. к. Спб. 1864.

К а р т е.

AD. STIELER'S Hand-Atlas über alle Theile der Erde und über das Weltgebäude. Neue Auflage.

Preis 13 Thlr., in halbjuchten (mit gebrochenen Karten) 15¼ Thlr. Verlag von Justus Perthes in Gotha.

Карта РОСИЈСКОЈ ИМПЕРИЈИ, с означенијем војених округа, сухопутних, водјаних и телеграфних соопштени, раскрашенаја по округам и губернијам. Спб. 1864. Цјена 1 р. 40 к.

ЧИТАОЦИМА.

Ми ево издасмо први број „војина“ за другу годину, истина неколико дана касније, ал то зато, што раније нисмо смели ни у печатницу дати. Ми смо говорили и говорили, молили и молили нашу публику, да нам се боље одзове на наше претплатне позиве, па ево и до данас, сав нам је говор остао на празно. Ми се заиста чудити морамо, нити можемо пронаћи узрока тој немарљивости од стране публике. Сада се попет обраћамо с позивом на уписивање с изјавом, да примамо предплату непрестано. Имена уписника и новце ваља шиљати управ на уредника, па било то дилижансом или по прилици.

Господа официри у народној војсци, мислимо, да би могли колико толико овај наш лист раширити по народу, па се к њима нарочито и обраћамо, да се изводе заузети за „војина“. Господа официри у стојећој војсци такође ће нас обвезати, ако нам из свог подручја по већи број уписника пошљу. Најпоследне мислимо да би срамота била, кад би „Војин“ морао престати због несаучешћа војничке публике, јер би се ми тиме показали од врло ниског степена, што би нам свакојасно шкодило добром имену. Притецимо дакле у помоћ сви томе једином нашем стручном листу и одржимо га бар дотле, докле најнуждније ствари недобијемо.



БИТКА КОД БАТОЧИНЕ 17. АВГУСТА 1689. ¹

Победно оружје херцега Лотариншког и грофа Ветерана у години 1688 отргло је од Турака Београд и Оршаву и Ердељ наново освојило: рат дакле 1689 ваљало је отворити по Србији.

Немачка војска, над којом је владу примио Марграф Лудвик Баденски искупила се била око Хасан-пашине Паланке, турска пак око Софије и Ниша. 1. Јунија стигне Марграф у Београд. Пуковник Хохкирхен, који је с једним одељењем на Мораву изаслат био, јављиваше, да се Турци са силом амо Моравом приближују. И несматрајући на то, што се још није била искупила сва војска, која је за Србију одређена, поуми Марграф да к Морави пође, те да не да, да Турци преко ње пређу. Крене се дакле 9. Јунија до Јагодине и пребаци преко Мораве неке регimente, да уззнаду штогод о непријатељском положају. Како се царска војска изненада појавила, то је у први мах задала великога страха по турскоме стану; ал опет испадне за руком сешађеру Арап-паша, који бијаше одважан и окретан војвода турски, да своју војску, која је већ почела била, да стан напушта, колко толко стиша и бодрости јој улије, чему много принесе и то, што у исто доба пристаса у стан и помоћ. Међутим како се била вода излила и многе регimente, а тако и воз с

¹) Види Oesterreichische militairische Zeitschrift, Jahrgang 1819, Drittes Heft.

раном немогаде доћи, то принуди Лудвика, да напусти овај предео, који никакве раве није давао, и да се повуче према Смедереву, где му је главни магацин био, па ту да очекује своје подкрепљење. За то време ни Турци нису ништа важног предузимали.

До Илијна дне нарасла је царска војска на 20000 од правилне војске, у којој заповедаху ђенерали Сент-Крој, гроф Николомини и гроф Ветеран. Кнез науми да напада. Почем се прелаз преко Мораве код Јагодине под оком непријатељске војске није могао да изврши без овећег губитка, него шта више још и зло може проћи, и осим тога кретање Турака на десној страни Мораве у толико више задало је бриге за горву Угарску, јер Темишвар и Варадин још бијаху у непријатељским рукама —: то кнез пусти одма по Илијну дне да се на Морави начини мост негде близу Пожаревица и претури целу своју војску. Сад иђаше он десном страном Мораве уз њу. Војска је носила са собом за три недеље раве и спреме и око 50 понтона за мост. Много кола, која за ношење тога требоваху, особито дугом кишом искварени путови и изливена вода, тај су марш много оназадили. — Шестог дана, на тако званом „царевом пољу“ (?) наиђу на прву чету непријатељску, но која одма одступи.

Серашћер Арап-паша није ни дочекао да чује, да је царска војска прешла на десну страну Мораве, него негубећи времена пребаци се преко Мораве са 40000 војске код Крушевца и упути се друмом к Смедереву. Десну обалу изаслао је да разгледају неколко хиљада Татара.

На први глас о том кретању серашћеровом реши Марграф, бринући се за свезу са својима магацинима, да иопет пређе на другу страну, и да како тако увати смедеревски пут. Заради тога, лицем на Го-

спољин-дан удари он мост преко Мораве од понтона што собом посијаху, на једном месту, које као најзаклонитије од непријатеља бијаше, близу села Тучијаве (?) на левој страни Мораве, и за неколко сати мост буде готов. Пуковник Хајхин пређе са 2000 пешака и 16 топова, и одма ископа један мостован опкоп. С десне обале, која стрма бијаше, намести се једна батерија од више топова, која је мост и онострану обалу бранила. Војска се настани на један сат од места, код села Грабовца.

Свечера тог истог дана нагрну неколко стотина Татара с леђа на царски стан и погубе више коњаничких патрола, које су пред станом разређене биле. Али из стана стигне помоћ и одагнају их натраг, којом приликом неколко њих увате. Од ових дозна се, да је ту близу војска од некаквих 7000 Татара, и да серашћер тегли к Смедереву.

Ови гласови оправдају намеру Марграфову да на ону страну пређе. Ал да то буде без икакве опасности, бијаше нужно, да се одагна непријатељ што је на оној страни, тако далеко, како ће војска моћи мирно прелазити.

16. Августа у зору почне царска војска да прелази преко моста, за њом иђаше пртљак. Да се прелазак заклони, наместе се две драгунске регименте на висинама иза моста. Док је пехота прелазила, излети из стана кнез са остатком коњице, одприлике 6000, с намером, да нападне татарске чете, што му леђа узнемирују. Ђенерал Ветеран, који напред иђаше, наиђе први на једну татарску чету од 400 коњаника. Одма је спопадне, сузбије и погони чак до њиве главне војске. Ова, 12000 коњаника, коју је предводио један син татарскога хана, била је иза једне шуме, а ђенерал Ветеран тек сад за њу дозна. Чим је угледао толику силу непријатељску, он одма стане и очекиваше да стигну обе главне ко-



лоне, од којих десну водио је сам Марграф, а леву фелдмаршал гроф Пиколомини. Чим се ови појаве, непријатељ изненађен одма, ал сасвим у реду, почне да уступа. Ђенерал Ветеран пође управ за њим са хусарима, а Марграф и Ђенерал Пиколомини пратише кретање непријатељево с крила, мучећи се врло јако по испресецаном терену, где су коњаници чешће и одседати морали.

Татари су се непрестано повлачили неколко сати, и најпосле зауставе се пред теснацом једне шуме. Ђенерал Ветеран такође стане и очекиваше главне колоне. Непријатељ чињаше се као да ће на Ветерана да напада. Но хусарима испадне за руком, да невиђени увате улаз у теснац, кроз који би Татари имали да одступају; у исто време укаже им се кнез на крилима, и Ђенерал Ветеран са свију страна обколене и збуњене непријатеље нападне са највећим бесом. По кратком одпору Татари дођу у неред, нагну бегати и царска војска гонила их је кроз шуму сат и по дугачку што живље све до неке равнице, где се царске регimente нешто искуше и продуже за непријатељем дотле, докле год коњи могаху да издрже. 400 непријатеља остаде на бојишту, много њих поскакаше с коња, побацаше оружје и разбегоше се пешке у густину шуме, само да избегну испод мача огорчене царске појске. 12 застава, више добоша и преко 1000 копаља бележише пут, куд Татари пролазише. — Кнез је дакле своју намеру најкрасније постигао. Пошто му се војска малко одморила, крене се он истог дана натраг и око 7 сати увече стигне до моста.

За то време цела пехота и већи део пртљага прешао је преко моста и Ђенерал барон Хајстер разгледао је предео пред мостом. Десна обала Мораве била је од самих брежуљака и брда, лева сасвим равна, обе пак врло обрастле шумом. Кривина



Мораве чини овде кључ, као какво полострово, око 3 сата у околу, и на источном крају његовом лежи село Тучијава. Цео тај простор врло је шумовит и само од села до Мораве, где је мост подигнут и где се царска војска разместила, има чисте пољане. Путем, која једини одатле у Баточину води кроз шуму, долази се после добре половине сата у отворен предео, који се од неколико хиљада корака према Морави пружа и већим делом није од Мораве поплаван. — Генерал Хајстер мишљаше, да би царској војсци врло тешко било из овог узаног места изићи, ако би непријатељ ту отворену чистину заузео. Но почем није се смео одважити, кад Марграф није ту, да целу пехоту тамо одведе, то се задовољи да са 500 људи заузме ивицу од шуме. — Непријатељ пак озбиља забрио се био са 3000 Јањичара и нешто коњика близу изласка. Ови на једанпут искоче и једно одељење немачке војске доведу у перед. Мудрости и присебности полупуковника грофа Солара испадне за руком, да са својима јуначнима људма јањичаре натраг сузбију и да заузму ивицу од шуме, коју као засеком колко толко утврде противу каквих непријатељских покушаја — Марграф чим је стигао одма је отишао тамо, и извештен, да је непријатељ близу, нареди да се с јутра рано напада.

17. Августа на један сат пре зоре, крене се царска војска, пође кроз шуму и почне се, под заклоном магле, у највећој тишини на пољани развијати. У исто време пређе преко моста и коњица и заузме место, које је пехота оставила. — Марграф распореди своје баталијуне у две убојне линије, артилерију помеђу војске, десно крило наслони на једну густу шуму, која се протезала чак до Мораве, лево на саму Мораву. Он се надао, да ће у тој равници наћи доста места и за своју коњицу, да је иза пе-

хоте смести. Ал на једанпут магла спадне и цела непријатељска коњица, која је одма на другом крају пољане у убојном реду стајала, најодважније нагрне на немачку линију. Јањичари иђаху на оба крила пред својима спахијама. И једва царска прва убојна линија добије времена, да фронт свој заклопи шпанском коњицом, и да топове на густу непријатељску кавалерију опале. И необзирући се на то, што артилерија ужасно обараше, гонише спахије са редким јунаштвом напред. И царска пехота стајаше чврсто, спремна да тај олуј разбије. С највећом ладнокрвности пуште баталијони, да турски коњаници на неколико већ корака пристасају, па онда оборе на њи страховиту ватру. Пред се начини одма, спахије тога часа потегну бегати и оставе бојиште покривено многим мртвима. Јањичари, који су се из жбунова врло близу примакли били десном немачком крилу, чим виде, да спахије побегоше, одстуне и они. Серашћер иопет искупи своју војску и понови са пехотом и коњицом више напада, по које је царска пешадија без икакве помоћи од своје коњице, свакад јуначки одбила. И већ протекоше два сата најљућег боја, царска војска још ниједне стопе задобила није, кад наједанпут ђенерал гроф Кастел с две драгушке регimente из шуме се појави. Чим су Турци прве ескадроне угледали, одма прекину напад и поћу одступати, кроз један теснац, али у највећем реду. Онда и Марграф узмогне с обе убојне линије да поће напред, те и осталој коњици начини места, да се развије. Седам ескадрона остану да чувају мост и пртљак.

У овој битци ослободи се неки Немац, кога су Турци код Будима заробили. Овај каже кнезу, да ова шума, кроз коју Турци одступају, једва је 100 корака дугачка, и да иза ње има на чистини у два реда шанчева, Кнез одма заповеди пуковнику



Гвиду грофу Штарембергу, да тај предео и непријатељске шанчеве осмотри. — Он нађе све, како је тај роб казивао, и још јави, да предњи шанци, одма на излазу из теснаца, нису јако поседнути, и изгледа, као да је непријатељ науман, да се из задњих брани, који су много бољи и јачи. Кнез одма напусти, да ове прве заузме, и заповеди пуковнику Штарембергу, да са два баталијона то изврши. Пуковник Штаремберг извршио је овај налог врло одважно и смотрено. Кроз четврт сата били су ови шанчеви освојени, које су јањичари са топовима бранили, и непријатељ од њих одступи.

Друга, много јаче ошанчена линија, била је на 400 корака иза прве, но небијаше још сасвим довршена, међутим све користи, које терен даје, неможе бити боље употребљене. Линија је ишла десном стрмом обалом Лепеннице, која овуда у Мораву иде, и овлађивала сав простор пред собом. Једини мост, који је био на тој реци, бијаше уклоњен. Овај природом и вештином утврђен положај осим тога бранила је још страховита артилерија и цела јањичарска војска.

Кнез пропусти пехоту у ову другу пољану и на више места растури шапац, да прође кавалерија. Баталијони су се развијали под ужасном ватром топовском из турскога шанца, којој се царски топови одзиваху без особитога успеха. И већ ова ватра трајаше читав сат, немачка пешадија изашла је сва у поље и имађаше преко 300 мртвих и рањених. Међу рањенима бијаше 4 капетана, 4 поручика и 3 Фериха, и непријатељска ватра још никако непоушташе.

Кнез, чије расположење све тежим постајаше, начини са својима првима генералима војничко веће. Необзирући се на то, што се непријатељев положај чинише, да га није могуће напасти с фронта, опет зато, да неби серашћеру дали времена, да овај ша-

нац доврши, углаве, да га одма мушки нападно. Да би пак напад пешадије с фронта помагали, фелдмаршал Пиколомини са више ковичких регимената ваљао је десно поћи, где предео отворен бијаше, и да тражи, да се преко Лепенице пребаца, па левом крилу и леђма непријатељским загрози. Пуковник гроф Палфија са својом хајдучком региментом (Heiducken-Regiment) закаже му се, да кроз шибљак баци се у лево, па да одатле десно крило непријатељево увати. Они понесу собом још много бубњева, добоша и труба, те да том хуком непријатеља обману.

Кад колона Пиколоминова пође, онда непријатељ удвоји ватру из топова и пушака. Али колона непоколеба се и продужи пут даље. Турци се досете, куд иде ово кретање, и да ће немачка коњица пребродити реку, заћи им за леђа и осећи повратак, па се почну комешати. У то чу се и пуковник Палфија са својима на десном им крилу. Подигнута вика и хука одјеком горским још је јачом постајала и то Турке сасвим збуни. У тај мах пусти Кнез убојну линију на јуриш. Турци и нечекајући је, у највећем страху напусте своје шанчеве и нагну бесомучно куд који. Са таким малим одпором од самог спремања за напад непријатељ остави своју онако јаку позицију.

Кнез одма намести мост и пребаца преко њега и једног пронађеног брода пуковника Сантеја са 300 коњаника, да бежућег непријатеља гони. За њим тераше ђенерал Кастел са две регименте драгуна, а за овима сам Кнез с осталом коњицом. Но док су они мост наместили, и док је војска преко њега узаног прелазила, Турци добију времена да прилично измакну. Пуковник Сантеј најпосле опет их достигне и гонио их помаган ђенералом Кастелом, до у њиов стан у Баточини и заузме га са свим, што у њему бијаше, без икаквог противства. Непријатељ настави одступање према Јагодини Ђенерал



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кастел заустави се на висинама баточинским и очекиваше ту кнеза Лудвика. Ноћ и бујна киша, која се просу, зауставила је свако гонење. Само пуковник Сантеј буде за непријатељем одаслат, а пешота улогори се на равнини иза остављених шанаца.

Ова победа стала је царску војску, које у битци небијаше више него 18000 бораца, 400 које мртвих које рањених, међу којима 11 мртвих и 4 рањена официра. Губитак непријатељске војске, које је било око 40000, износио је више од 3000 које мртвих, које рањених, које заробљених. Преко 200 топова, један бубањ, један туг (коњски реп на турбану пашинском), преко 1000 камила, више стотина мазага, и цео стан са много муниције, ране и пртљага — све то падне у руке победитељу.

Турска је војска била потучена, и претрпела је велики губитак, особито у топовима, али није била уништена. И она је могла свој губитак брзо подмити. Жива потеря могла би је сасвим упропастити; али кнез бијаше приморан у освојеном стану да остане, јер је сву понешену рану потрошио, а Турци кудгод су прошли, они су све опустили, и тако није могао ништа почињати пре, него му рана из смедеревских магацина није стигла. Кад је пак дошла, онда се он у очи мале Госпојине крене и без икакве препоне пређе Мораву код Јагодине.

ИЗ МИЛАНОВЦА У НЕГОТИН.

Путописна белешка.

Пут из Пекмајдана за у Милановац води самом планином, којој је највећи врх Лишковац. Он је уопште добар за сва три оружја, особито према Милановцу; но према Пекмајдану ваља мудати другу бразду, јер је врло стрм, па кад је блато, онда одвећ теготан. Тај пут и према мајдану и према Милановцу слази у многим окукама, само што су оне према Дунаву много боље изведене, те пут није сувише стрм. Милановац је омања варош, има цркву, школе, леу чаршију и око 1500 душа. Но о положају те вароши имало би се доста приметити. Кад погледамо на острово Пореч, где је пређе била (па се за време прве владе кнеза Милоша овамо изместила) и кад погледамо узано, поплавно и уопште врло незгодно место, где је сада, а међутим видимо много удеснија простор мало даље низ Дунав к поречкој реци, — онда смо дошли на оваку мисао. Да је варош остала на острову (где и сада стоји, ал већ опала црква), онда би у једну руку боље било. Ево како. Одвојени од сува, на коме су ливаде, виноград и њиве, а наодећи се на среди Дунава одма до узаног жвала дунавскога, људи из тога места принуђени тим, да се боре са воденим елементом, очврсли би у тој борби и врло би нам добро послужили за рекрутовање флотиле, ако би је кадгод на Дунаву имали. Истина, да за то добри су уопште прибрежни обитаоци, па и ови сада нису далеко од воде, ал под овим садањим околностима немају прилике да се излажу води и њеном беснилу онако, као кад би им имаовина била на другој а дом на другој обали. Ту



УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

би се за кратко време подигла лепа варош, и ми би имали на томе месту лепе и лепе мале Млетке. У исто време то острво затвара најужи теснац дунавски, и много би дакле лакше било у власти држати га, кад смо и с кућом на острву, него кад би поради тога морали тамо људе одаслати. Према острву на нашој обали видели смо римске развалине, каквих је морало бити и на самом острву, и тако показује се, да ова наша мисао не само да није неуместна, него је оправдана и својом старином још од римских времена. А Римљани, ствар је у целој Европи призната, били су много вештији у бирању места за насеља, него икоји позднији и садањи народ. Међутим ваља нам приметити, да на простору од Гребена (то узано место на Дунаву) па до Поречке реке није главно насеље римско било на том острву и према њему, него на другом месту. Римљани су увек тражили довољно места за своје пољске и грађанске радње; а ту су биле само као неке страже.

Кад смо споменули Гребен, онда да и о њему коју рекнемо. То је једна око 15 фати висока гола стрма искидана мраморска стена, која далеко у Дунав улази и стешњава га. У подножју његовом вири зрео првени мрамор, (онакав као што је Фрушкогорски), који би се одма и лако израђивати могао, само кад би било предузимача. На овој другој страни Дунава у Аустрији обала је исто тако од мрамора, и тамо већ има ваде и тешу мраморске плоче и полуге. Како је на Дунаву, то пренос, за у Београд бар и друге наше вароши које су крај воде, неби био тежак, и мислимо, да би се предузеће могло добро наградити, да би трговина с тим артиклом користна била, и неби морали толики новац давати у Аустрију за плоче, крстове, басачке итд. мраморне. Међутим радња око тога нетребује Бог зна коликих жртава почетних, него одма чим се у посао узме;

одма се и исплаћује. — На том гребену била је у Кара-Ђорђево време брвнара као стража, а у дну поред воде у камену наменити су били топови, те су били турске лађе, које Дунавом плове. Према гребену на острву Поречу познаје се да су у исто време били неки шанчеви ¹⁾.

Кад се из Милановца пође низ Дунав путем према ушћу поречке реке, које пак од Милановца па до ушћа износи по други сат, онда од прилике на половини тога пута, који води поред косе планинске, а не поред обале дунавске, има једно место, које по томе, што је малко издигнуто, што има доста места за њиве, винограде итд. учини нам се, да би оно најудесније било, да се стари Пореч, кад се већ с острва кренуо био, овде настанио. У исти мах угледамо неке орахе, по чему помислимо, да је ту морало бити каквога селишта. Човек, који је уз нас ишао, рече нам, кад смо га о таквом чем питали, да је ту код црквиста (једно место по међу орасима), била некад стара варош, ал у Милановцу нема ни једног старца, који памти. Онда смо већ кадри били закључити, да је ту на томе згодноме месту изнајпре морала бити варош, па да је од зулума турског на острво пребегла и остала. И почнемо боље разгледивати ту просторију. Можете мислити, како нам је мило било кад смо угледали одма до пута к Дунаву чим се пређе поток Папраница ²⁾ старе развалине, римски логор! ³⁾ Да је дакле то место најбоље за варош неподлежи више никаквој сумњи.

1) Ту у Поречу боравио је прослављен војвода Миленко Стојковић, који је још у почетку устанка на заповест Кара-Ђорђеву погнао побегле дахије из Београда, у Адакале их стигао и побио.

2) Тако назван од папра (као рогоз) који расти на влажним местима.

3) Један квадрат од 120 корака.



Уједно још откријемо близу тога (на 400 корака), још један прилично очуван бастииониран шанац од 35 корака у четворо из немачких времена, који је рољем путу окренут.

Да се пак с острова тамо одселе, где је сада Милановац, било је, као што нам људи рекоше, зато, што онда најважнији људи из Пореча имађаху туда своје ливаде и њиве, па им је у интересу било, да њиве и ливаде прометну у кућне плацеве. А да су у томе успели, помогло им је то, што ондашњи људи нису ни мислили да се иселе овде, на ово незгодно место, него шћадијаху на ушће поречке реке, ал које је потопно место, па се због тога људи моглоше да споразуму, те овде, где — такође вода топи.

Односно на Милановац, као варош на Дунаву између две дунавске препоне (између два Ђердапа), он ће некад још важнијим бити као пристаниште, где ћеју се бродови градити, поправљати итд. Он мора расти и напредовати, јер је извозна точка целој Поречкој реци и Тимоку, доклегод наша трговина из тих предела иде уз воду. Према овоме увиђа се врло велика потреба, да се Дунав састави с Тимоком, које није учињено, а које је голема погрешка и у трговачком и у војничком погледу. Ми ћемо се на ову мисао вратити малко после, а сад још да кажемо да је Милановац прво слагалиште Пекмајдану. Још кад се отворе мајдани у Црнајки и Топоници¹⁾, онда ће он бити извозом све мајданске радње из Пекмајдана и Поречке реке. Милановцу дакле свакојако настаје лепа будућност.

Од Милановца до ушћа Поречке реке има више од доброга сата. Ту на ушћу с леве стране има

¹⁾ У Црнајки гвожђе и бакар, у Топоници најфинији порцелан. Види путовање барона Хердера по Србији.

високо брдо Главица, кога огранци стрмо к Дунаву падајући чине, те је простор између Дунава и брда од Милановца па доведе узан, и особито, близу ушћа, јер је ту пут прави теснац: одовуд стрма брда, а тамо дебели Дунав. С десне пак стране Поречке реке стасавају и кречи и к Дунаву исто тако стрми огранци од Мироча, те чувене и прослављене планине у нашим народним песмама.

Пут из Милановца врло је добар, и кад дође до ушћа он се раздвоји: један иде преко Поречке реке у врло јаким окукама (на број 16) уз Мироч за у Брзу паланку, а други води уз Поречку реку. Оба губе име доброга пута: онај што стрмо води, овај што нема бразду да му се зна; и оба су поред тога још и блатави много. И на једној и на другој обали Поречке реке на ушћу њеном има на стрменитим окомцима Главнице и мирочких огранака развалине од старих римских стража. Лева, т. ј. на подини главичиној, једва се и познаје, а она друга боља је и зову је по брду на ком је, Арија.

На самом утоку поречке реке, Дунав прелази преко самог камења, које, кад је вода мала, и изнад воде вири.

Сад да пођемо уз Поречку реку.

Поречка река од свију упоредних на десној страни Мораве у источној Србији: Млаве, Пека и ње, има најособитију карактеристику: долина јој свуда подједнако широка, између 200 и 300 корака; брда и с једне и с друге стране подједнако висока, од 200 до 300 стопа изнад воде, и свуда подједнако стрма, око 40 и више степени. Код села Клокочевца¹⁾ стешњава се, одма затим рашири и кроз 1/2 сата опет сузи и почне кривудати. Сад падне у

¹⁾ Тако названо по потоку Клокочевцу за кога веле да му вода јако клокће.

очи још нешто врло карактеристично за ову долину. Сваки час тек видиш или с једне или с друге стране избије из брега по нека тророгласта 3—6 чати висока плоча или тераса, која као какав редан у долину улази и стешњава је. Такво штогод неможе се видети ни у једној долини у Србији. На једној таквој онижој плочи (има их свега 12) види се да је некад нешто било, по свој прилици онет каква римска колонија, јер је тај предео ту ваљатан и по војнички и по удесности за земљорадњу. То је место малко изнад Клокочевца и има од Милановца дотле око 5 сати, ако не и више. Село Клокочевац није никакво село; ту нема скоро ни једне куће, него све саме и то злоуде брвиаре, кроз које можеш видети и прозри се као кроз кукурузан кош. Како Власи у томе живе не знам, ал да је све то јадно и чемерно, видим. — Неби ништа згорег било, кад би се ту, где се те римске порушине налазе, изместило и село Клокочевац и село Црнајка, те би бар оба, иначе худа и хрљава, могла се штогод у заједници, а на бољем месту, опоравити.

Долина дакле до Клокочевца држи један карактер, и могла би се назвати доњом, одатле па даље до Црнајке средњом, а после горњом. Јер од Клокочевца па до Црнојке долина се стешњава онима плочама, а после даље више је јаруга него долина.

Преко Поречке реке а на утоку Ђубове у Шашку, која одма ту улази у Поречку реку, има на једном стрмом каменим брегу развалине Милошева кула, а наспрам ње на самој поречкој реци на једној тераси, по броју уз воду седмој, виде се знаци некадашње овеће колоније. Та Милошева кула, народ прича да је од Милоша Обилића; по самим зидинама пак види се да је рукотворина из средњега века, а она колонија у близини невиди се

из ког је доба, ал се опет даје мислити, да је средовечна. Због тога, што се ту састају три долине: од реке Љубове, Шашке и Танде, предео је отворен и за насеље какво неможе бити удеснији, и одвећ је уза све то леп, красан и диван. У главноме ту се састају две реке Шашка и Танда, а Љубова утиче близу ту у Шашку. Кад се Шашка и Танда саставе, онда обе изгубе име и одатле се тек зове Поречка река. Ово место код Милошеве куле врло је важно, и његова вредност с војничког и трговачког гледишта врло је велика. Ми смо једном споменули, да је врло нужно, да се Дунав (поречки) састави с Тимоком. Засад истина води пут уз Поречку реку од Милановца, ал је тај пут врло хрђав, управо и није пут, него само коловоз по речноме кориту, дакле овде онде одвећ стрм, скоро свуда здраво каменит, и кроза сву своју дужину врло узан. С тога нити је за трговину нити за војску. Њему би дакле ваљало дати другу трасу; поправљање и трасирање то неби било лако, јер се има на много места камен да сече. Али на те тешкоће песмемо се обзирати, јер је он тако нуждан, да га пошто по то начинити ваља, и што већ досад није начињен, то је голема погрешка. — Овде пак код Милошеве куле излази и онај пут из Пекмајдана, што смо споменули¹⁾ да води низа Шашку. Пут пак од Милановца продужио би се даље на село Танду и даље поред планине Стола водио би за у Зајчар, као што га и има ал врло хрђавог. Међутим у самом том лепом пределу, где је Милошева кула, има ублизу (ни пуно $\frac{1}{2}$ сата) село Црнајка. Од тог села води стаза поред планине Голога врха у село Плавну и даље у Неготин. Та стаза морала би се прометнути у друм.

¹⁾ Види број 1. „Војина“ од ове године, страна 21.

И онда би Милошева кула била одвећ важна раскрсница (и сад је, алу малом) од четири главна пута: Од Милановца за у Зајчар и Ђважевац, и обратно из Тимока на Дунав; од Неготина за у Пекмајдан и обратно од Мораве, Млаве Пекмајдана на доњи Дунав у Неготин. Та раскрсница била би дакле на врло јаком важном и плодном ударцу, и од сваке тачке на све четири стране далеко је по 8—10 сати. Но Милошевој кули није то једина важност. Има она и другу добру страну, што је ту важна позиција у томе пределу и најважнија у тој долини. Као бранитељна линија на том источном крају неможе се сматрати стабло мирочких планина к Голоме врху, јер је оно испресецано многим стазама, па би се могли врло лако наћи у запари, кад би који обиталац тих планина, за незнатну суму, или на претњу само, спровео нам непријатеља за леђа; јер полу-дивљи Власи и данас су туда готови за цванцик да убију кога хоћете човека. Тако из Поречке реке преко тога стабла планинскога има стаза из села Мосне у Уровницу и у манастир Вратну; из Топонице уз поток Појеђе опет тамо, и уз поток Змијан у село Јабуковац; из Блокочевца у село Плавну исто тако од Милошewe куле на село Црнајку преко кладенца Никине воде, поред планине Голога врха у Плавну; итд. Позиција дакле код Милошewe куле најважнија би била за сав тај источан крај и бранила би надирање непријатеља од Неготина и Зајчара к Дунаву и Пекмајдану. И према томе и према потребама трговачким види се још, да пут од Милошewe куле за у Пекмајдан уза Шашку ваља начинити као што треба. Но ако би грађење тога пута (јер непознајемо топографију Шашке) теготно било, онда начинити га уз речицу Тисовицу, која се нешто мало испод Милошewe

куле у Поречку реку улива, па увагити венац од планина и изићи на гору Лишковац, и одатле у Пекмајдан, као што нам мештани рекоше, да се туда може лако пут извести. Тај пут уз Тисовицу неби био дугачак, једва 5—6 сати до Пекмајдана а лако се разуме, колико је важан пут краћи, притом још и бољи, него што је за тамо преко Милановца.

Из свега овога сасвим јасно види се како је нужно да се ту код Милошеве куле насели варош. Јер кад узмемо то, да је Милановац чак на Дунаву, а Зајчар на другој граници, дакле обе вароши на спољашњим крајевима та два поречког и тимочког басена, онда се одма види оскудица, да на простору од 15—16 сати нема никакве вароши. И та варош врло би брзо напредовала, јер би кроз њу пролазила сва трговина из целог Тимока. Ту би била главна штација између Зајчара и Милановца, као што већ и сада трговци, који гоне свиње на Дунав, овде стају, те стоку одмарају. А онда би ту било и кошева и друге опреме за сваку радњу. Наравно, да би онда и Радујевац доста посрнуо, докле год наша извозна трговина иде уз Дунав; шта више неготинска трговина ишла би преко Милошеве куле. — Поред свега тога, што спомену смо да ту код Милошеве куле иште и захтева нову варош, има још један узрок, који међу осталима незапрема неважно место. У целој тој области превлађује влашки елеменат, који томе крају у сваком правцу много штете наноси и наносити може. Кад би се пак ту настанила варош, и то од Срба (колко је могуће јужних и западних крајева Србије), онда би се у околини влашки елеменат прогрушао. Ту околност неваља изгубити из вида, и послерад био би врло пријатан.



Од Милошеве куле има на $\frac{1}{2}$ сата места уз Танду село Црнајка. И село, и место на коме је, неможе бити хуђе и чемерније: у једној јарузи смештено, нема ни толико места и ширине, да се само оно у њему окретати може. Одатле се долина сужава и понајвише је клисура; пут је врло хрђав и за артилерију особито теготан, при иоле кишном времену сасвим без употребе, ал као што рекосмо, свакојако нуждно га је начинити, и то с браздом изнова. То село Црнајка изместило би се ту код Милошеве куле, кад се буде варош начинила, јер сав тај простор, који оно запрема, мора се некад растрепити, расчистити и уступити рудној радњи, која би се у брдима тима отворила. Па што се мора учинити касније, добро је, да се изврши раније. Та пак радња много би подпомогла дизање и ширење нове вароши. —

И село Танда није боље од Црнајке; и оно је одвећ убого и јадно, и изгледа више на какав саланш него на село. Одма близу испод тога села има с леве стране долази поток Гарњ, тако назван отуда, што веле, да су у њему некад Немци горели угљен (гар) за рудну радњу у околини. Овом приликом не треба заборавити да на ушћу Шашке у Поречку реку, код Милошеве куле има на левој страни брдо и испод њега један сат од Милошеве куле на самој Шашки село Рудна глава, која имена разговетно и довољно тумаче околину.

Пут кад мише Танду, онда после кратког времена оставља долину на лево и пење се на седло између планине Стола и Дели-Јована, које се по краку, с којим с Дели-Јована силази, зове Требућ, и које одваја басен Поречке реке од Тимочке, т. ј. досадашње речице и потоци сливали су се у Поречку реку, а одатле теку у Тимок. То седло Требућ благо се спушта и на једну и на



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

другу страну и врло је важно као стратигијска тачка због тога, што би непријатељ ту морао проћи, ако би из Тимока хтео да дебушује у Поречку реку. А то би он чинио; јер улазећи у Поречку реку излази код Милошеве куле, на Пекмајдански пут уза Шашку, куда би свакојако тежио да доспе и да освоји, те да се користи онима радијоницама или себи радећи или нама недавајући. Пут пак уза Шашку (или уз Тисовицу) много је претежнији и важнији од милановачког због тога, што је краћи и пречи, и што милановачки истина иде венцом планинским, а је и с једне и с друге стране тако осечен и стрм, да он чини кроза сву своју дужину прави теснац, који би се лако бранити могао, и куда би дакле непријатељ тешко усудио се наићи; притом нема воде. Тај Требућ још је врло удесан за упражњавање војске у томе крају, за одбрану прелаза из једне долине у другу, где би се и удесни шанци за одбрану ту начинити могли.

С Требућа се одма сиђе у село Луку. Но како то село лежи у јаруги Лучанске реке а и подина Столска није Бог зна како плодна, то је и Лука доста сирота.

Стол је величанствена кречна планина кратерског типа. Ваљда ће бити висок око 4000 стопа, и на врху свом има поголемо равни, на коме пасе оближња стока. По положају и видности био би тачка при мерењу Србије, и врло је удесан и згодан при крокирању, што се с њега може прегледати врло лепо конфигурација целе његове околине, а која прилично запрема ($r=6..10$ сати). Стол је у исто доба планински чвор, од кога се према северо-западу пружа један крак на планину Баницу и даље на гору Гавран, друга грана к северу на висове мали и велики Визак, који се код Милошеве куле свршава; једна иде к Тимоку на југо-запад, а четврта

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

на исток преко Требућа на планину дели-Јован па онда северно на Црни врх, Голи врх итд. чињећи оно упоредно с поречком реком планинско стабло до Мироча и даље на Штрбац.

Одавде к селу Салашу настаје предео отворенији, пријатнији и плоднији, и тако траје све до Неготина. Крајна је уопште најплоднији део у Србији, и свуда ће се пре, него у њој, догодити гладна година. Пшенице роди, колико им треба, тако исто и кукуруз, а вина има и за извоз. Гора је свуда богата жиром и стоке имају од сваке врсте.

Пут је од Луке до Салаша и оваки и онаки, јер није главан, а од Салаша настаје добар, јер је то већ главни друм између Неготина и Зајчара. Околина неготинска то је према Дунаву сасвим отворена и подпуно ниска равница, од које је половина рит. Важно је приметити, да овога рита пре шесет и неколико година није било, него је неки Армаш наврнуо био Короглашу реку на своју воденицу, па неммајући ископаног корита излила се око Неготина. Наравно, да је народ тиме много оштећен, не само тим, што тај рит својом испаром чини околину нездравом, него што он запрема некаких 35 стотина јутара плодне ораће земље. Иначе је Короглашка река текла поред села Србовлаха у Дунав. И овде дакле видимо, као и при сеоби Милановца, како поједини људи могу да шкоде целој општини и околини, — поступком, који у први мах изгледа сасвим мален и невин. — У осталом можда би тај рит могао се засушити, ако би се река на novo наврнула у своје старо корито, што можда неби много новца стало. —

Ту сувопарну неготинску равницу опкољавају као венац красна, оном изредном лозом засађена брда, све од ушћа Сиколске реке у Тимок па у наоколо чак до Прахова, од којих пак најважнија

су Локва и Висока, (крак између сиколске реке и Тимока, долазећи с планине дели Јована преко врха Руцмана) на којима роди оно чувено крајинско вино, и на којима има преко 600 стаја (на Локви више од 400, на високој више од 200) које се зову пивнице. Оба ова за Крајину тако важна и скупоцена брда на југу су од Неготина и ослањају се на Тимок¹⁾.

Пространство те неготинске равнице чини, те одбрана Неготина испада доста незгодно, јер захтева за своју одбрану много више војске, него што би сразмерно ту ваљало поставити. Но у сред те равнице има један доста висок и велики платов, који завата све од села Кобишнице па до Србo-влаха. Тај платов чисто изазива, да се с њега Неготин брани, те с тога и јесу на њему они шанчеви, што су пре три године подизати. Но на њему види се и један бивок, који су Руси за времена Бара-Ђорђева подигли, а то је управо као неки утвр-

¹⁾ На Високој има један врло стар виноград у рукама некоег Влаха Балуде (који је умро), и ту роди најбоље, од свега неготинскога вина. Малага, Малвасија, кипарско, све је то ништа према томе вину (црно је), којему је макупац (г. Девић, тамошњи начелник окружни) надео име Балуда, по имену газде од винограда. Одма суседни виногради већ не дају такво вино, чему је узрок по свој прилици то, што су они млађи. Ал Балуда, то је вино, с којим се тешко које европско сравнити може. Уопште, да је Европа с гм пашим вином упозната, држим, да би европски богаташи и владари сву Високу и Локву прекупили, као што је то са Шампањом учињено. Само штета за нашу трговину, што веле, да то изредно неготинско вино није за извоз, не може се носити јер се преврне. Ваљда ће за тај посао боље бити стргарско, жупско, јеличко итд. Свакојако код нас може бити вино врло важан артик трговачки.

ђен стан. Он је при задњемokraјку платова, и могло би се казати, да је њиме тај задатак одбране неготинске добро решен. Стан је тај ошанчен у фронту од 800 корака, и на десном свом крилу имао је један полубастијонски редут, који је сав простор пред собом овлађивао. На левом крилу морало је такође (јер сам терен захтева) имати каквог редута, али му се сада место непознаје, почем су Срб овлашани баш онде, где би требао да буде, начинили себи гумна. Него и сам стан на левом је крилу другојачије конструираан и тако удешен, да би могао (само код предњи терен неби био противан) и без редута тога остати. То лево крило фланкује цео стан, а и у линији самога стана има чешће по који испадак за фланковање фронта. На среди стана у фронтовој бразди има места за испад. Како је пак тај задатак одбране пре три године пројектован, — ми би га спојили са овим старим, и онда би Неготин био сасвим без бриге. Нови су шанчеви на предњој ивици поменутога платова и размештени су у две линије.

Вредно је још напоменути, да је тај платов, који се из равнице неготинске доста високо подиже, сам песак и шљунак, — водено наслагање; можда је некада Дунав овуда текао, па му је тај платов био острово или спруд.

Ова отворена равница неготинска траје од ушћа Тимока у Дунав, где је поплавно, па уз Дунав све до изнад села Праова. Праово је прилично село, и у њему су сами Власи. Ту је некад била велика римска колонија, овде је био онај горди Десебалус, кога се развалине и данас налазе на уздигнутој обали дебелог Дунава, и кога се и данас име чује у устима потомака, кад изрекну оно скраћено и повлашено Деч. Ту на томе месту мисли се већ од толико година, да се настани варош, ал још никад није се могла извршити та ваљана мисао,

што се увек хтело, да се ту премести Неготин. Наравно, да грађани неготински немогу тако лако да напусте своје старо огњиште, где су се заватили, а држава никад и нехте да их силом креће, што би свакојако и штетно било. Ал има и другога начина, који уклања све те незгоде. Нека се у Праово измести начелништво и суд, а нека се путем новина позову становници из свију крајева Србије, па ћете видети, како ће за десет година туна бити варош, толика, колики је Неготин, а лепша него Неготин. Нова варош напредовала би врло брзо, Неготин би остао све на једној ноzi, доцније би сва трговина местна и друга сместила се ту, и Неготин би све једнако падао, док најпосле неби се прометнуо у големо село. Тој новој вароши највише би доликовало име Хајдук-Вељковац, у спомен онеме дивноме јунаку из рата за наше ослобођење, који је онако јуначки бранио овај крај у најтежњима данима, и пао у љутој борби за слободу народљу. За ту нову варош, извештени смо, већ је и план пре неколико година начињен, само шкода што га невидесмо публицирата, — шат би се нашло, што би му уметути ваљало. Још смо чули, да би се по томе пројекту варош настанила дуж Дунава тако, да се са Кусјаком састави. То је, по свој прилици, тако намештено зато, да се неби мештани постојећег села Праова кретали са својих огњишта, а можда и зато, што ту код Праова ваљда није најзаклонитије за лађе; ал баш то место, где је село, и јесте оно, где је био римски логор, и које је најбоље за најугледнији део нове вароши. Још то место има претеге над овим код Кусјака и зато, што је одма пред Кусјаком големо острово, које припада Влашкој. То пак острово није да га вода тони, него је увек изнад воде, и на њему бијаше некад село, (сад има друго) одакле покојни кнез Милош немо-



гући од Влаха отргнути цело острво, једне ноћи исели људе овамо и настани (2 сата уз Дунав на ушћу Замне), село Мијајловац, по имену свога сина. Код Прахова пак гледа се у супротну обалу Дунава, а то није ствар тако ситна. Најпосле Прахово ће, само ако се туди варош насели, кад тад изгубити досадањи сеоски тип, и тај вис опет мора постати господаром целе своје околине. Одавде до Неготина има 2 сата. — Да говоримо пак о важности тога места, и о нужности, да се ту варош настани, мислимо, да би сасвим излишно било, јер је то ствар доста давнашња, и сам пројект тај довољно већ показује, да је у томе правцу свако разлагање свршено. Највише што би се о томе имало рећи, то је, да би добро било, кад би се тај план, ако га заиста има, објавио целој србској публици, да га видимо, па би се онда можда могло штошта казати. Јер и Пожега код Ужице и Милановац на Дунаву, много би се боље населили и наместили, да је у томе било јавног договора. А свака ствар, која се за векове ради, ваљало би да се претресе општим и јавним гласом, те да неби доцније замерка пала неправом. Још би се изразили, да би то насељивање врло брзо и лако могло ићи, кад би се сваки под известним неким условима позвао, да које место у означеном плану закупи, или како буде. Па онда неби морале пролазити толике године, и ми опет били онде, где смо и пре били. —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

НОВОСТИ

СРБИЈА.

Нов сој коња за артилерију.

Наша је влада пре 4—5 недеља послала у Париз господина Светозара Гарашанина поручика артилеријског, и господина Траншана учитеља јахања, да доведу 4—5 пастуха од оних француских јаких коња, што омнибус вуку, па да се овде спарују са земаљским коњима, у намери, да се произведе нов сој коња за артилерију. Можда ће овај покушај добро да испадне, а био би нам од велике вајде. Иначе наишли смо у једној књизи (Swoboda Hausthiere) да је за рат најбољи сој коња, кад се пољске кобиле спаре с арапским хатовима; вели се, да се добијају коњи чврсти и који много могу да издрже поред слабије неге. Можда би и овакав сој добро било да патимо¹⁾.

АУСТРИЈА.

Утврђивање Беча.

Говори се, да је Аустрија наумна да Беч утврди, као при Богу што је Париз утврђен. Још се чује, да има већ и једног одбора, који се о плану и начину договара. Ми би пак приметили, да Аустрија

¹⁾ Ми се заиста морамо чудити одкуда то, да сад у Србији нема много и добрих коња, кад у Кара-Ђорђево време за нашег устанка нисмо ни за коњицу ни за артилерију куповали са стране, већ смо све то подмиривали коњима земаљским и још врло добри бијаху. Наравно, коњи на балканском полуострову тешко да ћеју за ратне потребе уступити ма којим коњма; али нам је чудно, да их је тај рат тако страшно затро у Србији!

није у Бечу, и дакле да тврђаве бечке могу њега, а не и Аустрију спасти.

Земунско речка железничка пруга.

Гвозден пут од Реке (Fiuma) до у Земун по најновијима гласовима већ је у послу. Важност ове пруге за доње пределе аустријске неоцењена је, али је она и по војнички важна за аустријску крајину, и чини нам се, да би Аустрија сада могла дигнути ону вечиту стражу према Турској. А можда ће и учинити; јер путем земунско речким, на онда пругом попречном из Вучина у стару градишку, из Осека у Брод, из Пеште на Варадин и из Тамнишвара на Дунав може она у свакоме часу и на сваку точку поставити колико хоће војске, и дакле није јој више нуждно да целу Крајину држи вечито под оружјем, особито што и одношења садашње турске нису никако онаква, каква су била, особито према Аустрији, у оно време, кад се Крајина метала под такво оружје. А и икономна призрења и равноправност грађана захтевају да се укине граница. — Сви пак ти путови, које побројасмо, скорим ћеју добити још јачи трговачки обрт, само док „прво аустријско пачучно друштво“, (с капиталом од 600000 фор. у 1200 акција), које је од владе већ добило нуждне концесије, одпочне своју радњу „по Далмацији, Истрији, Млетачкој и јужној Угарској“¹⁾. Узгред буди споменуто, да је средоземско

¹⁾ Извештаји из Далмације веле: године 1862 могао се у околини Задарској неки успех од тог покушаја обележити. Ти и други гласови побуде министарство за трговину и газдинство, те одпочне у већој мери те покушаје с памуком по Далмацији, поради чега је из Мисира набављено 500 Ц семена. На при свем том, што је лето од 1863 било врло сушно, и што људи још немају никакве вичности у том нослу, опет је успех био врло задовоља-

море већ скопчано са црвеним у толико, што од 1. Јануарија по рим. већ има дневног пловљења са омањим лађицама од Порт-Саида у Сујец и од Исмалије у Загазиг. Господин Лесеп јавља, да је на једном маленом пароплову простор од 150 километара, који раставља оба мора, прошао за 24 сата. Трговини остаје сад још да реши, хоће ли тај 1-20 метра дубок и 15 метара широк канал моћи штогод користити ¹⁾. Па ако узможе, или, ако се подуби и пошири, онда је очевидно, да само још од Солуна до Београда ваља повући гвозден пут, па је балканско полострово а с њиме Србија у неоцењеном добитку ²⁾.

ПРУСКА

Сабља-пушка.

Један пруски артилеријски официр изумео је сабљу, с којом се и пуцати може, и која би за официре и за све коњанике врло добра била. То оружје већ су фабриканти Мор и Шпајер у Берлину начинили, и може се употребити врло добро, без уштрба за удар и посек. Тежина и правилна форма досадашњег ладног оружја није изменута, пунеће бива врло угодно, одапињање бива од воље, и за сигурност да се само неодашње, такође се побринуло. —

Ако се овај изуметак покаже као практичан, онда би га ми назвали најсавршенијим и одвећ жењијалним. Корист његова засекала би врло дубоко у убојну опремитост, и ако му направа неби била скупа

вајућ, јер на многим местима, особито око Книна, Дубровника, Каstellнуова на острву Крчолу и Браци итд. памук је најскао 3' у висину и на струку бијаше по 15 до 25 чаурица.

¹⁾ За овај канал ваља нам приметити, да то није онај, за који се одавно поговара, да се прокопа, него је то само мали један у црвено море доведен с Нила, а не управ са средоземског мора.

²⁾ Ми ћемо о овом доцније говорити мало опширније.

(наравно док је изуметак тазе, биће поскупље) уштедеће велики део буџета у ратној спреми. Ми желимо дакле, да ово оружје добије гласа на свакој стручној проби.

Ново паљиво.

Два химика у Еренфелду веле, да су произвели неку смесу, која има експансивну снагу 4—5 пута јачу него барут. Осим тога саставили су неко паљиво за пруске пушке (Zündnadelgewehr), које дуже време може у води да стоји, па опет да неизгуби своју паљивост; шта више може се и под водом запалити. Оба ова изналаска била би од врло велике цене, кад би се то хваљено својство посведило при испитима, које су стручни људи предузели.

Нов сто за мерење.

Инџинир Јен изумео је сасвим нову коншструкцију земљомерног стола, који се врло вешто а врло просто у час може наместити хоризонтално. Из више опита видело се, да и при најмањој извикнутости у томе, довољно је неколико секунда, па да сто буде хоризонталан. А тако исто и механичка направа за обртање и померање у страну врло је проста и намести се што може точније. Она је смештена у једном затвореном кутку и дакле никако није изложена квару од споља. Овај, у Берлину патентован изуметак, већ је за своју практичну потребу усвојило топографијско одељење великога ђенералнога штаба прускога. — Ко би хтео да себи набави тај мераћи сто, може се обратити самоме изумеоцу, инџиниру Јену (Jähn) у Берлину, Krausenstrasse, 62.

ИНГЛЕСКА

Тужба на оклопнице.

Лорд Кларенс Пагет, секретар у адмиралитету, говорио је у морском збору беседу, која је врло

важна. Он вели, да сва нова флота, за коју је толико милијуна издато, нема ни једне цигле лађе, у којој би људи дуже време пребивати могли. Лорд Кларенс описује оклопницу као лађу, при којој је само и једино на то рачунато, да одма у бој уђе. Изумеоци употребили су све, само да ту сорту лађа начине јаком против топова, ал никад нису и на то помишљали, да људма, који ће у њој неколико месеци провести, ваздуха и светлости набаве. Да је код њих само то, да се у лађу уђе и одма у бој иде, онда су оклопнице изредне; ал кад толико стотина људи морају провести по толико недеља у тој тамници, онда су болести неизбежне, и људи ћеју пре поскапати, него што се до боја дође. Овим се пак разјасњава оно, што пређе тако безмерно хваљени „Варијор“, сад је изван службе.

КЊИЖЕВНОСТ.

НОВЕ КЊИГЕ

НАЧЕЛА ЧЕТОВАЊА написао Дон Сантијаго Паскуал и Рубијо, превео с немачког Драгашевић официр и професор. У Београду 1864. Цена 8 гроша. Може се добити код уредника војиновог и у књижарници г. В. Валожича.

D. r. M. Block. DIE MACHTSTELLUNG DER EUROPÄISCHEN STAATEN. Octav 206. Seiten. Mit einem Atlas in 13 Karten in gross. Folio. Verlag von Justus Perthes in Gotha. Preis 3 Thlr.

Исто то има на француском:

PUISSANCE COMPARÉE DES DIVERS ÉTATS DE L' EUROPE, par Maurice Block. Edition française. Avec un Atlas de 13 Cartes grand in folio. 3 Thlr.

Dr. M. Block. DEVÖLKERUNG DES FRANZÖSISCHEN KEISERREICHS in ihren wichtigsten statistischen Verhältnissen dargestellt. 66 Seiten Text und 12 Karten. Verlag von Justus Perthes in Gotha Preis 28 Sgr.

Erinnerungen an den KAUKASUS aus den Feldzügen von 1858 bis zur Beendigung des Krieges an Ort und Stelle gezeichnet von Theodor Horschelt München, Albert.

Dr. Joh. Müller. LEHRBUCH DER KOSMISCHEN PHYSIK. Zugleich als dritter Band zu sämtlichen Auflagen von Müller-Pouillet's Lehrbuch der Physik. Mit 316 in den Text eingedruckten Holzstichen und einem Atlas von 33 Stahlstichtafeln, zum Theil in Farbendruck. Zweite durch einen Anhang bereicherte Ausgabe der zweiten Auflage, gr. 8. geh. Preis 4 Thlr. Verlag von Fr. Vieweg & S. in Braunschweig.

Schultze, Eduard; Das neue chemische SCHIESSPULVER und seine Vorzüge vor dem schwarzen Schiesspulver und dessen Surrogaten. Berlin, Otto Janke.

A. v. D. Das Lager von Châlons und die Kampweise und Ausbildung der französischen Infanterie. Mit 2 lithographirten Plänen: A. Das Lager von Châlons in 1:31250 und B. Das Manövrirfeld des Lagers von Châlons in 1:80000. Zweite unveränderte Auflage. Verlag von Ed. Zernin in Darmstadt. Preis 20 Sgr.

Pfister, R. DIE ROTATION DER GESCHOSSE, die durch sie erzeugten Abweichungen, sowie die Mittel, letztere zu beherrschen und zu benutzen. Für Offiziere aller Waffen. 8. Bog. gr. 8. nebst einer Figurentafel. Verlag von Carl Luckhardt in Cassel. Preis 20 Sgr.

Константинов, генерал мајор. БОЈЕВИЈА РАКЕТИ В РОСИЈИ, с крајца 1861 по начало 1863. г. с 7-ју листама чертежеј. Спб. 1863. Цена 2 р.

Михајлов М. М. ВОЈЕНИЈЕ ЗАКОНИ. Курс по програмје утврђеној дља руководства војено-учебних заведенијах. Вишуски 1 и 2. Спб. 1861—1862 г. Цена 1. р.

К а р т е.

Karte des OESTERREICHISCHEN Kaiserstaates mit einem Plan von Wien und neun Cartons: Hydrographie — Orographie — Geologie — Climatologie — Hyetographie — Volksdichtigkeit — Ethnographie — Religion — Cultur und Industrie des oesterreichischen Kaiserstaates. Von Fr. v. Stülpnagel, H. Berghaus und A. Petermann. Verlag von Justus Perthes in Gotha. Preis aufgezogen in Mappe 2 Thlr.

О Г Л А С.

Јевђеније Поповић примио је за Београд и Србију стовариште оружја из одличне и припознате тиролске фабрике Јована Петерлонга у Инсбруку и може се код њега у дућану (на новим степеницама од семинарије к Сави) видети од сваке руке и врсте тиролских пишана и других кратких пушака за нишан, различитих револвера и револверских гарабиља од Колтовог, Адамовог и Лешоше-ровог система, па онда свакојаких двоцевака, собних пушака (за нишан у соби), и пиштоља за ђеп и кибуре. Наручбине од макоје руке оружја извршићеју се точно, брзо и по најјевтинијој фабричкој цени.



НАПАД НА ДИПЕЛСКЕ ОПКОПЕ

Од 15. Марта до 18. Априлија 1864 године.

с једним планом.

ГОВОРИО

у војничком друштву у Берлину 14 Новембра
1864 пуковник арт. Најман.

превео Ј. М.

ПРИСТУП.

Понуђено ми је од вишег места да опишем напад на дипелске опкопе за предавање у војничком друштву. Опис би овај био одвећ важан, кад би и моја способност била толика, у колико ми је околност на руку ишла да то извршим.

20. Марта на дан његовог краљевског величанства, пред Дипелом командујућег ђенерала беше у његовом главном квартиру у Гревенштајну састављена артилеријска комисија са још друга два господина. Наш је задатак био, да на самом месту испитамо све што треба за нападну линију, која овде почиње од батерија на Гамелмарку, па се пружа у наоколо на Венинбунд, одавде на миљу далеко на Лиле-Меле, преко овог на $\frac{3}{4}$ миље на Шнабек-Хаге, а доцније чак и до Белегарда.

У колико смо ми год могли нашим при овој прилици ползовати, потрудили смо се.

Расположење према будућности је било сасвим ратничко, и ако са нешто мало мрачних предпоста-

Војни II, 3.

вака. Мњења су била разна у односу на губитак, на време а и за сам начин којим би се ови опкопи узели, особито пак зато: што се овај задатак појавио као сасвим нов, а прајзки војник као можда и сваки други има већу вољу за пољски рат него за опсадни. Ја сам пак принадлежао онима који о повољном успеху нису сумњали, али за који је успех нужно било приуговорлење снажним артилеријским нападом. За мене самог опет није могло бити веће среће, него да присуствујем при борби око дипелских опкопа, и да тамо проведем неко време које је за нас било пуно великих успомена и искуства, а које ја немогу забравити особито још због мојих разностручних личних догађаја, од којих су они најзнатнији, које ја сам неби смео потражити, али који су ми се догодили на путу испуњавања моје дужности и без мог суделања.

Против дипелских опкопа су први топови загрмели с Гамелмарка 15. Марта. Ови су почели тући с левог крила и на толику даљину, да се је на успех могло рачунати само са већим олучастим топовима. Данци су били протерани испред фронта њиног утврђеног положаја тек борбама 17. Марта, тако да су им само још шиљбоци стојали по потреби по закривеним рупама, које су они итно за то ископали, и дакле тек после реченог дана могао се почети опсадни посао.

Но поред реченог, овакав би рад при ранијем добу године наишао на големе тежкоће због лепљивог и рђавог створа земље. Јер 26. Марта при подизању траншеа пред фронтом непријатељевог опкопа било је толико воде у рововима траншеа ¹⁾, да су местимице скоро непроходним постали, и готово је било боље изложити се непријатељским метцима него

¹⁾ Ровови мали на лактове који се употребљавају при опсади града каквог да се војска по њима сакривено к граду приближи.

се у њима заклањати. Да су наши људи а особито шилбоци, који су се у овим рововима за време целе опсаде бавили, имали много да издрже, то сваки може себи представити.

После 17. Марта пошто је непријатељ сузбијен и кад смо с наших предстража осматрали његове опкопе, увидели смо да је у нашем намишљеном плану било и стварних погрешака. А поред ти и непријатељ је ползовао време од почетка рата до тада, те још много дограђивао око свог опкопа, о чему смо се тек сад известили могли.

Сва непријатељева утврђења изгледају као један низ дугачак на 4000 корака, који се једним крилом ослања на Венингбунд а другим на Алзен-Сунд. Градићи се могу сматрати као бастиони а савезни прави грудобрани као куртине. Простор позади ових опкопа до Сондербуржког мостовог опкопа био је устројен као велики утврђени логор.

Ми у овом случају нисмо могли да испунимо главни услов који је нуждан за сигурно освајање утврђења т. ј. „да нападнемо целу тврдињу са свију страна.“ Напротив су Данци могли целу своју снагу, која је била за одбрану ове опредељена, да употребе по својој вољи, као што се из разматрања ови околности види. Осим тога је дипелски град и по своме положају један од најјачих, који нам ратна историја показати може.

Од средстава, које су Данци употребили око својих утврђења за њово ојачање и препону против јуриша непријатељевог, у први ред долазе брвнаре (Böfthäuser). По освојењу градића, било би немогуће у њима се задржати, докле би год те брвнаре биле брањене и док и њи неби отели. После ових долазе палисади и бркљаче. Ови су истина били тако заклоњени од наших метака, да су их ови тек по гдегде могли доити и порушити, но су тако хрђаво по-

бијени били, да би се пешаци морали у случају напада посетити горе на бедем, па тако одозго да их бране. Уопште су имали опкопи ту погрешку, да им се ровови на многим местима нису могли по дужини бранити.

Осим ових, говорило се много још и о многим другим стварма које се као препречна средства око града употребљавају. Старали смо се да се о овима од заробљеника извештамо, но ови нису имали никаквог правог појма о свим тим стварма, те тако у људству нашем владајуће уображење о реченом и о минама пред непријатељевим опкопима, нисмо им могли никако из главе изгратити за цело време опсаде. Тек по освојењу опкопа увидело се да су те све ствари били одвише прецењиване. За мине се пак и веровало и неверовало, јер смо држали да су ји Данци могли тешко изкопати због големе влаге, но држали смо и учинили би то сигурно пошто би се земља просушила. Околина пред целим низом данских опкопа била је виша од сами опкопа, и то с десне стране сондербуршког насипа мало а с леве много. Да смо били принуђени те да нападамо сјеверни део данског опкопа, то би дејство наших топова било много слабије због речене мање узвишености предела с наше стране.

Језгро овог нашег плана било је то: прорачунати величину дејства које оћемо топовима да учинимо, и најугоднијим начином за то употребити наше топове. Но овај се сав рачун изменуо и застарео увођењем олучастих топова, као год што је и код пешадије увођењем шишане а особито иглењаче посао с глатком пушком застарео. Но свакојако познавање оружја показује и дејство његово, а и основе, како га ваља употребити са свима тактичним формама, које с њиме у свези стоје.

¹⁾ Zündnadelgewehr.



Опсада око дипелског града је била прва после оне око Гаете, која се водила олучастим топовима, и разликује се сасвим од свију остали које су пре ње вођене. Истина да се овде опсађивао град од земље, кога ровови нису били водом напуњени, нити ескарпа и контрескарпа камењем озидане. Али ће скупљена искуства за време ове опсаде око дипелских утврђења остати у вредности за будућа времена где до случаја и каквог озиданог града дође, па се на околности и начин помисли: „како треба постићи циљ напада. т. ј. изборити себи улазак у нападнути град“.

Поред осталих намера, прва нам је била: „порушити у утврђењима наодеће се брвнаре и друга укрепљења градска“ тако, да ји онеспособимо сасвим за одбрану посадох градском.

Да би овуцељ постигли, то је као наподеснији метак олучастих топова био изабран такав, који би у благом луку преко ивице бедема прелазео и ударао у унутрањост градића. Овако су врло добро биле батерије с Гамелмарка, јер су им метци због велике даљине с које су били, ишли сви у доста савијеном луку (колко олучасти топ то може).

На дејство оваких метака могли смо и рачунати да ће ударајући у дуварове брвнара порушити ји. Кад какво зрно оваквог метка за нешто краће доспе, тад удара оно у бедем и одваљује увек по нешто земље с његове ивице, те се тако овај метак може узети као најподеснији и за рушење бедема. Напротив сви метци који су ниско у бедем ударали нису имали баш никаквог дејства.

Из овог разматрања изилази правило, да бедеме од земље ваља рушити озго па наниже, а не као зидине, где то оздо па навише бива.

Да је било прилике, то би заклоњене зидове рушили метцима, којих зрна имају што кривљи пут, и којима се може најбоље да гађа по унутрањости ка-

квог утврђења. Но кад су зидови заклоњени одиста како треба, онда се то може извршити само тамо, где су ровови врло широки, или ако би се поставили уздуж рова.

Тамо, где су предмети на које се гађа добро закривени, и кривина метака из олучастих топова није довољна да ји доити може, то су за усавршење дејства олучастих топова добри мерзери (авантопови).

За подпуно приуготовљење нашег јуриша на данска утврђења, нису биле довољне само батерије које су ји с Намелмарка биле, оне су се могле сматрати само као моћна подпора батерија намештених с фронта против непријатељевих утврђења. Ове је пак батерије ваљало наместити тамо, где смо јуриш намеравали. За ово смо изабрали крило које се на Венингбунд наслања, јер смо држали да нам непријатељска флота кад дође неће моћи ништа учинити од наших олучастих топова, који су већ били у батеријама за тај случај намештени, а држали смо да ће се данска флота бар при нашем јуришу зацело отуд појавити.

Да баш то крило непријатељских утврђења нападнемо, гонила су нас и ова побуђења.

Кад би то крило отели, ко што смо се надали, онда би даљим надирањем наше војске к Сондербуржком мостовом опкопу, одцепили остали део непријатељских утврђења од истог, и принудили да се преда. Поред тога, батерије с Гамелмарка могле су наш фронтални напад с тог места да помогну боље нег да је с иког другог. Нама се чинило још да ће наше батерије с фронта моћи много боље одавде него с другог места тући, због узвишеног положаја, а најпосле, што је приближење к непријатељевим утврђењима с ове стране било најлакше, ако би само његове лађе далеко одбијали.

Од свију других овај се напад особито тиме разликовао, што је овде закључено да се на непријате-

лева утврђења пуца олучастим топовима најмање на 1200 корака, а мерзерима који ће то дејство подпомагати на 1000—1200, и потоме сав остали опсадни рад предузимати и радити за ту цел, да би се наша пешадија што ближе могла за јуриш приближити непријатељским утврђењама под заклоном, те да неби идући преко толиког простора страдала од непријатељски топова и пушака.

Пуцање на далеко одстојање је било нужно, јер иначе метци из олучастих топова неби имали довољну кривину те да би доспевали у унутрашности градића, мањ тако, ако би им се умалила барутна мера. Да топови нису бити постављени јужно од сондербуржког насипа већ сјеверно на другом ком месту, те би поред пре одређеног одстојања морали или метцима умањити барут, или топове од непријатељевих утврђења толико удалити, да би сигурност гађања још мања била, нег што би то било при краћем одстојању са мање барута. Осим тога, ми би пуцањем на близо жртвовали ону превагу олучастих топова над глатким, коју они баш при далеком гађању над овима имају.

Глатке топове: 7 фунтове хаубице и 12 фунташе смо употребили при опсади само зато, што смо ји имали. 12 фунташа су били доста полезни на крилима паралела, постављени ту да дејствују картечом против непријатељског испада.

Речени начин гађања олучастим топовима је био овде подесан за достижење сваке цели: овакви су метци дејствовали у унутрашности градића и на брвнаре у овима, донтали су и рушили пасисаде и бркљаче, а и спрам уреза бедемски били су ови метци бољи нег што би ји могли рушити глатки топови и изблиза. Поред тога није био случај при овој опсади да смо морали тражити да бијемо непријатељева утврђења с фронта и уздуж, што при опсади града са-

чињава већу вештину и због чега се опсада преду-
жава, а то је зато, јер су утврђене пруге биле кратке
и много их било.

Нашем нападајућем фронту као помоћ биле су
подигнуте још и друге поједине батерије, које су ту-
кле унутрањи простор непријатељевог опкопа до Сон-
дербурга, и претиле му као подпора за наш прела-
зак преко Алзен-Сунда на остров Алзен.

Ове су батерије за време опсаде биле појединце
подигнуте на висинама између Дипела и Раксбила,
доцније пак код Лиле-Мела и сјеверно од овог.

При положајима ови последњи батерија имало
се у виду: ако би донео случај да лађе дејствују,
гледало се на положај цељи или утврђења и на при-
роду местности. У обзиру на последње су врло добро
удешене биле, јер пошто смо узели непријатељеве
опкопе, уверили смо се, да су се од ових само горње
ивице речених батерија видети могле. Тако су оне
врло мало трпеле од непријатељевих топова, но који
су много пред и за њима тукли и доста земљу изрили.
Најопасније је било нешто позади батерија.

Предео за паралеле и остали рад за приближа-
вање, ползовали смо вешто.

Као што је речено батерије (№ 1, 2, 3 и 4) с
Гамелмарка су почеле да пуцају на непријатељева
утврђења још 15. Марта. Њиво је дејство било много
веће нег што смо се ми падали, по казивању уваже-
них Данаца, поједини њивови баталијони већ су стре-
пили од танади ти батерија да преко сондербуржки
мостова прелазе те да овамо у дипелска утврђења
службу врше. Да смо у исто време били наместили
наше батерије и с фронта од једно 30—40 олучастих
12 фунташа, које би у исто доба с Гамелмаршким
батеријама начеле ватру на лево крило непријатељ-
вих опкопа, то је сигурно, да би тај део непријатељ-
ских утврђења већ после два дана био тако порушен,

да неби могао јуриш издржати. Кад би овако изненадно смели непријатеља, то би нам лако било узети му шанчеве јуришом и без подизања траншеа наших. Да би и тад изгубили више људи, нег што смо кад су траншее биле подигнуте и наша се пешадија по њима приближила опкопима, то се може веровати.

Ова могућност, да се какав нападнути град може за краће време освојити вреди особито у том случају, где је нуждно да се у времену добије.

Хрђаво доба године и друге околности су спречиле освојење дипелских опкопа, а тиме што смо за рано почели били с Гамелмарка, издангубили смо, но нешто и користили :

И ако су топови наши с Гамелмарка лагано дејствовали, опет су они непријатељу шкодили у толико да он никако није имао мира у својим опкопима.

Да пак предузимљиви дух сваке војске па и данске при оваквим околностима и непрестаним губитцима ослабити мора, то је очевидно, као што се то доцније код Данаца и осведочило тиме, што су Фридрицију напустили.

Што су наши топови с Гамелмарка почели одвећ рано да бију изгубили смо не само у томе што нам је препад непријатељев у сљед тога прошао безполезан, него и то што је он увидео чему се није надао, а дали смо му и времена те је у својим утврђењима подигао крила и траверзе, да се с те стране закљони. Из истог је узрока подигао и закљоњене путове од градића I. до IV. па уназад. Ови су били овако направљени: између два рова подигнут је био један бедем, те тако макар зрна долетала с лева или десна, увек је један од ровова био бедемом брањен и могао је служити као савезна комуникација.

У исто време с комуникацијама започели су подизати и други ред утврђења за првим. Овај је по-

чињао на спрам градића I. далеко на 1000 корака, па се приближавао к градићу IV. одавде се пружао иза градића VII до VIII. У овој је другој линији било 4 градића са савезним куртинама. Пошто је непријатељ увидео да му је нападнуто то лево крило опкопа к Венингбунду, то се чини као да је он овај други ред утврђења за то подигао, да би ту могао поставити своју заштитницу, која би му повратак к мостовом опкопу заклањала. Ми смо пак продужили напад и спремали јуриш на градиће V и IV са сигурношћу, да он не може тај други ред својих утврђења сасвим довршити за то време опсаде, и дакле могли смо по освојењу предњих утврђења јуришати ома и на тај задњи низ опкопа.

Нападу с фронта и заузимању непријатељевих опкопа к Венингбунду служиле су батерије с Гамелмарка као јако закриље и снажна подпора, а пошто су наше батерије и с фронта почеле на његове опкопе тући, то им се дејство већма тиме увећало.

У непријатеља беше похвалан обичај, што је увек постављао по шиљбока на сваком месту где је било опасно, а овај је увек кад год топ с наше стране сине, узвиком опомињао своје људе који су се око топова или радом занимали, и тако за време од 10 до 15 секунда док је била с Гамелмарка преко Венингбунда до њи долетило, то су они могли већ да отрче у какво заклоно место и да се сачувају, но то није могуће кад бунета долећу с више страна, тад ваља или сасвим отићи у заклон или се сасвим метцима изложити па начети и сам бој против непријатеља.

И ми смо исто овако заклањали наше људе од непријатељевих метака. Но било је од наших официра који су били противни оваквим постуцима, божали су се да неби наши војници у храбрости ослабили. Но нападена је предосторожност расудна и



слаже се и са строгим испуњавањем дужности и са војеним духом, јер је задатак наш био да побадимо непријатеља, али да се што мање пролије крв наших бораца.

Подизање прве паралеле.

Пошто смо већ пре подигли уназад две закривене колмуникације, то поћу између 20 и 30. Марта подигосмо и прву паралелу у дужини од 900 корака а далеко од непријатељевих утврђења на 1200 која беше у нешто узвишенија од непријатељских супротних утврђења. Позади ове спрам градића I и IV. а удаљено од њи на 1400—1600 корака подигосмо седам батерија (№ 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12) скупа са 34 топа. У исто време на вису између Дипела и Ракебила подигосмо у даљини спрам градића IX. на 1600 корака батерију (№ 13) наоружану са 6 олучастих пољских топова. За сво време овог нашег рада су нас добро помагале наше батерије (№ 1, 2, 3 и 4) с Гамелмарка наоружане са 8 олучастих 24 фунташа и 6 таквих 12 фунташа, који су били тамо намештени још од 15. Марта, но нису пуцали често без потребе. Цело то време доклегод смо полагамо на Данце пуцали нису седели узалудно, већ су га прилежно а особито ноћу ползовали да своју штету накнаде: било то да своју ослабљену посаду попуне, било да своје батерије боље оправе или нове да подижу.

По томе уколико смо с нашим пионирским радом напредовали, требао је наш решителни артиљеријски напад да се почне још 2. Априла. Но тог дана су наше гамелмаршке батерије биле ослабљене, јер су скоро сви топови, који су се само могли преносити, били однешени код Белегарда, и намештени у две батерије да дејствују на Алзен-Сунд, те да помогну тиме прелазак наших трупа које смо хтели на чамцима и понтонима ту на остров Алзен да превеземо.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Тако наш артилеријски напад ког смо 2 Априла у 2 часа по подне почели, није био прави већ привидан, да би њиме обратили само сву пажњу непријатеља на ту страну, те да он сву своју силу скупи тамо за одбрану својих опкопа, а главно је било да код Белегарда изборимо и извршимо прелаз на остров Анзен.

Топови који су 2 Априла пуцали.

Ови су:

С Гамелмарка у 4 батерије свака с по 2 топа:
4 олучаста 24 фунташа од којих 2 наперена на Сондербург.

4 олучаста 12 фунташа.

На фронт између Венингбунда и сондербургског насипа 7 батерија са по 4—6 топова.

18 глатких пољских 12 фунташа.

16 7-фунтови хаубица.

На вису између Дипла и Ракебила:

6 олучастих 6 фунташа.

По томе је на непријатељеве опкопе с фронта пуцало 34 глатка пољска топа, а у бок 8 олучастих пољских топова с Гамелмарка, између Дипела и Ракебила пак 6 олучастих 6 фунташа, и дакле свега 48 топова.

Осим тога је на вису између Шпицберга и Венингбунда била подигнута батерија (№ 5.) од 4 олучаста 24 фунташа. Она је била удаљена од непријатељевог градића I. на 3300 корака и једва се могла од њега догледати, а била је опредељена против непријатељевих лађа, које би у Венингбунд ушле, да наш нападни положај с бока или с леђа нападну.

За одбрану преко Алзен-Сунда код Белегарда је био постављено још 12 олучастих 12 фунташа и 8 олучастих 24 фунташа у две батерије, а поред ових

још 5 олучастих 6 фунташких батерија, свака са по 6 топова. Сви ови топови нису ту ни дејствовали¹⁾.

Ако нерачунамо нашу 4 фунтову батерију, то су онда Данци имали у својим ошкопима 120 топова више од нас, који су већином били великог калибра. Своје топове пак, који би им се покварили или од пуцања или од наших метака, могли су лако изменути другима, јер им је пролаз с лађама кроз Алзен-Сунд остао слободан. Између данских топова на утврђењама њовним било је и 15—20 олучастих, 4, 18 и 30 фунтови, који су били направљени по француском начину и пунили су се спреда, ови су због свог далеко већег дејства од глатких, тукли добро на наше поједине тачке. Но њино дејство у очима наших артилеријста није било од никакве цене, ваљда из тог узрока, што су ови имали већег поверења у својим топовима, кои су били начињени по прузком начину. Као год што су Данци са својим топовима спрам наших зло стојали, исто су тако и са пушкама спрам наших цинднаделских пушака били. Но ако се жели, да се добар дух код војника одржи, то је поверење у свом оружју толико што нуждно, колико и добро предвођење и колико и нега за одржање њихове физичне снаге. У осталом, са напредком времена и ова се нужда све јачом показује: да војску ваља

¹⁾ На Алзен-Сунд смо наше тешке топове наместили у подигнутим батеријама, а лаке у засецима на згодном месту за то. Довлачење и размештање топова тог дана било је одвећ теготно: због хрђавог времена и местности а и зато што су све путеве који воде к Белегарду закрчиле биле наше трупе и кола транспортна која су чамце и повтоне носиле а све то тамо ишло.

За прелазак је од артилерије била прво определена 4 фунтова батерија (Рибентроп), њој би сљедовала остала артиљерија по могућству колико би превозна средства дозвољавала.

још у миру за рат изображавати и изобразити, јер то у самом рату чинити већ је доцкан, а и иначе ваља све што је за рат нужно спремити још за мирно време. Најпосле, војска треба само свога господара да слуша, а од ненадлежног да неприма задатак који њене силе превазилази, као што је био случај код данске војске: „која је хтјела да бије аустријску и пруску војску“.

При борби око дивелских шанчева није победа зависила само од мноштва бораца. Сматрајући нас и Данце ми нисмо од њи Бог зна колико већу војску имали, а они су напротив били на тврдом положају и њиов сав утврђени положај није бто толико разстегнут, да га нису могли бранити и да су га морали оставити.

Артилеријски напад 2. Априла и за њим следеујући дана.

Кад смо 2 Априла у 2 часа по подне почели пуцати на дивелске опкоце, одговарали су нам с истом живошћу. Због већег калибра њиових топова бијаше и грмљава јача отуд. Који је с нама ту топовску борбу гледао, тај се морао страшити за наше глатке пољске топове да небуду од данских сатрвени. Но доцније смо видели, да су сразмерно мало оштећени били. На сваки је начин овима поможено од 4 олучаста 12 фунташа и таква два 24 фунташа, који су непријатељска утврђења с бока тукли, а привела им је доста и она олучаста батерија на вису између Дивела и Ребекила. Но највише је наше пољске топове то сачувало, што су били бедемима заклоњени и што су били удаљени од непријатељевих опкопа најмање на 1400 корака, а на толику даљину глатки топови могу добро дејствовати само на предмете већег обима.

Од граната, које су изолучени 24 фунташи с Га-



мелмарка избацили на Сондербург, било је њи 40 комада у којима су се запаљаче¹⁾ наодиле. Прва зрна од ових топова нису ни допрла до вароши него су ударили у воду, и при распрскивању њином могао се добро видети пламен и ако је то било далеко од нас на 6000 корака. Али су следећи метци и у варош допрли. Од запаљача се над вароши виђао често мали облак који је одма изчезао, и по томе се чинило, као да ове немогу ништа да запале, по то није било, јер је могућно да су сви запаљиви предмети још пре били изнешени из вароши.

Но ипак гораше Сондербург идућег дана, и оста неизвестно, да ли је он био запаљен реченим гранатама са запаљачима или другима које су после њи бацане тамо.

Но још с вечера подизаше се велика ватра на простору између градића VIII и IX. с једне стране и мостовог опкопа с друге. На овој је простор пуцала 6 фунтова олучаста батерија на вису између Дипела и Ребекила, и запалила тамо логор устројен од Колиба.

Преко ноћи ослаби пуцање топова, а сутра дан, као на дан који је био опредељен за прелазење на остров Алзен код Белегарда, почеше опет све живље и живље да бију. Тако је то трајало до 6. Априла увече, и непријатељ је са своје стране одговарао за све то време живо, без да је с једне или с друге стране било каквих знатнијих посљедица, а то као што је речено за то, што је даљина за глатке то-

¹⁾ Вгадег. Ово су бакрене цевн, напуњене горљивом смесом, које се у шупљину гранате метну са барутом заједно, који је ту за то да гранату распрсне, па кад се овај запали и гранату распрсне, тад се и брандери запале, разлете и кад падну на подпаљиве ствари запале јн.

пове била одвећ велика. Број зрна, која су била из-
бачена из наших пољских топова, износио је оволико:

Из кратких 12 фунташа	6005	граната
" " " "	25	шрапнела
" 7 фунтови хаубица	5018	граната
" " " "	10	шрапнела
" изолучених 6 фунт.	1068	граната
" " " "	116	шрапнела

Почетак решителног артилеријског напада и распоред топова за то.

Решителни артилеријски напад, који је био опре-
дељен као приуговорено за освајање непријатељских
шанчева јуришом наше војске, почет је био с нужд-
ном снагом тек 7. Априла. И за овај напад осим ура-
ђеног пре, морали смо још ово урадити.

Осам олучастих 24 фунташа и 12 олучастих 12
фунташа који су код Белегарда дејствовали, преме-
стисмо и разместисмо овако:

Четири олучаста 24 фунташа буду однешена на-
траг на гамелмаршке батерије, тако их је тамо сад
опет било 8 њи и 4 олучаста 12 фунташа. Распо-
ређени бише сви поново само у три батерије (№ 1,
2 и 4).

Остали 24 фунташи су били намештени у новој
подигнутој батерији (№ 15) која је била опредељена
да овлађује Венингбунд на све стране. Ова је бате-
раја била нужна, јер кад је 28 Марта при једној чарки
допловио Ролф-Браке (ратна лака оклопница), те га
удаљени топови с Гамелмарка нису могли оштетити,
при чему им је и то сметало што су били на висини,
а овај је умео уватити мртви угао и њиме се до-
итио и до на широко море.

Кад је непријатељ с градића I и II. на даљину
од 4000—4100 корака угледао ову нову батерију, то



ју је одма онако недовршену туђи из својих олучастих 18 фунташа, по поред доброг гађања метци су његови порушили само три....

С наши батерија (№ 9, 10 и 11) у фронту одклонимо ноћу између 6 и 7. Априла наши 12 глатких 12 фунташа и 4 хаубице, а место њи наместисмо они 12 олучастих 12 фунташа и 2 олучаста 24 фунташа, што су код Белегарда били. Осим тога, подигосмо на нашем фронту још једну нову батерију (№ 14) за 4 олучаста 6 фунташа. Тако је с нашег нападаог фронта између Венингбунда и сондербуржког насипа било 7. Априла оволико топова :

- 12 олучастих 12 фунташа.
- 6 " 6 "
- 6 глатких 12 "
- 12 пољских хаубица.

Батерија између Дипела и Ракебила, која је са својима топовима од 2 до 6. Априла непрестано тукла непријатељев положај, била је подкрепљена с још једном новом батеријом (№ 22) од 4 олучаста 6 фунташа, те да би тако скупа јаче дејствовале на део непријатељског положаја од градића VIII па до Алзен-Сунда.

Тако број и распоред топова, који су 7. Априла на непријатељске опкопе пуцали, био је овај :

	олуч. 24 ^ц	ол. 12 ^ц	ол. 6 ^ц	глат. 12 ^ц	хаубица
у бок с Гамелмарка . . .	8	4	—	—	—
вод Венингбунда, да овај овлађује а и против градића I. (№ 5)	—	4	—	—	—
До те, но против градића I и II (№ 15)	4	—	—	—	—
у фронту између Венингбунда и сондербуржког насипа	—	12	6	6	12
између Дипела и Ракебила	—	—	10	—	—
	12	20	16	6	12
	олуч. топова 48			и 18 глатких.	

Бољег прегледа ради да додамо, да је ноћу између 7 и 8. Априла била подигнута с наше стране и тако звана полу паралела. Њена оба крила су била наоружана топовима против испада непријатељевог, тако је на левом крилу (№ 17) било постављено 4, а у батерији на десном 2 глатка пољска 12 фунташа Ноћу између 8 и 9. Априла бише подигнуте још четири батерије (№ 18, 19, 20 и 21) за авантонове, од којих сваки наоружамо од 10. Априла са 4 25 фунтова авантопа, далеко су подигнуте од непријатељевих утврђења на 1000—1100 корака, и опредељено им би да од тога дана дејствују против градића III, IV, V и VI.

У ово је време била подигнута још једна батерија са стране од Гамелмарка лево од пређашњих и то на обали. Ова је била наоружана олучастим 6 фунташима, удаљена је била од непријатељевог бенингбудског крила на 3500 корака, и опредељена њега да бије.

Метци од речених 16 авантопова, могли су боље да доитају закривене предмете непријатељевих утврђења, јер су летела у много кривљем луку од зрна олучастих топова, а тиме је дејство ових врло увећано.

Пољске смо топове при опсади овде употребили само за то, што их је ту било, јер им је дејство било незнатно.

Како су почели да бију наши олучасти топови и с фронта, одма се могла приметити знатна штета на непријатељским опкопима и то после кратког времена.

Вероватно је: да је почета ватра наших топова 7. Априла трајала непрестано за 48 то би непријатељска утврђења исто толико била порушена као што су била и 18. Априла и могли би ји и тад на јуриш узети, као што смо 18. Априла. Такође би непријатељеве трупе исто толико сузбили колико смо и до-



цији, а неби имао времена да надокнади своју штету и да измењује своје искварене топове, и најпосле неби имао кад ни да помисли да се на целом свом положају и на Алзену још више утврђује, као што је доцније и чинио, пошто се опсада почела да одуговлачи.

Ми смо по овоме из друге паралеле већ и могли да јуришимо на данске ошкопе, као што је то принц Фридрих Карло био 14. Априла и заповедио. Но оста за тада, једно за то: што је доста далеко било од друге паралеле до данских утврђења, па би изгнуло много људи; а друго: што би непријатељ могао за то време да доведе и своје резерве па да нас у решителном тренутку дочека како треба.

Но овај је јуриш био и за то одложен, што је његово величанство краљ својеручном писменом заповести тај јуриш одложио, док се још више траншеама неприближимо непријатељевим утврђењима. А у исто је време такође заповедио, да доцније кад се јуришало буде, да се чини са великим колонама и јаком резервом. И ако при јуришањима обично само предње колоне решавају и потоме се чини да је умерен број војске удесан за јуриш; то је опет добро држати се оног велингтоновог правила, које је он у некој прилици свом краљу овако изказао: „Ја сам само тада сигурно јуришао на непријатељска утврђења, кад сам још при полазку за то кренуо јаке колоне.“

И ми смо 18. Априла освојили данска утврђења тако брзо, одважно и са мало жртава, како је само могуће, јер сва наша предузимања за јуриш била су таква, да се непријатељ није никако могао „одупрети нашем јуришу са нуждном снагом за то.“

Што нисмо могли постићи пре са нашим глатким топовима, то 7. Априла учинисмо и нашим олучастим топовима надјачасмо данске топове, и то са мало губитака. Изјутра 8. Априла пуцали су Данци на нас још из градића IV и VI, а доцније до подне

само из 84 фунташа са градића IX. доста живо. Овај је од свију данских градића био по најближе к нама истакнут, и са градићем VIII. тукли су највише наше лево нападно крило. Градић се IX. није могао с нашег нападаог фронта ни видети, па од њега нисмо ништа ни трпели. 8. Априла по подне и 9 престали су непријатељеви топови сасвим да пуцају. Наши олучасти 12 фунташи порушили су све шарте оних утврђења с којих су нас Данци били, и од утврђења су начинили само гомиле набацане земље.

Највише смо на то гледали да топовима порушимо непријатељске брвнаре по градићима.

По овоме је наш артилеријски напад био далеко напреднији од пионирског, и по њему се већ могло на утврђења јуришити, но пионири су имали још доста на траншеама да раде.

Овај успех наше артилерије био је угодан пионирима, што су они могли сад лакше да раде јер им танад данских топова нису досађивала, а и земља је сад почела пресушнијом бивати. Што се ровова око нашег нападаог фронта тиче, то боље да су били плитћи а шири, јер су местимице одвећ дубоки били.

Пошто су прва паралела ноћу између 29 и 30. Марта и полупаралела ноћу између 7 и 8. Априла подигнуте биле, то ома једне за другим подигосмо ноћу између 10 и 11. Априла другу, а између 14 и 15. Априла и трећу паралелу. Наравно је да смо увек пре сваке морали најпре подизати унапред траншее. Последња је паралела била далеко од непријатељевих утврђења само 300—600 корака, имала је ров широк 20 стопа зато, јер кад би иначе као обично само 8 стопа био, то би онда простор целе паралеле у дужини тек 800 корака, био одвећ мали да прими у се нуждну множину војске за јуриш. Из ове паралеле били су до 17. Априла и ровови траншеа удешени за смештање вој-

ске, такође су били направљени и степени из ровова, по којима ће се пешадија пењати кад на јуриш пође.

Да би под заклоном могли још више војске скупити, то је иза рова предње паралеле био подигнут још један бедем с ровом, и простор између овог и предњег бедема је био сајужен рововима, те тако је прва паралела била из две пруге. На лактовима траншеа који су близу предње паралеле подигнути, назидана су крила (еполеман) која су ји бранила да ји непријатељ неби могао по дужини гађати.

Последњу паралелу нисмо смели ближе подићи нег што смо, јер би нас тад Данци пушкама много били, и били би принуђени да се даље приближавамо опет под заклоном који би од кошева правили, а овим би послом толико још издангубили, да би губитак времена претегао губитак људства.

Што непријатељ није наш рад ноћу узнемиривао испадима, држимо зато, што би и сам више губитка имао нег у својим утврђењима. Но поред тога што испадајућа војска гине, ваља да се чува, особито при већим испадима, да и сам непријатељ при повратку заједно с њом у град неуниће.

Да смо живо и непрестајно пуцали, за сво време док смо се око радње од полупаралеле па надаље бавили, то би не само потрошили много муниције него би нам се и топови искварили. Зато је и заповеђено било да се само онда пуца, кад се тиме хтело што известно да изврши.

Ова је наредба била добра по нашу артилерију. Изјутра смо пуцали топовима тамо где је непријатељ што преко ноћи поправио. Где смо угледали нов направљени зарез, то се одма на њег пуцало да га порушимо, и што већма, ако смо држали да је непријатељ позади овог имао још који сакривен топ, но о овоме смо се уверили по освојењу шанчева, да није било. Ако би какав непријатељев топ начео пу-

цати на нас, то је с наше стране било на њега на-
перено неколико олучасти 12 фунташа и тад је онај
брзо и можда за навек умукао. И градић IX. који је
згодно лежао и нашем левом крило много досађивао,
био је такође од наших топова ућуткан.

Осим тога смо често пуцали и на непријатељеве
брвнаре, јер писмо знали баш како се налазе, а бо-
јалисмо се да ји непријатељ неби поправљао. Ако смо
упазили, да непријатељ хоће какав топ да увуче у
какав градић преко његовог моста над ровом и кроз
отвор, то смо само са једним метком били готови да
тамо остане докле је дошао. На дивелску ветрењачу,
с које су Данци разматрали наш положај и одакле
су им заповести биле издаване, пуцале су наше ба-
терије с Гамелмарка далеко на 4000 корака, то тек
смо је могли нашим олучастим 12 фунташима на да-
љину од 2200—2400 корака порушити, пошто је из
ових на њу 30 граната избачено било.

С ове стране Алзен-Сунда су имали Данци многе
подигнуте батерије, које су биле сајужене укопаним
путовима, и које су они подкрепљавали олучастим
пољским топовима.

Ове су нам батерије постављене зато да бију
простор из својих утврђења, да бране крило ових
што се на Алзен-Сунд наслања и да спречавају пре-
лаз преко Алзен-Сунда. Од ти батерија најопасније
би нам при јуришу биле оне близу Сондербурга и
оне код Бадсага и Сурлика. Да би могли тући сав
тај тростор иза левог крила данских опкоца ког с
Гамелмарка нисмо могли, а тако исто и речене ба-
терије то смо до 13. Априла подигли још ове батерије:

близо код Лиле-Мале (№ 23)	једна бат. са 4 олуч.	24 фун.
код Стабегарда или Батрупа (№ 24)	" "	4 " 12 "
између Стабегарда и Равенскопела (№ 25 и 26)	две "	по 4 " 12 "
$\frac{3}{4}$ миле даље сјеверно код Шнабек Хаге (№ 27)	једна "	са 4 " 24 "
до ове опет (№ 29)	" "	4 " 6 "



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Од ових наших батерија су могле да туку правцем к Сондербургу на градиће IX. и X. само оне код Лиле-Мела, остале су пак биле управљене на Алзен-Сунд и против лађа, које би из Аугустенбургер-Фердеа овамо пошле да своја утврђења подпомажу.

Од батерија код Лиле-Мела могли смо видети сјеверни сондербуршки мост, који се није с Гамелмарка видео. Пробом од неколико метака дознали смо да је одавде био далеко на 4200 корака, дакле за 1200 корака ближе него што је Гамелмарку. Али ниодкуда нисмо могли видети пред овима направљени мостови опкоп. Да се то могло, онда би и за њега, као важну точку која Дипел с Алзеном сајужава гледали да наместимо топове па да га бијемо.

13. Априла на крилу полупаралеле подиго смо још једну нову батерију (№ 28) против лађа. Ова је била наоружана са 2 олучаста 12 фунташа и таква 2 24-фунташа који су донешени били с они батерија (№ 5 и 15) што су на западној страни Венингбунда.

Остало што смо у артилерији нашег нападног фронта преиначили, било је овако :

14. 16 и 17. Априла су биле разоружане оне батерије с глатким топовима, што су служиле као подпора олучастим 12 фунтацима у првој паралели, такође су били однешени и она 4 глатка 12 фунташа с левог крила полупаралеле. Од ових топова, који су се још могли употребити, наместисмо 17. Априла 8 хаубица у две батерије (№32 и 33) позади левог крила друге паралеле, а 18. Априла позади левог крила треће паралеле за њену одбрану намести смо она 4 глатка 12 фунташа у батерију (№ 30). Осим тога је 17. Априла између прве паралеле и полупаралеле била подигнута батерија (№ 31) са 2 олучаста 24 фунташа, која била опредељена против лађа данских, које би у Венингбунд ушле.

Цело понашање непријатељево за време од кад смо почели 7. Априла да пуцамо на његова утврђења, било је чудновато. При поправкама око утврђења и за подизање нових батерија радио је необично. Напротив се често догађало да по ваздан није ни један топ на нас опалио, тако да смо ми по нашим рововима скоро безбрижно ишли. На то смо мислили, да он ваљда штеди своје топове, те да ји против нашег јуриша боље употреби, а кад кад смо и то помишљали ваљда да хоће и сам својевољно да напусти своја утврђења. Ноћу смо пак приметили да одом дозаци са натовареним колима а у касу се са празним враќа.

Преко дана је само једанпут био на једном месту надмоћнији са својим топовима над нашим. То је било 14. Априла, поставио се иза једног улазка на Алзену са једном 4 фунтовом олучастом пољском батеријом тако, да смо је само по севању топова приметити могли. Одавде су пуцали на нашу батерију (№ 25) између Стабегарда и Равенскопела, и за кратко време сломили су нам ту два лафета и ранили два човека. За то буде у помоћ одаслао тамо наши пољски топова, који су се наодили код Сатрупа и Стендерупа, но док су они тамо дошли, то је она данска батерија већ била протерана, од неколико танета са те наше батерије и друге у близини (№ 26).

Овако су Данци чешће испадали на Алзен са својим олучастим топовима, но је и с наше стране било наређено да се спреме пољске батерије, које ће им увек на сусрет изилазити.

Што непријатељ није могао дању предузимати то је ноћу чинио, и тад је често и врло живо пуцао на наш нападни фронт, али не на предње опкопе као што би требало, већ на батерије које су биле позади ових подигнуте. Можда је то за то чинио, да би раскинуо сајуз предњег и задњег дела наших опкопа.

Тако је он ноћу између 14. и 15. Априла живо пуцао из својих олучастих 12 фунташа са градића VIII. и IX., а ноћу између 15. и 16. са исти градића и с Алзена, које нисмо могли добро разликовати. 16. Априла пред зору је пуцао са градића III. и VIII или IX. на наш нападни фронт, а после опет са Алзена на наше батерије између Стабегарда и Ровенскопела. Ноћу између 16. и 17. Априла је опет пуцао, а 13. и 18. је са целе своје линије па и с Алзена доста живо пуцао. Но од свег овог његовог артилеријског боја се мало ползовао.

Мислили смо доста у које би доба јуришали Ноћу би било свакојако рђаво, јер је видело за то нужно.

Већ и због тога треба по виделу јуришати, што је иначе тешко војнику разликовати своје од непријатеља а особито у борби, где је сваки више или мање усплаирен. Тога ради, а да неби и непријатељ нашу преправу за јуриш опазио, хтели смо у јутру рано да јуришамо. Пошто смо преко ноћи узбили непријатељеве страже, то смо ујутру приметили, да је непријатељ не само по утврђењима својим већ и позади ових на ширини поставио топове да нас картечом дочека. Ово је врло добро средство против јуриша, и томе смо са могли надати, без да смо најпре опазили.

Но ми нисмо могли рано јуришати, јер је требало да принудимо непријатеља да он речене своје топове сакрије од наших метака, те да ји неможе против наших јуришећих колона да употреби, друго нам је требало да пре јуриша порушимо што је непријатељ преко ноћи поправио или ново направио око својих опкопа, и најпосле, требало је не само његове истакнуте трупе да растроимо но и резерву његову велико да потиснемо, да она неби могла при јуришу приспети у одсудном часу те да нас нападне. А све ово нисмо могли у час изјутра извршити, већ смо

морали неколико часова пуцати, док је све то тако за руком дошло да смо могли јуришити.

Колоне које су биле опредељене да јуришају, дошле су биле у паралеле још преко ноћи.

Бедемови паралеле биле су толико високи, да непријатељ неби могао ни на дану да примети позади њи наше долазеће колоне. А ако је кога војника и видео, држао је да су раденици, јер су сви војници били под капом и без телећака.

Положај топова на дан јуриша.

1) На Галелмарку.

напад на крило } 8 олуч. 24-ћ (или 12 тешких олучастих
к Венингбунду } 4 " 12 " { топова у 3 батерије.

2) На западној страни Венингбунда припадајуће фронтвом нападу.

у фронтвом (№ 15) } 2 олуч. 24-ћ (или 4 тешка олучаста
нападу (№ 5). } 2 " 12 " { топа у 2 батерије

3) У фронтвом нападу близу острагу иза паралеле између Венингбунда и сондербуршког моста.

у фронтвом нападу { 4 олуч. 24-ћ } или 18 тешких и 6 лаких олуча-
14 " 12 " } стих топова у 6 батерија
6 " 6 " }
16 25 фунтови фаубица у 4 батерије.
6 глатких 12ћ } у 4 батерије. Од којих 3 позади
8 7ћ хаубица } леви крила друге и треће паралеле, а 1 на десном кр. полупаралеле.

Тако је у целом фронтвом нападу са онима западно од Венингбунда било оволико топова:

28 олучастих топова }
16 авантопова и } у 16 батерија
14 глатких пољских т. }



крилни напад са стране од Алзен-Сунда.

4) Између Дипела и Ракебила.

10 олучастих 6 фунташа у 2 батерије, и десно од ових 6 глатких пољских 12-ћ у једну батерију, која је ту тек ноћу између 17 и 18. Априла била постављена.

5) Код Лиле-Мела или Стабегарда.

3¹⁾ олуч. 24ћ и) у две батерије
5 " 12 " (№ 23 и 24).

Тако је 18. Априла против опкоца и на простор иза њи пуцало оволико топова :

17 олучастих 24 фунташа }
25 " 12 " } 58 олучастих топова
16 " 6 " }

16 25фунтови авантопова }
12 глатких пољских 12 фунташа } 36 топова
8 7фунтових пољских хаубица }
или свега 94 топа у 24 батерије.

Да би на Алзен пуцали и Алзен-Сунд обвлађивали, била су уздуж последњег постављени још ови топови :

8 олучастих 12 фунташа у две батерије (№ 25 и 26) између Стабегарда и Равенскопела, и код Шнабек-Хагеа 4 олучаста 24 фунташа (№27) и 4 олучаста 6 фунташа (№ 29).

Свега дакле 16 олучастих топова.

У запрегама је стојало 18. Априла 4 батерије у резерви, и то ове :

1 олучаста 4 фунтова батерија.
1 " 6 " "
1 глатка 12 " "
1 хаубичка батерија

Овима је придата била и бригада Гебен, од :
1 олучасте 6 фунтове батерије

¹⁾ Један 24-фунташ замењен је после једним 12-фунт.

1 глатке 12 фунтове батерије

1 хаубичке батерије.

Од ових батерија је нешто топова било постављено у Сагрупској шумици, а нешто јужно од ње, и оне су 18. Априла изјутра од $9\frac{3}{4}$ часа по $\frac{3}{4}$ часа се бориле против непријатељевих батерија на Алзену.

Дејство артилерије пре јуриша и за време овог.

Тек 17. Априла по подне и идуће ноћи су почели наши топови живље да пуцају. И непријатељ одговараше те ноћи с целог свог утврђеног положаја, но без доброг успеха.

Од 4 часа су изјутра ћутали његови топови, и тек је пуцао из метеризвача. Но како је дан забелни, то смо почели што живље да бијемо топовима сва данска утврђења на којима су се топови наодили, и око 9 часова смо пуцали тако живо, како смо тек само могли.

При гађању смо особито пазили да непријатељску резерву сасвим спречимо приближити се к утврђењима толико, да би им при јуришу могла у помоћ доћи. Такође је свакој олучастој батерији била издана заповест, да колико је могуће гађа на палисаде и бркљаче који су се тешко где где угледати могли.

Кад је око 10 часова јуришање с нашег нападног фронта зачело, тада су већом части наше батерије ућутале, а потом док је јуриш трајао дејствовале су овако:

1) С Гамелмарка.

Два олучаста топа су била најпре предња утврђења данска, па онда на задња, а кад су и ова освојена била, тад данску резерву, која се у густим масама приближавала, и најпосле су гађали на Сондербург.

Те колоне непријатељеве резерве, које су се

могле видети с Гамелмарка, и на које су речени топови пуцали, виделе су се како натраг преко поља беже.

Кад се око $10\frac{3}{4}$ часова при улазу у Венингбунд појавио Ролф-Краке, те да наше трупе у освојеним опкопима с топовима бије и да им даље надирање спречи, то га на 3500 корака даљине поздравиле наши топови с Гамелмарка. Но он је за то време непрестано пловно, те се не само с Гамелмарка, већ и од оних батерија на Венингбунду могао само као мали предмет видети, и тешко га је било танетом погодити, што није ни чудо да су наша танад око њега на 50 корака падала.

С Гамелмарка се видело, како му је једно масивно тане одбило једну гвоздену плочу да је сасвим отпала и дрво голо остало. Друго га је масивно тане погодило између куле и крова. Једна га је граната ударила у кров и сбацила с овога чамац, и још га је неколико њи погодила.

По званичним данским извешјама ударило га је једмо тане у кров, пробило га и унутра 9 људи које побило које ранило. По истима је он на 20 људи, т. ј. трећину свог људства имао мртвих и рањених.

Кад се већ није смело више пуцати у унутрашност непријатељевог града, тад су наше југоисточне батерије почеле пуцати на Сондербург, и на даљину од 6000 корака су запалиле једну млину и лабораториум. Топови с Гамелмарка су добро били и велику данску батерију (Кирхберг), која се сјеверно од Сондербурга наодила, сузбили.

Од 17. Априла увече до 18. увече је с Гамелмарка било избачено оволико метака.

573 с гранатама	} из 8 24-фунташа.
27 „ масивним танадима	
270 „ гранатама из 4 12 фунташа	

Свега : 870

2) С нападаог фронта.

Из градића VIII. IX. и X. почеше наскоро дански пешаци да гађају на наше батерије. По положају ти градића нису могли наше колоне да бију, али су нашим резервама доста досадили. Но пошто ми наместисмо иза левог крила прве паралеле 8 олучастих 12 фунташа, те ови и две хаубице из батерије (№ 32) с левог крила треће паралеле почеше да пуцају на речене градиће, то одма ослаби ватра данских пушака. Пошто смо освојили градиће I. до VI. довукли смо с Бифелкопна из резерве две олучасте батерије, једну 4 фунтову и једну 6 фунтову и постависмо је близо код Фрејдентачког засека с обе стране сондербужког насипа да бију против градића VIII. и IX. Наскоро се потом уђуташе топови на оба та градића и наша ји пешадија одма затим освоји на јуриш. У то време доплови при улазу у Венингбунд и Ролф-Краке, но ома на далеко би поздрављен ватром наших 6 олучастих топова с венингбундских батерија (№ 28. 31. и 15).

До 10³/₄ часа наше јуришне колоне освојише не само градиће од I. до VI. већ и цео задњи ред утврђења од VIII. па до Венингбунда. Одма из овог другог реда спрам градића VIII. у највећој итости довукосмо од оних топова код Фрајдегалског засека једну 4 фунтову полубатерију и једну 6 фунтову целу, и постависмо ји ту да на мостови опкоп гађају. Овима су топовима за исти посао следовале и она друга половина 4 фунтове батерије, а с Бифелкопна још једна 12 фунтова и једна хаубична батерија. Мало доцније приспеше и 3 6-фунтове батерије ¹⁾, које се

¹⁾ Ове су три батерије биле опсадне, па су тек за време јуриша биле променуте у пољске. Од њи је батерија Хунд у највећем трку ушла у данске опкопе, а оне друге две с Дипла и Ракебила сузавијањем поодоцниле.

све сад распоредише лево од првих ту намештених батерија

Ова је пољска артилерија пуцала не само на сондербуржски мостови опкоп, већ и на батерије на Алзену, а тиме су надираће наше пешадије к мостовом опкоцу подпомагале.

Пошто су речене пољске батерије иза градића VIII. намештене биле, то из батерија за првом паралелом извукосе наши људи на рукама 4 олучаста 12 фунташа на градић IV., за које би најпре ту пут преко рова и бедема направљен. Ови су топови одма почели да гађају данске батерије на Алзен. Из батерија за првом паралелом су после подне довучени још 8 олучастих 12 фунташа и постављени код оних наших топова који су се у данском граду већ распоредили ¹⁾.

Артилеријсте наше, који су с нашим јуришаћим колонама у данске градиће I. до VI. дошли, нашли су у њима мало незаглављени топова, које су могли одма окрејути и на данце пуцати. Тако су из градића I. избацили из једног њиног топа 14 метака а из градића VI. из три топа 25 метака.

Осим тога колико је метака избачено из оних пољских батерија, избачено је с нападаог фронта од 17. Априла до свршетка јуриша оволико метака:

150	граната из олучастих	24	фунташа.
1400	" "	12	" "
719	" "	6	" "
46	шрапнела из	6	" "
1700	бомба из 25 фунтових авана		
640	граната из 7	"	хаубица
30	" " 12 глатких топова.		
30	" " " " "		

свега: 4715 метака.

¹⁾ Мање или више далеко једна од друге су се протегле наше батерије у дипелском граду до градића

3) С крила од Алзен-Сунда.

10 олучастих 6 фунташа са једном засечном постављеном глатком 12 фунтовом батеријом, између Дипла и Ракебила и 3 олучаста 24 фунташа са 5 таква 12 фунташа код Лиле-Мела и Стабегарда, пуцали су скупа најпре на градиће VIII. IX. и X. и на простор позади њи, али штогод се наша пешадија више к тим градићима приближавала, то су они своју ватру све више к Алзен-Сунду управљали, и најпосле су пуцали на батерије на Алзен-Сунду подугнуте. Избацили су:

3 олучаста 24 фунташа 213 граната

5 „ 12 „ 386 „

Свега: 599

У исто су време и оне две батерије (№ 25. и 26) између Стебегарда и Равенскопла пуцале из своих 8 олучастих 12 фунташа на данске алзенске батерије. Осим тога су од 9¹/₄ до 10¹/₂ часова и три пољске батерије Гебенове бригаде пуцале од сатрунске шумице на Алзен.

даље у другом броју.

X. Ови би нам топови могли послужити ома да прелазак преко Алзен-Сунда изборимо, да смо за добро и могуће држали.



ПЕНЗИЈА ЗА ЧИНОВНИЧКЕ УДОВИЦЕ.

Свакој држави мора на срцу лежати брига, да се осигурају удовице њених чиновника.

Чиновнички положај свуда, а особито код нас, такав је, да би свака њина удовица, кад јој муж умре, морала да проси, те да себе и сирочад своју израни. То би пак пало јако на терет држави и свему народу, кад би он дужан био (а као човек не може да нечини), да од своје сиротиње одкида, те да удељује таквим просјацима; то би било стидно и срамотно за државу и цео народ, кад би морао да гледа у прошњи жену и децу својих чиновника; то би била грехота и срамота за све и свакога.

Да тога јада небуде, постоји свуда па и код нас удовички фонд. То јест чиновници су се сложили и договорили, па је наређено и узакоњено, да сваки чиновник, па имао он породице или не, мора сваког месеца од своје плате по нешто да улаже у тај фонд, из кога ће се, кад који чиновник умре, његовој удовици и сирочади давати као неко издржање, — пензија.

То је дакле нека штедијоница, ал само за удовице чиновничке ¹⁾.

¹⁾ Ми овде у овој речи остали смо свуда у границама чиновничким; ал ову штедијоницу, тај удовички фонд, ми би били мишљења, да би ваљало прометнути у општи фонд, тако, да не само чиновници, него и трговци, и занатлије и сељани могу улагати и своје породице осигуравати. Онда би он био општи благослов, и цео би народ учувао од прошње. Тај би се капитал могао употребити под јемством у различним пословима, и доходак би мо-

У ту штедијоницу, у тај удовички фонд, улаже се, тако је онда уређено, по 3 од сто, а издаје се удовицама $\frac{1}{3}$ плате, коју је муж њен имао при последњу свом. То јест, ако чиновник има плате 500 талира, онда у фонд уложи преко године 15 талира, кад ванцира, па има плате 600, онда годишње уложи 18 талира итд. Његова пак удовица, ако јој муж имао пред смрт плату од 500 талира, добије пензије 100 годишње. Ето то је углавном и стварном та уставна штедијонице, — нашег фонда удовичког.

Да видимо, може ли се с толиком пензијом живети, код овако разгранатих потреба.

Ако умре чиновник при плати од 13200 гр. пор. (пуковник онда његова удовица с децом добија пензије 2460 гр. пор., што чини дневно нешто преко 14 гр. чарш. Баш кад би то и прилично било, опет отпада од нашег рачуна, јер на 180 официра има само 3, дакле на 60 официра само 1 достига, до те плате и то кроз најмање 15 година. Али кад узмемо на ум, да досадање плате тога чиновника само су толике биле, да излази на крај, а не и да што осигура за своју породицу; онда је сасвим очевидно, да тих 14 гроша на дан пензије неможе да настачи и све кућевне потребе и све трошкове око васпитања деце.

Ако умре чиновник од 10800 гр. пор. последње плате (полуковник), онда његова удовица с децом добија пензије 12 гроша чарш. на дан. Ово још мање може подмиривати потребе једној полуковници с децом, које може бити шесторо, седморо, и која је кућа, док је кућни старешина био жив, примала на дан 60 гроша; јер је разлика између 12 и 60 много већа, него што је разлика између 6 душа и 7.

гао бити толики, да сви чиновници у њему, буду плаћени самим њим. Ми очекујемо од људи, који се дод у томе разуму, да опширно у којим новинама то питање поведу и разложе.

Али да неидемо редом, јер је увиђавно, да што мањи чиновник умре, то све горе стоји његова удовица. На прилику умре полупоручик. Његова је плата била 3600 гроша порески од чега добија његова удовица као пензије само један цванцик на дан. Кажите море ли једна официрка, изићи са једним цванциком? Ја нећу да узмем, да би њој било срамота радити туђе, јербо радити, није никад срамота; ал је питање, може ли, и с каквом зарадом? Њен муж са 20 гроша дневне плате, није могао досад стећи ни куће, ни баштине, ни стокe, ни новца. Шта више, врло је вероватно, да је после себе осим те незгоде оставио и мало дуга! Па 4 гр. јесу ли доста, да удовица купи леба и с лебом себи и детету (а може их бити и два)? Јесу ли 4 гроша довољна, да удовица, поред изране себи и детету и какву одећу и обућу купи? Могу ли 4 гроша да стигну, да с њима удовица поред ране и одела још и кирију плаћа? Може ли се од 4 гроша, поред ране, одела, квартира, још трошити и на школовање детета? Размислите па кажите, није ли та удовица просјак одма онога часа, чим јој је муж умро?

Уз то још да напоменемо, да сваки чиновник врло добро знаде и има у памети, шта му жену и децу чека, кад он умре. Па с тога, ми имамо основа мислити, док је жив, он се више брине о том, како ће своју породицу да спасе од прошње, него, како ће да у служби буде точан. Незгоде дакле, које породици чиновничкој долазе по смрти кућне главе, има великог и јаког уплива за живота његова у државној служби. Чиновник мање се брине, како ће да задовољи служби и њеним законима, него се више пашти и стара о том, да час пре даје ванцира. Отуд код нас толике тежње за ванцирањем, и отуд, тако слабога хата за службу. Дужност службена испада чи-

новницима не као главно, него као нешто узгредно; а колико то држави штети, нећемо да доказујемо.

Старање за породицу, то је премудро наређење Божије; редки су, који о том бригу не воде, и који се небрину, греше противу природних и божијих закона. Ал то старање, као и тежња за ванцирањем, — опет због истог узрока, — чини чиновнике подлима, улагивачима и удворицама. Колика је отуда штета за државу и државну власт, то сваки може врло лако да појми. Ако у земљи нема карактера, она мора пропасти. Подлаци и удворице имају отаџбину, народ, — Бога, у трбуху; ту им је идол, ту светиња. Ал карактери се граде, и мало их је, који су кадри да издрже свакојака искушења. Држава пак мора увек настојавати, да избегава искушења та, и да од својих људи уклања све оно, што их може начинити удворицама и непоштенима; јер ко се једној власти удвара, он ће и другој, и то је давнашња истина, да су такви људи најопаснији непријатељи. — Но да ма немо тај разговор; ми смо хтели казати, да људи, бринући се о својој породици, — а морају се бринути, јер је Бог тако наредио — често падају у погрешке те, да неискрено своју службу врше. Свакојако дакле држави је у интересу, да су породице њених чиновника што боље осигуране.

Ми дакле мислимо, да је сасвим јасна и увиђавна потреба, да се пензија чиновничким удовица повећа.

Реко смо, да је тај удовички фонд просто чиновничка штедијоница. Ту штедијоницу дотерати и поправити, задатак је и дужност самим чиновницима, и држави ће свакојако мило бити, ако дође у прилику да види тај тако благотворан завод поправљеним.

Ми пак о поправци те чиновничке штедијонице, тога удовичкога фонда, овако мислимо.

Кад тај фонд има снаге од 3% улога, да даје $\frac{1}{5}$ плате пензије, — а да небанкротира, онда судимо да та иста размера мора остати и онда, кад се 6% улаже, па да се $\frac{2}{5}$ плате за пензију удовици даје. Расход тога фонда неможе бити никако већи, него сасвим сразмеран према улогу, као год што је и сада. И онда нам мора бити врло чудно, како се могло 1856 године неодговорити на извештаје, који чиновници у томе смислу упитани поднеше?!

Ал ми данас подижемо глас и опет, и позивамо у задругу све чиновнике у Србији, да настанемо што живље те да се тај фонд уреди. Наша влада можда би и сама досад о тој ствари што урадила, па ваљда и иницијативна била, да нема других ствари, које су јој прече, јер су чисто државне. Држава ће с драге воље примити наш предлог и молбу, јер колико се та ствар тиче чиновника као лица, толико се двапут још тиче државе као старатеља и покровитеља својих људи. Државе се више тиче зато, што њој здраво иде у интерес да породице њених служитеља буду колко толко осигуране, и друго, што има прилике и изгледа, да ћеју чиновници бити јој искренији, точнији и поузданији. То су узроци врло важни, и имају уплива не само у садашњости, него далеко у будућност улазе.

Односно на количину пензије ми овако мислимо.

По општем штатистичном коефицијенту за незадружну породицу (јер су чиновничке уопште такве!), има у једној кући (у једном браку) 6 душа: човек, жена и 4 детета. Ако издржаће те породице назначимо са I, онда мислимо, да писмо ништа много дали тој породици, кад се обезглави, т. ј. кад човек умре, ако јој издржаће дамо од $\frac{1}{2}$. То јест, ако се тих 6 душа издржавало од 400 талира годишње, онда држимо, да није ништа много за осталих 5 душа 200 талира. Кажите, да ли су се трошкови чак до по-



ловине смањили, кад глава умре? Нису; и ако се по нужди смањити морају, онда је знак, да та обезглављена породица не само оскудно живи, него још и морално мора ударити натраг, т. ј. деца нећеју бити ни толико школована, колико им је отац, а по начелима напредка треба син да више зна од отца.

Да пак удовица чиновникова са својом децом може добити за пензију половину плате њеног мужа, морало би се (према досадањој размери) улагати у фонд удовички не 3, него $7\frac{1}{2}$ на сто. Па нек је 8; тај улог, почем се месечно улаже, може дати сваки чиновник, а да скоро и неосети. А како лепо осигурава своју жену и сирочад, по својој смрти! И, знајући, да му жена неће од куће до куће просити, да му девица нећеју бити гола, боса, тужна, чемерна, и изгледати из туђе руке комад леба, — како ће тај чиновник весело и радо да служи и врши своју дужност и службу! Како ће искрено да стоји према власти и народу, како ће верно да служи своју отаџбину, како ће радо да иде у бој за слободу своје браће, како ће весело да гине за славу и част свога народа, како ће срдачно да чиновништвује! Иначе, — човек је, пада у погрешке, и од своје личне бриге не види и заборавља дужности, које има према земљи и народу, према власти и држави. Последнице од таквог осигуравања племените су, и пуне најсјајнијих плодова. Наравно, у сваком житу има кукоља; ал ће већина бити добра исто тако, као што сада већина има прилике да буде хрђава и не само некористна, него још и штетна.

Односно на војничке чиновнике, официре, — можда би ко приметно, да осигуравање њихових удовица у толико је боље и веће, што код њих постоји кавирање при женидби. Ово на први поглед може изгледати и овако и онако; ал ми ћемо



други пут посебице о том предмету да говоримо, и разложићемо шта и како ми о томе мислимо.

На свршетку и опет позивамо све чиновнике наше у Србији у узајмни договор, како би се што пре и одбор саставити могао, да ту ствар расмотри и уреди, и куда треба поднесе. Од нашег паметног заузимања и споразумлења зависи ће боља судбина наше деце, која ће нам свакојачко бити благодарна, што смо се побринули, да их од убоштва сачувамо, — нашим, не Бог зна како осетним жртвама. —

У Београду на Благовести 1865.

Драгашевић.

НОВОСТИ

АУСТРИЈА

Проба у Поли.

Из Трста пишу *Алг. Цтг-у* да је у Поли била одвећ интересантна проба пуцања. Веле: да се та проба показала већ неможе бити боља и да су олучни топови од већег калибра показали голему превагу, т. ј. да садање оклопнице немогу противстати овим топовима и да дакле морају потражити други систем. Топови у Поли употребљени бацали су 40—100 фун. зрна, која су сваки оклоп пробила или распрскала. Ова зрна од таквог су тврдог материјала, да кроз оклоп прођу, а ни најмање се неулубе, — резултат, какав никоја странска проба није постигла. Тим успехом, који смо постигли и то је добивено, што се и шуљим зрнима може пуцати на лађу, и сву ће је распрскати. Даље се видело да ова зрна далеко надмашују странска од тврдог ливеног челика грађена а то служи на част нашој земаљској индустрији“.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Укидање ракетне регименте.

Пошто је ракетна и брђанске артилерије регимента сасвим укинута, то ће одсад свакој артилеријској регименти (има их 9) додати по једну ракетску батерију. Приморска артилеријска регимента остаје и даље од 4 баталијуна. Од брђанских батерија остају у миру 4, и то 2 ћеју се дати петој артилеријској регименти у Верони, а 2 оним баталијунима у Д а л м а ц и ј и.

ФРАНЦУСКА

Неусвајање пруских пушака.

Комисија, која је о пруској пушци (Zündnadelgewehr) имала размислити, готова је са својим послом и дала овакво решење. Пруској пушци признаје се, да је много боља од данске, али далеко стоји иза француске (?) и пре свега здраво је тешка. Да се из ње много брже пуца, то је истина; али је нетреба примити у француску војску. — Међутим у Венсену чине се пробе с Миннијевским пушкама, ал које се са задн пуне. Она пуца 2 пут у минути. Познати пушкар Девизам настао је око тога, да је још дотера, те да стрељци и брже могу палити.

ШВЕДСКА С НОРВЕГИЈОМ

Пробе из једног новог топа

У тополивници Финспонговој чињене су пробе из једног големог тона, који је салвен за рачун Шведске флоте. Тај је топ од неке нове конструкције а намењен за шведскога Монитора, који се сада гради. Топ је тежак око 300 центи (преко 13000 ока) а дугачак $13\frac{1}{2}$ стопа. Фишек му је 27 фунти (око 12 ока) барута, а зрио округло тешко је 160 фунти (близу 70 ока). Пуцало се из даљине 600 стопа на $4\frac{1}{2}$ палца (још мало на чеперак) дебелу гвоздену плочу од



оклопничких лађа, коју је градила фабрика Браунова (Brown) у Шефелду. Свако је зрно пробило плочу и забило се у дрвенарију иза плоче. Доцније ћеју пробата с фишеком од 32 и 40 фунти (близу 15 и преко 18 ока) барута.

ТУРСКА

Три нове оклопнице.

Уз оклопнице Султан Махмуд и Осман Гази, које је турска влада о Божићу из Инглеске довела, сад је и трећа готова, којом полукраљ мисирски хоће султану као уздарје да даде. Она се зове Абдул-Азис. У мају месецу биће готова и четврта, која ће Осман Газију и Абдул Азису у величини и наоружању једнака бити, (дугачка 300 стопа, широка 56, носи 4200 тонова, — један тон 20 центи) и зваће се Оркан.

ИТАЛИЈА

Кастеламаре ратно пристаниште.

Талијанско пристаниште у Кастеламаре по свој прилици начиниће се за ратно. Из морског министарства одаслато је неколико официра на обалу од јужне Италије, да истраже најудеснију точку, где би се ратно пристаниште могло подићи, почем Неапољско нити је довољно велико нити довољно сигурно. И мисли се, да ћеју официри изјавити се за Кастеламаре. Међутим послови око пристаништа и арсенала у Ла Специји у врло хрђавом су стању. Нови министар морине генерал Анжиолет отишао је сам собом тамо да види ту радњу; али не само он, сви су дојаконџи морски министри од Кавура па на овама много истрошили времена идући у Ла специју, па ће и још много година проћи, док од тога буде штогод. Два друштва и неколико закупаца пропали су у томе раду; милијуни су досад тамо супур-

дисани и опет држава још ништа урадила није, јер — веле — систем је одвећ погрешан...

НОВЕ КЊИГЕ.

Handbuch der MILITAIR-VERPFLEGUNG im Frieden und Krieg von Karl v. Martens K. würt. General-Maior. 2. Auflage, mit Unterstützung des K. würt. Kriegs-Ministeriums und nach den besten Quellen bearbeitet von Th. Wundt, Hauptm. im Generalstab; A. v. Gaisberg, Ingenieur-Hauptmann; A. Habermas Oberkriegskommissär; E. Bartholomäi, Kanzleirath in k. Würt. Kriegsministerium. mit 45 Holzschnitt-Illustrationen und einer Eisenbahnkarte von Mitteleuropa. 42 Bogen gr. 8. Preis 5 fl. d. kr. rh. Stuttgart, Rieger.

Важан састав и врло повољне оцене, које су се за ово дело како од стране министарства из различитих држава, тако и по стручним листовима изразиле, дају нам најбољег доказа, да прерадници овог новог издања заиста су потребама данашњег времена подпуно одговорили давши нам књигу која је за практичну употребу чиновника, официра а и школе преко нуждна, и подмирили су у војничкој литератури заиста врло нужно потребу. Вирт. Министарство, чијим саучешћем могуће је било користити се свима постојећим изворима, већ је дело увело у кадетске школе као школску књигу; а — на другима местима има изгледа да ће се исто урадити.

Die Anfangs gründe der THEODOLITEN MES-SUNG der ebenen Polygonometrie von Gustav Kraft. K. hannoverschem Oberförster. Mit 140 Holzschnitten. Hannover; Heldwing'sche Hofbuchhandlung 1865. 183 Seiten in 8. Preis 21 Sgr.



Сваком је већ човеку довољно познато, какво важио место у данашње време запрема Геодезија и цео учеван свет тегли на то, да у томе буде општега јединства и сагласја, те да се из појединих премеравања може саставити точан преглед целе наше планите, на којој ми боравимо. И геодезијски конгрес у Берлину, који је ту пре неког времена био, у томе је правцу прокрчио врло много пута. — Али при мерењу нами је врло добро познато, да су големе шуме највеће незгоде, јер нам недају прегледности, која нам је нуждна за троуглање итд. Теодолит пак досад није имао тако опште употребе при шумским премеравањима, и по томе можемо се озбиља заравати овоме делу, које тако јасно, разговетно и упутно уводи теодолит у таква мерења. И то делце биће од неоцењене користи за сваког оног који би у такав посао морао да улази.

К а р т е.

Specialkarte von Dalmatien. Maasstab 1:144000 in 21 Blatt. à 9 $\frac{1}{4}$ " × 14 $\frac{1}{2}$ ". Wien 1864. Preis 20. fl. 50 kr. — Ова, још 1861. објављена карта сада је довршена и сасвим је потврдила надање о себи, почем је начин сватања и представљања у сваком правцу неисказан и може се споредити са садашњим најбољим топографијским картама. Само шкода што нема никакве белешке о морској дубини у приморју, кад је Далмација, тако јако утичена с морем јадранским, и то је једина мана овоме за науку неоценом благу и овом урнеку топо- и картографијске вештине.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПОЗИВ НА КЊИГУ

СИНАН-ПАША.

У Старој Србији народ памти, да му је највећи добротвор био Душан, а најгорији крвопија Синан-паша и Кукли-бег.

Већина наших староставних и најважнијих књига очувана је у Старој Србији.

Народ је српски малаксао у оним странама од бјегства патријара пећског.

Најзад, знајући стање и живљење наше браће у Косову, можемо им помоћи да се просвете.

У овој ће књизи бити: I. Како су чуване наше староставне књиге, цркве и читава диплома Душанова, дата цркви св. Аранђела; II. Историја Синанпаше; III. Стање ствари у Старој Србији, оне ондашњег Призрена, пошто је утекао патријар и поступио Кукли-бега; и IV. Поглед Косовца на стање ствари у Старој Србији, са додатцима о ратовању Срба с Турцима, и о битки на Каменици.

Честити и многопоштовати Призренац, Симо А. Игуманов, трговац, плаћа за штампање ове књиге, а ја радим забадава, и све новце, које добијем за продају ове књиге, поклањам у фонд више школе призренске.

Да би се знао број продатих књига, и да би се ухватио точан рачун од поваца, имена свију уписника, као добротвора призренске школе, бити ће наштампана

Имена уписника са новцима, у наплаћеном писму, шаљу се „фактору државне штампарије, г. Стеви Раичевићу.“

Књига ће бити много већа од 5 наштампанијех табака; кошта само 5 гр. чар. и бити ће готова до Бурђева-дне. Плаћа се напред.



Скупитељима се даје за труд једанајеста књига. Доцнија дућанска цијена бити ће 10 гр. чарш.

Само ова знатна диплома душанова вреди да је сваки Србин има. У њој се спомињу села, предјели, земље и мноштво имена људи кад је Душан живљео, и читајући је човјек види како је онда било. Та диплома има 182 стране, а свега реди 2587. Ово је једна од најважнијих староставних наших књига, које има србски народ. Бити ће наштампана онако, како се налази у овој староставној књизи.

Ја се надам најтоплијем одзиву браће Срба — браћи Србима

„У Призрену граду бијеломе.“

Биоград, 1865. год., 15 Марта.

ПАНТА СРЕЋКОВИЋ

ПРОФЕСОР ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ

Оглашујући овај позив ми не пропуштамо препоручити књигу најтоплијем саучешћу и код војничке публике.

Ми имамо два основа, из којих можемо војницима ову књигу препоручити.

Први је основ тај, што се Синан-паша тиче наше историје, што ми нашу историју ваља да познајемо и што најпосле у тој књизи има говора и нешто о рату нашем за ослобођење, и о битки на Каменици.

Други нам је основ још претежнији. Кад се дигне глас, да се браћи својој ма чим притрчи у помоћ, зар има и може имати браће, који ћеју запушити уши пред таквим гласом? Зар се може наћи Србина, који би од Србина главу окренуо? То неможе да буде, то несме да буде! Само Србин Србина Спасави,

треба да је у души свакога Србина, и кад се рођена браћа нећеју узајмице помагати, а да ко ће?

Ми се дакле можемо надати код нашега света најбољему одзиву, јер што се више њих на ту књигу упишу, то ће и приход од ње, помоћ браћи Призренцима, бити већа. Па и осим тога, ваљда неће бити нуждно ни напомињати, да браћа Србљи могу и иначе какав прилог на ту тако племениту целъ учинити. Та тиме ми чинимо само нашу дужност, коју брат према брату имати мора, а наша браћа око Косова примићеју ту рукопомоћ са сузама благодарности, јер ћеју видети, да нису остављени и презрени од рода свога. Чинимо, колико ко можемо, помажимо наше робље, па ће и нас Бог благословити! Док живимо, нек за браћу живимо; иначе би били без срца и будућност би нас кледа

Драгашевић.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



РУСКА НИКОЛАЈЕВСКА АКАДЕМИЈА ГЕНЕРАЛНОГ ШТАБА.

У Русији постоји академија генералног штаба од 1832. год. У тадашњем свом стању она је испуштала из себе официре више топографе и математике, мање познате са чисто војним наукама. Но тада се мање и тражило од генерал-штабских официра. Све њихово знање сасређавало се у познавању тактичних и бојних одношаја војске. Ондашњи официр генерал-шт. сматрао је за дужност да води и да распоређује баталијуне; он је њих сматрао чисто као тактичне јединице; са унутрашњим пак устројством војске, са животом и потребама војника, врло је мало био познат; у управљању са војском није имао готово никаквог удела. Овакво стање трајало је дуже, но није могло вечно остати. У новије доба произведене реформе у војсци руској, и заведене нове дужности за официре ген. шт. захтевале су да је више спремљен за административни посао и да је боље познат са унутрашњим животом војске. То, и друго побудило их је, да даду својој академији ген. шт. такво устројство, какво би у стању било да спреми официре за захтевани посао. Поради те цели, од неколико година овамо, професори школе састајали су се у известно време од године и договарали о улепшању и дотеривању устројства и прекрајању програма предавања. За исту цел, од неколико година, постојала је стална комисија из учених официра, која је на испитима присуствовала, на основу којих давала

је речун о успеху официра и предлог о реформама. Подобним неколикогодишњим размишљавањем и испитивањем устројства школе уверили су се, да је та школа била више универзитетски факултет, који из себе није испуштао практичне људе, какви се за Ђерал-штаб тражили; услед чега у почетку ове године састављена је била под председништвом в. министра особита комисија из оних начелника главних управа в. министарства, који би најбоље умели да кажу праве потребности Ђен. штаба, и сагласно с тим и предавања у академији. У тој комисији учествовали су такође и чланови саветског комитета главне управе Ђен. штаба, чланови бивше испитне комисије и академијске конференције.

Овој комисији био је задатак да промотри најпре послове Ђен. штаба, и да реши, каква се знања од тих официра захтевају, па на основу тога да одреди шта треба да се предаје у академији како и у којој размери.

За решење та два питања комисија се ползовала добављеним вестима о научном делу Француске апликационе школе, извештајима испитне комисије и извештајима академијске конференције. Осим тога саслушавала је поједине личности, добро упознате са Ђен. штабним пословима, о недостатцима примећеним на официрима по излазу из академије, и најпосле, сваки од академијских професора излагао је у седницама своје мњење о предавању наука у академији по системи примљеној за излагање свога предмета.

Са овим материјалима, после неколико седница, комисија је положила овај основ, за опсуђење предавања наука у академији:

„1) Прави задатак николајевске академије Ђен. штаба састоји се у том, да спрема официре за службу Ђен. штабну, при чему треба да буде обрађена особита пажња на практичне службене потребе. Затим,

као другостепена циљ треба да важи, распрострање војних знања по војски; но та циљ треба да се достиже не толико програмом самих предмета предавања у академији, колико научним радом професора, као људи ученога сталежа.“

„2) Сагласно општем, практичном правцу свега предавања у академији, треба у њему да се определи и права размера међу елементима: историјским, критичним и догматичним.“

„Ова размера треба да се определи при разгледању свакога курса; но у основу примљено: да одвећ велико историјско развијање заузима много времена на уштрб практичним пословима. Критика, ако није основана на подробном анализу разматраних фактова, може приучавати официре површним погледима и безусловним осуђивањима. Најпосле, сувишни догматизам у војним наукама може одвести у једностране и страшене теорије, које савршено одвлаче од праве практичне цели шпецијалног војничког образовања.“

„3) Практична упражнења у свима предметима предавања, како у школи, тако и у пољу (лети), треба да састављају не другостепену, но суштствену страну академијскога курса. Сва предавања треба да су тако удешена, да би учећи се не само здраво судили о војном раду, но да би умели добро и своје дужности да врше. При том нужно је да се особита пажња обрати на оне недостатке, који се опажају на официрима по излазу из академије, т. ј. мало познанство са унутрашњим управљањем војске и (штабним) канцеларијским деловодством.“

Као што се из ових осново-положења комисијских види, они су ради своју академију да преобрате у праву практичну школу, која ће практичне официре да лиферује. Што се пак остварења тога тиче, о томе несумњамо, јер су професори избрани руски официри, који доиста ту циљ и постићи могу. —

Сад да кажемо устројство саме академије.

Она се састоји из два одељења: опште војног и геодетичног. Досада је између оба била та разлика, што се у геодетичном одељењу изучавала астрономија; иначе остале предмете слушали су заједнички, премда су од неких предмета ослобођени официри геодетичног одељења, на које доћићемо доцније.

I. Опште-војно одељење.

Курс овога одељења траје две године: у првој години изучавају се предмети теоријски, у другој ради се практично. Поменута, горња комисија постарала се, да се практични послови и у прву годину заведу; но за накнаду тога тражи више теорије од официра, кад у академију ступају.

Предмети, који се у овом одељењу изучавају, деле се на две групе: главне и помоћне. Главни су предмети тактика, стратигија, ратна историја, војна администрација, геодезија, картографија и топографија; помоћни су: артилерија, фортификација, политична историја, руски и страни језици.

Програми неких од ових предмета доста су велики, због чега се комисија постарала да их иешто скрати за рачун практичности.

А) Главни предмети.

Тактика. Досада се тактика по предавању у академији делила на двоје: на нижу и вишу; но по решењу комисије виша тактика спаја се са стратигијом ¹⁾.

¹⁾ Совим се подпуно слажу руски професори тактике; осим тога, они су сасвим одбацили делење Тактике на основну и прикладну или на теоричну и не само као бесцелно, но још и као као штетно за изучавање Тактике, што је савршено справедливо.



По програми примљеној и одобреној, у курс тактике спада испитивање и излагање својстава војске на маршу, у боју и на стражи, и излагање уплива, који предео има на војску при достижењу назначене јој цели.

У првој години академије тактика се пролази само теорично, у другој пак решавају се непрестано тактички задатци. Комисија је усвојила, да се подобни практични задатци уведу и у прву годину; ево њеног решења како у односу на то, тако и у односу на решење самих задатака: а) треба обучавати официре у решењу задатака не само у практичном, но и у млађем одељењу по свршетку свакога одеља теоричнога курса; б) Неограничавајући се већим смишљеним задатцима, који би као опит служили, до ког су степена усвојили официри теоријске основе, треба дати веће пространство задатцима, који ће се у школи решавати, и причувати их донде, док их официри сасвим не оцене; с) при смишљеним задатцима ¹⁾ захтевати треба писмена приложења у њима у онаквој форми, у каквој се она јављају у правој ратној служби војске; и д) обраћати треба особиту пажњу на хитрину у решавању ових задатака.“

Осим ових решења задатака на карти и у соби, од прошле године завели су такође и решавање тактичних задатака у пољу. На ту цел добија сваки официр лети коња и дати му предео мора сам да осмотри, оцени, сними и на њему извештај број умишлене војске да распореди; такође се за ту цел одређују и повеће козачке команде, са којима академијски официр маневрира и распореди чини. Оваква практична упражњавања комисија је рада и у млађе одељење да

¹⁾ То су примерни већи задатци једне читаве битке или похода, који се на дуже време и код куће решавају.

уведе, због чега је закључила да се развиди „до ког је степена могуће“ да се то учини.

Стратигија. Досадањи програм Стратигије комисија је одбацила, и решила, да се при састављању новог програма у обзиру узму ови услови: 1., како би, сагласно са постојећим општим, основним начелима, курс имао чисто практични правац, без догматизма и застрањених теорија; 2., како би у првој чести курса, која излаже уплив разних елемената на начин вођења војне, излагања ишла путем историјским; 3., како би у другој чести, која се бави са комбинацијама разних елемената и која треба да се слије са пређашњом вишом Тактиком, обрађена била особита пажња нарочито на испунителну и механичку страну војних операција, која се непосредно на дело примењује.“

Ратна историја. Од неколико година овамо предавала се у академији под именом „ратног искуства“ и историја ратног искуства и ратна историја. Курс је овај здраво огроман био, јер се поред ратног искуства изучавале све веће војне од Александра великог закључно са наполеоновим ратовима. Комисија је то одбацила и решила, да се досадањи курс тога предмета подели на два, сасвим оделна дела: на историју ратног искуства и изучавање похода. „Прва треба да свађа у себе постепене измене у начину ратовања почињући са древних времена те до новијих, (т. ј. закључно са периодом наполеонових ратова), при чему главна циљ треба да буде, указање тога уплива, који су савремени услови имали на стање ратног искуства појединих епоха. Излагање овога курса треба да буде што збијеније и строго сагласно са курсом Стратигије. Доцније, може бити, показаће се могућност, да се историја ратног искуства сасвим слије са првим делом курса Стратигије.“

„Изучавање похода треба да саставља као неку допуну и помоћно средство курсу Стратигије; оно треба да се ограничи на критични разбор две или три војне, на место пређашњег излагања целог низа ратова; по при разбору појединих ратова, нужно је да се подробно изложе, како сама дејства стратигијска и тактична, тако и устројства војно-административна и економна, у општој свези и целини. Тек при таком пуном и свестраном разбору целог рата, може се очекивати основно и полезно критично ислеђење.“

Осим овога определења, комисија се упустила и у назначење начина, како ће официри да се спремају по овом предмету. У академији постоји обичај, да или сам професор литографише своје лекције у виду записака, или пак да их сами официри саставе по професорским предавањима, на пошто их професор прегледи, литографишу се, које официрима служи као руководство. Комисија налаже, да професор, по свршетку свакога одела ратне историје, упути официре на најбоља дела, како би се они сами могли њима ползовати. Даље, официри су дужни да изучавају поједине ратове, не по школским запискама, већ по најбољим војно-историјским сачињењима, из којих треба сами да састављају записке и заметке. Ово неће бити тешко за руске академијске официре, јер је њихова војна литература доста богата са побољим делима, а поред тога и најслабији официр у страним језицима може колико толико једним или другим страним језиком да се ползује.

Војна администрација. На рачун практичности војна администрација претрпела је много. И досада се подробно изучавале установе само руске војске; стране пак више укратко; но то изучавање било је критички: како је, како би могло и како би требало да буде; на исти начин изучавале су

се и стране установе у сравњењу с руским. Но по решењу комисије, предавање војне администрације треба да се ограничи на познање официра академије са постојећим у Русији војним уредбама и установама, а то особито са оним из њих, знање којих преко је нужно за вршење службе ђен. штабне. „Услед чега општа теоријска истраживања војних уредба са тачке државне, као и сравњења са страним уредбама, — треба да буду постављена на други план; пројектовање пак ма каквих нових система и поправака нетреба никако допуштати.“

У будуће, при предавању администрације, обратиће се највећа пажња на оно, што се највише тиче војске, т. ј. на ту част администрације, која се непосредно односи на управу и економију војске; „уређења пак и пословање виших војних установа треба да буду излагани у више скученој размери.“

Одео о преступцима и казнима остаће и даље у курсу администрације; но из њега искључиће се претресања и прорицања о будућем устројству војно-судске чести, док се необјасне основи тога устројства. Доцније пак мисле да пренесу цео тај одео о преступцима и казнима у испит за примање у академију.

Из војне администрације има такође практичних задатака; они се састоје у упражњавању штабног (канцеларијског) делопроизводства и у састављању актова, кратком изводу из њих итп. Осим тога, комисија оставља школској конференцији да се побрине о начину, како да се официри најбоље познаду са дужностима штабне службе и предлаже, да се саједине практична упражњења у састављању маршрута и дислокација са дужности делопроизводном. Најпосле, комисија би желела да се измисли ма какав начин упражњавања, средством кога могли би официри да сајузе тактичне распореде са војно-администра-

тивним, па мисли да би таквим средством могла да послужи „војна игра“, т. ј. примерно вођење целога рата, док се не дође до решителног удара међу војскама обојих страна.

Војна статистика. Комисија намења програм војној статистици, но жели: а) „да буде саслушан са изменама курса в. администрације, како неби с једне стране било повторавања истих ствари, а с друге, како неби сасвим отпао преглед војних система страних држава, који се из в. администрације искључно, и б) како би из области опште статистике долазило у академички курс само то, што се признаје као нужно, или непосредно за закључења чисто војна, или зато, да се официри познаду са начинима и видовима, употребљеним у штатистичним пословима.“

За практична упражнења по војној статистици комисија држи да је полезно: а) „скупљање војних статистичких дата о оним пределима, на којима ће официри решавати тактичне или в. административне задатке, а б) писмено решење неких питања, која се в. статистике тичу.“

Геодезија. Геодезија дели се на нижу и вишу. У нижу геодезију спада оптика, инструменти геодетички, руковање с њима и производство самога посла. Све се то прелази у великој опширности, које је и комисија одобрила. За практично упражнење у тој науци, проводе официри прве године 2½ месеца, (леги од почетка Јунија до половине Августа), на премеравању. Сваки официр добије астал са свим прибором и инструментима; начини му се известан део предела, од кога су неколико точкака обележене на асталу, па се упуту на посао. Поред тог тачног рада, мора да поднесе и уредан крокиј од своје лекције, који са бусолом или другим којим инструментом изради. Друге године, подобни послови (кроки-

ровање) сајужавају се са тактичним, в. администра-
тивним и в. статистичним пословима: дати му пре-
део мора на коју да осмотри, искрокирује и писмени
рачун о њему да даде; и најпосле, даје му се на ту
цељ само толико времена, колико да може кроз од-
ређену му страну да прокаса, па пошто се врати,
крокиј прави и рачун саставља. — Подобна практика
уродила је лепим плодом.

Курс више геодезије био је пре неколико
година здраво велики, но с године на годину он се
умањавао; најпосле, ове године свела га је комисија
на минимум. Она налаже, да школска конференција
њен програм прегледа и, ако је само могуће, да га
сведе на популарно излагање неких одеља више ге-
одезије. То је за њих врло паметно, јер имају доста
официра астрономо-геодета, а и флотски официри
те ствари добро разуму, па ма куд да се крену по
овом земном шару, било сувим или водом, знаће увек
где се налазе. Што се пак састављања карти тиче,
та је дужност савршено предата геодетима.

Б) Помоћни предмети.

Артилерија. Досадањи курс артилерије задр-
жавао је науку о ватреном оружју: глатком и изо-
лученом и о ракетама. Тај је програм комисија од-
бацила и тражи то знање од официра, кад у акаде-
мију ступају; налаже пак, да се састави нови про-
грам, у који ће доћи најновија, чисто војна усавр-
шавања, како руска тако и страна, о којима нису
могли да дознаду официри до ступања у академију
и то само у тој мери, колико та усавршења и измене
имају уплив на Тактику и фортификацију.

Фортификација. Досадањи академички прог-
рам фортификације, свађао је у себе цели курс фор-
тификације, особито напад и одбрану градова у





највећој опширности. Комисија је то одбацила и решила, да програм фортификације саставља:

1) Примену правила пољске фортификације на место. С тим делом треба да се обучавајући официри познаду не толико теоријским путем, колико практичним решењем по могућности више задатака.“

2) „Знање о постројавању војних зграда, као: касарна, земунца, кухиња, лебарница итд. При изучавању овога дела неће се залазити у техничке подробности, које се траже од инжењера — строитеља, већ ће се ограничити само на то, што је нужно за ђен. штабног официра, коме често удео пада, да се стара за удесно и безвредно смештање војске, за исправно одржање војних здања, а често и постројавање на брзу руку логорских или повремених постројења, кад се тамо не деси какав инжењерски или саперски официр.“

3) „Војни саобраћај (комуникације). Овај одео предаваће се у академији у толикој опширности, колико је нужно, да би ђен. штабни официр могао руководити пословима, које послује војска у ратно време, за просецање, обнављање или кварење саобраћаја.“

Поред тога, предаваће се из сталне фортификације само оно, што се не буде тражило на испиту за ступање у академију и најновија усавршања и измене у искуству утврђења нападу и одбрани, која зависи од савреног стања артилерије и других делова ратне вештине. За боље пак познајство официра са овим предметом, указиваће се на нека нова важна наоружања и наводиће се пример једне или две најновије опсаде.

Политична историја. Она се предаје у академији из два узрока: једно да допуни историјско знање академијских официра, а друго да би их познала са главним основима савременог међународног



права. Њен курс ограничава се на излагање нове историје, од Наполеона I. до данас, и, по решењу комисије, из тога да се кажу, уколико је могуће, чисто трактати и договори, на којима се оснива политично положење Русије у Европи и Азији; даље, да позна официре са тим догађајима, који објасњују најважнија питања савремене политике, особито тичућих се, руских интереса. „По теоричној чести међународнога права, професор треба да се стара, да да официрима појам о главним начелима, на којих се опире савремена дипломација, особито у питањима, која се односе на мир и на војну.“

Руски и страни језици. Досада се читала у академији синтакса и историја руске литературе. Комисија то одбацује и тражи од професора да се постара, да поучи официре, како ће што правилно да напишу и на своје место знаке да поставе. По упутству комисије, професор је отпочео нова своја предавања и то сасвим практичним путем: он је у неколико лекција објаснио нуждне ствари, па сада, за време лекције, сваки официр преводи по штогод са страног језика, или што сам састави, које му професор поправља и мане показује. Десетак оваквих лекција више ће учинити, но двогодишња теорија, особито што је та ствар сасвим изван граница војних наука, па и не може официр здраво заинтересовати, да више времена на њу троши.

Од страних језика за француски има професора. И он се тако исто практичнога пута држи, као и професор руског језика. Сваки је официр обвезан на концу године да полаже испит било из француског или немачког језика. Као правило полаже се, да сваки мора из ма ког страног језика лако и без речника да преводи, Најбоља белешка у страним језицима даје се за правилније саставе ма ком од њих. —

С овим смо се познали са наукама, које се и у каквој мери уопште војном одељењу предају. По програмима њиховим судећи, ако би се у академију пуштали официри са малим војничким знањем, из ње не би излазили у оном степену практични, колико се то самим устројством тражи, а осим тога, били би здраво једностручни. Но и зато су се унапред постарали.

Официр, који је рад у то одељење да ступи, мора да прослужи 4 године.

Школске године почињу се с 1. Новембра. До Августа месеца мора сваки да се пријави, а 1. Септембра почињу се испити оних, који у академију ступају.

На испиту се траже:

1) Екзерцирна правила пешачка, коњичка, драгунска, пешачка и коњичке артилерије, — — до баталијуна, ескадрона и батерије, и нешто из полковог учења.

2) Математика: аритметика, алгебра, геометрија и равна тригометрија.

3) Историја: стара историја, историја средњег века, крстоносне војне, историја три последња века до пропасти Наполеона I; руска историја (стара, средња и нова) особито се опширно тражи.

4) Географија: математична, физична и политична, свих 5 части света; географија Руси је особито подробно.

5) Артилерија. Као што је предавање артилерије у академији здраво ограничено, то се оно опет на овом испиту опширније тражи. Осим целе науке о оружју, тражи се још знање о баруту, о прављењу разних родова фишека и танади, о разним родовима метака, о зидању батерија и дејству из разних родова оружја.

6) Фортификација. Пољска, стална и минско искуство. Као што је стална фортификација из курса академије готово истиснута, то се на овом испиту опширније тражи.

II. Геодезијско одељење.

Курс овога одељења траје 4 године: две године у академији у Петрограду, и две године на опсерваторији (Sternwarte звездара) у Пулкову.

Као што смо напред напоменули, ово одељење разликује се од опште-војног у томе, што оно астрономију изучава. Но, како је то његов главни предмет, а подоста времена заузима, то су и официри тога одељења ослобођењи од неких наука, а имено од помоћних.

Астрономија изучава се сва: еферична и физична астрономија и небесна механика; у еферичну астрономију долази и виша геодезија.

За време, док су официри тога одељења у академији, раде оне исте практичне послове, које и официри другог одељења; права пак њихова практика настаје, кад на опсерваторију отиду.

Комисија се постарала и за то одељење. Она је рада да из тог одељења не излазе официри спрењени само за астрономичне послове, но такође вешти и искуски картографи и да имају нуждна знања за научне географске послове, као н. п. за научно описивање мање познатих предела, у којима производе геодетичне и топографске послове. За постижење тих цели, она налази нуждним да уведе у курс геодетичног одељења: а) изучење техничне части картографског искуства са практичним задатцима, и б) предавање картографије и физичне географије у свези са геологијом и топологијом. За накнаду тога, она решава, да се разбере, колико им се може у другим предметима олакшати.

WWW.UNILIB

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Што се у Русији строго траже од геодета и чисте војне науке, то је због тога, што они задржавају право, да по свршетку курса, кад год хоће, могу у онај део ђен.штаба да пређу, који чисто војнички посао има. Они се особито онда одмећу, кад им посао даду у Сибиру или на Амуру. Да није те невоље, они би се лако одрекли тога права, само да им се мало олакша у чисто војним наукама. —

Као што реко смо, права практика за официре геодетичног одељења настаје, кад на опсерваторију у Пулково отиду. Пулковска опсерваторија чувена је у свету са доброте, величане и множине својих инструмената. Највећи дурбин, који је досад направљен, (са предметним стаклом од 14 пал. и увељењем у 1200 пута), налази се на тој опсерваторији у Пулкову, поред главне опсерваторије, налази се друга мања са свима могућим инструментима, која официрима геодетичног одељења и флотеним официрима као практична школа служи. Они на њој имају свога професора, који их руководи, и по упутству његовом, кроз две године, раде практично све астрономске и геодетичне послове. У Пулкову има такође и библиотеке, богате са делима из астрономије и у опште из природних наука.

Официр, који хоће да ступи у ово одељење, мора да прослужи најмање две године. На испиту траже се, осим поменутих наука за опште-војно одељење, из математике још и виша анализа, аналитична геометрија и диференцијални и интегрални рачун. Комисија, уводећи нове науке у ово одељење, решила је, да се на овом испиту траже још и знања из физике и хемије.

Досад су ступали у ово одељење обично официри, који су свршили курс артил. академије, но од прошле године почели су да долазе и официри из топографског одељења, одкако је решено, да немогу

довишних чинова да дођу, ако нису познати са астрономичним пословима.

У ово одељење примају се официри сваке друге године, у опште-војно пак сваке године. —

Остаје нам да кажемо још унутрашњи поредак у школи. Дневно лекције трају од 8 сати изјутра до 3 после подне. Између лекција има по по сата одмора. Преко године школско време почиње 1. Новембра и свршава се с концем Маја; па онде настају практични послови до половине Августа. 1. Септембра почињу да полагају испит они официри, који у академију ступају, 15. Септ. они из прве године, и 1. Октобра они, који свршавају. Испити се на тенане продужују, нити један од другога зависе, јер за сваки има особити одбор. Академијски официри зависе од академиске управе, од које и плату (пређашњу једну и по) примају.

Они живе слободно по вароши. —

9-ог Марта 1865. године.

у *Петрограду*.

Ђ. Мишковић.

НАПАД НА ДИПЕЛСКЕ ОПКОПЕ

Од 15. Марта до 18. Априлија 1864. године.

с једним планом,

ГОВОРИО

у војничком друштву у Берлину 14 Новембра
1864. пуковник арт. Најман.

превео Ј. М.

—
продужење

Види војина 3-ег стр. 65.

Јуришање на опкопе пешадијом.

Мнења су и код наших виших официра била различна о томе, дали су данска утврђења од наших топова већ толико порушена и искварена до 18. ујутру била, да смо ји већ могли јуришом освајати.

Истина су наши солдати имали неко поуздање, које је за тај одсудан час нуждно било одтуда, што су гледали и видели колико су наши топови на данска утврђења успели. Но то није било довољно једно за то, што су они тек толико то знали, колико се с поља видети могло, друго, што се много овамо доносило разговора о препонама, које се никако преодолети немогу, и најпосле, што су Данци непрестано и неуморно радили не само око поправака већ и око подизања нових утврђења. Дакле по томе смо могли сумњати, да мимо све наше храбрости не ћемо моћи успети. Ми смо за известно држали, да ће ова борба бити врло крвава, но доцније смо видели да смо више уображавали нег што је у ствари било, и за цело неби нико могао ни помислити, да ће се прајска застава тек после борбе од $\frac{1}{4}$ часа већ лепршати на грађинама I. II. III. и IV.

Но с тим се више признати мора, да је наша војска овај јуриш извршила јуначки, терајући посто-

јано непријатеља, док се није с оне стране Алзен-Сунда зауставио. И тамо би га гонили, да је тек само могућно било. При првом јуришу било је наређено овако: ако буде одбијен, да следује други јуриш, па ако и овај, онда и трећи, град се морао освојити, па ма и сву резерву у бој метули.

Под заповедништвом генерал-лајтнанта Мантај-Фела у 10 часова управо испе се на данске беде-мове оволико наше војске: 46 чета у 11½ баталијуна пешака, 5 чета пионира и 7 артилеријских официра са 24 подофицира и 120 простих. Били су подељени у 6 колона, и свака је колона ишла да трком заузме намењени јој градић, што пре може, а ови су били од I. до VI. Ред је јуриша био овај: најпре је ишао рој терача, за овима пионири и нешто пешака, који су имали пушке преко рамена а носили секире, полуге, цакове с барутом, стубе, даске и вреће сеном напуњене, те да би могли рушити препоне и крчити себи пут. Тек иза ових на 100 корака ишле су пешачке чете за јуриш, а острагу за овима на 150 корака још и резервене чете такође за јуришање.

Пошто су шест ових колона изишле из треће њиве паралеле, то на њово је место дошла из полунапареле бригада Канштајнова. Осим тога је и бригада Равен отишла с Бифелкопла у резерву јуришних колонама. Такође је била издана заповест и бригадама Редер, Шмит и гарде-дивизиону, да се са својих станишта Нибела, Ракебила и Сатрупа крену, па да тамо иду. А бригади Гебен била је издана заповест, да се намести код сатрупске шумице и да буде готова да прелази преко Алзен-Сунда, које смо хтели да чинимо да смо могли.

Данци су имали у утврђењима између градића I. и VI. бригаду Ласон од 4 баталијуна и од VII. до X. бригаду Верисхофер, такође од 4 баталијуна.



Низ дипелских утврђења од Алзен-Сунда до Веингбунда био је дугачак 4000 корака, тако су дакле Данци на сваки 500 корака дужине имали по један баталијун.

Градић је IV. био далеко од сондербуршког мостовог опкоца $\frac{1}{4}$ миље, а на пола те даљине с једне и друге стране насипа био је направљен логор од колиба. Источно од овог ближе к Сондербургу, а 1500 корака далеко од градића IV. и на спрам њега била је постављена бригада Шарфенберг, од 4 баталијуна, као прва резерва за одбрану. Да смо знали за ту резерву где је, то би је могли из наших топова гађати. Мостови је опкоп био поседнут са три баталијуна кауфманове бригаде, а четврти се њен баталијун налазио између логора и Апанраде, да буде резерва оном крилу, које је до Алзен-Сунда.

Осим тога било је на Алзену још војске као помоћ онима 16 баталијунима што су у самом дипелском граду. А то је 4 баталијуна и гарда код Сондербурга, и на 1 миљу од разбојишта код Аугустенбурга још 8 баталијуна. Првима је било заповеђено: „Кад се борба почне да одма преко мостова пређу и да заузму онај други ред дипелских утврђења место оне трупе која је ту као резерва била и при наступању изишла.

Тако су Данци за одбрану дипелског града осим артилерије имали 28 баталијуна и гарду.

Данци нису могли своје резерве да приближе к утврђењима својим од танади наших топова. А и за њихове предње трупе изгледа, као да су тражиле да се од наших топова заклоне, јер при почетку јуриша није била свака дошла већ на опредељено јој место. Као што дански извештаји гласе, тако су н. п. две чете другог њиог пука с поручиком Теструпом тек онда на рововом мосту градића VI. биле, пошто су наши већ у градић ушли, те су после кратке борбе били већином поватани пре него што су сви преко тог

моста и прешли. Подобно се и у градићу IV. догодило. И топове су по градићима заклањали тиме, што су вреће напуњене песком метали у бедемове зарезе, а топџије су били у барутним магацинима да се и они заклоне. Но ови топови нису ни били спремљени тако, да би при потреби могли одма пуцати као они, који су се налазили по бедемовима између градића.

Како су данска утврђења сад изгледала и како су они стајали, то је боље било да су их оставили, него што су наш јуриш очекивали.

Они су од тога часа били изгубили сав положај с ове стране Алзен-Сунда до мостовог опкопа, како су им резерве тек онда овамо дошле, пошто су наши већ и други ред дивизијских утврђења освојили, и тако су се с њима сударили тек из њих. Јуриш наш није им могао бити никако изненадним, почем се већ пре о наших преправама знало и говорило.

Пошто наше јуришеће колоне изиђоше из треће паралеле, непотраја ни по минута, а осу пушка с данских бедемова између градића и наскоро пуцаше Данци на нас и из пушака и картечом из топова што више могоше. Из топова с бедемова између градића IV. и V. било избачено 6 метака, између III. и IV. девет а између I. и II. само четири метка. Неколико је топова такође и с градића на нас пукло.

Најбоље су се држали градићи II. IV. VI. и VIII. због своје јачине. Градић се VIII. особито одликовао, кад га је због положаја она колона, што је градић VI. освојила, хтела да с десне стране нападне. С градића V. није ни дошло до пуцања, а о градићима I. и III. што се тога тиче ништа се известно не зна.

Од речених метеризџача којих је доста по бедемовима било, те их ми сад добисмо, неке су биле још пуне а неке испразњене, но о њином дејству незнамо.

Много страшнија за нас од непријатељског картеча била су његова пушчана танад. Но ни једно ни друго није ништа могло наше колоне од јуриша да уздржи или ред у њима да поремети. Прво су се наши попели на бедем десно од градића III. а одма нападоше и њега и с лица и с уласка и освојише га за 15 минута, дакле, пошто су наше колоне из треће паралеле изишле. Одма после тога освојисмо градиће VI. V. и I. Борба око градића II. трајала је зато дуже што смо га двапут освајати морали.

Најдуже се држао удаљени градић IV. Колоне које су против њега јуришале, нису могле ићи право, већ унаоколо преко градића III. и изложене непрестано с лица и бока непријатељевим картечима. Но на 22 минута по излазку из прве паралеле лепршаше се већ пруска застава и на њему. Како су већ до овог времена и бегомови између градића освојени били, то се може рећи да је у ово време већ главно с јуришом достигнуто било.

Она два данска пука 2 и 22, што су овај први ред утврђења бранили, имали су одиста да издрже једну очајну борбу, и погибијом, рањенима и уваћенима били су скоро сатрвени. Они који овој страшној борби подлегоше, могли су својим спасеним друговима последње узвикнути: „Кажите у Копенхагену, да смо ми сви овде пали као жртва за оне, који су тамо реч водили, а од којих се ни један међу нама ненаоид.“

Пошто је наша пешадија већ све градиће од Веинингбунда па до IV. освојила, то је она почела наступати даље дуж целог нападнутог фронта, особито из верижних¹⁾ опкопа. И задњи ред опкопа у којем још није резерва њина доспела, би освојен и данска посада одатле протерана. Из градића IV. јури-

¹⁾ То су они опкопи, који два друга састављају.

наше наши на дивелску млину и освојеше је. Други опет из Линета А и В пођоше к мостовом опкопу. За ове последње наше колоне гласе дански извештаји, да су оне биле даље од по пута од тих линета па к мостовом опкопу, кад се данска резерва тек кренула да градску посаду помогне.

Речена данска резерва, бригада Шарфенберг од 4 баталијуна била је око 10 $\frac{1}{2}$ часова постављена између логора до колиба, сондербушког и апанрадског насипа и мостовог опкопа. Од ових, два баталијуна ударише на наше код дивелске млине, а друга два лево унатраг на наше, који су из линета А и В к мостовом опкопу надирали.

У исто време кренуше се из треће паралеле наше бригаде Конштајн и Равен, и ударише сондербуржким насипом. Један пук конштајнове бригаде оде преко градића IV. к дивелској млини, а други између I. и III. к линети В. Овај последњи пук нишао је тамо к нашим колонама, које су се иза другог реда утврђења удариле са данском резервом, те да им помогне да Данце отуд сузбију и протерају. Које кад би им за руком испало, то би од мостовог опкопа била одсечена остала данска пешадија, која се надила у опкопима још неосвојеним. Но пошто смо већ Данцима и други ред опкопа освојили, то се они сад већ нису ни зашто друго борили, већ да сигурно на Алзен одступити могу, као што о томе и њиови извештаји гласе.

Бригада је Равен ишла градићу V. да га освоји, а друго још и да нападне најслабију точку од неосвојених градића, т. ј. крило до освојених. Предње су њене колоне већ пре тамо биле нег што је бригада конштајнова код дивелске млине.

И бригаде Редер, Шмит и гардиска пришле су к данским опкопима, да би бригадама Конштајн и Ра-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

вен послужиле као резерва, или иначе за какав непредвидан случај.

Пошто су наше прве колоне продрле једним крилом до дипелске млине, а другим до изгорелог засека код млине В, то пре нег што им је помоћ од од бригада Конштајн и Равен дошла, имале су ту да издрже један жесток напад од данске резерве. И ако су им топови с Гамелмарка, који су на Данце пуцали, доста помагали, то им је због преваге Данаца положај био најопаснији од свију осталих наших трупа, које су се тог дана бориле. И Данци их и потиснуше до иза изгореног засека спрема линете В, но страшна и итра пушчана ватра наших пешака која и с крила и фронта са линете В и дипелске млине, тако рећи Данце уништаваше, задржа ји од даљег надирања, док недођоше наше бригаде Конштајн и Равен и одсечно ту непобедише.

Ово опасно положење тих наших колона по казивању очевидаца трајало је скоро по часа. У то се је време и Ролф-Браке на Венингбунду наодио. Ово је био тренутак, у ком се могло показати шта наше пушке вреде, и оне су подпуно нашој нади одговориле. Итро пуцање било је овде одвећ нужно, јер тек тиме се је могла уравни мањина наших трупа са множином Данаца. Но су и наши војници ту, за то време скоро све своје фишке изпуцали.

Пошто је и конштајнова бригада ударила на данску резерву, то ју је одма са знатним губитком до у мостови опкоп отерала. У 12 часова она је већ била у њему, и борила се ту сад само за одржање тога и Алзена.

У исто време, кад су бригаде Конштајн и Равен у бој дошле, т. ј. око 11 часова, то две чете од оне колоне што је градић шести напала, нападну на градић VII. састрага кроз отвор, и освоје га. У исто

време и бригада Равен нападе на градић VIII. такође кроз отвор. Но како ове градиће од VIII до X. наши топови нису могли доитати, то је било одвећ тешко сад у њи продрети и освоити ји. Први напад није успео, тек други и то са стране од градића VI. Овде суморали наши војници да се спуштају у ров са још непокварених бркљача на контраескарпи, па тек из рова на бедем да се пењу. Данска је посада у том градићу VII. била уваћена.

По данским извештајима одма је после кратког времена била издана заповест, да се све њиове посаде с тог крила опкопа до Алзен-Сунда повлаче у што бољем реду к мостовом опкопу. Ово је зато учињено, јер су се Данци побојали, да не буде тим трупама њиним повратак нашом пешадијом одсечен, пошто се њиова резерва већ није могла на левом крилу да одржи, кад је и наша конштајнова бригада на њу ударила. И сам један њиов бататијун који је из градића X. код Апанраде био постављен, побојао се тога.

Градић IX., пре нег што је посада из њега по заповести могла одступити, напаше наши и с фронта и с бока бригада Равен, која дуж верижног рова дође. Те и овај градић после љутог боја наши освојише и посаду му поваташе. И тако од 10 динелских градића били су 9 заједно с другим редом утврђења на јуриш освојени.

Из градића X. и његове околине повукла се је непријатељска посада натраг. Ова и резервени баталијуни трудили су се у скупу, да уредно у две бојне линије одступају. Но су претрпели много штете на том њином путу к мостовом опкопу, колико од наших топова, толико и од пешадије која им узастопце следоваше. Највише су страдали у алуги на 1000—1200 корака од мостовог опкопа удаљеној која се косо од апанрадског насипа к Алзен-Сунду протеже.

Што се од Данаца могло спасти то је, што је до 12 часова у мостови опкоп умакло.

Да непријатеља гоне дошле су у дипелски град до градића X. осим равенове бригаде још и шмитова бригада и од гардиског дивизиона четврти пешачки пук. Но и ако су ова подкреплења дошла, то опет нисмо могли ни мислити да јуришамо одма на још цео мостови опкоп, а с тим мање, што су Данци своје резерве и резервене топове довукли и поставили с оне стране Алзен-Сунда, који су могли не само на нас у случају јуриша гађати, већ и на сав унутрашњи простор мостових опкопа. Те тако смо се одсад борили против мостовог опкопа само топовима и пушкама, тек што су где где наши узалудно на њег натрчавали.

Ова је борба трајала читав час. Но пошто се непријатељ — по његовим извештајима — уверио, да он и онако неможе одржати тај мостови опкоп; а да ће доцније више страдати од наших топова и да ће му одступање на Алзен све тежим постајати, и да је то доста што му је одступање закловио, то га поче мало по мало остављати.

Тако Данци покварише најпре сјеверни мост, а преко јужног поче посада с оба крила да прелази на Алзен. После тога и овај покварише. Око 1½ часа било је, кад су они почели прелазити и ми ја с наше стране спречити нисмо могли.

За нападање на мостови опкоп скупили смо били зато све наше колоне, које су око дипелског града биле, јер нисмо хтели да употребимо за то које су пре тога на дипел јуришавале, а њиова је част и била, што су Данци сад и овај опкоп напустили. Пошто су сад неколико расутих одељења од наших колона 35, 18 и 14 гардиног пука к мостовом опкопу пошли да га заузму, то је он већ био чист од Да-

наца. Посада је потом бедемове мостовог опкопа удесила за свој заклон.

Од сад смо се могли само с пушкама и топовима преко Алзен-Сунда тући. Данци су с оне стране у подигнутим заклонима поставили доста нове војске и доста олучастих топова дуж Алзен-Сунда. И наши су одовуд пуцали на Алзен и Сондербург из пушака и из топова, с Гамелмарка, из олучастих 12 фунташа који су донесени били на градић IV., из топова који су били постављени спрам градића IV. и из батерија код Лиле-Мела. С вечера пуцало се слабије и ноћ је прекинула целу борбу.

Данци су тог дана изгубили у мртвима и рањенима 110 официра, ђенерала Плата и 4736 простих, а ми 70 официра, ђенерала Равена и 1118 простих. Рањени су без разлике били однесени из боја, а одма с вечера још на кола одвезени у болнице на лечење.

Премда су се у овом Шлезвиг-Холштинском рату две сасвим неједнаке војске биле, опет је он свакојако за војну вештину важан остао због својих нових искустава. Јер је било момената при борбама, где су се неки послови морали на особити начин радити и где су резултати на необичан начин појављивали се. Ако се узроци тога потраже, увиђа се да су поглавито у наоружању војска били. Од свију тих момената особито се одликује опсада дипелског града. И што овде у очи пада ово је троје:

1) Што су пруски топови много претежнији у дејству били над данским, који су истина много великих глатких но доста и олучастих топова имали.

2) Показало се код Прајза да им приуговорлење за јуриш није равномерно ишло за то: што су им топови много јаче и брже дејствовали, нег што су могли грађењем траншеа да напредују.

3) Данци су због дејства прајзких топова морали одвећ далеко да постављају у граду своје бојне линије и

4) Прајзка се пушка при јуришу показала бољом од данске, због тог свог својства, што се њоме брже пуцати може.

Због тих узрока а и за то, што су дебљине бедемова дипелског града биле мале, да и на ону даљину (1000—1200) корака издрже ватру прајзких топова, био је тај град тако итро срушен и узет. Овде се морамо питати одкуд то кад је он био крепак и по положају и по јачини бедемова уколико се то досад узимало, кад је у њему било довољно посаде, а данска се војска рачунала међу добре војске, и дански официри као довољно научени и способни, такође је град имао довољно топова, муниције и ране; а није одсвуд ни опкољен био те да му је сваки саобраћај пресечен?

Све ово као што реко осим у доброј радњи Прајза ваља тражити поглавито узрок у наоружању њиовом.

И кад би ко од господе технички боље изобразених и пр. артилеријских официра који се оружјем више занимају, хтео о томе добар разлог да напише, било би за нас од вредности :

једно за то, што се ми сад наоружавамо новим пушкама и топовима, па да знамо које је боље, те би се можно усвојило оно што је за нас боље, а

друго: што су Турци лане купили од прајзке владе 160 топова најновије конструкције, па ће можда и више. А ми треба да знамо, како би ми стајали с нашим топовима спрам њиних, у чему би били у преваги а у чему слабији, у колико, у којим случајевима и како?

ВОЈНИЧКО ПОСМАТРАЊЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ.

НАПИСАО Ј. М.

ПРИСТУП.

Човек створен из два сасвим противна елемента: умног и телесног — постојаног и трошног —, тежи по тој својој телесној природи на оно, што је лакше и угодније; а по духу, натеран нуждом због своје физичне трошности: мисли, ствара, производи и склапа нове ствари за олакшање и угодност свог живљења. По природи својој тамо тежи и на то свој рад управља, где ће му и како бити лакше. И народи и цело човечанство показује се као и поједини људи.

Са стрмених гора напљоћен прелази у плодне равнице, да угоднији живот тражи, удара овде на друге, мисли, ради и брине се о својој снази да противнику доскочи, тера га низ те отоке до других бедема, ту се крше обојица, док један неослаби и онај надире даље, истрошен и сам враћа натраг, а често буду свладани оба од трећег, који исто тако гоњен с треће стране долази. Из тога се роде преносне струје народа, падања и напредовања, и ова таласања вековима иду с једног на други крај ове земље. Сваки тежи у животу своме, да снагом својом уравнотежу спрам других дође, ојачавајући се физично и морално, и тражећи нуждне границе пределу свог пребивања, које би довољне биле за развиће и одржање те његове снаге, уређује се и утврђује ту, како држи да је најбоље, чини то све да би трајање своје осигурао и у узajмности свом живљењу олакшао, а гледећи све на будућност своју. Тако су постале државе тражећи своје природне границе — природне препоне само са нуждним отворима.



Путови, по којима су народи растећи, радећи и напредујући тежили, определили су трговачке и војничке линије, а места, где су се сретали, определила су трговачке и војничке тачке. И што је једна држава на важнијем од ових путова лежала, што је више и важнијих оваквих тачака имала, то је она и брже и снажније материјално расла и напредовала, тим је и више уплива на суседство имала, но то је и чинило да се она брзо обогатила и народ се у њој разљежио и искварио, па због тога, а и што је на ударцу, брзо се и лако распадала, особито још ако јој границе нису биле природне.

Но у колико форма земне површине има уплива на живот и развитак држава и народа, у толико још већма чини клима а особито различитост народа. Вечна је сила хтела, да у највећој једнакости створи и највећу разлику, а тај је закон у човеку као њеном најсавршенијем створу и највећи степен овде на земљи достига. Сваки народ има своју особиту крв, сваки има особити говор, мисли и осећања, појмове и жеље, веру и начин живота, т. ј. сваки је другачији. И тешко је сложити у једној држави интересе овако разних елемената, па ако је оваква држава још у неприродним границама, тад је она сасвим неприродна и само по околностима трајна, ту је вечити метеж, ту нема никаквог правилног и напредног обрта и реда, ту је скоро пропаст са постанком рођена. Историја доста таквих примера броји.

И дух времена мења се са напредком и просветом, и ако темељ какве државе — све установе њене, нису у духу свог времена скројене, те се она и друштвени живот у њој неразвијају по духу свог времена, тад је таквој држави пропаст још већма ускорена.

Данас је у људству свест мах преузела, стара начела труну и слабе, време личних привилегија, кад су људи као имаовина сматрани били, пролази. Сад

хоће сваки своје. Сваки тражи да му је његово ја подпуно осигурано: и као човеку и као члану свог народа, и као грађанину државе своје, и као имаоцу своје имаовине. А за то све старе су установе незгодне и немогуће, и друштвени живот, који на старим начелима почива, почиње да трули и да пада, да у историју искустава прелази. Дух времена позива свежу крв, нове мужеве, који ће нешто ново које духу времена одговара, и нешто боље да установе, те да нов полет друштвеном животу света даду.

На ограниченом попрштву људства, памти историја, да се струја просвете и подизања народа већ двапут с истока на запад одбијала, али је сад способна бела европска раса и по трећи пут на исток одбија, а на итрим парним лађама средством милиона своих синова снела још и даље на запад преко мора у нови свет у удаљену Америку.

Ми се Срби налазимо у средини европског истока, у земљи која тромеђу три части света — Стамбол има, живимо у овој красној земљи, коју је Бог свим својим даровима обасуо, и која је пуна красоте и богатства исто толико, колико и чуда и множине људских догађаја што их историја броји, ми живимо у земљи која је срце од три света. Па зар може ко и помислити да пред нама нестоји голем задатак у будућем животу људства?

Радити имамо много и за друге, а прво за нас, слаби смо, оснажити се морамо, крупноће за големе радове немамо, ваља да се увеличамо, и време нас гони, и ми морамо и треба да испунимо дужност коју и сваки народ у своме животу има т. ј. да користан и напредан живот проведемо.

Ми морамо да обарамо препоне које нам на путу нашег напретка и развитка стоје, морамо се борити и морално и визично. Уместна је борба по законима природе живот, а рат је човеку па и народу сваком

сушта нужда не само за његов обстанак, него и за његово даље напредовање.

Што од ратне снаге и ратовања спада у будући напредак Србије, то ми је овде задатак говору.

Да би могли увидети како ће се наша војна снага да развија и како ћемо по томе да напредујемо, нужно је да добро познамо положај наш садањи и околности наше, т. ј. које место запремамо ми овде на истоку и како. Какав положај имамо спрам турске и какви смо, па тад ћемо тек дознати шта нам уопште чинити ваља да нашу војну снагу развијемо и по згоди је за наше оснажење употребимо.

I. Кнежевина Србија на истоку.

1) Географијско посматрање.

Европски исток прави од сјеверозапада један полукруг, који се са својим крајевима дотиче на две супротне стране једног неправилног четвороцоља, ако у овоме Грчку неурачунамо, која се од југоисточног његовог угла као бастион у море истакла. Сав овај простор обкружен је: сјеверноисточно Карпатима, реком Прутом, Дунавом и Црним морем. Јужно: Босфором, праморним морем, дарданелима, белим и средиземним морем. Југозападно: јонским и јадранским морем а сјеверозападно: илирским и штајерским Алпима, чешким и моравским бреговима. Највека је дужина од брега Кривана у Моравској па до гребена Маташана у Грчкој 217 геогр. миља, а највећа ширина од Трста на јадранском мору па до утока Сулине у Црно море на 130 геогр. миља.

Од речних басена, најглавнији је Дунавски, који ову земљу косо сече од пасавског уза те до утоке у Црно море. У правцу своје прави он четири велике кривине: једну више Пеште, одакле право к југу, па се код Београда опет увија сјевер-

роистоку, пролази Ђердап и од Кладова се савија опет к југу па у благом луку иде до Галаца, а одавде се са 7 рукава улива у Црно море. Цела та дужина Дунава износи на 180 геогр. миља. Најглавније реке које око средине те његове дужине т.ј. у домашају Београда у њега утичу, ове су: са сјевероистока Тиса са запада Драва и Сава а с југа ниже Београда Морава. Од ових је најдужа долина Тисе (на 80 геогр. миља) а најкраћа долина Мораве (на 46 геогр. миља). Све ове реке припадају горњем дунавском котлу, у доњи се Дунав и управно на њега уливају много мањих река, од који су најзнатније са сјевера Олга Думбавица и Прут, а с југа Тимок и Искар. Други басен реке Вардара која у бреговима Шаре планине своје изворе има и десно од Солуна у Бело море утиче, трећи је реке Марице која у горама великог Балкана своје изворе има и код Еносе у мраморно море утиче. Од река које у јадранско море утичу најглавније су ове: Неретва у Ерцеговини, Бојана која кроз скадарско језеро протиче у Албанији Дрин, Девол и Вјоса.

Од планина најзнатнији су: Карпати са сјевероистока, који у Ердељу једну групу планина праве, чески и моравски брегови, а са југозапада илирски Алпи, који правећи најпре групу украинских и хрватских планина као динарски Алпи у Босну прелазе и у два крака се к Балкану пружају. Један крак иде поред јадранског мора под именом Велебита а други под именом Љуботинских планина к Шари планини, оба крака ту при свршетку између Приштине и Скадра Мостара и Вишеграда праве групу ерцеговачких и црногорских планина. Од Љуботинских планина се још три главна крака пружају сјеверно те граде групу босанских планина, које деле долине река, Сане, Врбаса, Босне и Дрине. Од Шаре се деле три гране балканских гора, једна иде к југу правећи групу Ар-

банских а после грчких планина, друга главна грана иде под именом Курбешких планина к великом балкану, а трећа под именом Копаоника пролази у Србију и прави групу западних србских планина између река Дрине и Мораве. Од курбешких планина јужно одвајају се још три гране, које између реке Вардара, Струме, Црнице и Марице иде и код мраморног се мора свршавају. Око долине Нишаве и Искра групирају се балканске горе и овде се од Витоша одваја један крак који у Србију прелази и прави групу источних србских планина између Мораве и Тимока, други крак увија се око књажевачког округа и к Дунаву иде. Велики се Балкан пак к сјевероистоку продужава до Црног мора, и ту при свом свршетку између Шумле и Едоса прави групу бугарских планина, одакле се један крак одваја па између Црног мора и реке Марице до Босфора иде.

Ако се погледа на форму површине земне Истока то ћемо видети, да планине његове на југозападу његовом образују један планински четвороугао и то: Од чвора хрватско-украинских планина па до чвора источно србских, од чвора ових па до чвора витошких и балканских планина, одавде па до чвора сјеверних албанских планина и одавде па опет горе до украјнских и хрватских планина. Од прилике у средини овог четвороуголика лежи група западних србских планина, које један неправиан петоуголик праве.

Главни су путови низ Дунав (железница до Базјаша), Тису, Саву, Драву и Марош к Земуну и Београду. У Турској: са југозапада и Бањалуке, преко Добуја у Зворник и преко Сарајева у Зворник, а одавде преко Лознице у долину Саве к Београду. Из Мостара преко Фоче у Ужицу а одавде у долину Мораве и из новог Пазара к Сарајеву а друга два преко Сјенице и низ Ибар у долину Мораве. Из до-

лине Марице води пут у долину реке Мораве код Ниша и из долине Вардара у долину Мораве к Нишу или преко Пазара. Пут из Грчке у Јанину, одавде дуж целе приморске Арбаније до у Скадар, а одавде у нови Пазар. Даље путови који из дољне долине Марице поред мора у Солун води, и онај који из горње долине Марице и Цариграда преко Филиба, Самокова и Кистенца у горњу долину Вардара долази и код Скопља се с оним битољским сајужава који у долину Мораве иде. Путови из Једрена преко Софије у Видин и други преко Кајзанлука. Путови из Једрене преко Едоса к Дунаву у Силистрију и преко Шумле, и одавде дуж Дунава преко градова Рушчука, Свиштова и Никопоља у Видин и најпосле пут који из Једрена преко Херманлиа, Кајзанлука и Плевља у Никопољ води.

По признатој важности европског истока да он: „сајужава у себи трговину три части света“ и да је дакле једна од најважнијих земаља на нашој земљи видимо, да се границе његове са три стране опиру на море, на обалама којих се најбоља пристаништа налазе, са две стране планине га објужавају и скоро по пола сече га највећа европска река Дунав. Цела та целина проломљена је са четири стране и то: са сјеверозапада Дунавом и са сјеверо-истока опет њиме, са југа Марицом и Вардаром. По томе је он и у доста тврдим границама.

Најглавније су трговачке тачке: Беч, Галац, Цариград, Солун, Скадар и Трст, које се око граница налазе. Ако сад погледамо положај ових тачака спрам Београда, то се види да све подједнако од њега одстоје т. ј. да им је он географска средина, и дакле среда целог предела ¹⁾. Ако узмемо у рачун то, да се око

¹⁾ Права даљина од прилике је:

од Београдз до Беча 60 геогр. миља

„ „ „ Цариграда 92 „ „



Београда састају 6 водених путова ¹⁾, онда је он и трговачка средина европског истока. Довршили се сујецки канал и направили се гвоздени пут од Солуна до Београда и други опет од Цариграда, онда ће се у њему саставити трговина енглеско-индијска са левантском. Ако се још пут из Бесарабије кроз Влашку па к ушћу Тимока направи и одавде долином Мораве веже с Београдом, и Аустријанци од Земуна до Трста такође продуже ²⁾, тад ће Београд постати састанком и трговине јужне Русије са југоисточном Европом, т. ј. кад се те две речене гвоздене пруге укрсте Београд ће постати средиштем целе источне трговине, и заузеће у том оно место, које му по његовом положају и принадежи.

Тако кнежевина Србија, која овако важну трговачку точку притежава и сама на средини истока лежи, већ по томе је од големе важности за овај исток.

2) Војничко посматрање.

Да би видели какву војну вредност има кнежевина Србија по географском положају своме, да прегледамо, како леже војнички једна спрам друге Аустрија и Турска.

Цело поприште ратно Истока је Дунавом до Бердапа, па одатле источним србским планинама Витошом и разделницом између река Марице и Струме у две поле подељено. Аустријска је основица коју хрватско украјинске, сремске и ердељске планине праве реком Дунавом проломљена т. ј. две су. С источне

од Београда до Солуна			
"	"	" Галаца	52 геогр. миље
"	"	" Скадра	45 " миља
"	"	" Трста	65 " "

1) Кад се и Морава урегулише, да се и по њој трговати може.

2) Као што се поговара збиљски.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се стране може Аустрија спремити иза реке Мароша па тад низ Алуту к Никопољу и низ Думбавицу к Букурешту и Рушчуку напасти преко Дунава на Турску, и тад је поприште ратно, Влашка и Бугарска до Балкана, а циљ Шумла, а по освојењу ове тек ту спрењени иза Балкана иду к Цариграду, а операциона линија с десног крила основице низ Дунав к Београду и низ Мораву је споредна, као и остало ратовање на десној страни Дунава. Турска тад може да се брани прво иза Дунава градовима и друго иза Балкана.

На западној се страни може Аустрија да спреми иза реке Драве па одавде преко Бањалуке Добуја и Зворника на Сарајево а одавде к Косовом пољу. Тад је поприште ратно Украјина Ерцеговина Босна, и стара Србија а циљ Косово поље и теснац Бачаника па по заузећу овог тек к Битољу и Солуну. Или може с крила своје основице, од Варадрина напасти на Београд па одавде низ Мораву до Ниша, онда је поприште ратно Србија и главна циљ прво Београд а потом Софија и по заузећу ове к Цариграду. Турци могу на овој страни да се бране, прво иза Саве, друго иза јужних србских и црногорских планина и треће иза балканског планинског ланца.

У случају да Турска Аустрију нападне, то се она може спремити на источној страни иза Дунава, па одатле уз Алуту и Думбавицу упасти у Ердељ а одавде преко Тисе к Пешти. Тад је долња Маџарска поприште ратно, а циљ Пешта, па тек одатле к Бечу. Ратовање с десне стране Дунава и источних србских планина било би узредно. Аустрија би се тад могла да брани иза предњег ланца ердељских планина и реке Мароша, иза другог ланца и Тисе и иза Дунава.

Са западне стране може се Турска да спреми иза реке Саве у Босни и Србији, па да из средине своје основице нападне на Хрватску, одавде к Грацу



и даље к Бечу а споредно с краја основице од Београда на Варадин к Коморану и Бечу. Поприште је ратно тад Хорватска, Срем, горња Маџарска и Аустрија а главна циљ Грац па онда Беч.

Да није дунавска долина ђердапом тако затворена, и да доњи Дунав није великим Балканом од долине Марице тако одвојен као што је, то би главна операциона линија Аустријанаца ишла низ Дунав па у долину Марице и к Цариграду а главно поприште ратно би било Влашка и Бугарска. Но кад је тако, да се од горњег Дунава за у Турску велика војска само долином Мораве кретати може, а доњи кључ њен је Београд, то остаје, да то мора бити увек главна операциона линија, и да се прва главна битка око Београда решити мора. Но и осим тога Аустријанци би у случају предпостављеног рата то учинити морали, јер кад би они изабрали ма коју од пре речених операционих линија за главну, и напредовали њоме, а Турци би остали у моравској долини и осилили се, то би они увек могли одатле напредујућу аустријску војску напасти с крила или с леђа. Кад би дакле Аустријанци ту линију узели за главну, и узели Београд, па се одавде к Софији и Цариграду кренули, тад би морали још један решителан бој у крајним изворима Мораве да издрже, те да своје десно крило осигурају, т. ј. да се побиију око косовог поља, и да теснац Качаника заузму, да би туда с закриљавајућом војском к Битољу напредовати могли. У овом су случају операционе линије до горње Мораве конвергентне, а одатле дивергентне и по узимању горње Мораве путови су за у долину Марице и Вардара отворени

Турци у случају напада на Аустрију најбоље би напали из Београда, због његовог истакнутог положаја и што се одавде могу бацити ма на коју страну Дунава особито десну, с које Аустрија само две обра-



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

нителне линије до Беча има, док с источне стране, као што је речено три, и операциона је линија са западне стране много краћа до објекта нег с источне од доњег Дунава.

Осим досад речених операционих линија као узгредно може се још употребити јадранско море, т. ј. флотом само што је обала његова планинама скоро сасвим одвојена од остале земље, и проломи се тог бедема наоде на јужном делу које праве реке: Војуса, Девол, и Бојана, све у Албанији, те тако би та операциона линија више вредила кад би је Аустријанци против Турака употребили како већ и Далмацију имају и са железницом до Трста допиру.

По свему овоме успех би ратовања ове две државе зависио увек од заузимања реченог планинског четвороугла а поглавито целе долине Мораве.

Но у колико је по положају своје важан овај планински четвороугао у коме Срби живе и кнежевина Србија, која је тако рећи језгро у њему, том нам показују још и догађаји на истоку које историја ратова броји.

Још стари Римљани познавали су важност Илирикума и Мезије па су их били начичкали својим тврдињама, долина Мораве и Тимока са трајановим мостом служили су им као нападне и обранителне линије против варварских народа који од оне стране Дунава долазаху. Византињани населише у ове пределе Србе да их од Авара бране, и од тог времена од кад су се они ту (640 год. по Хр.) доселили, био је то предео, око кога су се често борбе врзле. Западно римско царство са Германцима бујно је расло и на исток се почело ширити, стара лукава Византија одуцирала се новој римској снаги. Млада се српска држава на том тркалишту није никако могла да утврди. Са сјевера моралоше Срби да се бране од католичких војска, са југа од Грка и Бугара. Пошто

с Грцима ослабише бугарско царство, чињаше се да им је срећа на руку пошла, но то би за мало. Подли Грци уплашени од растеће силе србске позваше Турке да их одбране и србска држава нападана са сјевера и с југа свежом силом, растројена вазалским интригама и глупошћу племства мораде под таквим тежким ударима пасти. Косово чува још у себи остатке оних србских јунака, што се поштено и јуначки тад за србство бише.

Турци су добро знали вредност положаја србске државе, и увидели су, да ће они пре из Призрена доћи у Византију него из Једрена, па су тако и урадили, уништили су најпре србску државу, па тек после довршили византиску власт.

Од тог доба србска и бугарска потурчена деца напунише редове турске војске и јаничари постадоше наскоро ужас Европи. Турци надираху чак до Беча. Маца ске и немачке војске немогаху испрва одолети новој источној сили, која из јаког четвороугла србског разливаше своје војске по целој Мацарској.

За сво време досад, кад год су те две силе ратовале највеће и решителне борбе бивале су око Београда или у близости његовој и у горњој долини Мораве око Ниша и Косова¹⁾. Заузимање је ових точака решавало, ко ће надвладати, Аустријанци или Турци, и притежање тог предела казивало је надмоћну силу противника.

Преко србских су земаља за 400 година туђе војске тутњиле и Срби су се у свима овим ратовима и за једног и другог борили, њима беше суђено да ову страшну катастрофу издрже, али се ваљда свемогућство и за њи сетило, те се још последња искра није угасила била, и ми почињемо опет да постајемо.

¹⁾ Срби и Турци на Косову, Хуњадија, Солман II, кара-Мустафа, Лудвик маркграф баденски и Пиколомини, принц Евгеније, Лаудон.

Ратови и застарелост свију турских појмова и начина политичног и друштвеног живота Турску је растројило и ослабило, Аустрија је своју снагу на западној страни своје међе с Турском изједначила, наш је народ преполовљен, а ми у Турској у кнежевинама Србији и Црној Гори васкршавамо полагаано да себи нов живот стварамо на страшној прошлости, мучној садашности и крвавој будућности.

Народ србски који на тако важном делу Истока лежи, има елемента да створи благородну државу и да да нов живот Истоку, јер све средовечне установе с њега је сбрисала туђа сила и остао је народ непокварен свеж и способан да прима из просвете што је најбоље, а јуначки да се бори за својину и да поврати што му је отето.

Положај се наш није изменуо само су околности друге и ми морамо напред, а доста смо и радили и били се за друге, србске су кости расејане по целој Европи, и све што смо зарадили други нам је однео. наставиће се.

КЊИЖЕВНОСТ.

Das neue chemische Schießpulver und seine Vorzüge vor dem schwarzen Schießpulver und dessen Surrogaten. Von dem Erfinder des neuen chemischen Schießpulvers Ed. Schultze, Hauptmann in der königlich preussischen Artillerie, Director der patentirten Pulverfabrik in Potsdam. Berlin; Otto Janke. 1865. (Preis 12 Sgr.)

Нов хемијски барут и његове преваге над црним барутом и његовим сурогатима. Од знашаоца новог хемијског барута Ед. Шульца, капетана у пруској артилерији, управитеља патентоване барутане у Посдаму. Берлин; Ото Јанка. 1865. (Цена 8 гроша).

Окушај свашта, па најбоље узми! Ми неможемо да нађемо згодније речи за почетак овога говора о томе баруту, што га је капетан Шулец изнашао.

Ми ћемо најпре да наведемо оно што нам је сада познатим учињено, па ћемо онда да пређемо на основе, који су тај изналазак произвели, и на оно, што изнашаоц даље обећава. То учињено налазимо у трећем одељењу те књижице под насловом „нов хемијски барут“ и у многима приданима сведочбама, из којих се види, како је он добар за лом и лов. У прва пак два одељка под насловом „црни барут“ и „сурогати“ казују се побуђења, да се нов барут изнађе.

Кад се из црног барута сумпор сасвим изагна па на то место мете угљен своје дрво, ал тако, да оно од водоника или сасвим или у неколико буде ослобођено, а међутим да сав кисеоник задржи, — онда ће, по речма господина писца на страни 44, 57 и 58 те књижице, од прилике постати тај нов хемиј-

ски барут. Ми би волели изближе знати, да ли је тај водоник од дрвета одузет, или само што је онај у дрвету, или је ту део и од оног водоника, који је у кончићима, и на који се начин то ослобођава.

Најбоља својства овог новог барута показују се у том, што се као и код црног може начинити различита множина односно на различиту снагу, што је пара при запалењу много мања, што при горењу мање остаје неизгореног, што фабрикација која се чини највише мокрим путем, ни у којој стадији није опасна, што се много јевтиније начинити може, што се може врло брзо и на много да гради, и што се поједини састави један од другог одвојени могу без икакве опасности чувати. Па и сам већ готов препарат тек онда издаје своју експлозивну снагу, кад је затворен. Ако пак спољашњи затвор није чврст, или га и нема, онда тај барут никако не експлодира, него само гори (па и у количини од цента у дрвеном сандуку) лепим пламеном.

Пробе, које су чиниле пруска и француска комисија, а нешто и још трају, показале су, по речма писца, да је трајање препарата сасвим сигурно, да је за употребу у рудокопима и лову добар, и да ће за ратне цели подпуно моћи да одговара. Писац пак сам вели, да овај барут има још да издржи борбе са различитима препонама, вако су многа компетентна лица показала, да ће нови барут некад сасвим истинути досадањи црни.

Ово добро својство новог барута за распрскивање у рудокопу и стенолому, потврђују 11 сведочба од повећих чиновника; за преважну употребу у лову говоре 8 сведочанства од пушкара и шумара. Па и *Moniteur universel* од 27. Јануарија 1863 показује, да је француској влади поднесени неки изналазак од велике важности.

—

У овима доказима налазимо ми још и друга својства овог барута овам онам разбацана: мирис, дим и задај новог барута много су слабији него код црног. Дим је врло танак, врло се брзо развија и незагушује. Нови барут даје се у цилиндарској форми. За распрскивање употребљен цилиндар има $\frac{3}{4}$ палца у пречњаку, дугачак је 1 палац и бијаше тежак $\frac{3}{4}$ лота. У Ридерсдорфу употребљена мера новог барута износила је једва трећину онога, што се за исту целъ мора узети од црног. У Штасфурту вели се, као да по тежини 0'307, а по запремини 1'1 од црног барута валоало би узети, па да се исто распрснуће начини. У Мансфелду веле, да кубна стопа црног барута чини 67'219, а кубна стопа новог 22'464 фунте. Од новог пак барута има две сорте. У Ридерсдорфу зову један зеленим, а онај други жут; зелен дрваст, а жут кончаст. У Забрћу измерили су снагу шулцовог барута, да 6 лота чине толико, колико црног 28. Цента новог барута стоји 34 рубље; одсеком уштеда код њега износи 18 до 25 процента. У Шенфлису код Берлина показало се како код глатке перкусијонске пушке, тако и код новије, која се остраг пуца, да у простору равне количине шулцовог и црног барута, и равно дејство имају, но шулцов нимало некалацев.

Писац је десет година провео на томе, да поправи својства црном баруту, руководи већ годину дана фабрикацију његовог препарата у великом у Посдаму, и радио је четири године, по налогу или по дозволењу пруских највећих војничких надлежатељства, да нов барут за ратну употребу удеснијим начини, него што је црни. Штета, што нас писац није упознао са подробностима тога рада и са мишлењима комисије, која је нарочито састављена била да то испита.

Изнашаоца је нарочито ово побудило, да се лати

поправке црног барута, ил да састави други нов препарат на његово место:

велика опасност око прављења, чувања и преносења црног барута,

велике неудобности због дима и несагоревања; дим је доста штодљив, — често се мора напустити какав затворен простор одбране једино због њега, а и крати виђење; оно пак што при горењу остане, често је половина,

незгодна сразмера између множине нуждног материјала за тај црни барут, и између праве снаге, коју нам да, и

губитак од 70 до 80 процента на дрвету које се за угљен употреби.

Већ и по овом мотиву показује се, да је писац при свом новом препарату сумпор изоставио, и да је напустио обичан начин угљенисања дрвета, него узео други безопасан (на жалост нама несаобштен) начин фабрикације и друго правило чувања тога барута до времена његове озбиљне употребе. У осталом усвојио је така правила, која новом баруту задржавају сва добра својства црног, или их још увећавају, или ти пак да произведе нова добра својства.

Пошто је писац мислио да је то учинио, и у многоме заиста и постигао, изјави он, да црни барут већ од 500 година стоји на истом месту, — које пак ми неби одобрили — због тога, што фабриканти од барута незнађаху довољно хемије, — против кога прекора ми би могли навести сијасет кемикера, војничких управитеља барутанских и других од времена Шапгала, Шампија итд.

Каква је хемијска и механичка препоручна гледишта писац у свом послу узимао, види се најбоље и најкраће из ових његових речи: „дакле да се про-

изведе угљена киселина ¹⁾, односно угљенооксидног гаса поред азотног, који могућност згоревања успоравају или убрзавају, и то степеном густине, или променљивом величином зрневаља, или палирањем, најпосле нуждан степен топлоте, — то је била целъ, за коју се радити ваљало, да се нова снага начини, која ће на снагу црног барута налик бити.“ Доказ да су му сматрања хемијска била како ваља, даје нам писац између осталог и разлагање о најновијима истраживањима Карољијевим, који је чинио о изналазку производа при сагоревању барута, и која је Бунзен у Хајделбергу продужио.

Ми овде неби изоставили и подужи реферат изложити о хемијским одношењима барута кад је чвршће и слабије затиснут, кад је у мањој и већој количини узимат, — само кад би знали точније о слагању и фабрикацији новог барута, и тиме његов посао да узвисимо и још благодарније припознамо.

Први одељак књиге с насловом „црни барут“, оправдава трудан посао писца, особито наводи велике незгоде око грађења, чувања и употребљавања барута, и упућује нас писца сам на исту тужбу и у књизи од Руцког и Грала „барут и његове незгоде, итд (Das Schießpulver und seine Mängel. Ein Belag für die Nothwendigkeit eines neuen Schießpräparates u. s. v. Wien 1863.). Ми пак овде примећавамо, да је и досад било људи, који су те незгоде барута увидели и на њих се тужали, него није могло за руком испасти, да се оне одклоне и није се постигло, да се други место овог састави.

Ми дакле од свега срца желимо, да овај нови барут и у ратној спреми истисне досадањи црни.

Други одељак с насловом „сурогати“ напомиње

¹⁾ Што више гаса угљенокиселог, и што мање угљенооксидног барут при згоревању развија, то је све јачи.

укратко друге прскаће саставе, који би заступили досадање од црног барута, и изближе наводи основе, зашто палипамук није могао такво што да испуни.

Кад се скупи све уједно, што књижица та говори, онда налазимо као оправдано ово троје:

1. Проучавањем рада пишчевог, иако небудне он могао да истисне сасвим црни барут овим својим новим, то је опет поглед у оскудице црнога барута знатно разбистрен и пут да се он замени или поправи, сасвим женијално отворен.

2. И при самом површном знању, које добијамо из ове књижице о саставу и грађењу тог новог барута, наводе нас приложене вероватне сведучбе на то, да се нов барут као распрсан у рудокопима и стеноломима итд. са коришћу усвојити може. Исто тако са доста вероватности и у лову, само што би ваљало још испита.

3. Да добијемо уверења, да нов барут скорије или доцније може досадањи ратни да истисне, треба нам да још основатије познајемо његову природу и начин како се прави. Има већ вероватности да нов барут за пушке и мине добро се употребити може; али за употребу код топова сумња се због оног, што само као добро затиснут експлодира. У огњомету (Feuerwerkerei) има изгледа да се врло добро узети може.

Свакојако наука, индустрија, артилерија и инцинирство имају изнашаоцу много да благодаре.

„M.-L.-Z“

НОВОСТИ

РУСИЈА

Нова организацја војске.

Из руског државног календара од ове године добијамо подпун преглед нове организације војске, која је већ у живот ступила. Место досадањих корпуса има сад 10 војничких округа и то у Петербургу, у Финској, у Риги, у Вилни, у Варшави, у Кијеву, у Одеси, у Харкову, у Москви, и у Казану. Заповедник војнички њихов има под својом заповешћу све трупе, које су у том округу, тако да одговара то поделење управо францускима територијалним дивизијама. Петербург и Варшава има много трупа, Харков и Казан много мање. Према томе су и штабови и административне бранше у тима окрузима удешене. За све пак постоји по окружни лекарски инспектор, по интендант и по заповедник местних трупа, под којим се разуму пређашње тако зване „унутрашње страже“, које су сад састављене од градских регимената, градских и губернијалних баталијуна. Осим тога има војнички губернијални шеф за знатније вароши. Гардијска војска и жандармерија једине су задржале име корпуса, за све је остале сасвим избачено. И команда пређашњег одвојеног гранатирског корпуса престала је, и дивизија је, до рата, највећа тактична и административна јединица, како у пехоти, тако и у коњици. И њих има сад 3 гардијске, 4 гранатирске, и 40 пешачких, свака са по 4 регемента, за пехоту; 2 гардијске и 8 дивизија за коњицу осим 70 резервенских пешачких баталијуна и 32 резервенска коњичка дивизијона с по 2 ескадрона у сваком. Пређе мораде све бити „једнообразно“ и једнако подељено, па било нужно или не. Сад је за свашта прво питање: чему то користи? што треба, то никад није

скупо, а што је излишно неће се трпети па ма и нај-
јевтиније било.

АУСТРИЈА

Намерне поправке око пушке.

Последњи рат, који је Аустрија имала са Дани-
јом, чини се, као да је показао им неке мане код
њихове пушке, па су науми да је поправе и то по
мустри пруских пушака (Zündnadelgewehr). Поради
тога послали су ту скоро једног срељачког већер
официра у Прусију, коме ће се тамо по заповести
прускога краља разјаснити све што му буде требало.

Код E. S. Mittler & Sohn изишла је и може
се у свакој књижарници добити књига,

DER RÜCKZUG VON DANEVIRKE

und

DESSEN GEHEIME GESCHICHTE.

EIN VORTRAG

gehalten im August — Vereine zu Kopenhagen

von

W. Kaufman.

Major in der Artillerie.

Aus dem Dänischen übersetzt.

Berlin, 1865. 8 Sgr. (6 гроша).



ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Ђ. ЉОЧИЋ, ПИТОМАЦ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ.

ПРИСТУП.

У најозбиљније и најважније дужности војничке спада суђење. Сваки официр може бити суђаја, може извршивати судску власт у војсци, или председником бити у војничком суду. По томе је и корисно испитати какви су основи овог особеног права сматраног у моралном и политичком погледу. О томе нема никакве књиге, а од официра се изискује судско знање, иако се још нико постарао није да им исто каже. Овде ми нећемо говорити о правном курсу, који би врло дугачак и велики био за оне, који само врло мало времена посветити могу овој науци, него ћемо позивајући се на начела задовољити се тиме да покажемо главне тачке на којима почива овај особени закон; и нећемо се ограничити законом само једне епохе, јер тако главну намеру постигли неби.

Још мање ћемо се упуштати у подробности, јер држимо да је погрешно држати да је закон тек онда само потпуп, кад су сви случаји и све могуће предпоставе предвиђене и истумачене. Такво би дело било сасвим погрешно, и писац би са свим напрезањем да ништа неизостави дао себи одвише труда у тако некористном послу.

Правна је књига сасвим противна теорији за упут-
Војни II, 5.

ства у војничким упражнењима или наредбама унутрашње службе војске једне. У правилима и наредбама све се мора казати, све предвидети и истумачити у најмањим подробностима; што је у њима прописано све је апсолутно, стално и непроменљиво; по њима се извршују сва дџизања при упражнењима и недозвољава се ни више ни мање чинити, но што оне прописују; оне опредељују све оно што спада у унутрашњу службу пехоте или коњице и кажу све што се и како се мора извршити. Начин је радње точно опредељен, тако исто и служба: ником није дозвољено од дужности изостати, вџти друкчије радити но што правила прописују. Једном речи, по тим правилима човек нема и не треба да има икакве слободе у радњи. Због тога има веште војске у маневрима, и врло подчињене користној дисциплини. Али тако није са самом употребом права уопште и права војничког по наособ. То је основ, који треба добро познати, то је основ простран, у ком је решење свију особенних случаја, основ који захтева те да се боље разуме и развије, научност и слободно упражнење у суђењу, без кога нема добре логике па дакле ни доброг суђења.

Они дакле, који би показивали право почињући са подробностима, подобни су учитељу који би хтео да му ђаци писати могу, пре него што су писмена научили; подробност је правна наука, а ова се добити може само тад, кад се главни основи добију.

Цељ предмета нашег јест та, да читалац о њему размишљава и да се из њега научи, како ће се користити општим правилима закона.

ГЛАВА I.

О праву у опште.

У начелима философије, у правилима вечног права треба тражити постанак правних наука, казао



је највећи законодавац у старом веку ¹⁾. Чврста и постојана воља да се даде сваком своје ²⁾, то је правда; и реч право, која представља апстрактну идеју, јест вештина добра и правце. Ова су три основа, које право треба да има: живети поштено, никог невређати и сваком своје дати ³⁾:

Права има од више видова:

право природно;

право људи и народа;

Јавно или особено право сваког народа, право које обухвата опште право дели се и само на:

1) грађанско право;

2) кривично право.

И изузетно или особено право, које обухвата:

1) трговачко право;

2) војничко право;

3) морско право;

4) колонијално право.

Потом долази административно, и најпосле политичко право.

Врло је тешко точно и потпуно одредити разне природе права, а да се неупустимо у дугачко развијање. Писци, који су о томе писали нису се бојали да предмет свој развију, да га баш оличе; никоји ни помислио није ограничити се, да би преставио суштан садржај, а да непадне у сувопарне апстракције.

Ја овде нећу развијати велику теорију закона, него ћу преставити скуп правних начела, која су официрима нужна. Овде ми је задатак, да будем кратак а да ништа главно неизоставим, да будем јасан а да непастанем многоречив. Може бити да сам се много у своје силе поуздао предузевши овај посао, иако

¹⁾ Cicero de legibus.

²⁾ Traduction par Montaigne du commencement

³⁾ Institutes de Justinien, tit. I, § 3.

га баш најбоље и несавладам, бар сам се напрезао да
цељ своју постигнем.

Право природно.

Природно је право скуп правила која разум про-
писује у односу на права и дужности човека. Чим
је постала људека радња, знало се шта је право,
а шта неправо, почем савест, овај виспрени закон,
коме је сваки човек подложен, изриче пресуду о де-
лама извршеним слободном вољом његовом. Науки
дакле природног права основ је судба, морално биће
човека и његова одношења према суштаствима, која
га окружавају. Ово право можемо разделити на троје:
какво је обвезање човека према Богу? Какво је обвезање
човека према њему самом? Какво је обвезање
човека према ближњима?

Какве су дужности човека према Богу?

Религија је израз дужности човека према творцу
свију твари; она је одкровење мисли, благодарности
и љубави што је непостижан, што нам је дао савест
и дар помоћу кога ум се на велику висину уздиже.
И на земљи нема ни једног народа који нема идеје о
Богу са знацима безкрајног величанства, неограни-
чене моћи, највише и неисприме доброте; нема ни-
кога који није видео у овом вишем суштаству опште
начело, узрок узрока; нема никога, који нема бого-
служења, којим му страхопоштовање одаје и ког је
цељ да твар свом творцу благодари, почем бесмртни
и мудри закони његови бде над разумом људским и
у физичком и у моралном свету.

Стари врло научан век оставио нам је правила,
која треба да нам за образац служе. Таква су пра-
вила Сократова, Платонова, Аристотелова и Ци-
церонова у дневним њиховим философијским дели-
ма. Славни римски беседињик, пошто је непобедно

утврдио суштаство оног виспреног ума, који све уређује, у делу своме о природи богова ¹⁾), опредељује дужности човека према Богу овим речма: „Поштовање је пак богова најбоље, најчистије и најсветије, пуно побожности, и ми их свагда поштујемо безгрешним, простосрдачним, искреним и мислима и речма.“

Безгрешност, простосрдачност и искреност сачињавају дужности човека, а са моралним својствима, којима се посведочава велики разум постајемо достојни творца природе. Побожно чувство имало би дакле за основу само оно што Цицерон ²⁾ вели у речима: „Нити значи штогод поштовање богова, ако о божанству њиховим непостоја честито мњење, нити се од њих може измолити штогод, што је неправедно и непоштено.“ Ово чувство сачињава једну друштвену свезу, без које би постао сам перед и забуна; Цицерон даље вели ³⁾): „Нити сумњам да ће са престављем поштовања богова нестати и вере и друштва човечијег рода, као и најизреднија добродетељ, правда.“ И онде, где нема ове истините и дубоке мисли о правди, не може бити никакве дужности према творцу морала и добродетељи, почем су добродетељи неодељене од правде и почем је правда тесно скопчана са побожношћу. Цицерон каже ⁴⁾ да наш разум дознаје за богове из бесмртних закона природе: „одкуда се рађа добродетељ с којом је скопчана правда и све остале врлине, које чине блаженство живота.“

Отуда следује да човек треба Бога да поштује и љуби, да је покоран законима оног вечног суда, који од њега долазе, да поштује, уважава и да се диви делима његовим, која природу састављају. Бога треба достојно да поштујемо, да слушамо глас са-

¹⁾ Cicero, De natura deorum, lib. II.

²⁾ Id. Pro domo sua ad pontifices, c. 41. p. 447.

³⁾ Id. De natura deorum, lib. I.

⁴⁾ Cicero, De natura deorum, lib. II.

вести наше, да разум наш, којим се Богу приближујемо, дотерујемо и усавршавамо.

Какве су дужности човека према себи самом?

Човек треба да је поштен, истинит паметан и вичан, те да боље и у животу свом буде. Давши Бог души његовој свест учинио га је разумним и мисленим, да може бити храбар у раду, паметан у бирању добра и зла и вољан у извршењу.

Добро човека чува, зло пак убија га и уништује. То је израз ова два закона природе: произвођења и уништења; то су закони, без којих неби било овог што постоји, јер по неизмерној уредби божијој природе сама себе рани: она прождере да после произведе и сачува и производи да прождере и да вид измене. Стара је митологија преставила ову истину у Сатурну, који децу своју прождире; то је измишљеност у којој се налазио богати и бесмртни Ђеније грчки.

Добро и зло, које се налази и у души и у телу створено је из једне исте цели, и води истом резултату; зато и у дужностима човека према себи самом морамо разликовати оно што телу припада, од оног што је душино.

У односу на тело, постоји у нама природни нагон да га чувамо, т. ј. ми добро тражимо, а зло избегавамо. Овај природни нагон подпомогнут разумом рађа у нама ону велику љубав према нама самима, која није ни себичност ни занемарење тела нашег.

У односу на душу у добро спада: слушање савести, наука и паметно развијање ума; у зло пак: незнање, које понижава човека и производи сва зла која човечанство потресају

Прва је дужност човека према њему самом да буде поштен, да о делима својим размишља и да их строго и непристрасно оцењује. А да би се до тога дошло, нетреба никад из вида губити ова два начела:

„Чини другом што желиш да и теби други чини.“

„Чини што си дужан, па ма и неуспево.“

Али да човек буде поштен треба најпре да је истинит. И Цицеро у делу свом о дужностима човека вели ¹⁾: „срамно је бити лажа.“ Да, срамота је бити глуп у заблуди кад до нас стоји да ту заблуду растерамо. Заблуда је врло штетна људима; она може користна бити само онима, који живе на рачун глупости. Ни непријатељи науке и истине нису се никад побунили против великих духова, који су притворство обарали. И са тешким повратком на наше доба, видели смо, како садашњи писци захтевају да се вратимо на време глупости, када је хрџа варварства покривала ум људски и обарала човека с оног високог достојанства на које га је Бог поставио.

Човек је дужан учити се и изображавати се у свима друштвеним одношењима, јер му је дужност да се дотерује и да пази, на ход свој по разним стазама живота. Ова наука и изображење дакле нужно је сваком човеку; и учевни човек, ком је Бог поверио да науку распрострањава и до самог простака, мора познавати истину у науци, у вештини и у занату. Који хоће да је ум човечији савршен, као и онај који хоће да приклони главу слепој навизи, тај се непокошава природним законима. Никакав рад није презрен, који је вршен разумно, поштено и морално, у ком су извршна средства употребљена по разуму, по суђењу, по поштењу, по разумним савнењима и ком је циљ благостање и корист човекова, како телесна тако и душевна.

И ово нас сад нагоня да говоримо о оном шта је човек обвезан према ближњима.

¹⁾ „Јер сви се варамо и тежимо на науци и занату, уколико мислимо, да је лепо одииковати се: а и поклинзнути, погрешити, незнати и преварити се мислимо да је зло и ружно“ (Cicero, De officiis, lib. I. c. 6, p. 24).

Какве су дужности човека према ближњима

Ако на ближе немислимо, шта смо? Нашто нам занати, науке и вештине? Ако само мало размислимо увиђамо, да је човек створен само зато да у друштву живи ¹⁾. Ако се људи стану одвајати један од другог, онда ће постати само себичњаци и неваљалци који све себи присвајају и жале што су им други ближњи. Овим се иде на крајње уништење морала.

Из ове друштвености природне разуму људском, најпре је произишла идеја о породици ²⁾, а с њоме и осећања, која су с њом скончана. Отуда произлазе и разне дужности према породици и члановима који је састављају.

С умножавањем породица постала су осећања, која нас за земљу привезују, а отуд опет љубав к отаџбини и постојбини и најпосле љубав к селу, варошници или вароши ³⁾. Отуда су произишле дужности свакога према општем и права општега према сваком обитаоцу; права основана на нуждном пожртвовању природне слободе, које сачињава политичку слободу.

Умножавањем породица постао је народ, и под отаџбином расумева се онај простор на киме цео народ један живи.

Дужности су према отаџбини последње обвезање сваког народа, и дужности преко ових постају према умном човечанству.

Стари су народи држали да је слатко за отаџбину умрети ⁴⁾. Пожртвовање за отаџбину, у ком изчезава сопствени према општем интересу, узви-

¹⁾ То је мишљење Аристотелово. Види *Politica*, lib. I, cap. 1, p. 433 édition de la collection grecque de Di dol.

²⁾ Aristote, *Πολιτικων βιβλιον* A, cap. 1, b. 483, 484.

³⁾ *Ibid.* cap. 2.

⁴⁾ Horat., lib. III, oct: v. 13: Dulce et decorum est pro patria mori.

шава се јуначким пожртвовањем живота неких за благо или срећу свију.

И значили штогод што по закону имају сви једнако права, кад немају једнакости у дужностима и војртвовању? Под општим интересом сакривена су себична дела, сваки се одваја и хоће себи све да присвоји. Слобода, под заштитом закона, сваком човеку обезбеђује место у народу; отаџбина хоће његове помоћи и услуге, она га гради грађанином, привезује га уз саграђане, које она сједињава између себе као једну породицу; но и породица и држава и слава изчезавају, гину, кад лично славољубље, које се у себичност претворило, заузме место љубави к отаџбини.

Дужности човека према ближњима распростиру се, као што са рекао, на цело човечанство; јер по философији нема никакве границе између народа и сви треба да се између себе потпомажу; сви су обдарени истим умним својствима, свима је потребна наука за изражавање; и ова измена, која се догађа између разних народа на земљи, дивна је и достојна философског посматрања; једни од других траже оно, што они незнају и тако црпе тако рећи из једног општег извора цивилизацију и вештинске тајне, и тако се одају на умне производе у мирно доба, које је једино пуждно за душевну силу и рад.

Бог је човеку дао разум, који само рад и наука развити могу; створио га је паметна да мисли, поштена да разумом влада, храбра да ради и најпосле улио му је у срце ову љубав човечанству, која се састоји из: мудрости, храбрости, поштења и истине.

Дужности дакле човека према ближњима могу се свести у ово неколико речи:

Помоћ, ослобођење, оданост, заштита помоћ-

нима ¹⁾, признавање добрих дела, проповедање нуждних наука општем благостању, истребљење: лажи, глупости, сујеверја због којих је земља крвљу људском напојена била. По овоме човек треба да је према ближњима истинит, справедљив, добар и савестан; треба да се незнање науком одгони и да знањем својим умножава општа блага.

Из овог последњег дела природног права, као као што смо видели, произишло је право људи и народа; оно овде прелази предмет мог говора, али се из њега дознаје постанак доцније поставшег права војничког. Права законите одбране, која је следство природног нагона нашег да одржимо оно што је наше, придаје човеку још и дужност да притиче у помоћ и да заштићава немоћне; отуда је постало право рата и свију последица које отуда произлазе, т. ј. установе војске и њеног особеног права целј је: одржавање ове установе строгом дисциплином ²⁾ и јемство народа судом, који предупређује иступљења која људи у рату учинити могу ³⁾. У људском праву увек ћемо наћи основе ратног права; засада биће довољно, да покажемо само у чему се војничко право приближује природном и како из овог постаје право људи, у ком је сама природа друштвених елемената назначила постанак овог права војничког, о ком ћемо овде да говоримо.

¹⁾ Аристотел вели да немоћ подиже увек равност и суђење; сила се никад неузнемирује. Traduction de M. Barthélemy Saint-Hilaire. Види Aristotelis politica, lib. VI, cap. 1, № 14 in fine, p. 592; t. I des Oeuvres d' Aristotele, collection grecque de Didot.

²⁾ Militiae summum jus habento (над војинством нек се упражњава највећа власт). Cicero, lib. III. c. 3, De legib.

³⁾ „Зна се донета да су закони направљени за срећу, невредимост, мир и блаженство људи и држава.“ Cicero, De legib., lib. II. c. 5).

Право људи.

Људско је право скуп начела природног права, употребљених у праву и дужностима народа.

Ово право можемо сматрати у ова три одношења:

Какве су дужности народа према Богу?

Какве су дужности народа према себи самом?

Какве су дужности народа према другим народима?

У ове три тачке схваћена су сва права и дужности народа.

Сдружавањем људи постале су државе, људи су се скупили да раде за своју општу корист¹⁾.

Свака је држава или сваки народ слободан и независан; но ова политичка слобода и независност постоји само онда, када се жртвује слобода и независност лична сваког лица сматраног у стању природном.

Какве су дужности народа према Богу?

Људи скупљени у један народ имају да испуне према Богу дужности и као народ и као особа. Богопоштовање, које му ти људи одају саставља религију. Сваки има право да ужива потпуну и апсолутну слободу у вери, али са спољним или јавним богослужењем, није тако у пракци. Влада треба у овом да посредује.

Има разне религије, има одступање у науци, разлике у церемонијама; отуда произлази супарништво, које фанатизам недозвољава; и као што су фанатизам и суеверје управо незнање, тако произлази удар религијозних противних мњења, и узбуне које узнемирују народ и у опасност доводе његово друштвено биће.

Дужност је дакле владе, да се стара о извршавању спољњег богослужења, упражњавајући над ста-

¹⁾ *Αριστοτελων Πολιτικον, βιβλίον Α*: „Види се да су сва друштва неко добро себи за циљ помислила.

решинама разних религија нуждну власт да би их под општи закон свела. „Несмислено би било, каже Вател¹⁾ и противно друштвеним установама да грађани траже, да су грађани независни од владе у делима тако важним за мир, срећу и спасење државе. С овим би биле две независне власти у истом друштву, чим известно настају поделења, побуне и пропасти.“

Даље исти писац вели²⁾:

„Кома неби криво било, кад би видео да се владика снажно одушире заповестима владара, закључењу великог суда, и који торжанствено проповеда да је само Богу дужан рачуна дати о власти коју му је сам Бог поверио.“

Учење и простирање светског знања такође је нуждно да народ врши.

И народ најученији, најморалнији треба да предњачи у друштву, почем је код њега ум боље развијен; а и циљ је друштвеног живота та, да се знање и морал распрострањава.

По овим начелима постала су политичка устројства која обухватају веру и политичку науку. Њихова је циљ да управљају извршавањем вере и распрострањавањем науке.

Какве су дужности народа према себи самом?

Ово се обвезање народа састоји у томе да он самог себе чува и да се изображава.

И као што је народ скуп појединих особа, то је и он дужан да буде поштен, истинит и научен, да би тако доспео до циља коју грађанско друштво треба да постигне; ово друштво треба да члановима својим прибави највеће благостање, којим се може сачувати и усавршити. И народ који је непоштен, тај је низак спрам других народа.

¹⁾ Droit des gens, t. I, § 141.

²⁾ Droit des gens, t. I, § 142.



Народ је поштен онда, кад су му дела славна, уважена и верива, кад су дакле иста дела скопчана са добродетељи, храбрости и даром, и онда су призната као ваљана, кад су покренута учтивошћу, узвишеним осећањем, поштењем и законитошћу.

Народ се сматра за изображен кад воле и управљава морална начела, кад заштићава и брани истину, кад из земље истерује лаж и кад се погрешака клони. Погрешке су штетне и особама и целом народу, и избећи се могу само науком и изображењем. Тако изображењем народ вођен будућности искуством прошлости, ради снажно да се сачува и морално усаврши.

Какве су дужности народа према другим народима?

Народи су обвезани да се узајмно потпомажу. Основ је овог обвезања љубав човечанства. Она потстиче људе да се помажу, да заштићују немоћне племенитим и срдачним осећањима из којих постаје храброст и оданост. Ово помагање не треба да је само физичко и материјално, не треба да се ограничи на чување других држава као што и Вател¹⁾ вели; вена целъ треба да је та, да потпомаже морално њихово усавршавање, то ће рећи треба да им прибави знања и истине, како би се они ослободили незнања и како би и сами знали за своја права и дужности, како би знали градити за себе паметне законе, како би умели стећи слободу, у којој ће сваки своје безбедно да ужива, и најпосле како би умели наћи заштите у једнаком суђењу.

Осим тога што је народ обвезан да бди над својим сопственим одржањем, да заштићава народе који помоћи требају, он је још обвезан и да се стара да се унутрашњи мир одржи и сваки напад са стране да одбија. Зато је потребна наоружана сила, узета из самог народа, којим би се могло јамчити за

¹⁾ Droit des gens, liv. II, chap. I, § 6.

одржање мира; тако isto само се оружаном силом могу utврдити, раширити и умножити саобраћаји трговачки између разних држава, а друкче се заштитити не могу ни грађани, који верују у уговоре и уважавају их, до оружаном силом.

Овим дакле дођосмо на установе војничке, на установе, које произиђоше из природног права ратовања.

Читаоци нетреба да чекају да им се овде упустим у право рата. Основи, које је Гроције развио у делу: *De iure pacis et belli*, врло су потпуни и познати, и ја држим да ми није нужно око тога задржавати се, осим тога што то и неспада у предмет, о ком се овде говори. Ја ћу само са Вателом рећи¹⁾: „да је рат оно стање у ком се право своје силом тражи.“ По овоме рат мора увек почивати само на правичном узроку и он је врло нуждан.

Из овог следује, да је војска врло нужна, јер је она природна чуварица јавне слободе. Њен је задатак да унутрашњи мир одржава, и да чува част народну; потоме су и њене дужности велике, простране и тешке па зато она и има света права, која се уважавају и признају.

А кад се говори о правима и дужностима разуме се да мора постојати особени војнички закон, кога је цел да се дисциплина одржи. Дисциплина је нужна и без ње неби постојала ни једна војска. Законом се војничким каштиге у прописна правила стављају и у њима се опредељује природа и вид суђења учињених преступлења.

Но пре што почнемо разграђавати овај особени закон, морамо показати како је он сједињен са јавним правом и у чему се придржава административног и политичног права и општих начела морала.

¹⁾ Droit des gens t. II, liv. III, chap. I, § 1.



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Јавно право.

Јавно је право, као што сам на другом месту рекао ¹⁾, опште право једне државе. Сваки народ има своје јавно право, које је основано на политичкој конституцији.

Јавно право има четири главна поделења и првом поделењу припадају влада и полиција.

У овом првом поделењу говори се, о:

Нужности владе. — Обвезању, које се према њој имати мора. — Праву и дужностима оних, који су у управи. — Министрима. — Саветницима. — Праву и дужностима оних, који одправљају ово велико звање. — Административном праву и дужности. — Државним добрима. — Финансији. — Данцима. — Политичкој економији. — Полицији. — Свештенству. — Разном богослужењу. — Војсци. — Трговини. — Ратарству. — Индустирији. — Јавним наукама. — Општинским установама. —

У другом поделењу говори се: о јавним дужностима; опредељењу њихове власти; правима и дужностима оних, који их извршују.

У трећем: о кривцима, злочинствима и њиховој каштиги.

У четвртном: о суђајском реду уопште, о суђењу и судовима, и о парницама како грађанским, тако и кривичним.

Ту у јавном праву налази војничко право потпуно место, у сред политичких установа, које су основа држави. Његови особени основи произлазе из јавног права, и као следство општих начела општег закона. Јавно право ствара суђење, поставља суђаје, означава им границе власти, једном речи оно је велики покретник у политичкој радњи.

¹⁾ Guide des tribunaux militaires, introd., p. XV.

И чим се појави војничко суђење, одма посташе и судови, који су били опредељени, нарочито да суде војницима, а затим дође и каштига коју су суђаје изрицале.

И суђаје и судови (надлежательства) и каштига имају за циљ да се каштигују погрешке и страсти људске, а јавно право осим тога поставља основе настављења у парницама. Ма како да буде брз војничко судски поступак, ма како скучено и брзо да се извршава у формама, опет мора почивати на општим основима јавног права и није могуће променити их или уништити.

Најпосле примећујемо, да има закона који се извршити немогу, као што су они закони, који допичући се јавног права државе, имају за циљ да умале јемства или да одузимају права грађанима припадајућа; другим речима закона, који се несаглашавају са начелима, која служе влади за основу.

наставиће се.

**ВОЈНИЧКО ПОСМАТРАЊЕ****КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ.**

НАПИСАО Ј. М.

*Продужено, види Војина 4-ог страну 138.***II. Кнежевина Србија у европској турској.****1) Географско посматрање.**

Европска турска изгледа као дугуљаст четворопољник, који је са три стране морем опкружен, са сјеверозапада граничи га Аустрија која је граница обиљежена далматинским и хорватским планинама и рекама Савом до утока у Дунав а одавде Дунав до испод Ђердапа, па тад ердељске планине и река Прут с утокама дунавским у црно море.

На сјеверозападној страни турске лежи речени србски четвороугао а на његовој сјевероисточној страни кнежевина Србија, што по положају свом изгледа да је у прочељу европске турске.

Цела европска турска велика је 9700 □ миља са 17 милијуна душа, србски четвороугао у њој има до 3500 □ миља и на 3½ милијуна душа т. ј. трећина је по простору а четвртина по људству, ако се пак уједињена Румунија у турску неурачуна, која је 2290 □ миља велика и 4,200000 душа има, тад износи он скоро половину величине и трећину људства остале турске. Кнежевина Србија пегаузима ни трећину величине тог четвороугла и такође има мање од трећине тог његовог људства. А предео између Дрине и Мораве, Саве и јужних србских планина, који је као језгро тог четвороугла, од прилике његов је четврти део и по величини и по људству.

РЕКЕ.

Све реке балканског полуострва теку од југоистока к сјеверозападу или противно, само арбанске и на источном крају Србије Тимок изузимају се од тог правила, оне теку од сјеверистока к југозападу а овај противно том правцу.

Како вододелнице балканских река иду, па и о рекама и путовима како се односе спрам србског четвороугла и где допиру до његових границе, речено је у главном под I, а сад да прегледамо како је површије тог четвороугла и његовог језгра.

Све реке србског четвороугла припадају басенима дунавском и јадранског мора, а уливају се у Дунав, Саву и јадранско мора и ове су најглавније.

а.) У Дунав који опасује сјеверну границу од Београда где Сава у њег утиче па до Видина, уливају се ове:

Морава, и то западна или србска извире из Голијских планина, одакле тече сјеверозападно до испод Пожеге, где се сјевероисточно окреће, пролази ждрело између Овчара и Каблара и тече до Крушевца где се на 1 час испод њега код Сталаћа са Бугарморавом састаје. Са сјеверне стране утичу у њу: Скрапеж испод варошице Пожеге која из сјеверних ужичких планина извире и пре утоке се с Дечићом сајужава, Деспотовица извире из рудничких планина и испод Чачка се улива. Гружа се улива на 2 часа испод Карановца и она извире из рудничких планина. С јужне стране утичу у србску Мораву: Ибар који из голијских планина у Старој Србији извире и код Карановца се у њу улива. Расина извире у Копаонику и утиче у Мораву одма испод Крушевца. Источна или бугар-Морава извире из огранака Гољака планине око 3 часа далеко од Приштине, до извора Ситнице и Неродимке тече нешто равноодстојно с тим планинама до Врање,



одакле се к северозападу савија, иде кроз узину алексиначку и како реко код Сталаћа се са србском Моравом састаје. С леве стране утичу у њу: Топлица, која извире у Старој Србији из Копаоника, тече дуж србске границе и испод Прокупља се у Мораву улива. Јабланица извире из Голака планине, испод Лесковца па на 1 час утиче у Мораву. Ветерница извире из Пољаничке планине иде нешто равноодстојно с Моравом, па се уједанпут код села Калуђерице окреће, кроз Лесковац пролази и на $\frac{1}{2}$ часа се испод њега у Мораву улива. Брива река извире из Голака планине и више Трновца на 1 час се у Мораву улива. С десне стране утичу у бугар-Мораву: Нишава, која у два главна крака извире једним из огранака курбетске планине, а другим из Старе планине у пределу извора река Искра и Струме тече кроз узану долину између Старе и Суве планине управо од истока к западу и испод Ниша се у Мораву улива. Топоница извире из Девице планине и код Суповца се у Мораву улива. Моравица извире десно из Девице, тече кроз бању алексиначку и испод Алексинца се у Мораву слива. Од састанка свога тече Морава правцем к сјеверозападу правећи многе веће и мање окуке, долина јој се сужава код Сталаћа и код Багрдана одавде се знатно до на 4 часа шири и са два рукава у Дунав код Смедерева и Кулича утиче. Од саставка утичу у њу слева реке: Лугомир или Левачка извире из Гледића планине и испод Јагодине се у Мораву улива. Лепеница извире из огранака Голубице планине, пролази кроз Крагујевац, и испод Баточине код села Марковца у Мораву. Јасеница извире из Рудника, и код села Орашја се у Мораву улива. С десне стране утичу у Мораву: Црница која из Брезовице планине извире и ниже Параћина се у Мораву улива, а Ресава извире из огранака омољских пла-

нина, пролази кроз Свилајнац и испод њега се у Мораву улива.

Тимок извире више Пандирала у Турској, ту прелази у Србију и тече од сјевероистока к југозападу до Сврљика, где се к сјевероистоку окреће кроз Њажевац и Зајчар пролази и испод Радујевца на $\frac{3}{4}$ часа у Дунав се улива. С десне стране утичу у њега Трговишки Тимок, који испод виса светог Николе (из Старе планине) извире, кроз своју свуд одвећ узану долину пролази и одма испод Њажевца се у Тимок улива. Јелашница извире више Бадибогаза и на 2 часа испод Њажевца утиче у Тимок. Вратарница извире испод планине Бабиног носа и код села Вратарнице у Тимок утиче. С леве стране утичу у Тимок ове реке: Бучанска река извире испод бучанске планине до извора Беле реке и испод Њажевца утиче у Тимок. Бела река утиче испод Грлишта у Тимок. Црна река или мали Т. мок извире код Кривог-вира из честобродичке планине и испод Зајчара се у Тимок улива. Долина се Тимока око Дрвена шири, код Сврљика се сужава и пролазећи 3 часа дугачко то ждрело, шири се на $1\frac{1}{2}$ час испод Њажевца, код Вратарнице се опет сужава и пролази ту скоро 1 час дугачки вратарнички теснац, више Зајчара се опет почиње да шири, до стрме Безданице, ту се уједанпут сужава и пролази кроз трнавачко дугачко ждрело, па се тек од села Смедојевца почиње опет к Дунаву да шири.

Поречка река извире испод Стола планине и тече управо к сјеверу и испод Милановца утиче у Дунав.

Пек извире у два крака из поречке и омољске планине и код Градишта упада у Дунав.

Млава извире у Омољским планинама пролази кроз Жагубицу и код Костолца се у Дунав улива.

Долине ове три последње реке узане су, но по целој дужини доста лако проходне.

У Саву се уливају ове реке:

Колубара извире испод Медведника, једини се код белог брода са Вигом и ниже Обреновца утиче у Саву.

Дрина извире у сјевероисточним херцеговачким планинама испод Војце тече одатле к сјевероистоку до Вишеграда одакле се к сјеверозападу окреће и код Раче се у Саву улива. С десне стране утичу у њу реке: Лим који извире из васојевићских планина испод брда Мокре, пролази кроз Пријепоље и Пребој и код Бурашића у Дрину утиче. С десна утиче у њега Увац који извире такође из васојевићских планина испод Смиљевице и испод Пребоја утиче у Лим. Осим тога утичу у Дрину с десна Пива, Тара која кроз Колашин пролази и обе равноодстојно и управно к Дрини теку. Јадар извире из борањских планина и испод Лознице утиче у Дрину. Од река које утичу у Дрину с лева најзнатнија је Кладина (Дрињача) која из Грабовице планине у Босни извире испод села Рашева се с црним Јадром једини и више Зворника у Дрину утиче. Долина је Дрине сва узана и тек се од Зворника почиње да шири. Вода је брза и плаховита.

Босна постаје утоком Миљашке која из Бјелаве планине извире и кроз Сарајево пролази и Лепнице која из Битовње планине извире, обе се једине више Високога, одавде као Босна тече у врло искривуданом току к сјеверозападу испод села Дубице утиче у Саву. С лева утиче у њу више Сенице, Лашва, која из Радована планине извире и кроз Требиње пролази. С десна утичу: Крива Ријека која извире испод Јасенице и више села Дубраве се у Босну слива и Јала која извире испод Веловника код Модрача се једини са Осквом и испод Добуја утиче у Босну.

Врбас извире из Радуше планине тече кроз Јајац где се са Пливом једини, кроз Баналуку испод кога Врбања утиче и сирам села Виљара утиче у Саву.

Сана извире у Виторгу планини, пролази кроз Кључ и Приједор и код Новог се једини са Уном која извире такође у Виторгу, пролази кроз Острвицу и Бихач, па одавде уједињена Уна тече поред Бостајнице, Дубице и код Јасеновића утиче у Саву.

Од река које у Јадранско море утичу знатне су: Неретва извире у Видуши планини, пролази кроз Невесиње одакле се око цорлмских и бачевичких планина увија пролазећу својим сувим ждрелом испод земље излази код Коњице и у противном правцу текући иде кроз Мостар, Габу и испод Опуса у четири ракла утиче у Адријатику.

Бојана постаје јединењем река Мораче и Црнојевића: прва извире у нахији Морачи а друга у бјелопавлићима испод Сливје која доста пространу долину и највећу у Црној Гори има, обе се једине више Подгорице, код Жабљака улази у скадарско језеро и изилази више Скадра, тече поред овог и на 2 часа испод Дулчина утиче у јадранско море.

Дрин постаје утоком белог и црног Дрина, Први извире из васојевићских планина пролази кроз Пећ, Бакову на 1 час од Призрена и испод албанског се колашина једини са Црним Дрином која из оридског језера истиче и оном управ на супрот од југоистока к сјеверозападу тече, од састава тече Дрин у кривом правцу кроз своју узану и камениту долину к Лешу испод кога се у јадранско море улива.

П Л А Н И Н Е.

Све планине балканског полуострва како је под I речено, које су као вододелнице главних река иду од чворова косовог поља и софијског одакле и све главније реке тог полуострва извиру, и тај је ланац између Призрена и Софије најглавнији и највиши који у Шари достиже до 9600 стопа. Од тог главног ланца и иду три поредна к сјеверозападу те

образују србски четвороугао, три опет иду југоистоку а од Витоша се главни продужава к Црном мору. Планине у источној Србији, које се у четири гране деле, те к сјеверу и сјеверозападу идући деле долине Тимока, Пореча, Пека Млаве и Мораве а са ердељским Дунав сужавају, достижу највећу висину до 4200'. Оне на западн ј страни које се око Мораве увијају и групирају шумадинске планине, достижу на југу у Копаннику на 6000', у средини својој у Руднику до 3500' а даље к сјеверу до 2000'. Од ових планина једна грана иде управ к сјеверозападу и са ограницима благим свршава се к Сави, а друга се дели онет у две, једна иде к Београду и свршава се ту са више страни огранака к Сави и Дунаву, а од части к Морави, друга пак грана иде као Гледић и Јуор управ к истоку и свршава се такође са врло стрмим ограницима к Морави.

Од Шаре планине што се одваја грана и утискује међу Дрином и Морачом те ту групише црногорске и сјеверне арбанске планине, достиже у многим врховима до 7000' висине: Бор, Проклетија, Тројица, Ком на 8000'.

Огранци што се између Мораве и Ибра утискују до границе србске достижу највећу висину до 3000'.

Низ планински што међу изворе Мораче и Дрине у Ердеговину и даље у Босну надире, и једним краком између Неретве и Мораче групише јужне ерцеговачке и сјеверне црногорске планине, достиже у Кому и Дурмитору 8—9000' висине, у Прескавици и Вранцу 6—7000', остале више су тек до 5000'. Идући овај ланац даље к западу између извора река Босне, Врбаса и Уне, а с друге: Неретве и Цетиње достиже највећу висину у Врањци и Зецу до 6000' висине. А даље у Прологу, Велебиту и Капели до 4—5000'.

Огранци њени који у Босну улазе као вододелнице између река: Дрине, Босне, Врбаса, Сане и Уне

достигу највећу висину до 4000' а још даље к Сави тек до 2000'.

Остале планине по Турској достижу ове висине. Тако грана која се од Шаре одваја те између мора и долине Вардара у многим огранцима иде и у Грчку улази, достиже у сјеверној Албанији до 5800', у јужној и више до 8000'. Планине које између Албаније и Тракије иду, достижу највећу висину до 7000', од Софије к Србији идућа стара планина је преко 6000' висока, одавде пак продужени главни ланац Балкана као велики Балкан непрелази нигде висину од 5300' а даље к Црном мору тек до 3000' су му високи највиши брегови. Остали су брегови по Македонији и Тракији до 2000'.

Форма балканских планина више је округласта и зато су оне доста проходне, јаруге, долинице, па и саме долине већих река искривудане су а често увијене. Стране долина мањих па и већих су врло често стрме због чега често морају путови из једне у другу долину да иду уз јаругу а не вододелницом, па у том ако непрећу преко каква седла морају преко чворова, који су обично висови, а кад уз долину иду, принуђени су често преко изкривуданих речица и потока да прелазе.

Долине се често сужавају и реке пробијају кроз ждрела, но која су више пролокана него изкрзана, што чини да путови често морају уједанпут из долине да изиђу па да заовитно око поједини се врхова веругају.

Балканске су планине највише наслагане кречним каменом и листцем, по ком је обично добра земља, најобичније смолиница, и долине су такође том земљом обично покривене. Тако су путови по тим пределима по брдима а и по долинама често камени по мањим брдима и већим долинама блатави у

мочарна времена, а кад је суша чагљовита, ван ако нису насипи, којих је мало.

Извора има по балканским планинама доста, но често кад је суша усаву многи потоци и речице особито где је предео више од кречног камена, па тад се и веће реке могу на многа места да газе.

Због тога што су долине узке а дубоке, што су им стране стрме, што зими доста снега пада а лети је често буица, бивају често наводнења, када се и најмањи потоци немогу да газе, особито је то у пролеће и у јесен. Овоме је и то принело, што су шуме умного исечене по целој земљи и земља се слила са много брегова, тако да се сада често виде голе стене на планинама, које су можда не више него пре 50 ил 100 година китњастом шумом биле обрастле.

Земља је балканског полуострва уопште родна по низинама и брдима, по планинама већим и њиним јаругама наоди се лепа паша за стоку, и скотоводство је доста велико. Равнице су већих долина врло плодне како у долинама на сјеверозападу, тако и југоистоку, само што земља није обрађена неки су крајеви ипак врло неплодни и сиромашни а то су брдовити предели, тако је већином сјеверна Албанија, Црна Гора и Ерцеговина, местимице Босна и југозападни део Србије. Најнеплоднији је предео како планине великог Балкана заватају, ту се често од 6 10 и више часова дугачки неплодни врлети и кршовити простора налазе, кад кад без и једног села.

ПУТОВИ.

О главнијим путовима по Турској речено је под I, и видимо да се они поглавито крсте и састају на сјеверозападу Турске око Скадра, Косовог поља и Софије, на југу у Битољу и Једрепу, а на сјевероистоку око Шумле. Сад нам остаје да ближе посмoтpимo, како су главнија места и долине у Турској

сајужене са главнијим долинама србског четвороугла а особито са долином Мораве, и где се ти путеви око језгре србског четвороугла и у њему самом највише састају.

Од Скадра на Бојани где се главни путеви целе горње Албаније стичу, воде одавде други за долину Дрине и Неретве и то: један преко Дукађина за Баково Призрен и Приштину, други испод васојевићских планина к Пећи, трећи кроз Васојевиће на Бијелопоље, у Сјеницу или преко Пиве на Гацко и четврти уз Морачу преко Подгорице, Острога, Никшића у Гацко, а одавде у Мостар преко Невесиња.

Извори Дрине и Дрина са изворима Ибра и Бугар-мораве састављени су путовима овим: из Сјенице преко Новог-пазара у Вучитрн и Приштину и из Пријепоља на Бјело-поље, кроз Васојевиће, Плаву, Пећ, одавде преко Крнина или преко Ђакове и Призрена у Приштину, из Вучитрна иде пут преко Кракова, Куршумлије и Прокупља у Ниш, а из Приштине преко Враће и Лесковца на Курвинград у Ниш.

Извори бугар-Мораве са изворима Струме, Вардара и Искра су састављени путовима: из Ликовца преко Гаре, Трна у Софију где путеви из Радомира и Дубице стижу, и из Ниша преко Пирота у Софију а одавде уз Искар преко Враце к Дунаву, којим је путем дакле горња бугар-Морава и с доњим дунавом путовима: из Ниша преко старе планине на Белу паланку у Видин и преко Грамаде или Пандирала на Њажевац, па низ Тимок до Зајчара, а одавде преко Вршке Чуке у Видин или преко Неготина на Бладово, Кусјак и Радујевац, којим је путовима и горњи Тимок са доњим Дунавом сајужен. Од Тимока води још један пут из Њажевца преко Бадибогаза у Видин, одакле два пута низ Дунав преко Ореове и Вишедрина у Плевну иду.

Долина Тимока са долином Мораве и горњим



WWW.UNILIB.SR

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Дунавом састављена је путовима: из Зајчара преко Ђажевца, бање алексиначке на Делиград, или Алексинач, где се састаје с цариградским друмом који из Ниша уз Мораву води, из Зајчара преко Бањевца, Кривога вира, свете Петке и Нарањина у Ђуприју, или преко брестовачке бање и Жагубице уз Млаву у Пожаревац и преко Рготине, на Милошеву кулу где се састаје с путовима који из Неготине Брзе Паланке и Кладова воде, а одакле се одвајају два пута, један уз поречку реку к Милановцу на Дунав а други преко планина у Пекмајдан, па одавде долином Пека у Градиште и Пожаревац.

Бугарморава је сједињена с горњим Дунавом познатим цариградским друмом који лево и десно обалом Мораве до Пожареваца води.

Путови који из Босне к Србији воде, те сајужавају упоредне долине босанских река с Дрином, ови су: из доње долине Уне од Крупе води пут у Благај, одавде у Бањалуку т. ј. у долину Врбаса, даље преко Прњавора и Дербента на Б од, Добује и Благај или преко Темана у Благај а одавде у доњу Тузлу и Зворник, други пак од Добуја преко Градачца, Сребрника, Мечиковца, у Бијељине. Од Крупе води други пут на Билај, Кључ, Медну, Језеро и Јајац у Требиње, а одавде преко Сарајева у Зворник и Вишеград.

Долина реке Неретве саједињена је са долинама босанских река и Саве овим путовима: из Мостара преко Дувна, Лијевна, Гламоча у Пећку, одакле један иде к Билају а други уз Сану до Новог. Од Мостара иде други уз Неретву на Крупањ, па уз Врбас к старој Градишци. Трећи је пут из Мостара преко Коњице у Сарајево, одавде на Високу, Сеницу, уз Босну преко которског у Брод. К Дрини воде из Мостара путови преко Сарајева и преко Невесиња и Фоче у Вишеград, или преко Стоца, Гацкога, Пиве и Дробњака у Плевје, одавде преко Пријепоља у

Сјеницу који је и требињски пут, или још и преко Никшића.

Од србског четвороугла по језгри његовој т. ј. по пределу између Мораве и Дрине, Саве и јужно-србских планина воде путови:

С доње Дрине из Бијељине преко Ђешнице у Шабац и низ Саву у Обреновац т. ј. долину Колубаре и у Београд. Из Зворника на Крупањ, планине Влашића, Вањана у Обреновац, други у Ваљево т. ј. у горњу долину Колубаре.

Из горње Дрине у србску Мораву воде путови: из вишеграда преко Мокре горе и Сјенице на Василијну чесму у Ужицу и из Новог Пазара на Рашку уз Ибар у Карановац, из Куршумлије т. ј. из долине Топлице, води пут на Јанкову клисуру уз Рашку, и из Ниша преко Суповца уз Мораву у Крушевац, те састављају предео бугар-Мораве са пределом србске Мораве.

Долина србске Мораве са долином Колубаре, Дрине и Саве састављена је путем који из Ужице у Ваљево иде па се одавде развија к Ђешници, Шабцу и Обреновцу.

Путови пак који од ових места воде кроз Шумадију т. ј. по пределу између Колубаре, Мораве и Саве од утока Колубаре, Дунава до утока Мораве и србске Мораве, те долине ових река сајужавају ови су: из Уба преко Белог брода и Врбице у Крагујевац, из Ваљева преко Тукоши у долини Ђига, и преко горњег Милановца, где се састаје с оним из Ужице преко Пожеге и Чачка, па одавде у Крагујевац. Из Карановца уз Гружу на Кнић и из Трстеника и Крушевца у Рековац, оба за Крагујевац. Из Крушевца преко Јасике, Варварина у Јагодину где се састаје с оним који од Алексинца преко Ђуприје води, а одавде преко Црног Врха или Баточине па уз Лепеницу у Крагујевац. Из Свилајнца на Орашје,

одавде преко Раче или Баточине у Крагујевац. Из Београда на Смедерево, одавде преко Колара, Паланке, Раче и Баточине, или од Смедерева уз Мораву до Баточине; и из Београда на Рипањ, Међулужје и Жабаре или Врбицу сви у Крагујевац.

Прелаза преко река где путови воде има мало и доста су хрђави, на већим рекама врло су ретки и превози се скелама. Путови су као и Ћуприје подложни одвећ квару, јер кад вода дође са стрмени гора носећи собом дрвље и камење, изрије, разруши и однесе собом све што пађе, па за то је прављење и одржавање путова и мостова одвећ трудно и скупо и међутим им је трајање због тога несигурно па због тога се на њиху доброту неможе много да рачуна.

Највећи део путова који по балканском полуострову воде нису прављени и насути већ коловози а врло често путање, само по Србији већином су вароши и то поштанске линије насипима сајужене, а по осталој Турској најзнатнија трговачка и војничка места. Тако кола особито са већим товарима могу возити по путовима само већих долина, а по брдским пределима често да једва коњаници могу преодити као што је то на југоисточном делу и сјеверозападном крају србског четвороугла и скоро по свима планинама главног балканског низа.

Што се насељености балканског полуострова тиче средње је, на прву четвороуголну миљу долази нешто мање од 2000 душа. Најнасељенија је Тракија где местимце на 3000 душа на 1 □ миљу долазе ту су и највеће вароши, после долази Македонија и Бугарска између Дунава и Балкана где 1500—2000 душа за 1 □ миљу живе, а осим пуне Добруце најмање је насељен србски четвороугао, где до 1000 душа на 1 □ миљу живе.

Народности су пак групиране овако: на сјеверозападном крају балканског полуострова Бугари и

к црном мору Турци, на истоку к црном и егејском мору Бугари, Турци и Грци, на југоистоку Бугари, Грци и Арнаути, на југозападу Албанези и Срби и на сјеверозападу Срби.

У србском четвороуглу пак живе ове народности. На сјеверозападу Срби, на сјевероистоку Власи и Срби, на југоистоку Бугари, Татари, Срби, Арнаути, Черкези и Арнаути на југозападу Срби ¹⁾.

2) Војничко посматрање.

Кад погледамо, како се протежу југозападне и сјевероисточне планине четвороуглоника и како се пружају: главни низ Балкана к црном, македонске к егејском мору и албанске к грчкој и јадранском мору то изгледа да је остала Турска осим србског четвороугла у четири дела подељена. Сјевероисточну, источну, југоисточну и југозападну, т. ј. бугарску, Уруменију, Македонију и Албанију, а пред овима стои србски четвопољник опасан спрам остале европске турске једним планинским бедемом са четири главна отвора:

Од сјеверозападне стране долина Дунава.

Од источне долина Нишаве.

Од југоисточне пролаз Качаника

Од југозападне стране од јадранског мора уз дозину Неретве.

Сви ови пролази узе се: дунавска се долина узи код Ђердапа, нишавска је скоро по целој дужини тесна. Качаник је клисура извора Вардара, а неретвина је долина од више мостара до извора свог само ждрело.

Србски је четвороугао подељен природним препонама у 6 делова, а по његовој језгри рачунајући овако:

¹⁾ Штатистичне црте о евр. тур. Војин 1864 г. месеци Март и Април стр. 81—96.



1., сјевероисточни део између Мораве до уза суповачких, алексиначких и књажевачких планина, Тимока и Дунава.

2., источни део између старе, курбетске и шаре планине, белог Дрина, ђаковачких, васојевићских и јужних србских планина.

3., јужна, т. ј. катао река Мораче и долина Дрина како их обмотавају црногорске и сјеверне албанске планине.

4., југозападни део т. ј. катао реке Неретве, како га далматинске, јужне босанске и сјевероисточне ерцеговачке и црногорске планине опасују.

5., западни део између река Саве и Дрине, ерцеговачких и динарских планина.

6., у средини ових лежи предео западне Србије између Дрине, Саве, Мораве до уза суповачких и јужних србских планина.

Сви ови делови четвороугла одељени су један од другог великим природним препонама тако, да тек поједини путеви а чешће врлетне путање као сајужне линије између главнијих места ови предела, неспособни да се по њима већи терети возе и умного људи креће. Два од ових делова четвороугла јесу две поле кнежевине Србије, два од њи т. ј. Босна и стара Србија граниче с њоме непосредно, а остала два т. ј. ј. сјеверна Албанија са Црном Гором и Ерцеговина одвојене су и дотичу се тек с Босном и Старом Србијом.

Кнежевина Србија, која тек трећину србског четвороугла сачињава и два његова дела т. ј. средину његову и сјевероисточни бедем Старе планине, реке Нишаве и уза суповачког има, спрам остале је турске отворена:

долином Дунава до Бердапа, и

долином Мораве са два теснаца суповачким и сталаћским, и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Мањи су пролази уз Расину и Ибар с југа, а са запада преко Дрине низ србску обалу Саве до Дубоке или уз Колубару к Ваљеву.

Турска сирам Србије.

По свему што је речено, како је европска турска турска природним препонама издељена и како се и којим путовима главна места сједињавају, то може највећу своју војену силу да скупи у софијској равници, где се путови из Бугарске, Урумелије и Македоније стичу. Друга је таква точка Скопље, где се састају путови из Македоније и Албаније, и трећа је Сарајево, где се састају путови из целе Босне, Украине и Ерцеговине.

На овим дакле точкама може Турска веће своје војске да скупи и да их издржава, а по томе рачунајући највреднија је Софија и тад Скопље, које се близу великих војених сборишта европске турске т.ј. Шумле и Битоља а нешто даље од Стамбола налазе, поред тога леже иза јаких бедема пред теснацима zgodним за одбрану и сајужене су позади тога по пречном линијом која преко Филиба иде.

Турска дакле која на тој југоисточној страни четвороугла тако јаку одбранителну линију само са два отвора има, а позади њи тако zgodна зборишта пред теснацима, с те стране најјача је за одбрану а и за напад, са својим сугичућим операционим линијама из Шумле, Стамбола и Битоља.

Са југозападне стране може она србски четвороугао тек морем да напада, па уз Бојану или Неретву, али на тој страни не само што је далеко од својих подпорица већ наилази одма на одвећ јаке бедемове четворо угла.

На сјеверисточној страни може Турска добро да се брани тек иза реке Искре, а нападати може на тој страни из свог истакнутог положаја видинског

града, само што с те стране њена операциона линија дуж бедема четвороугловог иде, који му је отуд основица спрам Бугарске па је та њина операциона линија поставши од ждрела Искровог увек у бок нападнута а с Ђердапским ждрелом по себи затворена, и потом хрђава ма да Турска има на Дунаву градове до Београда.

Друкчије стоји Турска спрам кнежевине Србије у србском четвороуглу са земљама које она у њему има. Предела турски у четвороуглу подељени су како је речено међусобом великим планинама а сајужени тако рећи више путањама, које кроз кршне брегове или врлетне клисуре воде. Погранична земља Турске која Србију са три стране опасује, подељена је у три дела: Босну, Стару Србију и Бугарску.

Тако Турска са три стране може да нападне Србију. Но улазећи с војскама к границама србским у овако подељен предео четвороугла, у ком се и онако хрђаве савезне — попречне линије налазе и врло се лако омањим четама затварати дају, долази у ту несприлику, да би међусобни саобраћај од те три њене војске био сасвим прекинут и оне би сасвим свака за се дејствовати морале. На југоисточној као најјачој страни још је и та незгода, што им се војске полазећи од Скопља и Софије тек у Нишу могу да сједине, јер судолине Нишаве и Мораве Сувом планином скоро сасвим раздвојене.

Опасујући Турска овако Србију земљама које она у четвороуглу има и од Бугарске са три стране и са три своје основице, напада је растегнутим положајем, који се као две трећине круга к њој увија у дужини на 150 часова и с којих се основица операционе линије у средини Србије стичу, водећи преко више врлетних планинских и уских долињских пролаза.

Турска је при том најслабија на југозападној страни, што јој је отуд основица прокинута и као

крилине подпорнице само градиће Зворник и Вишеград има. На југоисточној страни има подпорне тачке: опшанчен Нови-пазар и утврђени Ниш. На сјевероисточној страни има градове Видин, Адакале и Београд и градиће Кладово и Смедерево сви на Дунаву један за другим.

Србија спрам Турске

У О Д Б Р А Н И.

Кнежевина Србија, која језгру србског четвороугла и његов источни бедем до линије нишко-видинске обувата, утакнута је границом својом од $\frac{3}{4}$ круга у турске земље, које осим Бугарске србском четвороуглу припадлеже. По природним препрекама подељена је у четири дела:

1., југозападни део — предео између Дрине, од утока Дрињаче до утоке Дрине, Колубаре и вододелнице између ње и Љига, реке Саве од Раче до утока и сјеверних ужичких планина.

2., југоисточни део изтећу сјеверних ужичких планина, реке Мораве до сталаћског и суповачког уза, јужних србских планина до горе Звезде а отле ограничен Дрином до утока Дрињаче.

3., Сјевероисточни део између Мораве од суповачког уза до њене утоке одатле ограничен Дунавом до утоке Тимока, па одавде њиме до састава овог с црном реком, а од тога јужним црноморским, књажевачким и алексиначким планинама до Суповца и

4., у средини ова три дела у горњем крају са сјеверозапада лежи Шумадија, којој је од те стране аустријска граница обележена рекама Савом од утоке Колубаре до њене утоке у Дунав и одатле њиме до утоке Мораве.

Прва три дела граниче се дакле с Турском а средњи је њима браћен и потоме Србија са својим средсредним положајем спрам Турске има две бра-

ните, две линије, прва је она, коју бедемови прва три њена дела праве, а друга је Морава са својим планинским јаким обалама, од овчарско-кабларског ждрела до сталаћског, а одавде до њене утоке, с југозападне пак стране од овчарско-кабларског ждрела, планина а кабларским, маљенским, кљештевичким, и колубаром са стрмим огранцима космајеви и авалини планина, који се к њој стрмо спуштају.

Од ова четири дела Србије највећи је сјевероисточни део по простору, а најмногољуднија је Шумадија. Ова средина Србије са саобраћајима стоји најгоре са сјевероисточним делом Србије особито долинама Тимока Поречке реке и Пека, а најбоље у том обзиру стоји са југоисточним делом. Погранични делови Србије опет међу собом хрђаво су сајужени, једва да по једну попречну линију имају, која из једног у други део води.

Србија по овоме своје природноме распореду земље, и како је може Турска напасти има:

1., у југозападном делу две бранителне линије једну одма на Дрини са положајима на Лозници и Љешници, другу иза вододелнице Колубаре и Дрине са положајима на Шабцу и Ваљеву који су предњој линији подпорнице.

2., на југоисточној страни дуж целих узина Моравице, Ибра и Расине од ужичке стране на Дубљу и по мокрогорским кланцима са потпорницама острагу за тим узинама на Ужици, Чачку, Карановцу и Крушевцу. С бугар-Мораве њене леве обале, код најважнијег пролаза на Суповцу, Ђунису и Крушевцу као подпорници.

3., На сјевероисточној страни, има бранителну линију на Тимоку положајима на Неготини. Зајчару и у бок Нишу с Грамаде, са подпорницама Милошевој кули на поречкој реки, Бољевцу и Бањи, а дуж бугар-Мораве као најважније линије, и трим заузима-

њем положаја на вису пред утоком Топонице, на Алексинцу, Ражњу, Параћину и Ђуприји.

На средњем делу има Србија на поменутиим линијама тврде положаје, где путови пролазе:

1., са југозапада на Дубокоме и пролазу преко планине Кљештевице. Са југоистока иза Мораве положаима на Чачку, Карановцу и Рашки.

2., са сјевероистока иза Мораве, положаима на Јагодини, Баточини, Смедереву и Болечу.

У средини иза ових положаја као средиште стоји Крагујевац, као резерва и последње место одбране.

У Н А П А Д У.

Речено је како кнежевина Србија запрема језгру србског четвороугла са његовим сјевероисточним бедемом до нишко-видинске линије. Потоме она са том језгром заузима средсредњи положај спрема осталих предела европске Турске који четвороуглу принадлеже, а са делом четвороугловог бедема до нишко-видинске линије утврдила се и на сами четвороуглов бедем с те стране, утакла се и навалила и на остали његов део и заузела кључ доњег Дунава. Турска пак како је са природним препонама подељена ван четвороугла и у њему најбрже, најбоље и с највећом својом силом може ударити на наш центрум с југоисточне стране од Софије и Скопља, што иначе дејствујући својим удаљеним испадним линијама на оне друге две стране које поред наших основица на те стране иду излажу се опасности, да не буду с бока и с леђа нападнути, јер ми наодећи се језгром четвороуглов м у његовој средини, заузимамо средсредњи положај спрема осталих предела у њему, а дејствујући унутрањим операционим линијама спрема четвороугловог бедема, можемо брже него они да скупимо нашу војску и да се силно одупремо где треба или да излетимо испред наше бравителне линије и

на нас непријатељеву војску, која би поред једне или друге од наших основица оперирале, нападнемо с бока и с леђа, те да је по снази принудимо на несрећну борбу за њу.

По овоме Турска, као и пре што је, мора нас да нападне с југоисточне стране од Софије и Скопља и циљ нашег напада биће заузимање тих точкака. Заузимање једне или друге од њи биће од решавајућег утицаја за господарење на целом србском четвороуглу.

На тој страни имамо ваљане положаје од Грамаде и Суповаца спрам Ниша и више Голице спрам Новог-пазара. Кад ми ома у почетку рата из наших тврђих пограничних положаја, развијемо четнички рат дуж планина које од Србије к четвороугловом бедему иду, те прекинемо попречне путове у тима пределима, то с нашом концентрираном силом код Крушевца, у стању смо путовима на Суповац или Јанкову Клисуру пре да стигнемо једну или другу турску војску, које би од Софије и Скопља к Нишу пошле, нег штоби се у њему могла сајединити.

Ма на коју страну из Крушевца пошли важно је на нас сбориште на Дервену у горњем Тимоку, јер кад би ми у рату имали ту сакупљену силу и то лаке чете, можемо одатле најбрже и најзгоднији положај испод Грамаде у бок Нишу да заузмемо, те даље надирање софијске војске спречимо, или ако смо доста ту снажни, можемо преко Пандирала што хитрије да излетимо у долину Нигаве и да заузмемо пролаз код Пирота иза леђа Нишу, па ту да софијску војску која се к Нишу креће нападнемо и зауставимо.

Овако исто важно сбориште за југозападну страну Србије, било би код Пожеге, што одатле путем преко Мокре Горе можемо заузети Вишеград, и поставити се с десна крила војски, која би из Сарајева к Зворнику против Србије пошла, и што лако можемо ода-



WWW.UNIL

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гле развити четнички рат по Херцеговини, те прекинути Босни сајуз са јадранским морем.

Што из наше тамне новије историје можемо разазнати што је за ратника, мало је, и углавном је: да је Кара-Ђорђе, пошто је Шумадију очистио од Турака, одмах пренео рат и устанак на осталу Србију, до иза данашњих њених граница. Тад су бранили Срби тачке на Тимоку Неготин, на Морави Делиград и на Дрини Лозницу и Љешницу. Резервена војска била је Шумадија, којом је сам Кара-Ђорђе управљао и њоме најважније битке решавао. Турци су највише надирани од Дунава уз Мораву и на Дрину, и најважније су битке биле око Неготина, састава обе Мораве и око Шабца.

Кад је Кара-Ђорђе очистио Србију од Турака, тад је девете године хтео да пренесе рат ван данашњих граница србских у предео четвороугла србског, тако Срби испадну у турску на све стране: Вељко продре од Тимока иза Видина, Лука упадне од Дрине у Босну, Милоје заузме коси положај спрема Ниша на Каменици те да Ниш освоји, а Кара-Ђорђе са главном војском пође пут Пазара и Сјенице да се с Црном Гором сједини, те да Босну од Старе Србије прекине, и ма да велики ратнички дух није за то довољно средстава имао, ипак по плану, ако га с највећом скромности оценили смем, без погрешке и по тадашњим околностима, он би достигао своју намеру, т. ј. пренео би рат сасвим ван Србије данашње, да не-слога војвода није донела пропаст на Каменици, и тиме принудила Кара-Ђорђа да одступи, јер би му Турци како су уз Мораву почели надирати, аишли за леђа. Повратак његов принуди и подријску војску да Босну остави. Тако је напредак оружија србског морао тим губитцима и раздором старешинама

ПУТОВИ ПО СРБИЈИ.

Путови по земљи нису ништа друго, него што су крвне жиле у телу. Свако тело хоће живота; крв тече по жилама његовим и живи га, и оно постоји, траје и напредује. И без путова је земља мртва. Они изазивљу земљорадњу и сточарство, они унапређују индустрију и трговину, они носе благослова свакој земљи и сваком народу. Шта би било од света, кад људи неби били скупљени у друштва, кад поједина друштва неби једно у друго утицала и тиме више њих једно големо градила? И зар би икада свет могао доћи до некога савршенства, кад би сваки део земље био један од другог одвојен, кад би људи живели као затворени? Без саобраћаја, а то су путови, људи један за другог неби знали, свака би земља била једна од друге одлучена, породице би остајале у незнању и худости, народи би били прости и глупи, земље би биле пуне и дивље, свет би био занемарен и запуштен. Путови везују земљу за земљу, народ за народ, подижу земаљске производе, износе људску радњу и проносе с једнога краја света на други онај живот, који је нуждан телу, да га има и да постоји са свешћу. Ствар врло проста, сасвим природна, али одвећ нуждна, од неизмерне важности и пуна благодети.

Но путови имају и другу важну страну. Трговачка су места већином и војничке тачке, које по разлици војничких операција или су субјекти или објекти. Путови пак, који везују субјекте с објек-

тима, то су у ратном послу операцијонске пруге, које могу бити просте и више струке. А оне, који субјекте држе у свези, зовемо операцијонским базисима, који такође могу бити у једном или више редова. Ова стратигијска мрежа врло је важна и већином пресудна у свакоме рату. С тога путови који бележе ту мрежу, морају се управљати по томе, како ће да одговоре захтевањима, која рат, па ма какав он био, затражује. Али путови не могу се никад обележити пре, него што се пронађу тачке, које су за ратовање важне. Ми рекосмо, да су те тачке већином и по трговачки важне; ал у земљи, тако рећи, новој, где се све тек подиже из дубокога сна, где се све развија из почетка с новим крчењем у сваком правцу — ту обично трговачке тачке нису онако обележене како би биле, кад би земља развијена била. У таквој земљи има тачака, које су засад по трговачки важне, ал морају пасти, чим се ово ил оно начини и уреди. А има тачака, које немају за сада никакве важности, ал ће доцније вредити врло много. Крчење путова, подизање железница, регулисање река итд. то су све елементи, који с највећом снагом имају уплива на развијање земље, на обарање и подизање вароши итд.

Да би дакле могли узазнати, које су тачке од трајне или бар будуће важности, и дакле, које ће пруге да вреде и по трговачки и по војнички, ми се морамо измаћи, да поиздаје ту ствар разгледамо. Локална гледишта обично су маловечна; а ако се хоће штогод да ради, што дубоко засеца у интересе земље и народа, и што доста стаје снаге народње, онда морамо да се побринемо, да истражимо апсолутну вредност онога, што хоћемо да радимо, и да са сваке стране различајемо релативност посла, кога се лађамо.

У општем случају на крупно, војничко се гледиште губи у трговачком, и ми ћемо дакле да се побринемо да обележимо овде ону главну, светску

трговинску струју, која с једнога краја света на онај други јури, па ће нам онда лако бити да оценимо и своје положење у томе огромноме питању.

I.

Светска трговинска струја.

с 1 сликом.

Инђија и Чина још од како се свет зна, биле су средиштем трговини целога света. И данас су њихови тргови понајглавнији фактори у светском обрту трговинском, и данас су оне богата светска благајница, која својим производима реси и зачињава свако тржиште у најдаљему крају света.

Још у најстарија времена видимо ми силне караване, који отуда робу носе; цела средња Азија, осим северног дела, Персија, Инђија, стара Вавилонија, Леванта, све је то ишло на трг у Инђију и Чину, и те две земље, при свем том, што преживеше различите политичке катастрофе, опет осташе као урнек у израђивању порцелана, вуне свиле итд. Колико се и колико труде данашњи Инглези, да произведу и ураде робу онако, као што израђује Инђија, Чина, Јапан и доцније Персија, па опет никада им неизпаде за руком, да дођу до оне доброће, коју граде те земље азијске. С тога Инглези, као народ од трговине, и врзу се непрестано око тих земаља.

Кад је изнађена Америка, онда је она у брзо постала на другој половини земнога шара оно, што је Инђија и Чина била овамо. Изнајпре бијаше она само извор неизрађених производа; али је у Европи подигнута индустрија, одма прешла у нови свет; и данас Америка пиље на сва тржишта у свету своју богату и силну робу. Америка дакле у новом, и Инђија са Чином у старом свету, то су два огромна стуба, на којима стоји светска трговина.

Источно од Инђије и Чине љуља се дебело море, иза кога неимађаше никакве земље. Трговина дакле њихова преливала се преко западних земаља и доватала је најдаљније крајеве. Још у најстарија времена видимо силне караване, како носе робу у западне стране; средња Азија и Персија спроводише је до обала средоземског мора, а Финиђија и Леванта повраћаху им неизрађене производе афричанског и европског приморја.

Овако је стајао обрт трговински за цело време старе историје. Истина, било је прилика, да су Приморци из Леванте, а особито Финичани испадали по кадшто ван средоземског мора, и упуштајући се дуж обале европске допловљавали чак до прибрежја балтиског мора, и отуд односили у своју постојбину, а одатле даље у Азију Ђилибар; па су кадшто походили и Скотска острова у Атланском мору, те узимали и односили коситер, — али главна трговина држала се више копна, јер на мору још небијаху тако вешти и слободни.

У средњем пак веку трговина светска добила је јачега полета. Нови изналасци: компас, морски пут у Инђију, а особито Америка уздигли су трговину на највећи степен. Богата нова благајница, нови свет, Америка, сипала је изнајпре сирове и неизрађене, ал у огромној размери свакојаке робе, међу којима бејаху и нове, досад у трговини непознате. Доцније, кад се и тамо техника и индустрија развила, отворило се на другој половини света ново огромно тржиште, које данас снабдева са различитим робама најудаљеније светске тргове. Али и ово ново огњиште светске трговине само се на једну страну развијало. Западно од њега бруји Сиње море иза кога нема више земље, и трговина пође на исток. Дакле сасвим је наравно, да се те две трговине: инђијанска и америчанска, морале негде састати, кад су им извори на



крајевима а правци супротни. Сусретај њихов морао је бити у Европи. И сад нам је врло лако да напратно обележимо на шару земском ту бразду, ту трговинску струју која с једнога краја света лети на други. У овој слици, на којој је уписан и стари и нови стет, видимо ту струју овим дебелим млазом означену. Наравно, да та бразда није у самој ствари тако ограничена, она има чешће већих и мањих испадака локата и рукава, ал ово је представа у главном. Кад будемо посебице говорили о њеном правцу у известној земљи, онда ће се тек њен прави облик за ту земљу узазнати. Јер њен подробен правац стоји и стајао је досад и до тога, што трговински живљи, путеви, морално и физично стање народа и земље, негде су више негде мање сметали јој или је помагали. Најновији изналазци на пољу технике, женијални пароплови и паровози уздигли су трговину до изнад савршенства, и наравно да су главну струју овде овако, тамо онако савијали и ширили. Међутим из овог владиног њеног нацрта, иопет се лако увиђа, које су земље на главном путу, и које имају будућности да се трговином уздигну и да процвату.

наставиће се.

Драгашевић.





ПРУСКИ ПЛАН ЗА ФЛОТУ.

Allgemeine Militär-Zeitung доносе овакво разлагање о новоме плану за подизање пруске флоте. „Од последњег данског рата већ у Прусији нема никакве сумње, да пруској влади и земаљском заступништву једна од најпоглавитијих дужности и брига бити мора, да бранителну снагу наше земље узвиси оснивањем морске силе. Морску трговину пруску и суседних савезних држава у случају рата свуда кренуто закључити, притом с једне стране обале и пристаништа на источном и северном мору бранити, с друге стране пруским и немачким лађама на свима морима безбедности и заштите добавити, — то је први и најближи задатак пруске морске силе. Али да се то у томе смислу одиста постигне, и да уопште улив пруски и према морским државама учини важећим, мора наша морска сила да има не само снаге за одбрану, него и за напад, снаге да смете морску трговину непријатељске државе, да напада на непријатељску флоту, његове обале и његова пристаништа. Отуда излази, да морска сила, која свој задатак ваља да испуни, мора да буде толико јака и тако подељена, да она с једним делом застуре обале својој земљи, с другим да заклања морску трговину пруску и немачку и на најдаљему мору, а са највећим делом пак да буде кадра, да главну силу непријатељеву на дебелим мору нападне.

Наравно да Прусија према њеној финансији и према јачини њене приморске популације, не може

начинити такву марињу, која ће овај задатак да изврши према каквој морској сили првог реда, као: Енглеске, Француске, Русије; ал свакојако ваља гледати, да наша будућа флота оној подпун задатак буде кадра испунити према морским силама другог ил мањег реда. Пре свега ваља се трудити, да се Прусија може мерити с оним државама, чије обале окружују исто море, које и наши брегови. Само се у том случају могу трошкови и жртве око флоте наградити. И из овога изићиће захватај и састав пруске морске силе.

Све европске флоте састављене су од тројакних лађа: прво лађе, које на дебело море пред непријатеља излазе и напасти га могу; за то се сад скоро само оклопнице узимају. Друго лађе за одбрану наших брегова и пристаништа и за напад на непријатељско приморје; а за то се место досадањих дрвених топовских чамаца и бомбенских шалуца узимају већином половне оклопне батерије и омање оклопљене лађице. Треће лађе за заштиту трговинску на дебелом мору, за одгон непријатељских крстара, за одашиљања у далеке земље за трговне цели, и у исто време због њихове окретности да подпомажу лађе првог реда у морским бојевима. Уза све то треба још сада дрвене фрегате и корвете. — К овима тројакима лађама долазе још и ове: тако зване Авизе, које се убојној флоти придају да односе депеше, да осматрају непријатеља, да држе свезу с нашим пристаништима, да примају рањенике итд.; лађе за пренос да људе, муницију, рану, угљ и друге потребе носе; најпосле и ученичке лађе да се извикавају и изучавају кадети и морари, а за то су најбоље једрилске лађе, као и лађе за артилеријску школу, те да се људи у артилеријској служби на броду, а тако и у пуцању изуче. При наглијем или лаганијем оснивању ратне флоте, каква Прусија треба, мора се пак

још и то узети у призрење, да ли и у које време са-
мог грађења, може се уређивање и утврђивање рат-
ног пристаништа, какво за такву флоту одговара,
предузети, јер без ратног пристаништа неможе флота
да опстане ни у миру ни у рату. У овом погледу врло
је срећна мисао, што Прусија може да се користи
пристаништем, као што је Кијско, у след данскога
рата, и негледећи на оно на северном мору код Ја-
дебузена, нити на места, која су досад на источном
мору обележена. Јер то колико има сва природна
својства за добру станицу флоте, а и припреме за
нашу морину нуждне дају се без дангубе извршити.
Најпосле мора се време, за које се флота основати
има, разрачунати и према томе, како се брзо могу
људи за различите службе на флоти спремити. — —

Познате су нове књиге и могу се добити путем сваке књижарнице:

GRUNDZÜGE für KRIEGER-BILDUNG
 zur Unterhaltung, Belehrung und kriege-
 rischer Begeisterung
 für
ALLE STÄNDE, GRADE UND WAFFEN
 von
Thumser.

München, L. Finsterlin.

1865

Цена 20 гроша.

Die Pflege
DER IM KRIEGE VERWUNDETEN
 und
DIE GENFER CONFERENZEN.

Darmstadt, Zernin.

1865

Цена 7 гроша.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILB.RS





ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Б. ЉОЧИЋ, ПИТОМАЦ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ.

Настављено из броја 5.

Административно право.

Обвезањем сваке владе да обезбеди извршење закона и да управља свима предметима, који нису у власти законодавца, постало је административно право.

Ово право произлази из јавног права; јавно право поставља јавне власти, помоћу којих се оно извршује. Самим тим, оно се занима употребом војничког права.

Министри су највиша административна власт, они управљају државним пословима а свако одељење министарства рукује оним, што му поглавито припада. Министри су одговорни не само владаоцу, који управља целим, него и закону, који је представљен у државном савету, и народу, кога представља народна скупштина. Дужност је њихова, да пазе да се закон точно врши, да се судови уведеног правца придржавају у суђењу. Али мало их је који ову дужност познају: једни мисле да ван круга министарства нема никакве друге власти, и да само министар може говорити, решавати и заповедати; други још препиру се о томе, да ли министар има право примедбе градити члановима великог суда. Нити да-

кле први, нити други знају основе права административног. И војници навикнути на званични акт, који их опомиње на заборављену или незнану дужност, могу врло лако погрешити; и често они говоре, да је онај, који суди војницима увелико одговоран министру, и они дакле греше, јер мешају узроке са догађајима, губе из вида да се закон врши у име народа и владара и да је власт подељена између више министарских одељења и најпосле да свака ова извршна власт мора да има добру администрацију у суђењу.

Политичко право.

Политичког је права, на ком и сама влада почива, задатак да форму определи и да по њој дотера и радњу. Оно произлази из општих начела јавног права. У Француској је оно образовано конституцијом, којом се утврђује и законодавна и извршна власт, а обе су основане на покровитељству народа. Као политичке установе ту се спомињу и сувоземна и морска војска, и у ред суђајски долазе и војничке суђаје.

Што је досад казано, довољно је било, да познамо како се право војничко везује са политичким, — и дакле у овом смотрењу говорити сасвим би излишно било.

ГЛАВА II.

Организација војничких судова.

У првој глави видели смо одкуда произлази војничко право; сад пак испитаћемо његове особене основе и употребљена правила.

Аристотел је поставио у својој политици ово истинито и необорно правило¹⁾: „закони се морају

¹⁾ Traduction de M. Barthélemy Saint-Hilaire. Види *Αριστοτελουσ Πολιτικον*, lib. III. cap. VI, № 13, p.

саглашавати са начелом конституције..... Он вели, да сви законодавци знају за овај основ: да закони треба да су начињени за конституцију, а не конституција за закон, и конституција постоји само под заштитом закона.¹⁾“

Видели смо, чега се тицала војска код старих народа, и да су се војнички закони градили по форми владе; по томе како је кад постајала демократија, аристократија, конституција или монархија, и војнички је суд узимао вид народан или вид који су привилеговане класе употребљавале, или се управљао по вољи монарха. Грчка војска у време разних ратова, а тако и Персијска ово осведочавају.

Римљани свагда задржаше, па и код самим наследницима Августовим²⁾ народан вид у јавном суђењу — пороту у највећем пространству. Цела војска Сципијонова суди побуњеницима у Шпанији, војска германска уређује побуне, војска Јулија Цезара суди трибуну Авену у Африци. Свуда по начелима римске владе, кривични војнички закони имају за основу политичке основе конституције.

Доцније, па и у новијим државама, војнички се закони саглашавају са монархијом. Лудвик XIV, који је рекао: Ја сам држава, имајући у рукама и законодавну и извршну власт, поставио је старешине а не суђаје да оцењују преступлења војничких дужности. Корпусни заповедник добивао је тужбу, скуп-

533. Oeuvres d' Aristote de la colbllion grecque de Didot, t. I-er; види lib. IV, cap. I, A^e 5, p. 544; lib. VIII, cap. I, d. 624.

¹⁾ Види lib. IV, cap. IV, u-os 4 и 47, p. 549.

²⁾ Види Tit. Div., lib. XXVIII, c. 29; Tacit., lib. I. c. 44, Annal.; Hirtius, De bello africano, c. 54; Polyb., Hist. lib. XI, c. 28; Lucan Pharsal., Poem., lib. I-er; Ammian, Carcelin., Hist., lib. XXIX.; Savilius, De milit. roman; још види Salluste, Deuys d' Halicarnasse, Xlorus, Cicéron, Dion Cassius.

љао официре у приватно своје обиталиште, изрицао пресуду и извршавао је, недопустив ни да публика претресе, нити да се кривац брани. А старешина најамне чете сам је оно наређивао, што му се хтело, његова су решења вршена ома и без апелате. Овакво што нама се чини да је ужасно, али је било природна последица онога начела владе.

У револуцији 1789. посташе нове идеје, а с њима и друге установе. Војнички се закони сасвим преобразише, судови војнички имађаху своје суђаје, налик на римску пороту и заступаше све интересе и све класе војничке. Република, конзулство и царство почивајући на истом начелу, на заштити народа задржали су кривичне војничке законе онакве, какви су наизменце постајали.

Обновљена влада покушавајући да се врати на немогућу прошлост, хтела је започети реформу са законима војничким. Устав 1814 год. сачувао је основе од 1789; али тајна умереност, која се тек 1830 год. појавила у уредбама, из којих је произишла јулијска револуција, била је узрок, те су први уредници подносили законе за војнички суд.

И одма 1816. хтели су безконтролну вољу војничких заповедника подврћи правилима револуционарног закона. Сви ови предлози трудно израђивани до 1830 год., произвели су исти систем, јер они који су подносили законодавном телу на претрес, нису се могли одржати и били су у опозицији са начелима конституције.

По мудрој основи Аристотеловом, војнички закон треба да буде начињен по политичком закону земље, — и почем ови покушаји осташе у предлогу, то су се морали одржати закони републике, консулства и царства.

Заводењем рекрутације, претрпели су ови закони важну промену у неким основима. Људи су по-



писом звати у службу све до 1818 год., кад је изишао закон о рекрутацији. Људи пописом позвати у службу од ње могли су се ослободити само особитим отпуштањем.

Садашње војничко право почиње дакле у Француској са законом о рекрутацији, по ком су сви Французи обвезани служити у војсци; а свршава се са законом о стању официра, по ком им се чува и јамчи за места која су официри задобили, и законом о пензији, који одређује последњу награду за учињене заслуге.

Права су та освећена законом о ванцирању, дужности су прописане, и о извршењу њиховом стара се казнителни закон. Преступљење у подчињености јест недисциплина, а она је штетна не само бићу војске, него и целом друштву, почем грози миру његовом грађењем нереда од стране оних, којима је задатак, да чувају и одржавају јавну слободу.

Први казнителни закони, у којима су изложена сва права војничка, деле се на 4 дела. У првом је делу организација судова, којих је дужност да суде онима, који су погрешили у дужности војничкој; у другом се опредељује надлежност њиховог суђења; у трећем начин, по коме поступа у истраживању и испитивању кривице и преступљења; а у четвртном одређују се каштиге одговарајуће кривицама или преступљењима.

Ми ћемо сада редом да испитамо ове разне делове закона француског¹⁾.

¹⁾ Нако се овде говори посебице о законима француским, то опет састав овај има пуно интереса за нас једно због тога, што ми никаквог размишљања о закону немамо, а друго због тога, што су наши војнички закони и онако нека копија од француског.

Драгаш.

Организација војничких судова.

Тек се у XIV. веку појавио у Француској неки вид војничког суда ¹⁾, наредбом Лудвика XII. устројен је војнички суд, који је 1665. организован.

Ни овим, ни доцнијим наредбама, није био стално опредељен број суђаја, и за обични кривични суд по наредби 1670 год. најмање требало је седам суђаја и за осуђење треба да буде 5 гласова против 2.

Ни најмање нетреба се чудити невероватном самовољству, које је постало у судској војничкој администрацији. Ово самовољство било је последица оновремених идеја и вида владе, па да би се ово самовољство умалило тражили су потпоре у општим основима општег права, јер су видели да војничком закону морају служити за основу општи закони.

Војнички суд требао је бар да буде састављен из седам суђаја, ту и председника урачунав, а у архивама војничких судова до 1789 налазило се пресуда изречених од осам и девет суђаја.

Војнички суд могао се састати само код намесника, код официра који заповеда у оном месту, у ком се оптужени налазаше, и намесник или заповедник имао је право да председава.

Овај суд, држан тако у затвореном обиталишту једног официра, није био приступан публици и тек се наредбом 1665 дозволи приступ официрима па ма из ког корпуса да су; полуофицири и војници никако нису имали приступа онде, где се официри скупљаху.

Суђаје, за тај суд војнички, били су официри из гарнизона. Кад у гарнизону није било довољно официра, намесник или заповедник могао је дозвати офи-

¹⁾ Наредбом се краља Филипа VI, 1347 опредељује ком ће суду подчињени бити поднаредници и војници употребљени за чување замака.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

цире из најближих места, и сваки официр на тај позив морао је доћи.

Наредбом 1665 дозвољено је, кад официра довољно нема, да се суд војнички састави, да заповедник може позвати и поднареднике из чета гарнизона, да тако попуни број суђаја, те да суд важи.

Иако су по сили саме ствари, изузетком, и полуофицири у војнички суд узимати, доцније пак видимо, да се и законом у суд узимају, тако да не смемо рећи, да је то сасвим нов производ револуције.

По општем правилу пешака може осуђивати само пешачки официр, коњаника коњанички. Наредбом 1666 дозвољава се, да у оскудици официра једног или другог рода оружја, могу у суд, који пешаку суди, доћи коњанички официри, а у суд, који коњанику суди, могу доћи пешачки официри.

Мајори из места, а у оскудици ових, мајори из регименте, имају наставлења за парнице. У наредби 1665 каже се, да ови официри парнице решавају, и да их у нужди могу заменити региментски лекари.

20 година доцније, у писму 1685 године, које је писао министар Лувоа у име краљево, каже се, да комисари војни, који неби имали саветујућег гласа у војничком суду, могу пазити, да ли се наредбе извршују, и у суду они седе до заповедника.

Овде видимо постанак владиних комисара, које ћемо доцније наћи у судској организацији од године 1791 и IV. (1795).

Ово што сам досада рекао, тицало се само војничког суда, који се држао у месту у мирно доба. У ратно пак доба и на походу највеће старешине војничке изрицале су пресуду о кривници или преступлењу, пошто су најпре узели миње од војничког суда. Наредбом Хеириха III, прописано је било: „пукovníку учињене кривнице и преступлења јављају капетани, војници и служитељи и то како у гарнизону,

тако и на походу, искључно по формама и штату који су се тада придржавали, т. ј. најпре је послат извештај заповедника, па је после узето мњење оних капетана, који су се прл војсци налазили.“

Овом се наредбом дозвољава још да се поред старешина установи и суд, али се ни наредбама Лудвика XIV, ни наредбама оба краља који су после њега дошли некаже ништа јасно и подпуно о администрацији војничког суда.

Овде морам споменути наредбу Хенриха III у којој је клица пороти, за коју имамо благодарити не Инглеzима већ Римљанима ¹⁾. То на пороту личи по томе, што је старешина морао да саслуша мњења капетана, дакле није сам решавао. А овим се доказује, да се није допуштало, да судбином човека решава само један старешина; ово се јасно види и из образца: „Прегледано војничким судом итд.“, на које ћемо се вратити, кад о судском поступку говоримо будемо.

У оно време, кад неки бише привилегирани и одликовани, било је корпуса, који су имали за себе одвојено суђење и своје судове. Тако у наредби Лудвика XIV., 1691 каже се, да регимента гарде француске има свој војнички суд, из ког заповедник и местни официри бијаху искључени; да се овај војнички суд држи у тамници ²⁾ или кад заповедника те

¹⁾ Порота је код Срба, одкако се народ србски зна. Што је сада немамо, то је узрок у томе, што ње небијаше код германских народа, а ми, на нашу злу срећу, мишљасмо, да је само оно добро, што у њих виђевасмо, а све што у нас има, а неличи на њино, то је хрђаво. Ми ћемо тек онда бити на своме месту и спремни за прави развитак, кад све наше установе буду на србскоме темељу. Драгаш.

²⁾ У 1780 војнички суд гарде француске држао се у апси de l'abbaye Saint-Germain des Prés, у којој су затварали војника из исте гарде.



регimente, и да мајор или регименатски лекари извршују дужности и суђаја и краљевог заступника.

Наместник или местни заповедник, требао је да буде извештен и о скупу војничког суда, и о изречној пресуди, те да би се иста извршити могла.

Суђења су извршивали једанаест, дванаес, тринаест и четрнаест суђаја и међу њима фигурирао је генерал пехоте, или четник, или старешина од регименте гарде француске. Они су обично пресуђивали спорове, а нису били уједно и тужитељ и суђаја.

Иако никаква наредба није прописивала састав војничког суда, ипак је он у пракци био састављан овако:

- 1., из капетана;
- 2., из поручика, који ће замењивати одсуствујуће капетане;
- 3., из полупоручика за замену поручика;
- 4., из поднаредника за подмиривање официра.

Овако је бивало не само у војничком суду, држном у месту у мирно доба, него још и у скуповима у регименти у ратно доба, а нарочито у скуповима за гарду француску.

Овај није се никад мењао, почем се војнички суд скупио само да суди војницима, капларима и поднаредницима, као што ћемо то видети, кад будемо говорили о надлежности суђаја. Официри, ма ког чина били, поднадали су у мирно доба под највећи суд у Француској.

У ратно доба, наредбом се 1753 дозвољава да војнички суд може и официрима судити. Члан 561. каже: „Ниједном официру несме судити војнички суд, докле то његово величанство незаповеди; у овој заповести јавиће се генералу кривица коју је официр учинио, и судски поступак, који ће се над њим предузети.“

Кадгод је сазват био војнички суд да официра осуди, увек је краљевском дипломом овлашћен био да по настављењу поступа. Суд су тај састављали ђенерали, бригадири, пуковници, полупуковници и капетани, и то обично у овакој размери:

Један ђенерал-лајтнант, ђенерал-инспектор, заповедник једног корпуса, председник;

Два бригадна ђенерала инспектора војске;

Два бригадна пуковника од регименте, инспектори војске;

Два пуковника;

Један полупуковник;

Два капетана.

Један бригадни ђенерал одправљао је дужности и испитавача и заступника краљевог.

Тако са председником беше десет суђаја, а могло их је и више бити, почем никаквом наредбом то није било ограничено.

Кад говоримо овако о саставу војничког суда важно је да напоменемо, да суђаја овог суда није могао бити сведок, и да је заповедник био председник, да је капетан поднев тужбу против војника, капелара или поднаредника његове чете, учествовао као суђаја при пресуди, која се према тужби изрицала.

У састав таквог војничког суда није спадао писар. Истина и њега по гдекад беше; али то не беше чиновник, него само лице придато месту или војсци, где се суд тај држао. У самој дакле ствари овај је суд био непостојана и променљива комисија, која се скупљаше, кад је имала што да реши, и растураше кад је пресуду изрекла — такав суд није могао имати ни архиве ни канцеларије. Сва акта слата су војном министру, дакле и људи, који су при парницама писали, нису имали шта да чувају и уређују, па зато и писари обично су изабрани између војника, а нарочито између приватних људи, или су узимати из



највећег суда војничког. Тако они су се звали: писари ђенералног штаба или војнички писари ђенералног штаба, или: извршујући дужност писара ђенералног штаба; писари ђенералног штаба регименте, војнички писар регименте или: писар регименатски.

Војник, каплар, поднаредник, наредник одправљајући дужности писара у војничком суду.

Писари војничког суда у регименти држаног, или судова у градовима, замцима.

Кад су војници извршавали дужност писара, онда су судови њихови за њих примали плату која им је за ово одређена била по послу; тако за акта јавно протестујућег суда плаћало се 14 гроша, (3 livres) а за акта пресуде због непослушности судом изречене плаћало се 7 гроша (30 sous). Ово је својевољно узето, као што је скоро и све што се тичало администрације кривичног суђења у војсци, јер ни једна наредба није се овом заменила.

Што се тиче писара највећег (маршалског) суда, у ком су они акта израђивали, они се називаху:

Писари највећег суда, помоћници писара тог суда, помоћници писара за испитивање оптужених и бегунаца.

Кадкад је сам заповедник пешадије сачињавао судске документе по општем правилу и у ратно доба само вршио писарске послове чим је дирао у њихову плату.

Најпосле, кад се није нашло ни војника ни писара из највећег суда, који би вршити могли канцеларијске послове, онда су се бирали приватни људи, који се писарима регименатским или местним звали.

Ето каква је самовољна, чудновата и непотпуна, организација судова била пре револуције 1789 године. Али од тога доба војска је постала народном уста-

новом и њени судови, који могоше почивати само по општим правима, добише сталац, закони вид. Истинити и стални судови по-сташе од тада органи закона, који уништише сваки траг самовољства и прогласише спасоносну и праведну једнакост свију без разлике пред законом. Кушањем и пробањем најпосле показа се, шта приличи војничком духу, дисциплини и политичким установама у земљи.

Сушта је истина да се закони једног народа морају саглашавати са основима владе и природним нагонима народа.

И ово начело нетрпци изузетка нигде, а нарочито у кривичном војничком закону. То нам историја јасно доказује. Први судови који су 1790 године установљени, били су ратни судови (*cours martiales*), са војничком поротом, која се делила на пороту оптужења и на пороту суђења, а то тако било је зато, што је тад такав вид и основ обичних суда био. Законом 1792 године, показат је пут, којим ће се најлакше доћи до образовања ове двогубе пороте у коју су се узимали све класе и стања војске. Да би ко могао бити члан те пороте, тад је довољно било да има пуних 25 година, да зна да чита и да пише и да више од две године служи. И законом се 1792 тај ратни (војнички) суд поделио на два дела: једног је определеље било да кривице истражује, а другог да поставља суђаје.

Војнички судови оваквог вида и деобе, тешко су се употребљавали, нарочито у ратно доба. Законом 1793 укинута је порота оптужења, а задржала само порота суђења, са три члана за одређивање каплитиге. И овај начин суђења још није приличио ни војничком духу, ни дисциплини. Законом 24. Фебруарија 1793. (3 *pluviôse* an II) начини се нова организација суда са ова три поделења: дисциплинарни



суд, полицајни суд и војнички кривични суд. Иако је образовање војничких судова ишло за напредком општег законодавства, опет се није много рачунало на потребу одвојеног војничког суда. Иако је порота суђења, независно од радње суђаја, који су каштигу изрицали, била неко јемство, опет је она била и највећа препона за одржање строге и точне дисциплине. Девет суђаја — пет војника и четири грађанина војсци неприпадајућа — врло се тешко и ретко при походу наћи могло. Рат, који се у то доба по целој Европи простирао и војску приморавао да сваким даном на даље оде, није дозвољавао покоравати се закону, који је био начињен за војску, која би престано на једном месту седела. Да би се помогло овој незгоди, законом 1794 год. (ап III) установи се нов војнички суд из 9 чланова састављен: три проста војника, три полуофицира и три официра. Ове суђаје изражавале су се тад и о питању које подлежи каштиги, коју су они имали да реше, и о употреби каштиге која се по кривци имала одредити.

Новим законом од 1795 (4 brumaire ап IV) састављен је суд за веће официре и ђенерале, у ком је такође било девет суђаја и иста размера у односу на више, равне и ниже чинове који су имали војнички суд саставити.

Овом се организацијом сачувао основак пороте; то управо бијаше основ на који се могло ослонити, јер начела владе и општег закона почиваху на основи, која освећаваше суверенство народа. Међутим овим начином суђења није се војницима дало јемство, нити се постигла простота нити захтевана брзина. За пет година војске на походу, осећала се потреба дисциплине, искуство је показало средства, да се до ње дође, али небијаше још духа, који ће да то оствари, да уведе што је нужно, а да избаци, што је некорисно.

Заповедник у Италији бејаше тај проницателан и велики дух, који је умео назначити цел, коју је постићи требало, и обележити границе, које се прекорачити несмеју. Закони од 1796 и 1797 (de l'an V et de l'an VI) написани по његовом духу, представљали су једно цело, које је приличило и за мирно и за ратно доба. Па иако су ови закони важили само за мирно доба, опет консули су наредили, да војнички судови суде војницима и у рату дотле, док се друкчије незаповеди. Ови закони, упражњавани 60 год., показали су, да су одговарали војничким идејама, да се њихова строгост и брзина у суђењу саглашавала са духом народне војске, и да су представљали сигурност, коју људи хтедоше наћи у војничким судовима.

Међутим била је погрешна организација у самој установи известнога и владиног комисара. Известилац, који је канцеларијске послове вршио, који је свакојаке испите чинио да дозна кривицу оптуженога, и имао је задатак, да при дебати састави доказе за време судског ислеђивања и да на видело изнесе кривицу оптуженога. Ова солидарност, која је постојала између улоге испитаоца и јавног тужиоца (које је био сам старешина), није постизао никакву известност, да истима преовлада над предра судом и партајношћу; и како је општи закон одељао кривичне парнице од радње јавног министарства, одма су наметни људи предлагали, да се иста разлика уведе и у војничком суђењу. Иако се лако могло овом угодити опет тек после 40 година обнародовао се кривичан закон, који 3 Маја 1848 године донесе организацију војничких судова по општим начелима општег права. И јесте истина, да се користне ствари тешко допуштају, а хрђаве врло лако примају.

Овом организацијом, која ни у чему није пореметила законе републике, консулства и царства, по-



стало је суђење правилније и простије, начела су њена боље схваћена и радња боље развијена. Правила општег суђења почеше се боље употребљавати у војничким судовима, и ови закони, на које се пре 1815 онако жестоко нападао, дошли су на највећу висину, и приличили су демократским нагонима¹⁾ народа, и у њима је војска нашла потврђење оне точне дисциплине, којом се осигурава мир у држави.

„Влада обновлећа“ непознавајући Француску од 1789, учинила је ту погрешку, што је хтела да уништи законе ове, којих је поставак био револуционаран; она је мислила, да може избрисати начела њихова исто онако, као што је уображавала избрисати светске летописе, за време 25-годишњег освајања.

Многобројни су покушаји чињени, сваке се тако рећи године појављиваше предлози за војничке законе, али влада није била у стању ни један усвојити. А то све зашто: повратком на начела некадашње монархије, одбацивањем војничких судова револуцијом консулством и царством створених, није влада нашла одзива у законодавном телу и тако све до 1830 год. сви покушаји останаху безуспешни, јер су тад, онако исто као и данас начела од 1789 била дубоко укоревана у народу.

Од Јулијске револуције два три пута се предузело, да се војнички закон направи. Иако се хтело, да се том закону поставе разне основе оних закона, који су служили за основ предлозима обновлећа, опет се тим ништа доброга учинило није. Многи су људи говорили, да су војнички закони од републике, консулства и царства застарели, да нису више у сагласју са нашим обичајима, и да неодговарају више потребама нашим нове војске. Причућеним речима

¹⁾ Речи председника републике види: *Dis cours et Message de Louis — Napoléon Bonaparte* p. 199.

приличећим влади обновлења, требало је избрисати и изагнати из земље све оно, што се учинило за 25 година, т. ј. за време док је било емиграције. И сам разумни краљ Луји-Филип увидео је једном све будалаштине, које су учињене, и при читању једног предлога рекао је: „и наши стари закони много су бољи од овога.“ Ове су речи у толико истинитије и паметније, у колико је и самим ратом у Африци доказано, да су они закони, које су људи неки извикали као хрђаве одговарали свима потребама. И велики кримски поход доказао је, да су они закони, који су онако снажни били на Аустерлицу, Ваграму и Ватерлоу, исту ту снагу задржали и на Алми, Инкјерману и Севастопољу. Организација војничких судова у 1848 години претрпела је нуждну и својим начелима саобразну измену, т. ј. општи закон изменув се у закон 1808 у војнички закон и то у онај, који је био за време царства (закон 3 Brumaire an IV = 24 Новембра 1795). У овом закону требало је да изиђе организација војничког суда основаног на општим правилима кривичног закона. Тад би постао само један суд и једно право јавно министарство.

наставиће се.

ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Б. Љочић, ПИТОМАЦ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ.

Настављено из броја 6.

Из овог излази, да установе војничке створене консулством и царством по великим начелима 1789 године ¹⁾ саме су биле у стању да се одрже, и да одговоре потребама и народном природном нагону; дакле по овом закључујемо да они војнички закони, који су преживели све агитације народне и све револуције садржавају она начела, која доликују стално уређеној и доиста народној војсци.

Најнепосреднија последица начела 1789 била је та, да се порота установила за све класе друштва, за решење кривичних дела. Порота треба да се усвоји и у војсци, у којој треба да буде суђење непартајно и да долази из суда у ком су сви положаји и сви интереси војске заступљени. Искуством је доказано, да би конституција војничког суда тад само добра била, кад би се тај закон како у мирно, тако и у ратно доба употребити могао, и кад би членови тога суда имали двојакe дужности: дужности

¹⁾ Прокламација председника републике народу француском и члан први конституција 14. Јануарија 1852.

општинара и суђаја. Овим би се начином решио задатак узимајући за тим војнички састав чета, које су јединице за образовање војске, јер је као што знамо, регимента скуп више баталијуна или ескадрона, којих су основци чете. Придодајући дакле четама четне заповеднике баталијуну или ескадрону заповедника баталијуног или ескадроног, а тако исто и регименти, имали би суђаје и председника тог војничког суда у ком би били чланови: један пуковник, један баталијунски или ескадронски заповедник, два капетана, један поручик, један полупоручик и један полуофицир.

Овакав би састав потпуно одговарао пороти у опште; јер ако би прешли од полуофицира на ниже, онда би наишли на младићску невештину, или на недостатак војничког знања, нуждног за точну оцену оног преступлења, које је војник учинио у дужности.

На овај начин састављен војнички суд, одговарао би демократском сватају ¹⁾ народа, који треба у војсци јако чувати, јер сваки чин војнички може у том суду бити, као што и начин рекрутовања, а тако исто сама правила о ванцирању недозвољавају ни привилегије ни какве разлике.

Суд тај треба да буде сталан и да му се састав никад не мења за суђење почев од простог војника па до капетана.

Оваква организација суда мо гла би се употребити просто и лако и за све више чинове, само би требало тројицу суђаја заменити официрима равног чина каквог је и оптужени, са једним председником, који је од оптуженога старији. Овом променом неби се ни у чем променуло демократско начело пороте, јер што се и наши чиновници употребљују за суђење,

¹⁾ Речи председника републике у одговору г. Барошу 13. Септембра 1851. (*Discours et Message de Louis-Napoléone Bonaparte*, p. 199).

то је јасан доказ, да се ту узимају суђаје, а не старешине, за суђење учињеног преступлења.

Установа војничког суда поставшег у револуцији 1789, разликовала би се од суда војничког за време Лудвика XV., тиме, што је тад та стара монархија допуштала само већим старешинама, да суђаје бити могу.

Ако ове две организације војничких судова сматрамо с политичке стране, увиђамо, да се свака саображавала са владом, која их је произвела; једна је била следство конституције републике, консулства и царства, а друга је произишла из чисте монархије, која је непочивајући ни на каквој конституцији, место основаног начела упражњавала само вољу суверенову и у то доба за суђење у војсци тражило се мњење само већих војничких старешина.

Сталношћу и постојанством судова добили су људи поверења у суђењу, јер се не може казати, да су се суђаје биле скупили само за посао, који им је поднешен. Од тад изчезава партичаност, почем већа власт нема уплива код оних, који су се скупљали да ствари решавају.

Под чистом монархијом, сама је власт и оптуживала и решавала. Али влада обновлења принуђена је била (повучена без воље своје током идеја тога века) да се лати крајњег средства; она је начинила војничке судове у дивизијама по областима, својевољно завела друге војничке судове и покушавала је била да опет оживотвори своје туторство. Овим крајњим средством, које није потпуно задовољило тајне мисли у савету краљевом, доста се удалило од постојећег закона и самовластности мање се налазило. Прављењем и кварењем другог војничког суда, назначавајући му надлежатељство и судску власт уништена је постојаност, и од овог другог суда начињено је покретно оруђе у суђење. Осим тога, по са-

мом начину састава ова два суда, види се да се први само називао сталним; јер непрестано мењајући се по чину, суђаје су се скупљале само за особите парнице, које су им биле послате и чим је оптужени био другог чина, одма су те суђаје замену-те биле другима. Суђаја било је увек по седам, и то пет били су већег чина, а по два равни чину оптуженога.

Многостручношћу ових судова у војсци, суђење је дошло у руке већој власти. И по два војничка суда била су при дивизији, по два у главном стану целе војске, по два у главном стану сваког корпуса и по два у сваком одељењу војске, опредељеном да самостално дејствује. Ова одељења, опредељена да самостално дејствују, увек су само мали делови дивизије и недејствују никад здраво удаљено од дивизије своје, јер би иначе могла бити лако одвојена и заробљена, осим тога у свакој прилици раде и управљају се само по налозима заповедника њихових дивизија. Једина прилика, кад би се ова одељења сасвим сама себи оставила, та је, кад се налази један део војске у градовима и то тад, кад су непријатељем опсађени.

Наредбама под Лудвиком XVIII. и Ђарлом X. опредељено је, да членови војничког суда у главном стану буду само официри из војске; чланови суда у корпусу, официри из корпуса, суда у дивизији официри из дивизије. По овоме чини се, као да је ту било 4 вида судова, и ако је у ствари само један био.

Узети официре из целе војске, за војнички суд, то значи узети их из сваког корпуса, који ту војску састављају; али војска увек заузима већи или мањи простор и разни корпуси из дивизија састављени, више су или мање један од другог удаљени. Потоме чланове за војнички суд треба бирати између официра у дивизијама, у след чега би саме регimente имале суђаје у војничком суду главног стана, у глав-

ном стану сваког корпуса и најпосле у својој дивизији. Но ову комбинацију немогуће је удејствовати, зато, што су разне дивизије између себе здраво удаљене, и што је здраво тешко магновено узети официре из њихових корпуса, те да једни иду у главни стан, други у стан корпуса и трећи у суд своје дивизије. Писци оваквих предлога заборавили су били, да организација наше нове војске није онаква, каква бејаше у време Лудвика XIV и Лудвика XV. Дивизија, састављена из више делова сваког рода војске, јест најпростији основак дејствујуће војске, као што је чета основак за организацију сваке регименте. Сајузом више чета постао је баталијун, више баталијуна регимента, више регимената бригада, више бригада дивизија, више дивизија корпус и више корпуса цела војска. Известно је дакле да се увек из регимената, ма какве оне биле, узимају чланови у војнички суд, а да би пак суђаје и из сваког корпуса у војнички суд узети могли, треба да знамо како војска у пољу дејствује.

Из ових неизказаних тешкоћа увиђамо како је паметно и лако удејствовати организацију 1796 и 1797 године, која нам је донела војничке судове само при дивизијама, јер су оне делови, који заједно раде, који нису никад много удаљени, и при којима могућно је имати сталан војнички суд, који увек са дивизијом самом иде. Најпосле само је дивизија онај део, у ком је већи број војске скупљен.

Тешко је појмити, како би се војнички суд и при одељењама увести могао.

Законодавно тело, увиђајући ово најпростије војничко незнање, укинуло је неточне предлоге обновљене владе. Ови предлози нису се могли извршити ни у мирно доба ни у областним дивизијама, јер док су за шест месеци председник и суђаје вршили судску дужност, дотле никакве замене нису у фронто-

вој дужности добили; најпосле, незгода је била и у самом списку официра и полуофицира у дивизији, направљеним по чину и годинама службе, у списку том, који се непрестано поправљати морао и од ког би један екземплар морао бити у сваком војничком суду.

Некористи такве мере и материјалну немогућност њеног употребљења увидео је сваки начелник Ђенералног - штаба и сваки официр у областним дивизијама. Зар има икаквог војника, који није опазио прво, да није због службе у месту и у корпусу такав списак био неупотребљив, затим да је његово непрестано поправљање немогуће и најпосле, да је његов постанак савршено некористан, или би требало још у напред предпоставити, да се закон ту неврши.

Ми би били надувени и јако заслепљени, кад би се усудили рећи, да организација војничких судова, коју је сам Наполеон I. 1796 и 1797. године захтевао за време његове велике војне у Италији, није приличила војсци на походу; били би непријатељи законима револуције и царства, кад би идеје неуких људи у војничкој струци предпоставили начелима која су двадесет-петогодишњим искуством постала и која су градили највећи вођи повијега времена.

Предлозима обновљене владе ишло се на то, да се поврате на времена Лудвика XV., задовољавајући идеје реакционарске, а међутим уједно и на то, да се одрже садања мњења, која су говорила сваком разумном човеку, да нова тактика, стечено искуство, у новим ратовима, обоје дакле да захтевају, да се одрже начела закона направљеног и за мирно и за ратно доба. Тако забуњени и између сасвим противних мњења таласајући се писци предлога од 1816—30 год., држали су, да ће тек онда паћи средину, кад ова два сасвим противна наређења помешају, која се никад и никако сагласити немогу. Тако, они утврдише, да командујући Ђенерал у својој дивизији сам наине-

нује чланове за војнички суд, кад има да осуди простог војника до пуковника; а министар наређује чланове тог суда онда, кад има да се осуде пуковник до маршала.

Законом од 1796 године дозвољено је војном министру да наименује суђаје за суд, који би имали да суде само официрима ђенералског чина.

Измена јамачно била је врло мала, али се приближавала ономе, што је се упражњавало за време старе монархије.

Закони консулства и царства дозвољавали су, да у војнички суд могу доћи и нижи официри, кад виших није довољно било: предлози за време обновљене владе принуђени су били, да истог рода изузетак дозволе, само по другом основу. Као усвојено правило, сагласно наредбама Лудвика XV било је то, да су војницима могли судити само њихове старешине, у изузетном случају равни чиновни, најпосле због апсолутне оскудице и нижи чиновни. Овај изузетак догађао се увек, кад је требало маршалима судити, у ком случају, кад се не би узели у суд нижи или равни чиновни, незнамо, ко би им судити могао, кад већих старешина није било у војсци.

Ови предлози створили су исто одношење чиновна за суђење лица, која војсци припадају.

По истом начелу установљени су нарочити комесари, који су требали да помажу обичним владиним комесарима, у парници поведеној против официра изнад чина баталијунског командира. Овим се ишло на то, да се нов систем измири са старим.

Контроле, којих је број, место и судску власт влада опредељивала, мењале су се у саставу своме, као и сами војнички судови. Оваква контрола била је увек суд, који је испитивао само форму, али и у њој су старешине решавале.

У војсци и у ратно доба, писци предлога за време обновљења, хтели су исти систем организације судова да употребе. Врло је тешко било саставити ове војничке судове, обично није било довољног броја чинова официрских, и у овом случају за суђаје узимати су нижи чиновници, но само су тројица могли бити нижег чина од туженога. Кад се ни овако незгода ова уклонити није могла, дошло се на обичаје монархије за време Лудвика XV. и ђенерал је сам прописаног чина официре за суђаје одређивао, а кад сам у том није могао успети, јављао је то војном министру, који се после о томе бринуо; ако је и то било немогуће извршити, онда се тужени слао у суд оближње областне дивизије. По овоме писци ових предлога дакле нису ни помишљали на сасвим удаљени рат, у ком се није могао тужени послати војничком суду оближње областне дивизије.

Контрола је по потреби образована била једна у главном стану, једна за једно или више одељења. Ако није било довољно официра прописаног чина суд се сводио на три суђаје.

Велики старешина, као и остале старешине нису имали других чланова; они су сами судили и по један писар био је при њима.

Такви су у начелу били предлози од 1816 год., за време обновљене управе, која се у ово време у Француској одржала само помоћу страних бајонета, који су још били у земљи нашој.

Време, неумољени судца, одбацило је дела заблуђених умова људских и осудило је ове безумне предлоге. Влада обновљена није могла уништити оно, што је некад постојало.

Узрок овом резултату налази се у народном нагону; народ је увидео да војнички закони немогу бити противни земаљским установама, као што и Аристотел вели да закони треба да су увек у сагласности

са начелом конституције. И од како је конституција у Француској узела за основу начела проглашена 1789, од тада су и војнички судови саобразни демократским народним појмовима. Ово је нуждан услов који јамчи за непартајност и независност, који је нуждан, да се осигура одржање војничке дисциплине.

ГЛАВА Ш.

Надлежност суђења.

Наредбом 28. Децембра 1355. године ¹⁾ краљ Јован завео је надлежност суђења. Од овог доба до револуције 1789. год. војнички је суд испитивао само кривице и преступлења, која су војници учинили; све друго спадало је у обичне судове. Тако кад је приватно какво лице увредио војник, онда војнику није судио војнички суд, него су му судили примирителни судови, срески судови и парламенти.

Наредбом 28. Децембра 1355. год. опредељена је тачна граница надлежности у војничком суђењу. У II. чланку те наредбе стоји ово: од природних суђаја нико несме бити изузет; и маршалским судовима забрањено је било, да извиђају распре између војника и цивилних људи.

Овакво што произишло је из вида управе и судских установа. Самовластни и најапсолутнији председник војничког суда, војнички старешина, сам је оцењивао кривице и поднешене тужбе, а да се пак грађани неби отрзали од својих судова, нуждно је било, да се такво извиђење кривице и тужбе уступи

¹⁾ Отац његов Филип Валоа издао је указ 1 Маја 1347. године да полуофицирима и војницима који су у дворској гарди служили, — настојници двора буду први суд, среске старешине прва апелата, а краљ или његов заступник друга апелата.

грађанским судовима. И од друге половине 14-ог до краја 18. века, ни један војнички суђаја, није ислеђивао парницу, коју је грађанин против војника повео.

Радња војничког суда била је ограничена на преступеља чисто војничка, суд пак установљавао се по каквоћи лица и по природи дела.

Већи судови, у којима су обично председавали намесници, заповедници града или заповедници корпуса, нису судили ником нижем чину до полу-официра. Ова је већа власт вршила судску дужност, примала је тужбе и оцењивала их пре, него што је наредила, да се сама ствар извиди. Она је најпре оценила ствар, па ако је нашла да треба да се пресуди, заповедила је и да се испита; ако је пак нашла да о суђењу ту нема места, она је ту ствар сасвим прекинула без икаквог даљег испита.

Кад је на овај начин сва власт дата најстаријем, онда је он делио правичу људима својевољно и бие је господар части, и живота других људи. Овакво што приличи чистој и апсолутној монархији, које никако недопушта морални закон, који захтева да се њих више скупе, те да испитају дела, која се као кривична сматрају, — који хоће да истина просија из више разних мшења и да се дела правилно осуде.

Истина је, да старешина, који је налагао да се ствар извиди или не, није изрицао пресуду, али је он увек објављивао, дали је ствар доиста казнима или не, ово је свагда било противно моралним законима, јер је старешина могао из мрзости некога предати војничком суду, који у ствари није крив, и могао је од суда ослободити онога, који је доиста каштигу заслужио.

Кад је било заповеђено, да се ствар извиди, онда је и кривац предат војничком суду. Овакав суд састављен је био из пешачких официра, кад је имао да суди пешаку; из коњаничких пак, кад је кривац



био коњаник. Наредбом пак ¹⁾, којом се је увидео изузетак, који је по нужди постао, дозвољено је било, да се број пешачких официра из оскудице може попуњити коњаничким, и обратно, број коњаничких официра, може се попуњити пешачким. Што се суд саставља овако из официра оба рода оружја, то баш није некорисно и несмислено, јер овако смо постигли оно основно начело, по коме треба, да чланови суда буду суђаје, а не старешине, и да они као суђаје а не као старешине, испитују војничке кривице и преступлења.

Све, што је доведе речено, употребљавано је за суђење у мирно доба; у ратно пак доба и кад је војска била на походу, само је главни суђаја маршалског суда војницима судио. Сваки пуковник, коме је тужба дошла, заповедао је своме главном суђаји, да војника узме на испит, чим је за нуждно нашао, да се војнику суди. Главне суђаје овлашћене су, већ наведеном наредбом. Хенриха III. да могу војника осудити искључно до на смрт ²⁾. Само је пресуда написана била, пошто је суђаја узео био мњење од капетана из оне трупе, којој је оптужени принадлежао, остало све је устмено свршено. Но као што није увек лако било искупити све капетане, то је наредбом дозвољено, да се и већина речених капетана за мњење пита.

Овакав суд није имао, нити је у самој ствари могао икакве радње имати, јер је суђаја само устмено ствар представљао, противна се мњења при том ислеђењу нису трла, а и окривљени није био пред суђаје пуштан.

Тако је то све дотле трајало, док се није почело викати против тога, што се част и живот обтуженога предаје суђењу само једнога суђаје. Страшне

¹⁾ 22. Августа 1666. године.

²⁾ Види наредбу Хенриха III. мес. Децембра 1584.

каштите, које је само један суђаја одређивао, избегле би се тиме, што би се више њих узело, да туженог војника испитају и осуде. Овим начином суђења одређене каштите биле би правичније; заслужена каштита одређивала би се само оном, који је такву дојста и заслужио; старешина по ђуди и јарости својој неби могао војника ослободити од каштите, ако је он њу заслужио, нити би га могао каштиговати, ако крив није; једном речи тад би се суђење онако вршило, као што правица захтева.

Такви су били општи основи, по којима се војницима судило, али је било и посебних. Овакви посебни основи суђења произишли су из привилегија каста и разлике лица.

У целој војсци судило се овако; само у две велике дивизије, које су делиле војску на пехоту и коњицу судило се је по оном правилу, по ком се и гарди Француској судило. Правилем ¹⁾, по ком се је устројавао војнички суд нарочито за ову војску, заповедници и официри местни изкључени су били из тога суда, и суд тај скупљао се у затвореном каквом месту, или код региментског заповедника, и на овом суду само је се дознало зашто је, војник, каплар или полуофицир гардијски оптужен.

У мирно доба као и у ратно, суђаја је сам извиђао парнице и изрицао пресуду по овом образцу, прегледано војничким судом.

У ратно доба официрима је суђено овако: тужба или извештај поднешен је био главном заповеднику, овај је то достављао краљу, који је заповедао, хоћели се официру судити или не. Ако је краљ заповедио, да се официру суди, онда је указом краљевим суд образован. Указ тај био је оваквог вида: „дозвољавамо суду да суди и дајемо му судску власт, коју забрањујемо свима нашим судовима и суђајима.“

¹⁾ в. Декембра 1691. године.

Суда дакле сталног и известног није било, јер је од краља зависило, хоћели одбити или дозволити да суд официру суди. Ова суђајска власт произишла је из политичког основа, почем је у краљевим рукама била и законодавна и извршна власт. Власт је само у његовим рукама била, његова је воља постигла највећим законом. Аристотел вели: закони треба да су направљени за устав, кад пак устава нема; онда се закони слажу са намерама онога који влада.

Револуција 1789 год. проглашавајући војску за политичку установу, и јемство права човечијих и грађанских ¹⁾ направила је особити подпуни закон, т. ј. направила је организацију, основану на општим правилима кривичног закона. Она је завела правилне судове, који су представљали основе доброг суђења и који су се саглашавали са правилима јавног права.

По овом закону, војничко суђење простирало се само, на преступења војничких дужности законом одређених, и да је само оно војничка кривица, коју војник учини. Из овога следује: 1-во да војнику, докле је под барјаком, само војнички суд суди, не само за преступење војничке дисциплинарне и субординационе дужности, него још и онда кад нарушимо грађански закон, јер од како је војничко суђење основано на општим правилима општег закона, од тада немамо се бојати више партајности суђајске, и од како је војничка порота постала савестна и свестна свога посла као и грађанска; 2-го војнику изван свог корпуса на одпусту, где на њега немогу његове старешине пазити, као и војнику који побегне из војничке службе, судиће обични судови за сва кривична дела, која такав војник учини, јер у оба ова случаја он није повредио ни војничку дужност, ни дисциплину, ни субординацију.

¹⁾ Declaration des droits de l'homme et du citoyen, art, 12.—
Начела обнародована 3. Новембра 1789.

Што су неки држали, да војник кад је код куће на одпусту, или кад је из службе побегао, може учинити војничку погрешку, кад увреди или удари свога старешину, с тим, да му се освети; он тиме није учинио војничку погрешку, јер у једном или у другом случају погрешка није војничка; он је том погрешком преступио општи закон и ако је он то смислио за време службе, али је извршио онда, кад извршено дело неподлежаше дисциплини. Ако би се то другаче решило, требало би казати, да је војничку кривицу или преступљење учинио војник, који је ослобођен дужности, тиме, што је увредио или ударио свога старешину. Такво решење неби се оснивало ни на разуму ни на праву, јер чим престане дисциплина дејствовати, преступник неподлежи више војничком суду, но тад му општи суд суди. Ако под војнички закон подпада војник, кад је ван свога корпуса, том истом закону треба да подпадне и овај војник који је рок свој већ ислужио.

Изузетни положај једнога војника, који је подчињен особеном закону, може бити само за одређено време, а преста је од оног времена, кад војник није обвезан више под барјаком служити; и за све кривице, које он од сада учини, суде му обични судови, а никако војнички. Дакле војник треба да је ослобођен војничког закона од онда, чим је дисциплина престала над њиме дејствовати.

Ако се војник, чим је одпуст добио, ода на то, да се освети својим старешинама, онда неки веле, да је то побуна и највеће нарушење дисциплине, а је ли побуна и нарушење дисциплине и онда кад војник, који је рок свој пре десет година одслужио на иђе на старешину и на јавном га месту удари? ако је прво побуна, онда је и друго таква иста побуна, јер је дело исто, па ма га војник после одпуста на

сат, дан, недељу, месец, па и по године извршио време нема никаква уплива на судско питање.

Војник треба да буде ослобођен од војничког суда одма, чим се је и војничке службе опростио и да нечека више недеља и месеци, пошто је ислужбио свој рок, па тек онда, да се опрости и војничког суда. Нужно је дакле точно границу знати, која дели ова два положаја; та граница треба да буде оно време, кад је војник, изслуживши рок свој, ослобођен и од војничког суда, јер ако он хоће, да се освети своје старешини, он ће чекати оно време, кад се опрости војничког суда, пак ће онда ударити старешину, чим га нађе, па ма било то и на јавноме месту. Овако је он избегао строгост војничког суда, а и своје се старешини осветио. Овим је он постигао што је желео; и време као што смо рекли, није изменило ни прилике, ни узроке освете, нити кривицу, коју је војник учинио. Из овога дакле свега очевидно је, да војнику нетреба више да суди војнички суд, чим је он своју војничку службу довршио.

Овакво суђење, можемо сравнити с пензијама. Зар је уместно недати удовици пензију, којој је муж умро пре, него што је одпуст из војске добио, зар ако недостаје још дан, недеља, месец или година, зар треба да се удовици пензија не да?

Ако све досад речено посматрамо, онда ћемо увидети, да треба поставити стално и непроменљиво правило, и да се нетреба обзирати на време, које војнички живот дели од приватног.

Војнички судови треба да се придржавају јавног права, у коме је први основ: да се нико не одбија од својих природних суђаја. Власт војничких суђаја, нетреба да се на војника односи, чим се он ослободи живота посвећенога дисциплини и служби војничкој.

У моралном одношењу, врло је незгодно, дати суђајама да ислеђују она дела, која у круг њихове радње неспадају; у политичком пак одношењу тим начином повређују се правила јавног права.

Кад су другари у кривици или преступлењу, војник и грађанин, онда по закону 1789 прописаном, војнику су судили општи судови, јер у овом случају војник се изузима од војничког суда, а и општи закон, који друштво заштићава, то је дозвољавао. Обновљена пак влада покушавала је томе противно. По њеним војничким законима, није повређен општи основ кривца ни тиме, што је један кривац подпадао под војнички, а други под обични суд, ни тиме, што су обојица подпадали под општи суд, тако да је по општем закону суђено грађанину, а по војничком војнику.

По моралном и политичком праву, грађанин се несме отргнути од својих природних суђаја, дакле првом комбинацијом општи основ суђења здружених кривца, био је јако повређен, и под ноге бачен; другом пак комбинацијом, кад су оба кривца подпадали под општи суд, тако, да се за обојицу разни закони употребе, нарушење је основа било прикривено. Суђење је дакле у овом случају било различно, и ако су код обојице кривице и прилике једне исте биле.

Законодавно тело испитивало је оба ова покушаја, и нашло је, да предлози обновљене владе нису успешни, па зато је усвојило проста и истинита начела закона од 1889, јер је овај закон начињен за уставну владу, и на основу истог закона узета су велика начела 1789 г.

Предлози обновљене владе нису се ограничавали само на ове особите комбинације суђења. Радња војничких судова, за сва дела предвиђена особеним наређењима, простирала се на све оне, којима је држава

располагала, па и ако су они били без знања и у приватни живот ступили; и погрешке које су исслужени војници учинили, сматране су као кривице војничке.

У војсци, разликовало се суђење, као и организација судова у мирно и у ратно доба, па и суђење мењало се по чиновима; тако војнички суд у дивизији, могао је судити до капетана; вишим официрима судио је суд, који је био у главном стану корпуса; ђенерале под суд могао је само министар дати, и судио им је војнички суд у главном стану војске.

Велики суђаја пресуђивао је дисциплинарна и полицајна преступлења, као и сва остала, која нису већу капитугу заслуживала од шест месеци затвора, или 200 франака глобе; осим тога, он је у мирно доба досуђивао глобе до 150 франака; да кога на већу глобу осуди није био овлашћен.

У ратно доба другарима у кривици суђено је по војничком закону; по овоме се закону судило и у неутралној, сајузној и у освојеној земљи. Сваком странцу, који је учинио какво преступлење заједно с војником, судио је војнички суд, па и самом грађанину, кад је непријатељ био близу Француске, па и не било ратно стање оглашено, судио је војнички суд.

Овакво је било у оно време, кад је војнички закон имао ратни вид и кад правих војничких закона није било; кад није доста било што је многобројна војска прошла скоро краз целу Европу и освојила је, него се још ишло и на то, да се сви грађани подчине војничком суду, који је у самој ствари најужасније избрисао сваку војничку подчињеност.

Нови предлози суђајска су питања замршавали, у место што су требали да их простијима учине.

Добра администрација судова, која треба да је што простија и да се што лакше извршити даје, претрпела је страшне ударе многостручношћу војничких

судова, њиховим разним правима и радњом главног суђаје.

Проста радња судова, који су заведени 1795 и 1797 године, није имала никаквих препрека у разном стању, у коме се војска наћи могла, било у гарнизону, било у областним дивизијама, било у непријатељској, неутралној или сајузничкој земљи — свуда је суђење исто било, организација се судова лако градила и ништа се није мењало у суђењу, кога су органи увек исти били.

То је била последица искуства; и као што је паметно искуства се придржавати, тако је нужно и да су правила војничког суђења, која треба да одговарају најбоље француској војсци онаква, каква одговарају свима потребама, којима се одржава точна дисциплина и која се саглашавају са основима јавног права и устава.

У организацији видели смо, да је кадар чете једне био јединица за састављање војничког суда; скупом пак оваквих јединица и суђење је постало простије и лакше. По два војничка суда била су при свакој местној као и дејствујућој дивизији, и свима војницима у овим дивизијама судили су ти судови.

Само је онда ово опште правило трпело изузетка, кад је под суд дошао ђенерал, и у том случају њему није судио суд, који је у његовој дивизији постојао, него је војнички министар заповедио, да се војнички суд скупи, било у најближој дивизији у војсци, било у унутрашњости земље, те да ђенералу суди. Овај је изузетак постао због тога, што се хтело да се свака пристрастност избегне.

Ако је главни заповедник (војвода) дошао под суд, онда је сам владар налагао министру, да овај парницом ра сполаже; али се ни тиме није повредило начело судова при дивизијама, који су увек у уважењу остали.



Свима другим чиновницима, војсци придатима, судили су по њиховом чину војнички судови оних дивизија, којима су они припадали. И из мирног у ратно стање брзо се прелазило; никада није било сметње, ни препреке у образовању суда, јер је и овде једино основ суђења, као и у организацији судова, била главна основа суђајског система. И овај закон, који су позадњаци 1815. године за 15 година избрисали и уништили, — преживео је све револуције, које хтедоше да униште славни споменик консулству и царству.

наставиће се.

КЊИЖЕВНОСТ.

ZWEI JAHRE UNTER DEN ZUAVERN von John Liliehöök, Ordonnanz-Officier des Königs von Schweden und aus dem Schwedischen von Henrik Helms. Mit 8 Bildern in Farbendruck und 1 Karte von Algerien. Leipzig; Wolfgang Perhard. 1863. (Preis 3 Thlr.).

ДВЕ ГОДИНЕ МЕЂУ ЗУАВИМА итд.

Четири шведска официра, међу којима је и писац овог одвећ занимљивог дела био, добију на измаку године 1858 допуштење, да у француској војсци и то по њиховој жељи у Алжиру служе. Дошав у Децембру 1859 у Алжир буду у више полкова распоредени и поручик Лилихеек по молби својој придат буде другом зуавском полку, који је у Орану становао. За време своје двогодишње службе у овом полку, живећи у средини зуава, делећи с њима срећу и несрећу у два похода, поручик Лилихеек имао је врло лепу

прилику, да их у сваком смислу савршено упозна, и његова причања о њиховом гарнизонском, пољском и логорском животу имају велику вредност и због тога, што је очевидно трудио се, да само чисту истину каже.

Писац непочиње одма причање личних и друштвених одношења зуава, него нас најпре упознаје укратко са историјом зуава и да је нам општи опис земље.

Као што је познато прва два баталијуна зуава (тако се зову по храбром кабулском племену „зуава“) саставио је у Африци из урођеника генерал Клаузел и само поједини Французи (борци на париским барикадама) примани су као својевољци у средину зуава. Али рекрутирање зуава из урођеника није имало очекиваног успеха; зато 1833. један зуавски баталијун буде укинут а други наново организован тако, да је од 10 чета било само 2 урођеника а 8 драговољаца Француза.

1835. образује се и други баталијун зуава (сваки од та 2 баталијуна имао је на 6 чета) и тако постане полк, 1841 организује се и трећи баталијун и у сваком баталијуну беше само по једна чета урођеника. Доцније показало се, да је мешање урођеника и Француза хрђаво, и на једне и на друге дејствовало, зато урођеника мало по мало и нестајаше а на место њихово искључно француски драговољци (по највише паризлије) само ступаше. Од урођеника пак образује се особити пешачки полк (земаљски стрелци) под именом „Туркос-и“ познат.

1852. утврди се стање зуава, које још и данас постоји: 3 полка по 3 баталијуна по 9 чета — свега око 282 официра и 8—9000 војника.

Под најодличнијим вођима (Ламорасијер, Кавенџак, Сент-Арнад, Адмиралт, Банроберт), имајући и сами храброг елемента, учествујући славно у свима



предузећима у Алжиру, зуави у брзо стеку име нај-искуснијих бораца француске војске и већ 1837. при освојењу Константине за знак заслуженог одличја ишли су пред јуришним колонама, да су достојни тога имена сјајно су такође показали на Криму, у Италији и Мексики како јунаштвом и непоколебљивом одважношћу тако и окретношћу и храброшћу, с којом су највеће патње трпељиво сносили, увек за бој спремни били и жељно га изчекивали.

Прешавши затим на живот другог зуавског полка у Оранском гарнизону писац нам најпре карактерише зуавске официре, који су га, кад је дошао врло љубезно примили.

Нзскоро по доласку свом у Априлу месецу марширао је он са својим полком у Тлемцен, и тако је могао маршеви ред, маршеве обичаје и начин издржавања зуава подробно описати и предео кроз који је прошао, у своје причање улести.

Талијански рат 1859. позове зуаве на друго позориште; 17. Априла крене се други зуавски полк са мороканске границе натраг и 22. добије у Орану заповест, да се одма за Италију навезе. Четвртог дана по поласку искрца се полк 30. Априла у Ђенови и стане у други корпус (ђенерала Мак-Махона). Полк је имао око 2500 људи, јер су баталијун само са по 6 чета измарширали а по 3 чете сваког баталијуна остављане су у Алжиру као посада земље и за обучавање рекрута.

У делу овом налазимо занимљиве и живо нацртане прве упечатке, које је на писца учинила забуна, која је међу Французима при искрцивању и у почетку наступања владала. Писац потврђује, да је француска војска тек 17. Маја организована, дотле да је непрестано била у страху, да је Аустријанци ненападну пре него што би се чврсто устројила.

13. Јунија била је али незнатна битка другог зуавског полка са Французима на Навиљно-гранду. Полк је овај пре подне био изаслат противу Сан-Мартинског мостовог опкопа но нађе овај од Аустријанаца остављен и мост пола разорен, тако, да је пролазак још могућ био. Зуави одма нагрну и пређу на леву обалу Тичина и у близости Навиљја отвори се са Аустријанцима стрељачка борба, која по самој својој природи није могла бити од решавајућег уплива. Од Француза на левој обали Тичина била је само једна бригада (Кастањјева од 4000 људи) и то сасвим усањена тако да би скупи напади Аустријанаца овом малом одељењу велики губитак причинити могао. Писац куди јако ову неделателност Аустријанаца по свој прилици због тога, што му није било познато, да је Клам-Галас само 4500 људи на расположењу имао, јер је барона Кордова са 3500 људи према Турбигу изаслао био.

После подне други зуавски полк пређе опет на десну обалу Тичина и упути се к Турбигу, где доцкан у вече стигне и саједини се са главном силом другог корпуса, која је преко Тичина готово већ прешла била.

4 Јунија, на дан битке код Мађенте, наступаше други зуавски полк у левој дивизијоној колони бегнерала Еспинасе к Марколу. Писац излаже опширно тешкости, које су напредовању на путу биле; више пута морало се је на једном месту по дуже остати, да се раштркана одељења опет прикупе. Тек код Маркола побије се еспинасов дивизијон са Аустријанцима, дотле је само мирно марширао наравно држећи се строго свију правила безбедности.

Особито живо представља нам писац прву жестоку битку, коју је други зуавски полк код маркедске цигљане био. Цео један баталијон био је у стрелце расут, кад се једна аустријска колона крене против



Француске батерије, која је иза стрељачког низа намењена била. Друга два баталијуна зуавска била су позади у смакнутом строју. Генерал Еспинас изађе напред, поведе их к непријатељу, нападне бајонетом аустријску колону и жестоко назад одбаца тако, да у рукама зуава остану све заставе аустријске и 400 заробљеника. Као што је познато у овој је колони био гренадирски баталијун пољске регименте Хартман (а не цела регимента, као што писац вели) и премда је сасвим усамљен био, опет је, као што разни извори потврђују, тек после снажног одпора уступио већој сили, која је са свију страна нагрнула била. Из овога се види, да писац говори против свију о тој битци познатих извора, кад потврђује, да то није било истина и да се људи Хартмановог полка ни једног тренутка држали нису. Као доказ наводи, да при том нападу ни један зуав није бајонетом рањен.

Баталијун зуава, што је стрељачки дејствовао, био је сасвим сатрвен, као што писац вели, јер док су се остали баталијуни (два) у свој положај код цигљане враћали, зуавски стрелци гонили су по највећој врућини Аустријанце чак до Мађенте и ту после великих губитака распрште се куд који.

У вече у 6 сати и четврт добије генерал Еспинаса заповест, да Мађенту саму нападне и зато сад почне наступати цео други дивизијон. Колона је марширала главним путем, који је у Мађенту водио, и имала је два баталијуна зуава један баталијун из регименте туђинаца. Пред колоном ишао је храбри генерал Еспинаса, баталијуни су ишли један за другим у колони (у четној колони на полак одскојања), пртљаг су сасвим оставили били и овај је, као што писац приповеда, тек други дан к војсци дошао. Од прилике 100 корака пред уласком натакну Французи бајонете, то је, вели писац, електрично дејство произвело — па у расутом строју нагрну на улазак, који

су Аустријанци из околних кућа жестоко бранили. Генерал Еспинаса падне, оба командира зуавских баталијона и много официра буду рањени; но зуави сами продру у маџентске улице и борили су се у малим одељењима од 15—20 људи врло жестоко.

Са свију страна признаје се као историјска истина, да је аустријски полковник барон Хаузер са највећим јунаштвом и издржањем бранио главну кућу при уласку у Маџенту, да је сваки позив на предају гордо одбијао, и да је капитулирао тек око 8½ сати, кад му је само 96 људи и то сасвим уморени и изнурени остало.

По овоме сасвим је лажно све оно, што писац каже: да је кућа без и једног метка, без и једног бајонетског убода пала и преваром зуавског капетана једног освојена, и да су Французи насрнувши тако изненадно заробили 7 официра и 210 војника.

Губитак који су зуави борећи се по маџентским улицама претрпели, био је велики (писац претерује, кад каже, да су сасвим уништени били), јер у вече под заставу¹⁾ само се једна чета искупила била а преко ноћ у биваку није било више од половине зуава.

После овога борно се други зуавски полк у битци код Солферина, али и овде не у маси, као што су зуави то ватрено желели.

22. Јунија опседне други француски корпус Каस्ताњоне 2 зуавска и један полк стрелаца изаслати

¹⁾ Застава зуавског полка добила је једно зрно баш по средини орлових прсију и зато је цар доцније у знак признања храброг држања зуава украси орденом почастине легије.

За талијански поход одличје ово добио је 76 полк, стрељачки баталијун гарде. Трећи зуавски баталијун добио је за Палестро сардинску медаљу за храброст и тек доцније у Махиви стекао је крст почастине легије за своју заставу.

буду као предња стража, да заузму висине М. Белведерске и М. Роске, које су биле на путу у Солферино.

23. Јунија рано у јутру, прича писац даље, буде одређен мајор Моранд са 3 чете зуава и нешто коњице, да осмотри предео око Солферино. Мајор Моранд јави по повратку, да је Солферино врло јака позиција и изјави, да би савестно било, да је Французи заузму; тако исто казао је, да од непријатеља ништа приметно није.

Но овај извештај није никаквог употреблења имао, тако исто олако сматран је и извештај страже на М. Росу, која је око 3 сата по подне велики облак од прашине преметала а ако 5 сати дурбинима догледала, да непријатељ предео око Солферино заузима. Најпосле сву сумњу одклони једна коњичка патрола, која се око 6 сати по подне на путу од Солферино водећем појави, и једној зуавској патроли ватру измама. У вече пак угледала је стража са висина многе ватре у биваку непријатељском.

При свем том опет сви су тврдо држали, да ће Аустријанци напад за Минчијом очекивати и сам Мак-Махон, чија је корпус највише напред истакнут био, није мислио, да ће 24. Јунија при наступању на непријатеља пагазити. Он је заповедио, да пртљак одма за војском иде и тако је изгледало, да се мирно маршира а не непријатељу на сусрет иде.

У јутру рано у 3½ сата крене се други корпус Гидизолу; кад су већ на путу били, сете се, да је зуавски баталијун остао на М. Росу на мртвој стражи и зато баш писца прате, да зуавима однесе заповест, да војском иду. Кад се зуави са страже крену, аустријске страже нагну и неколико њихових метака стигну један део воза, који се одоцино био, пре него што их је предводница Форајева натраг узбила.

Други француски корпус сукоби се са непријатељем код Каза Морина, зуавски баталијун у расутом строју јуриши на овај мајур и други корпус напредоваше до Кампо ди Медоло, где се приметне крвава ватрена борба, која је два сата трајала. После освојења Солферана добије други корпус заповест, да се окрене лево према Касијану те да наступаће француске гарде подпомаже. Али и овде немадоше зуави прилике, да се с непријатељем у коштац увате, јер су за резерву остављени били.

Врло живо представио је писац даљи ток битке, изненадну промену времена, која је велики упечаток учинила, полагајано прекидаће борбе и ужасну слику коју је бојно поље те ноћи представљало; ово спада међу најлепше исписана места његове књиге.

Осим тога, што је писац сам видео и искусио, да је нам и кратку историју целог италијанског похода, где нас као очевидац са многим занимљивим догађајима упознаје. Поједине погрешке у овом општем опису (чини се као да је писац служио се не сигурним изворима: Безанкуртом и Ристовом) обилазимо, јер главни је део његове књиге тај, који говори о томе шта је он видео и доживео.

После мира вилафраначког и величанственог уласка у Париз 14. Августа, где је и други зуавски баталијун био, врати се други зуавски полк у Алжир и 25. Августа буде у свом старом арапском гарнизону величанствено дочекан.

Но само неколико дана дато је зуавима на одмор, јер већ 1. Септембра у вече добију заповест, да се сутра дан у подне крену к мароканској граници, да граничне пределе заклањају од напада разбојничких племена.

И овде су зуави јако засведочили, да су у свако време за рат спремни. Само по дана дато им је било, да се за нови поход спреме и да набаве све, што

им је за марш пуждно, и другог Септембра по подне већ су били на маршу к западу.

Тешкоти, које су имале за тако кратко време да савладају, биле су још веће тиме, што трен полка још из Италије дошао није, него се морао нов организовати.

После петодневног теготног марша по највећој жеги сједини се други полк у Тлемцену са осталим трупама, које су ту искупљене биле, у два опшанчена стана провела је француска војска три недеље дана нерадећи ништа и ограничавајући се на најближу околину, јер ђенерал гувернер г. Мартимпреј није хтео ништа веће да предузима, д к своју војску сасвим неконцентрише.

У делу том налазимо даље опис и овлашан нацрт заграничног предела, тако исто и живо представљен изглед француских путних колона, у којима је било Арапа, спахија, француских коњаника, Туркоса, зуава, линијске пешадије, и полунагих Кабулаца. На крају тога писац нас изближе упознаје са спахијама и Гумима.

Спахија има три регуларна полка и то су арапски коњаници, који живе у војничким колонијама (сма-ла); старешине су им француски официри, но сваки ескадрон има по 2 официра урођеника. Гуми напротив јесу арапски нерегуларни коњаници, који се само у известним приликама сазивају и драговољно у службу ступају. Један Гум има 120—150 коњаника.

Потанко и вешто описан је начин којим француски војници у Алжиру своје станове удешавају. За 8 дана зуави су на граници мароканској не само улице калдрмисали него још и мале кућице и баште са свима угодностима за официре своје начинили, а уз то још са осталом војском на шанчевима радили.

У половини Октобра ђенерал Мартимпреј иску-пно је био цео свој корпус од 17—18000 људи и спре-

маше се да дејство против пограничних племена мароканских одпочне; али наједанпут завлада тако жестока колера међу војницима његовим, да их је прве ноћи 4—500 болестних а до 100 мртвих пало.

На маршу 21. Октобра беснила је колера ужасно, тако да је та нападна војска више изглед мртвачког спровода имала. Зараза та престане тек 27. Октобра, кад је француска војска већ границу мароканску прешла и спремала се, да планински округ Бени Снасен, који је већ обишла била, с леђа нападне, но за 9 дана изгубили су Французи од колере 3000 људи, међу којима два ђенерала и 60 официр.

Истог дана напали су Французи главни положај непријатељев Конде-Тафурал, у две колоне; једна од ових имала је у авангарди два баталијуна зуава. У пустој дубоким провалама испресецаној планини, наишли су Французи на жесток одпор кабулаца, који су не само сакривени ужасну ватру на њи просипали него још и велике стене у узане пролазе са грдне висине пуштали и тако Французима велике тешкости и штете починили.

При свем том Французи освоје положај на јуриш и као господари целог платова, подигну себи стан на тој висини, где им је на скоро и поглавар Кабулски из Бени Снасена дошао и за мир молио. Французи приме мир под условом да им се изда 1½ милијун ратне контрибуције.

Кад је овако планинска племена покорио, хтео је ђенерал Мартимпреј и племена Маја да каштигује, и зато састави једно одељење од једног баталијуна пешака, целе коњице и Гума, које је имало задатак да их ноћу изненада нападне.

Ова експедиција неуспе, јер су Маји то за времена још од својих увода дознали и равнице оставили. Француска пак колона у мрачној ноћи по непознатим провалама испуњеној планини тумарајући,



велике је муке претрпела, које се још и тиме потврђује, што је она за тај ноћни марш, за који није било нуждно више од $\frac{3}{4}$ немачке миље, 12 пуних сахата потребовали.

11. Новембра пређе експедиционски корпус границу и почем је свој задатак испунио, распусти се, и други зуавски полк стигне у почетку Децембра у Оран. Тај је полк 9 месеци у Африци и Италији непрестано на маршу и у ратном стању био! 1860 позову други зуавски полк нови догађаји на нова војничка дела. Требало је послати нешто војске у Кабулију, где се источни део побунио био. 27. Априла измарширају зуави из Орана и укрцају се за Алжир; из Алжира крену се 2. Маја у Милах у провинцији Константини, где се 27. Маја експедициони корпус од 10000 људи образује.

Овај корпус измаршира следећег дана у 3 колоне и 30. Маја пређе чувени теснац Тед-ел-арба, пенашавши на какав одпор Кабулаца. Уплашени моћним напредовањем Француза, Кабулци започну преговоре и под повољним за Французе условима издали су им вође и платили трошак) ова се експедиција без капи крви сврши.

У овој експедицији писац истинна заједно са својим другарима зуавима није имао прилике, да се прослави, али опет и овако познао је земљу и народ кабулски па и нама нешто о томе у књизи својој приповедно.

С овим је писац завршио своје причање о зуавима, јер је у Јунију Алжир оставио и у почетку Августа у Шведску дошао.

Дело је од велике како војничке тако и научне важности, јер писац у виду приче упознаје нас са зуавима, француском војском и културним одношењима у Алжиру, са разним тамошњим племенима, начином француске колонизације итд. Све ово дока-

зује, да је писац ту згодну прилику у научном сми-
слу умео употребити, да народ и земљу, у којој је
био, савршено упозна.

Militär-Literatur Zeitung.

КАРТЕ.

**Strassen und Eisenbahnkarte des öster-
reichischen Kaiserthumes von Georg Schal-
ler, kk. Hauptmann, Vorstand der Karten-Evidential-
tungs-Abtheilung im kk. militairisch-geographischen
Institute.**

Размера 864000.

Цене: 1 лист неналепљен, при 30 кр. 1 лист не-
налепљен, обојен 35 кр. 1 лист налепљен при 45 кр.
1 лист налепљен обојен 50 кр.

Ова карта, која излази путем уписивања, има-
ће, кад буде готова, 26 листова. Први лист изишао
је још у Децембру 1864, и досад је изишло свега 5
листова.

На тој карти обележени су друмови, коловози,
насипи, железнице, стазе и путање, и свуда назна-
чена у миљама даљина од повећих места, па онда има
статистичних табела, многе висине и даљине неких
места од железничке станице.

Карта врло корисна за свакога.

**Mediterranean Archipelago survey ed
Capt. K. Copeland, T. Graves et T. Spratt, and the
officers of H. M. S. Mastiff. Volage et Medina 1863.**
У 2 листа, размера 600000. Цена 72 гр. У овој су
карти уписана сва острва у беломе (егејском мору)
од острва Цернга до Хелеспонта и прибрежја од Ле-



WWW.UNILIB.RS

ванте. И осим тога има приложених картица: Mytileni Port Sigri, Gulf of Smyrna Sandrali Harbour, Gulf of Saudrali Rema Dey, Gulf of Sandrali Port Aliagha, Asia minor Singholik Harbour, Smirna Harbour, Stampalia Ins. Port Maltezara, Zea Ins. Port St. Nikolo, Strait of Samos or Samos Doghaz, the Perieaeusor Port Drako, Khios Island Port Kulokythia, Lemnos Island Port Moudros et Kandia, Gulf of Nauplia Port Kheli.

Има још обележене многе дубине и многе висине на островима, подоста места, Фењеркула, лигица итд.

Nuova carta generale del Regno d'Italia colla Divisione amministrativa attuale per l'insegnamento della deografia nelle scuole di L. Schiaparelli e C. et E. Mayr, pubblicata da Giusto Perthes a Gotha e da Ermanno Loescher a Torino, lit. di C. Hellfarth a Gotha 1864.

Размера 920000, цена 72 гроша.

Ова карта, за на зид, да се има општи преглед врло је употребљива, и бојом лепо израђена. Удоља с плавом бојом чисто тону по међу жуте боје за осталу земљу. Терен је добро и јако означен, обувата цело апенинско полестрово, острова Сицилију, Сардинију и Корзику, па онда административно поделење Италије, железнице и главне путове.

У запаву карте пада још најјужнији део од Швајцарске, јужна Тиролска, аустријанско приморје (Истрија) и сва Далмација.

Као прилози има Contornidi Roma и Contorni di Napoli, оба у размери 180000.

НОВОСТИ.

ПРУСИЈА

Тесаци претворени у ножеве за снопље.

У Пруској су хтели још поодавна да свој пешадији даду сноповске ножеве (Faschinenmesser), онда, кад су увели садању њихову пушку (Zündnadelgewehr), али је то хтело и скупо да буде. Сад пак те ножеве преправили су од оних сабаља, тесака, што су им војници пређе носили. Поради тог, а и да би се при пуцању нож по пушци положити могао, осекли су му $\frac{3}{4}$ од кука на балчаку, и што је остало, савили су на више, тако, да држак, балчак, направљеног тесака, сасвим личи на држало од сноповског ножа. Па су после доњи део сечива на тасаку такође осекли и телуће му зарезали и сад цео тај нож сасвим одговара захтевањима за снопље, и још лепше изгледа него и прави нож за снопове кован. У Шлезвигу и Холштину наодећој се војсци већ су ти направљени ножеви раздати, а сад ће да се дају и осталим региментама, које нису имале. У Бреслави она регимента добила је сад о Бурђеву дне.



ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Ђ. Љочић, бив. питомца у војној академији.

Настављено из броја 7.

ГЛАВА IV.

Судски поступак.

Судски поступак у војничком суду за времена старе монархије, никаквом наредбом није био одређен, уопште се није ништа писало, него се само усмено вршило и за неколико часова свршено је и са слушаваће сведока, и испитиваће туженога, и пресуда суда скупљеног у председниковом обиталишту, а по његовом налогу у затвореној соби и то без препирке; и суђени, који је предат био ужасном војничком суду, истог дана кад је тужен, био је обешен или из пушака убијен.

Да би се избегло такво самовољство, покушавало се, да се заведе вид закона, узетог из општег закона, за парнице, нарочито официрске, при којима ће се написати судски поступак. Наредбе 1670 год., (јер пре овога није било никаквог правилног судског поступка), служила је за образац и по њој се одређивао број суђаја. У овој наредби тражили су нека правила судског поступка, кад су држали, да пар-

ница треба да се писмено води; и за образац усвојили су: суђајско ислеђење, испитивање туженога, срањивање сведоци, суочење туженога са сведоцима, закључења местног или региментског мајора, вршиоца парнице и заступника краљевог; потом су усвојили вид суђења са овим непроменљивим речма: „прегледано војничким судом, парница вођена изванредно у име итд.“ Цео овај судски поступак није износио ни један лист, па био окривљени подчињен обичном или изванредном испиту; средство које се употребљавало, истина у случајима врло великим, но које је ипак било некористно варварство.

Такав је у начелу био судски поступак за војнике и поднареднике у мирно доба, јер се у наредбама пажљиво разликовало мирно од ратног доба.

У краљевству хтедоше да дају војничком суђењу ход, који се приближаваше ходу обичног суђења; ту је било јамства против пристрастности или неразумности; али да би следствени остали са видом владе, старешина је требао увек да буде суђаја и он је извиђао тужбе и пресуђивао их. Да би се о овоме уверили, довољно је да видимо оно што је доиста било. Пуковници кад су били при своме делу војске, примали су тужбе против војника њихових, за сва дела, која су они починили, па била та кривична или војничка преступења.

Кад смо о судовима говорили, видели смо, да су тужбе приватних лица искључиво извиђале грађанске суђаје.

Тужбе за дела војничка биле су дакле подчињене оцени заповедника. Кад су регименте биле у гарнизону у месту, онда је губернатор или заповедник краљев, или официр, који је заповедао тим местом примао тужбе и о њима одма судио. Ако су ови официри, који су имали суверенску и његових пред-

ставника власт, држали, да је тужба неоснована, онда су је они одбацили и забранили свако даље испитивање; ако су напротив мислили да треба туженоме да се суди, онда су и налагали, да се ствар извиди. У овом првом акту судског поступка, био је извештај позватих сведока, који је градио мајор местни, или кад овога није било, мајор региментски; кад пак ниједног од њих ту није било, онда су их могли заменити помоћници местног или региментског мајора. За овим је долазило испитивање туженога, потом је сведоцима прочитано оно, што су они казали, а то зато, да се види да ли они остају при ономе што су казали; за овим суочени су сведоци са туженим уверења ради, да ли ће и пред њим одржати оно што су пре казали; најпосле пак дошло је решење онога, који је парницу извињао.

Кад је потребно било, да се сведок саслуша, који није подпадао под војнички суд, онда се обраћало магистрату онога места, из кога је сведок био, и он је налагао, да сведок суду дође.

И у време Лудвика XV. ¹⁾ видимо да су се основи суђења и самим наредбама уважавали.

Чим је парница свршена била, поступак судски није трајао више од два дана ни у изванредним случајима.

Кад пак регименте није у граду било, онда се је све достављало градском заповеднику, који је налагао, да се суд образује, у коме је он председник био. Овај се суд скупљао одма сутра дан у председничковој кући, официри који су тај суд састављали нису ништа смели окусити ²⁾, пре него их је председник на службу божију ³⁾ одвео. после ове службе они су дошли у суд, и сели по прописаном реду; мајор

¹⁾ Ordonnance du 1-er mars 1768, lit XXVI, art. 8.

²⁾ У истој орт. 19.

³⁾ Ordonnance du 1-er mars 1768, lit XXVI, art 18.

или помоћник његов, који је био државни правозаступник сео је до председника и изнео наредбе и извештаје.

Председник је сад казао због чега се суд скупио, а мајор или његов помоћник прочитао је тужбу. После овога на заповест председникову, доведен је тужени. Ако је војнику имала да се одреди телесна каштига, он је седео на малој столици, иначе је стајао. Заклињали су га да истину каже, испитивали су га, сваки га је суђаја могао за свој рачун питати, што је хтео, и кад је испит свршен био, он је одведен у апс.

При овом суђењу публика није имала приступа, нити је икакав бранилац туженога заступати могао.

Председник је кушио гласове почев од најмлађег суђаје, и кад је то свршено било, писар је написао пресуду вида оваквог. „Прегледано војнички судом, парница је свршена итд, осуђени, итд. Ову је пресуду прочитао осуђеноме у апси пред мајором или помоћником његовим, и осуђен је слушао ту пресуду, клечећи, ако је на смрт осуђен био. У овом последњем случају, одма је осуђеноме послат био свештеник, и пресуда се сутра дан извршила.

Ако је сам краљ заповедао ¹⁾ да се осуђени бранити може, онда се само извршење одложити могло. Овакво неодалагање извршења и забрана на апалату, саглашавала се са начелом чисте монархије, у којој је личност краљева била законодавна, извршна и суђајска власт.

У ратно доба, суђење је још брже било, орган му је био главни или други војсци придати суђаја. Све се устмено свршавало. Сваки је пуковник налагао

¹⁾ Види варедбу од 1. Марта 1768 год., у којој је скупљено последње стање закона пре 1789 године под XXVI.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

суђаји да извиди кривице или преступлења, која су војници учинили. Суђење суђаје простирало се на све случајеве, искључно до на смрт. Чим је он прикупио доста доказа, да може дати своје мњење о кривици туженога, скупио је извештај број капетана, устмено им казао последак свога испитивања и каштигу, коју је он одредио. Кад је овај војнички суд дао своје мњење, онда је суђаја или писар његов написао пресуду, које смо непроменљив вид напред споменули.

Официру се само онда могло судити, кад је краљ заповедио, и тад је војнички суд састављен онако, као што смо у организацији казали; дипломом је суду овом дато право, да официру суди; судски је поступак написан био по усвојеном образцу, и војнички је суд изрицао пресуду у овом виду: „војнички суд по заповести краљевој скупљени у..... дана..... састављен из нас..... (долазе имена официра из којих је суд састављен), чувши заповест његовог величанства итд. прочитавши настављења и закључења краљевог заступника..... осуђује.....“ Потом пресуда се свршавала овако: „војнички суд подноси своју пресуду краљу и очекује заповест његовог величанства, те да је изврши. Рађено у..... итд.

Такав је био поступак судски и у мирно и у ратно доба. Цељ формалитета њих, узетих из практике обичних судова била је та, да зближи војничко-судски поступак, поступку кривичног суда; или је у самој ствари, судска власт била у рукама војничких старешина, који су монархом овлашћени, да у име његово с неограниченом влашћу раде.

Овако је било све до револуције 1789 год. Она пак чим је променула вид владе, чим је народно суверенство постало извором политичких власти, одма су установљени разни судови по начелу устава, који

је основан био на општем праву и који је нуждан био за одржање друштвеног сајуза. Главна начела обичног права постану општим извором, из кога су се црпела особена правила за свако посебно право; поступак трговачких судова удешавао се по правилима поступка грађанских судова, тако исто и поступак судова за сувоземску и морску војску, удешен је био по поступку општинских и дисциплинарних судова.

Разлике између поступка војничких и општих судова није било. Идеја о пороти свуда је била преовладала, војницима је требало да суде све војничке класе, као што су и грађанима судиле све класе друштва. За кривичне судове устројена је порота, која је тужбе примала и порота, која је судила, овај систем употребљавао се у војсци и на походу и у областима дивизијама. Али наскоро овај се поступак, нарочито војнички, показао сасвим неудесан, и мислили су, да га поправе с тим, што су почели да праве разлику између кривице и преступлења, и што су пороту оставили војничком суду, а установили исправљајућу полицију.

Оваква два суда сасвим су отежала ток суђења, јер су им поступци разни били, и у њима није било ни јединства ни нуждне брзине за суђење дисциплинарних преступлења, после тога установљена је била порота за суђење и три сталне суђаје за одређивање каштиге; тим је поступак постао још сложенијим, много се писало и придржавало многих формалитета. Овим поделењем хтела је да се постигне циљ и због тога установљени су тројаки поступци: за просту полицију, за исправљајући и за кривични суд.

Забуне је при овоме било врло велике, закон, особито на походу, није се могао никако вршити и нико није знао, како да држи ова три начела у вођењу војничких парница. На крају 1794 и у почетку



1795 год, судски је поступак био један, и једно-образан. Само су једним начином посведочаване кривице и преступлења, али су за овај начин пужна била многобројна акта, за која су се образци тражили у обичном кривичном поступку, јер у особеном војничком закону није се могло све превидети, а многобројним назначењима, која би он прописао, постале би велике тегобе. Најпосле, искуство заповедника војске у Италији у вршењу свију ових покушаја у пракци, показало је шта треба добро устројеној војсци, било у ратно било у мирно доба. Законима 1796 и 1797 г усвоји се систем простог поступка извађеног из кривичног поступка, који се употребљаваше у простим судовима. Тако, кад старешина није могао више жалбу угушити, онда је заповедник дивизије принуђен био заповедити, да се ствар извиди, кад је то тужени захтевао. У овом случају ово није означавало, ни да је ствар кривична, ни да је казнима, него је просто било то, да војнички старешина у корист истине, испита јели или није тужени учинио преступлење, због кога је тужен. Од овог доба, сва је власт дата била известиоцу, коме је било наложено да ствар испита и који је имао исто право, као и судски известиоц, да на штету туженога уплете све оно, што је из извештаја поцрпети могао; већа пак војничка власт, у чијој је руци била сва правда, није ни знала за судски поступак, кога су се судови слободно држали. Ослобођен оваког посредовања, генерал је сачувао достојанство свога узвишеног положаја, и његова војничка заповест, простирући се на дисциплину, а не на парнична акта, очекивала је пресуду суђаје.

Основи судског поступка, који су били усвојени законима, при крају републике и за време консулства и царства били су ови: порота је сачувана демократским својим елементом, који је позивао све војничке класе, и чиновне да учествују у суђењу; изви-

ђење, којим су се могла расветлити и испитати дела саслушавањем сведока; испитат туженога, коме је казано не само због чега је тужен, него још и прилике, које су сведоци за или против њега казали; могућност да дођу они сведоци на које се тужени позвао; лакост својим речима оборити тужбу и избрати браниоца, или ако га он изабрао није, обвезање да му се мора дати један званичник, и најпосле слободан приступ публици, подпуна слобода у одбрани, и одбацивање суђаја у границама и правилима општега права.

Акта којих је мало било, дозвољавали су да се ништа неизостави што је било главно, да се истина дозна, она су била иста за све и била су у толико сигурније јемство, у колико нису искључена била ни друга акта, ни устмене парнице, које су за неке прилике нуждне биле; само ова акта, војничким законом прописана, били су састављени основци из свију поступака пред војничким судом, која у томе суду за сва дела, скоро ништа нису важила.

Што је ђенерал бирао суђаје по потреби службе, није ничему сметало; човек који је под војнички суд подпао имаде право, да одбаци оног суђају, кога за суђају није хтео, и ђенерал није могао променути чланове овог суда, на које је пристао тужени да му суди, или кад је већ почета ствар да се извиђа. Законом је дакле избегнута свака пристрастност, имајући у виду службене потребе, и тешкости њене. У осталом законодавац, који је био практичан и у војничким стварима, учинио је састав војничких судова могућним и у најзбуњенијем стању у рату тиме, што су, као што смо видели у организацији, нижи официри за суђаје одређивани; извор, који и ако је био изузетак, ипак није ни најмање вређао демократско начело пороте.



Известиоц по правилима назначеним законом 24. Октобра 1895 год. био је овлашћен не само да гради акта, него је још тужбу подпомагао дотле, док се год каштига није изрекла. Од тада започиње рола владиног комесара, ког при препорукама и испитивању није било, и који је могао посредовати само у оном случају, кад је требао да опомене суђаје на закон, од кога су се они удалили, потом био је при саветовању и решавању суђаја, и познао је, да оно што суд пресуди, буде по закону. Овај начин поступка био је онакав, какав је обични закон прописивао, а по закону од 1796 год., био је јавни тужитељ, који је зактевао, да се тужени каштигује и кога је посредовање престало тек онда, кад је већ порота пресуду изрекла, владин пак комесар зактевао је, да се каштига употреби, и био је при изрицању пресуде. Овакво суђење доиста је било погрешно и из њега могла су произићи многа злоупотреблења; године 1808 закон је одвојио дужности, које треба да буду одвојене, но војничко суђење није се придржавало главних правила општег права до указа 3. Маја 1848 године којим известиоц постане прави суђаја, владин комесар пак, није више ушао у суд да диктира суђајама пресуду.

Од овог доба војничко се суђење управљало по општим законима, и поступак је био и правилнији и лакши.

Обновљена влада гонећи непрестано ову идеју, која је по њеном мњењу за њу несрећна била, уништила је законе, које је називала револуционарним и акта из царског доба; завела је у законима рађеним скоро сваке године од 1816, поступак, који је био нешто ново, и који се придржавао војничког суђења за време старе монархије. И у овим предлозима чешће је било зашитања и више пробања. У комисијама, опредељеним да спреме законске предлоге, били су

понајвише војници или магистратори, и на судски поступак имала је уплива увек већина ових. Тако кад је војника више било у комисији, поступак је направљен био по кривичном закону, а то из врло простог узрока, што војници, непознавајући никаквих правила о овом, и немогући на ново произвести оно што се у смислу овом казало у законима 1796 и 1797 год. нису имали другог вође до кривичног закона, из кога су они све случајно црпели; кад је пак било магистратора у комисијама, онда су они узев у руке узде, војничке дисциплине држали, да су оснажили власт заповедникову тиме, што су од општих правила направили више изузетака, и што су прописали оно, што је подпуно дозвољавало безгранично самовољство и што је донело са собом несвладане тешкоће у употреби.

Тако су најпре судску полицијну дужност под законитом влашћу ђенерала оправљали нижи официри и полуофицири, жандарски каплари и прости жандари, који су за време заповедали капларијом, начелници стража, у које спадају и каплари и прости који привремено врше капларску дужност. Известноци могли су само радити у самом преступлењу, владини комесари, доистни преставници општег министарства из тога били су искључени, но у накладу тога, заповедници корпуса, градова, регимената, одвојених одељења и војничке интендантуре, извршивали су дужност официра судске полиције.

Писци ових разних предлога, и сами нису знали, да је ова дужност чинила многе забуне, у много случајева са дужношћу која је придата чину и која даје право радње над свима војницима у односу на дисциплину; јер оно што се догоди у регименти, и што је нужно било да се јави заповеднику, припада унутрашњој администрацији корпуса и простој полицији; из свакидашњег извештаја, и особитог јављања за-



поведник је видео да је то, што му је јављено доиста преступлење, и тад сам он поднесе тужбу ђенералу своме. У место тога, предлози су овом дневном извештају, приписали карактер судске полиције, која је везала заповедника, и није му дозволила више предходних испита, и све је чињено без судских акта.

Поред тога што је пуковнику у регименти одузето административно и дисциплинарно дејство, још је дошло и ово противуречиво начело, које је дозвољавало да се окривљени војник због кривице или преступлења каквог, само онда затворити може, ако његове старешине то заповеде. Одтуда произлази то, да кад би један каплар, начелник полицајске страже, у касарни поднео устмену тужбу, као дужност официра судске полиције извршујући, пуковник би принуђен затворити преступника, и предати га суду, други војник из његове регименте, тужен због убијства учињеног за време одпуста, због кога га обични суд гони, неби могао бити затворен на поискавање обичног суда, докле год старешине његове незаповеде, да се он преда грађанском суду.

Закони консулства и царства уважавали су акта, која су из земаљских судова излазила, и прописали су војничким властима да настојавају да се врше судске пресуде, којима су се и војници исто онако покоравати морали, као и остали грађани.

Но најгоре је било то, што су се предлози закона 1816 и 1829 год., повратили на стари војнички закон Лудвика XV., по коме су заповедници дивизија овлашћени били, да одбију испит ма какве било тужбе, да недопусте, да се тужени после свршеног испита, суду преда.

Видели смо да су у време Лудвика XIV. и Лудвика XV., војничке старешине корпуса или местни заповедници, оцењивали тужбу, која им је позната била, т.ј. они су пресуђивали је ли тужени крив или

невин, решавајући да се он испита или не. Ако је дакле тужба одбијена, онда је ствар пресуђена била у корист туженога; ако је на против заповеђено, да се ствар извиди, пресуда је још у напред изречена, почем је онај био председник суда, који је заповедио да се парница поведе.

У архивама старих војничких судова, пре 1789 неналази се ни трага ослобођавајућем суду. По томе можемо доиста рећи, да за овакав суд у то време нису ни знали; исто тако нису знали, да се може забранити, да ствар под суд недолази, после свршеног извиђења, почем је право и власт старешина била апсолутна, нико јој није смео ствар разјаснити, она је судила и њено добро расположење било је доистини и највиши закон. Овај последњи начин поступка, био је покушан предлозима обновљене владе. Али ђенерали, којима је дато право да одбију свако испитивање, нису били председници у војничком суду, као што су то били пуковници или заповедници под старом монархијом који су могли заповедати, да се испита ствар војника више окривљеног, него што је доиста био, и њихово решење могао је војнички суд оборити, кад је изјавио да је тужени слободан. Да би се ова незгода избегла и да би се осигурала права власт старешине, најбоље је било то, да се увећа судска власт ђенерала, и да њиховој суверенској оцени подлегне извршени поступак, тако, да се они нису имали бојати ослобођења, у случају кад је очевидно да кривице нема, или бар да им је било могуће бити милостивим, забрањујући долазење на суд човеку, кога су буди каква сматрања чувала од суђења.

Ово судско свемогућство, по ком су ђенерали сами правницу војсци делили, био је најјачи разлог, који је приморао законодавну скупштину да укине предлоге војничког закона, које су јој поднели ондашње владе. Она је у њима видела основ апсолутне

влдае, и закон противан уставу. С друге пак стране најпростије знање јавног морала неможе дозволити да мисао једног само човека може заменити решење пороте, и да се част и живот војника остави ђуди или страсти појединих старешина.

Још се веће сматраће подиже против оваквог увођења једне власти, које нема више у овом веку. Војничка команда није више припадала, племству или праву сачуваном за поштовање Плуто, него јој је потребно било да сачува оно, што морално нагони да се покорава. Одговорност вођа за победу, јемство за безбедност народа, и спасења државе, може се само строгом и точном дисциплином постићи. Но дисциплина без каштиговог поделења законских наређења била би празна реч; закон дакле мора заштићавати команду и одржавати дисциплину. Да би пак тако било, треба да закон буде изнад човека који заповеда, и који је за све раван и безпристрастан. Кад заповедник има на нешто да се тужи, он немора бити ни суђаја ни партаја, он се мора обратити већој власти, која је неприступна свима људским страстима: та је власт — закон.

Опозиција у законодавном телу, постојано је одбацила ове предлоге уставу противне, и повратила се на законе 1796 и 1797 год.

Треба приметити, да за време разне владе консулства и царства, никада никакав закон није дао грдно право, да буде једини орган и без апелате. Стално начело било је: да се никако у напред неодређује каштига, да се у напредак не суди кривица или невиност туженога, да се непосредује у испитима војничких магистрата, којима је задатак да истину докуче, и да се не пресуђује дотле, докле год траје поступак препирке, одбране и да се најпосле суди, али да старешина нема никаквог уплива на то.

До 1803 год. ником није ни на ум падало, да се забрани судско испитивање, кад је тужитељ баш захтевао да се суди, велим баш захтевао, јер су ђенерали имали право, примећавати тужитељу, о узроцима и о самој жалби његовој, и кад је ипак тужитељ то поискивао, онда је ђенерал заповедио да се ствар испита, скоро увек овим речима: нек се испита тако, као што се иште, и то зато да неби ствар сам оценио, за које није имао ни права, ни средстава:

У 1803. год. први пут се уведе то, да се само услед одбегавања војника, може забранити да се ствар испитује. Ово право, које би било претерано, у свим другим делима, није имало никакве незгоде при одбегавању војника. Одбегавање, тиче се само војске, у њој само ово бива и она то само може, строго или благо оценити, а да nebude вреда никаквој особи; ово се тиче само службе, и ниједан војник није лично увређен бегством човека, који је хтео да се дисциплине опрости. На против ако се то тиче непослушности, крађе, насиља, тад непримити жалбу и не дозвољити да се ствар испита, значи управо одрећи правичу. Кад би само један имао право, да по свом сопственом схватању, може изоставити тужбе неизслеђене, то онда војнички старешина, коме је подчињени покорност одрекао, или коме је штогод украдено, или који би ударен био, па би тражио правичу, неби никад могао известно рачунати, да ће му се удовлети. Оваква последица, противна свима моралним правима, и политичким уставним начелима државе, била је још гора, у оном случају, кад је грађанин поискао удовлети од војничког суда, за учињену му неправду. Ако је заповедник дивизије одупрео се са својим veto (забрањујем), да се испитају насиља војника, од којих је трпео грађанин, или његова породица, коме се тужени у овом случају мо-

тао обратити? Ни један закон, па ни закони републике, ни консулства ни царства нису могли трпети ову неморалну и противоуставну наредбу. Шта више, и сам Наполеон I. својим указом од 4. Јануарија 1814. год. поновио је наредбу, којом се опуномоћавају ђенерали, да могу и неислеђивати тужбе; али ово се тицало само одбегаваша војника, и ничега другог, па и тад је то министар одобрити морао. Наредбу пак, која је се тицала неислеђиваша других тужби није увео, јер ју је сматрао као некористну и штетну уважењу власти, која би се њоме послужила; он нехте увести такву наредбу ни у оно време, кад би се такве изванредне мере извинити могле, јер је знао, да се и у војсци пресуда, само судом изречена, уважавала, да се важност старешина само догле поштовала, докле год они нису изишли из граница, дисциплинарних каштига које су им законом опредељене, и да ово уважење престаје, чим се војници увере да старешине по хатару раде, да неислеђују кривице зато, што су преступнику наклоњени, или га суду предају, што су му кивни.

Демократска установа војске под консулством и царством дозволила је само начело равноправности, јер је то начело, произведено револуцијом од 1789. год. било основа, на којој је почивала царска династија.

Само се по себи разуме, да је обновљена влада покушавала, да то начело уништи, али му се уставне скупштине непрестано томе одуширале и нису дале, да се ова установа ни најмање повреди.

Што пак обновљена влада, хтеде да уведе неке промене и у самом војничко-судском поступку, нарочито, да се шиљу молбене комисије примирателним и испитујућим суђајима, то се по свој прилици зато чинило, што се по пређашњим законима радило

само зато, што није било известиоца или жандармског официра.

Још важније преиначење било је то, што је известиоцу дато право, да може сваког сведока, који није војник био, без знања грађанске власти, не само новчано казнити, него га још и силом пред себе довести, кад он сам на његов позив није хтео доћи.

Осим тога, известиоц је могао и не саслушати сведоке, који су пре тога сведочили пред каквом власти, или пак пред судским званичником.

Пошто је известиоц ствар изследио, послао је, сва на то односећа се акта, владином комесару, који их је опет послао надлежном дивизијоном заповеднику, који је коначно решио, да се ствар преда суду. Кад је тужени дошао на суд, онда му је саопштено решење, тужба и односећи се на то закон, затим прочитани су му назначени сведоци и најпосле дозвољено му је да избере једног браниоца. Како су се пак нарочито у војеним походима могли набљудавати подобни формалитети и како се на рок законом опредељени точно пазити могло, неможемо да појмимо.

Председници војничких судова имали су право, да осуде оне грађанске слушаоце, који би узнемиравали суђење; они су их могли каштиговати до две године затвора, а и телесно ако су што скривили, употребљујући казнителни грађански закон.

За друге кривице и преступлења, која су учинили исти слушаоци, не спрам суђаја, него спрам осталих лица, узети су на протокол и предати грађанском суду.

Ако су војници, били они сведоци или слушаоци, членове суда увредили било делом, било речима, каштиговани су били као виновници непокорности спрам својих старешина, па и ако су већег чина били него чланови суда.

Ова се уредба у осталом саглашава са начелима старе монархије, која су била основа предлозима од 1816 до 1829. год.

На тим предлозима оснивало се више наредби, односећих се на недолазеће туженога пред суд, на формалитете, који су се имали набљудавати, и на случаје, када би се тужени због свог хрђавог владања морао из заседања изтерати.

свршиће се.

НОВ ЗЕМЉОМЕРНИ СТО ¹⁾).

Од Рајнхарта Јена индигира.

Сваким покретањем земљомерног стола хоће се, да се он хоризонтално намести, и после да се у тој хоризонталној равнини око вертикалне осе креће.

То је досада чињено са три вертикалне завртке, у чијим осама при неком известном њиховом положају налазе се три тачке, од којих свака одговара једној од три тачке хоризонтално намештеног стола.

Оваквом направом хоризонталност добија се једновременим обртањем две и две наспрамне завртке у противну страну. Овако и меур либелин не може никад тачно свој прави положај да заузме.

Ова нова направа пак своди време за тај посао нужно на неколко секунда само.

Стереометријска идеја, која овој коншtrukцији за основ служи, ова је:

Теорија.

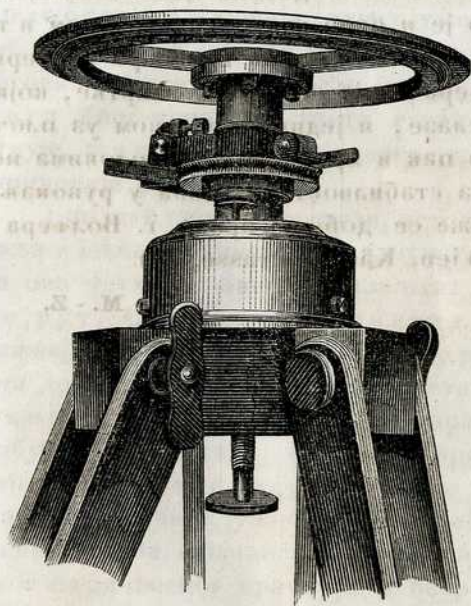
Правилан ваљак пресечен је равнином, која спрам његове осе косо стоји. Тај косо одсечени ваљак на хоризонталној је равнини, друга хоризонтална равнина иде кроз средиште круга, који осу ограничава.

¹⁾ Види Војина од ове године, број 2, стр. 61.
Војин II, 8.

на полу-пречњак његовог управног пресека попречно у ма какав положај у простору довести. Крајеви полу-пречњака b и d' јесу већ две тачке, по којима можемо равнину управног пресека у ма какво дакле и у хоризонтално положење довести, треба нам само још једна тачка па да се то извршити може. За ту циљ доведемо тачку c кретањем у вертикалној равнини abc око осе $d' b d'$ у хоризонталну праву ab . И сад имамо три тачке управног пресека од ваљка у хоризонталној равнини.

Конструкција.

Слика 3.



Котур на троножцу има на својој периферији истакнута пера, на која се кутија једна на такнути и утврдити може. Овај котур има два мала лежишта за једну малу конусну осовину, око које се обрће други котур, који се једном вертикалном завртком у једну страну навише и на ниже покретати може. Овај котур састављен је једном завртком

са горњом направом, понајпре са једним исто толиким котуром, који је под косим углом према геометријској оси горње направе за њу утврђен.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIL.PRS



По овоме није тешко разазнати сваку другу справу, која је овако начињена.

Справе, које су по овим начелима начињене, одликују се од досад познатих поред користи и угодности те, што се брзо у хоризонат дотерати могу, још и тиме, што су чвршће, дуже трају и стабилније су. При столовима, којих плоча износи 26"—30" у квадрату, захтева се велика стабилност; а ова се постизава овде тим, што направа за дотеривање у хоризонат није, као што се из овог дрвореза види, са котуром састављена слободном осовином, него столова плоча стоји на косо одсеченом ваљку, који има вид танке, 3" високе а 14" дебеле цеви. Помицање у страну удешено је и овде крстом и прстеном и то тако, да тај косо одсечени ваљак има горе на периферији метална пера, која се са три завртке, којих увртке у плочу улазе, и једним прстеном уз плочу притискују. Овим пак и при највећим столовима постизава се велика стабилност и лакоћа у руковању.

Овај сто може се добити преко г. Волфера у Бечу. (Wolfer, Wien, Kärtnerstrasse, 30).

Ö. - М. - Z.



ПУТОВИ ПО СРБИЈИ.

Настављено из броја 6.

Ш.

Путовна разгрana по Балканском полострову.

с картом.

Ми смо из досадањег видели, да је балканско полострово од свију других јужних земаља у Европи, највише у правцу и на ударцу главне светске трговинске струје. И после смо још видели, да кроз њега баш мора пролазити главна матица те струје, животно било светске трговине. Да то још опширније разложимо.

Као што смо напоменули, источна трговина, куда ваља и јеђипску (мисирску) рачунати, стижа за Европу на ова четири главна слагалишта: Александрију, Бејрут, Смирну и Цариград. Између њих најважнији су путови на Александрију и Смирну, она друга два од мање су вредности. На Цариград, Смирну и Бејрут ударају каравани, који носе робу из Туркестана, Ирана и Сирије, мање из Инђије; а на Александрију излазе товари из Јеђипа, Хабеша, Аравије, јужног Ирана, Инђије једне и друге, Чине, Јапана, инђијанских острва, Аустралије и источног афричанског приморја и острва Мадагаскара. По овоме дакле Александрија је најважнија точка за ову источну светску трговину. Кад би од Чине преко Инђије, Ирана Леванте, водио гвозден пут до на Восфор, онда би и Александријска (осим јеђипске и Хабешке) и бејрутска и смирненска и Восфорска

трговина сва саграђавала се у Цариграду, и он би на Истоку постао и био много нешто огромније и за светску трговину важније, него што је сада на западу Лондон. Али овако, остаје Александрија, поред оних других напоменутих тачака, у досадањој важности, која мора још напредовати. Па и кад би од горњег Ефрата преко Алепа начинио се гвозден пут до Александрете према острову Кипру, и онда би скоро сва источна трговина нагла туда, а оставила би Александрију. Јер сада, сва трговина скоро, којој је приметно, да из ниџијанског мора, идући у Европу, обилази заовитну Африку, она улази код Бабел-Мандеба у Црвено море, и код Сујецца натоварује се на кола железнице, која преко Кајира води у Александрију, па ту опет седа на лађу за даље. А исто то одношење било би и онда, кад би с Ефрата ударао пут на средоземско море, т. ј. и ту би се роба један пут с бродова стоваривала на кола, и после опет на лађе. Али би тај пут био много краћи, а то у трговини има велике вредности. Јер ако узмемо Бомбај као полазну тачку, онда одатле па до средоземске обале има путем на Александрију 13, а путем уз Ефрат само 9 даљина. Одатле пак па до Рода или ти Сире, где би се те две пруге састале, и даље на Солун или Цариград, није Бог зна каква разлика. Пут дакле уз Ефрат на Александрету (Искендерум) био би много претежнији од оног на Александрију, црвеним морем. Али пут на Александрију, који се у Сујецу на кола пење, има другу добру страну, која му над ефратским на Александрету преваге даје. Кад би се од Ефрата преко Алепа на Александрету могао просећи канал, онда би опет тај пут био умного претежнији, него онај Сујецки, кад би се и тамо канал прокопао. Јер видели смо, да је умного краћи. Но на Александрету неможе се про-

сећи, не зато, што би био двапут дужи од сујецког на дакле и двапут, ако не више, (односно само на дужину) и скупљи, него због тога, што је ту Ефрат близу 1000 стопа изнад мора, и ако би у тој дубини копао а и горњи Ефрат излио би се у средоземско море, и доњи би пресушио. У томе дакле Сујецки има огромне претеге, кад би се прокопао.

Да се пак на Цариград образди суви пут од Инђије, то је скоро немогућно, јер осим тога, што би та дужина била барем II пута толика, колико чини од Београда до Беча, грађење тога пута било би још својачано с неодољивим тешкостима. Огроман капитал, који би се ту морао уложити, био би толики да би се тешко и саставити могао, а међутим пут би пролазио овде онде кроз континенталне басене и друге безводне а песковите пределе, који немогу локомотиве да снабдевају водом, а пут пак засипао би се песком. — Пут дакле из Инђије управ на Цариград, бар за сад изгледа као немогућан.

Кад дакле овога сувога пута неможе да буде, онда је очевидно, да из Александрије полазећа трговина гледа ће најкраћим путем да се дочека европскога копа. Та пак најкраћа пруга јест из Александрије у Солун. А и из Бејрута, и из Александрете, и из Смирне Солун је ближи од Цариграда.

Но да узмемо, да то, што је Цариград нешто у страну од правога пута из Александрије, Бејрута, Александрете и Смирне, није Бог зна колико, и дакле, да би се могао и неузимати у рачун, опет Цариград неможе да има претеге над Солуном због тога, што је пруга од Цариграда за западну и средњу Европу, дужа, него од Солуна Свакојако дакле Солун има првенство над Цариградом за пренос трговине с истока на запад.



Једина опасност, која би могла доћи Солуну та је, кад би се од Ефрата повукла железница на Цариград (не на Александрету). Та би пруга оборила и Александрију и Бејрут, и Александрету и Смирну; а кад те четири тачке обара, онда пада и Солун. И у том случају Цариград би био главним средиштем првога светског трговинског била, најживље матице и пруге између Инглеске и Инђије; он би везивао Њујорк и сву Америку, Лондон и сву Европу, са Левантом, Шамом, Инђијом, Чином, и Цапаном. Али то време још ће се задржати, и када дође, онда Солун губи само тај светски значај, али задржава своју важност на белом и средоземском мору, и сва трговина, која би ишла из Александрије, Бејрута и Смирне, т. ј. с приморја афричанског, сиријанског и западне Леванте, опет би ударала на Солун, јер би им он за западну Европу и Лондон опет пречи био од Цариграда.

Дакле дођосмо на Балканско полуострво. Да видимо сада, кад је Солун улазна тачка, која ће бити излазна, из балканског полуострва идући пут главног правца матице од источно светске трговине. Ако се опоменемо положаја главних трговинских била, о којима смо прошлога пута говорили, и ако погледамо на овде приложену слику балканскога полуострва, ми ћемо одма видети, да та пруга тежећи у западну Европу, мора пролазити кроз Београд. Овде немамо нужде доказивати, да туд мора проћи, јер и по досадањем нашем разлагању, а и по самој природи те ствари, сасвим је очевидно. Јер ко би могао и помислити, да би инђијанска трговина из Солуна имала више интереса, да пође нешто на исток к Русији, или нешто на запад на јадранско море? она мора теглити к западној Европи пролазећи кроз средњу.

А из овога излази да најглавније трговинско било, које ЊУЈОРК и ЛОНДОН везује с БОМБАЈОМ и КАЛКУТОМ мора ићи преко БЕОГРАДА.

Ако се пак опоменемо пређашњег говора и нацрта тога главнога била трговинског, онда ћемо одма видети, да Марзељ, Ђенова и Трст онога часа по-срну и падају, чим се Солун с Београдом и Бечом веже.

Али да то и опширније развидимо.

Многи су људи издавна мислили о тој тако важној трговинској пруги, као што је та од Солуна на Београд, па ћемо и ми да чујемо њих, а особито г. Хана, шта он о томе значајноме путу вели.

Г. Хан у својој књизи „Путовање од Београда у Солун“ ¹⁾ у приступу овако разлаже и доказује вредност те бразде:

„Ми држимо, да је међу европским морским заливима солунски природна лествица инглеско-ниђијанског обрта, чим он, као остали што су, буде везан непрекидном железницом за Калеј или Остенду, а то ћемо што украће и да докажамо.

„Познато је, да се железницом брже или бар точније путује него морским паропловом (парна лађа); јер ако који морски пароплов за сат времена пређе 5 сати места, онда је он од првог реда, и ако сравнимо то са паровозом (парна кола), који 12 сати пута за 1 сат времена пређе, онда још несмо узели највећу меру, јер инглески много брже иду, да о америчанским и неспомињемо. Ми да се задовољимо с том сразмерицом хода по мору и по копну, као 5 према 12 за 1 сат времена. Због тога дакле, што је путовање по суву више од 2 пут брже, него по води, сасвим је наравно, да ће трговински обрт што више с воде прелазити на

¹⁾ Reise von Belgrad nach Salonik von I. H. v. Hahn, k. k. Consul für östliche Griechenland Wien 1861. In Commission bei k. Gerold. Sohn.

суво. А од свију европских морских станица, Солун је најближи Александрији, јер он је од ње далеко само 670 морских миља¹⁾, а Трст 1200, Бенова 1300, и Марзељ 1380.

„Ако дакле пођу два пароплова, који по 10 морских миља на сат прелазе, у једно време из Александрије, онда један кад у Солун доспе, другом остаје још 710 м. миља да путује до Марзеља, дакле при лепом времену још 71 сат на мору да се бави.

„А колико би места прешао локомотив за тај 71 сат, кад би од Солуна до Калеја имала непрекидна железница? Ми још напамет одговарамо, да преко Солуна идући инђијанска пошта у оно исто време у Лондон доспева, у које онај други пароплов тек у Марзељ стиза. Јер од Солуна до Калеја има од прилике два пут толико, колико од Солуна до Александрије, дакле 670 сати места, а паровозу треба, према узетој сразмерици 1 : 12, некаких 56 сати, па да тај пут прође. Ако ових 56 сати одузмемо од оног 71 сата, онда нам још остаје 15 као сувишак. Ако узмемо да пут из Калеја у Довер и у Лондон износи 7 сати, онда добијамо на сваки 8 сат путовања између Солуна и Калеја, по 1 сат одмора, од чега би можда још штогод претекло, а све у корист те солунске пруге.

„Према узетој сразмерици, и према том, што смо увек помишљали лепо време, излази да је солунска пруга краћа од марсељске управ за онолико времена, колико траје пут од Марсеља до Лондона. А ако се деси хрђавог времена, онда солунска пруга наравно још више добија. Јер пруга, која преко Марсеља води, 71 сат бави се на мору дуже, и дакле сваки ветар и ма каква погода само јој је на штету. Станица пак трстанско и њенован-

¹⁾ 60 морских миља чине 1 степен (полутарски), дакле једна земљописна миља чини 4 морске.



эко само су нешто ближа Александрији од марзељског, и према Солуну стоје скоро исто тако као и Марсељ.

„Чим би се дакле Београд и Солун саставили железницом одма би Солун постао стаништем инђијанско-инглеског обрта, а тиме изведено светско трговинско било проседало би Аустрију и Ђерманију по дијагонали.“

Из свега овога, што ми и Хан о тој прузи разложи смо, лепо се види, какав светско-трговински значај има та пруга од Београда на Солун, и ми је повлачимо као пут првога реда. Због тога пак, што је Цариград опкорачио понајглавнији морски грлић у свету, што је он природно тржиште за све приморје мраморско и Црно-морско и за најближу румелијску и анатолијску околину, што је он стара резиденција још од старина у једну државу склопљених богатих земаља балканског полострова, Леванте и Јеђина, и што је напоследку он на крају оне важне дијагонале, која балканско полострово од запада на исток просеца, — због свега тога трговина из Европе мора теглити и управо к њему, и многе азијанске производе мора он управо шиљати у Европу, т. ј. једна пруга отуд мора утицати у оно главно било. Дакле од главне бразде, која од Београда води у Солун, мора се и један крак одвојити за Цариград и то по топографском створу комуникацијонског пропланка или код Ниша, које је највероватније, или код Скопља ил Куманова, које би најбоље било Узмемо ли пак овде сада, да зебна европска политика недозволи, да се та најпробитачнија београдско-солунска пруга повуче, него је вргне од Београда на Цариград, које би пак било у оном случају, ако сујецки канал нехтедну прокопати, него од Ефрата повуку пут у Стамбол, — онда ће Солун изгубити за дуго време ону

големи важност, коју му је сама природа наменила; али Београд свакојако задржава свој светски значај, почем то светско трговинско било, или пошло од Солуна или од Цариграда, оно свакојако пролази кроз Београд.

Друга главна пруга била би она унакрсница према првој, која везује Румуњску и Русију с јадранским морем и јужном Италијом. Она би најкраћим путем носила производе из целе Румуњске и јужне Русије у Италију и средоземско море, и отуд узимала би италијанску и уопште јужну робу (с приморја афричанског) и носила у Русију. Она би дакле од Русије преко Букурешта, Никопоља ударала на Средац или Куманово, и ту би укрстила београдско-солунску пругу, па би одатле водила или преко Призрена у Скадар, или (које би и боље било) преко Велеза, Битоља и Охрида у Валону. Јужни део ове пруге осим тога још уносио би у главну, београдско-солунску или цариградску јужне, иперске производе, маћедонски памук итд.

Цариградска пруга од раскршћа свог са солунском имала би се продужити к Босни, и то или од Ниша па на Нови-Пазар, или од Скопља па на Приштину. Она би дакле ударала на главно босанско тржиште Сарајево, па би даље водила преко Бањалуге у Градишку, да се веже с аустријском, која је за то место из стратигијских обзира пројектована. Но цела та бразда од развоја од главне па до Градишке, остала би дуго и дуго несвршена, ако се пре тога начини железница од Земуна у Ријеку, јер би пруга Ниш — Београд — Градишка вршила европској и источној трговини све оно, што би имало удео доћи тој прузи Нови Пазар — Сарајево — Бањалуга.

Ово би биле најглавније пруге на балканском полуострову, које се, како видимо, укрштају доста у

близу у горњој Морави (источној). Важност дакле тога краја врло је велика, и три тачке, која чине троугао, као срце осталима крајевима, оглашујемо као најважније континенталне тачке на балканском полуострову. Но те три тачке: Ниш, Средац, Скопље још од вајкада су биле важне и главите, јер још у време царовања римског оне бијаху у томе крају понајважније. Naissus, Ulpia sardisa, Scopi, бејаху онда много богатија и образовања места, него што ћеју још дуго бити. И ми не можемо прећутати, а да не обратимо особиту пажњу наших читалаца на овај крај.

Од осталих пруга, које би нуждне биле да се за паровоз удесе, да наспоменемо само још ону, која би од Београда пошла преко Сарајева за у Дубровник или Сплет. Ова пруга, кад се још продужи на северо-исток преко Темишвара, Дебрецина, Кракове за у Варшаву, или ти у Лавов, дакле кад Пољску најкраћим путем веже за Италију и Јадранско море, онда ће она бити важна пруга, а за србске крајеве тим важнија, што она баш њих и другом дијагоналом просеца и зближава их са словенским северним земљама, што су иза маџарског бедема. —

У ово пак неколико црта, ми смо врло укратко изложили најприроднији систем трговинског протицаја и видели смо, како Србија стоји према светској трговинској струји, и према главним европским жицама, и које место запрема у комуникацијонској мрежи балканскога полуострова; јер нам, мишљасмо, све то требаше, те да можемо систем путова по Србији онако сватити, како га сама ствар захтева, па према томе и да повлачимо путовне бразде, о чему ћемо идућег месеца да говоримо.

наставиће се.

Драгашевић.

КЊИЖЕВНОСТ.

DER KRIMKRIEG. Die Lager, die Unterkunft, die Ambulancen, die Spitäler etc. von L. Baudens Inspectionsarzt, ältestem Chirurg en chef. Professor, Commandeur der Ehreulegion etc. Nach der zweiten Ausgabe übersetzt von Dr. W. Mencke. Mit einem Vorwort von Dr. Fr. Esmarch, Professor an der Universität Kiel. Kiel; Ernst Honman. 1864. (Preis 1 Thlr. 10 Sgr).

КРИМСКИ РАТ С ЛЕКАРСКЕ И ВИДАРСКЕ СТРАНЕ.

Ово дело неби се споменуло овде због оних одељака који говоре о ранама и њовим последицама — јер је тај део и по мнењу г. Есмарша сасвим несавршен и неподпуи, што су списатељу новији напредци у ратном видарству у другим земљама а нарочито у Немачкој непознати остали —, већ због других врло важних одељака, који говоре о редњи и заразама, које грозе и затиру борну војску, и који доказују, да се ужасне беде и огромни губитци одвратити могу, кад се мудри предлози, које разумни и искусни лекари чине, за времена у призрење узму.

Француска је војска морала у кримском рату врло жалостна искуства да учини. Колера, пожар болница, пољачина (болест која се рађа тамо, где много људи дуже време у скупу живе) и врућица десетковаху војску, и безбрижност многих командира,

твомост и наред власти у надзиравању да се врше
 нуждна правила здравља, чинило је тако велике теш-
 коће, да су се оне само тиме савладати могле, што
 се главном лекару Бауденсу неограничена власт у
 том смислу дала.

Као доказ ужасних губитака, које је Француска
 војска у кримском рату претрпела, могу послужити
 дата, да је у времену од 10. Априлија 1855. до 30-ог
 Јунија 1856 за Крим а до 10. Августа 1856 за болест-
 ничке заводе у Турској 217.303 рањених и болестних
 у амблансе и лазарете примљено (амблансе су но-
 саће пољске болнице). Лако болестних (логорни болест-
 ници налазили су се у регеменатским колебама), од
 којих је 33662 само од непријатеља рањених било,
 умрло је 43024 (међу којима 7144 само од рана). У
 целом походу на исток умрло је у амблансима и
 лазаретама (сталне болнице) 63000 људи, од којих
 31000 у Криму, дакле у носаћим, а 32000 у Цари-
 граду, дакле у сталним болницама.

Штета што је сачинитељ овог дела тек 25. Ју-
 нија 1855 год. налог добио, да огледа службу старца
 о здрављу у Корзици, Италији и источној војсци, и
 што је тек по заузећу Севастопоља у Крим стигао.
 Потоме и оснивају се дата његовог дела од почетка
 1854 до половине Септембра 1855 на званично њему
 поднешеним извештајима, а тек од овог времена па
 до Маја 1856. на сопственом сматрању.

Бауденс дели свој предмет на 26 одељака, без
 строге разлике, једнородног од неједнородног и до-
 даје на свршетку 16 прилога као допуну онога о чему
 говори. Његова писма војном министру и маршалу
 Пелисију и одговори на то најважнији су документи,
 а одељци под насловима „издржна средства, стан и
 ноћиште, одело, болестничке собе, носаће ¹⁾) и сталне

¹⁾ Два рода болестничких завода било је у Криму. Ла-
 зарете су биле изван Крима највише у Цариграду,

болнице, колера, пољачина, врућица и највреднији су и заслужују да их сви официри читају.

Он каже да су главни узроци постанку и распростирању она четири најопаснија војничка непријатеља у становима и болестничким заводима —, успалење, пољачине, врућице и колере — у оскудици чистог ваздуха, у умножавању мијазме (задаја) која произлази из свакојаког испаравања, од скупљене множине људи, у оскудици ране, свеже зелени, и уопште ствари, које су противне пољачини у хрђавом оделу, које довољно незаклања од шkodљивог уплива времена, у прекомерном телесном напрезању и трпежу у назебу и зарази. Одма затим наводи потребу највеће чистоће и свакидашњег понављања чистог ваздуха у сваком обзиру, и увек по томе, како буду то дозвољавале ратне цели, местни одношаји, трајање логора, амбиланси, својства лазарета и налазећа се средства, особито препоручује по потреби и степену опасности следећа правила против заразе и епидемије, као врло обистинена по добром избору¹⁾. Уређење логора, регименатских болесничких соба, амбиланса и лазарета треба да је на сувом, и промајном месту, с добром водом и дрвима, честа промена места за поједине шаторе или колебе, да су једно од другог раздалеко и код амбиланса до 15 метара, да би се бар на три различита места поставити могли; сваки дан кад је лепо време, да се издигне доњи део шатора од прилике за $\frac{1}{2}$ метра; шатори треба да су округли на шиљати²⁾; постеља да је над

¹⁾ Више или мање могу се вође трупа у свима одношајима на поједина од ових правила обзирати. Да су се она у Криму употребљавала неби било никакве редње.

²⁾ Дакле оваки, какве смо ми до сад имали, а не онаки, какве хоћемо нове да градимо. Драгаш.

наставиће се.

ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Ђ. ЉОЧИЋ, БИВ. ПИТОМАЦ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ.

Настављено из броја 8.

Истим наредбама забрањено је било изузимање овог или оног члана војничког суда, услед тога, међу тим члановима налазило се често и таквих, који су туженоме били лични непријатељи, а тим је дат слободан ток политичким и другим страстима.

Кад је војник лажно сведочио, онда су га уапсили и иседовање над њим одпочео је председник, или један суђаја кога је председник одредио, и кад је ово било свршено, послато је ђенералу, који је пресуду изрицао, и због овога предлози су ови сматрали ђенерала као дароватеља правиче.

Овакав је био суд, који је сведока уапсити и против њега само парницу повести могао, а ђенералу остављено је право да пресуду изрече, је ли сведоџба лажна или није.

Друга последица исте системе била је та, што је ђенералу дато право, да може одложити извршење пресуде, али је о томе морао извести војног министра.

Истина да ово право припада искључно владоцу, и да га нико није могао упражњавати, док није
Војни II, 9.

био њиме на то овлашћен; али почем је ђенерал сам изрицао правицу, то му је законом дозвољено, да ово владаочево право упражњава.

У осталом су неки од тих предлога, који су били израђивани од 1815. до 1830. год., допустили нека особита наређења у поступку за време војничког похода. Томе су повода дале тегобе, на које се налазило при вршењу кривичног закона, кога се нека определења никако извршити нису могла, а да би се томе доскочило, буде састављено више комисија, које су кривични поступак за време рата скратиле и тиме га из основа изменуле.

Најпре те комисије усвојиле су начело: да се поступак опредељен за војничке судове при дивизијама у мирно доба, има набљудавати и у ратно доба, изузимајући неке промене у неким чланцима истога поступка.

Тако, могао је војно-полицајни чиновник, и без грађанске власти, где такве на руци не би имао, ући било у какав завод, било у приватну кућу.

Овај поступак био је лак и брзо се вршио, али је имао великих незгода у земљи сајузничкој, или у земљи само поседнутој, а не освојеној, јер такве земље не моглоше се одрећи својих закона и јемства, које они својим грађанима дају.

При походу било је: два суда у главном стану, два у сваком корпусу, два у свакој дивизији и два при сваком одељењу војске, зато се усвоји: да надлежни заповедници имају право, да заповеде, да се ствар, која им је подишена била, извиди; заповедник пак града имао је то право у опсадном стању на свима особама у граду налазећима се.

Но ово, тако названо скраћење реченог поступка, у место да је посао олакшало, оно је још везало надлежне заповеднике за разне формалитете, с којима се нису могли заносити за време царства.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Јер по овим предлозима за време обновљене владе, онај је официр могао само заповедити, да се војнички суд сазове и да се ствар суду преда, који је ту ствар испитивао. У наредбама пак старе монархије, налази се уредба једна: по којој су тужени могли бити непосредно суду предати, без предходног испита.

И за време 7-годишњег рата под Лудвиком XIV. налази се ни трага војничком поступку; и из пресуда тада изречених, види се, да су се пресуде истог дана вршиле, кад су изречене биле. Због тога су, у то доба, војнички судови на брзу руку пресуђивали не само кривице и преступлења, него су судили и оним особама, које неспадаху под његово суђење.

Поступак апелате, био је и у мирно и у ратно доба један исти и почивао је на основима грађанских судова. Ако је тужени за невиног проглашен био, онда се против тога апелирати није могло, и парница се могла поновити само онда, кад су сва акта проглашена за неважећа.

Ово је важило само у мирно доба, јер се у ратно доба ниједан поступак није могао уништити.

Суђењем пак, без преходног испита, дошло се на тако зване (*prévotés*) старешинске судове, при којима се суђаја није придржавао ни каквих закона, до једине своје воље; против његове пресуде небеше апелате и ова се пресуда вршила без икаква одлагања. Овај начин суђења био је мно и старој монархији и назадњацима од 1815. г., и вршио се устмено и брзо. Суђаја овакав, могао је окривити кога је год хтео, па је онда начинио тужбу и писмене доказе онакве како је ошет само он хтео, и најпосле изрекао је пресуду, која је подкрепљена била онаквим побуђењима, каква су се њему свидела подписана њиме или његовим цисаром, и која се пресуда вршила без апелате и одлагања.



Поступак пак, који је се тицао упорства и непристајања суду, био је истина лак, он се није могао брзо извршавати; томе су узрок били разни формалитети, а нарочито наредба, коју је председник о томе морао издати, потом време, које је протекло, док се пресуда необнародује и док се не прилепи на врата војничког, или примирителног суда, оног места, у коме је осуђени живео.

Особеност, вредна да се овде напомене, карактерисала је суђење због непристајања суду; при томе употребљено је ново, нашим законима непознато правило: пошто је прошло време апелати, суђење је због непристајања суду сматрано било за противословно. По општем начелу, ово је суђење било опредељено; јер, оно, на што се више неможе напасти, није следство, да је и природу своју променуло, и потоме дакле и суђење због непристајања суду важи и извршимо је.

Исто така и чудновата правила била су прописана за дознавање оног осуђеног војника, који је био утекао, па су га после опет ухватили. По општем кривичном закону, ово је дознати могао само онај суд, који је тог војника осудио. Закон обнављене владе не уважавајући сталност војничких судова, и ако их је као такве прогласно, и предпостављајући, да се само у овој регименти, из које је осуђени побегао, налази људи који осуђеног познају, наредио је: да се осуђени војник, који побегне, пак се опет ухвати, пошаље војничком суду оне дивизије, у којој је осуђени служио и из које је побегао био.

Ако осуђени није ни једном корпусу пропадао, послали су га оном суду, који га је био осудио, па ако сад и овог није било, онда је, војнички суд те дивизије, у које је војник ухваћен, испитао, јели то доиста онај који је побегао.

На неки начин поступало се због непристајања суду и са онима, који су доцније сами дошли, или који су били ухваћени.

Само набрајање ових правила довољно показује непознавање закона, републике, консулства и царства, као и савршено незнање нашег војничког устројства. И писци закона од 1796, 1803 и 1810 године, почели су, да главна начела општег закона непромену, ниучему што се тицаше распознавања истоветности и оправдања због непристајања суду, јер се на ове тачке односећи се основи моглоше употребљавати и у мирно и у ратно доба. По тим законима војнички суд, који је ухваћеног бегунца осудио, имао је право, да сам изводи истоветност његову, И суд тај знао је, да су саслушани сведоци лично осуђенога познавали, и ови сведоци може бити да никад нису припадали регименти, или бар нису више припадали оној регименти, којој је припадао осуђени; осим тога ови сведоци може бити нису више, или и никад нису били војници.

С друге стране, од времена, кад је тужени осуђен до времена, кад је опет ухваћен, могао се цео пук изменути тако, да у њему није више било никога, који је могао ухваћеног бегунца познати. Овим разлозима принуђени су били законодавци да се у том смотрењу придржавају општих начела, из којих се никакве тегобе изродити нису могле. Јер и ако суд, који је осуђеноме пресуду изрекао, није било више, кад је осуђени опет ухваћен био, то ипак из тога неби могла проићи никаква забуна, јер је у том случају аркива тог суда дата на чување оближњој дивизији, или самом војничком министарству, одакле суд, коме је ухваћени доведен, може лако до праве истине доћи.

Исто ово опште правило, које мало пре напоменусмо, набљудавало се и за недолазење пред суд. и овде се као и свуда лако и брзо пресуђивало.

Овим се начином решавало све, што се појавило у администрацији војничког суђења, и у редовној и у народној војсци. Али обновљена влада, желећи да избрише сваки траг о царској влади, понајвише је настојавала на томе, да се укину закони, који су постали у револуцији од 1789 год., па и ако није могла створити што боље, а оно је бар хтела, да заведе нешто другачије.

Најпосле, предлози обновљене владе, ишли су на то, да ограниче власт апелационог суда. Закони револуције, несу положили никакву границу апелационом суду, да овај неби могао уништити пресуде првостепеног суда, а то зато, што је апелациони суд сам, или преко војног министра могао наћи на важне разлоге, који су произлазили из војничког права и којих су се првостепени судови придржавати навикли били. Али закони обновљене владе и у овом ограниче апелациони суд установивши: да кад би се првостепена пресуда двапут из једног истог побуђења уништила, онда да се поднесе трећем војничком суду, који је био обвезан судити о праву по решењу апелационог суда.

Ово кратко разлагање разних предлога, који су ишли на то, да се промену закони обновљене владе, доказује истинитост науке Аристотелове и немогућност удејствовати законе противне начелима општег друштвеног морала.

Устав, који је устројство судова, поделење власти и суверенских права, једном речи, који је приделење особеног задатка сваком политичком друштву¹⁾, не може се саглашавати са поступком, који би по-

¹⁾ Aristote, Politique, livre VI, chap. IX, § 5 Trad: de Barthélem saint — Hilaire.

стојеће законе замену вољом једнога старешине **Устав је живот државе**¹⁾, и устав постојати може само онде, где суверенство закона влада²⁾. С тога и треба да су закони опредељени, паметни и да се саглашавају са начелима устава, закони се односе на све и сви треба да им се покуравају.

Ништа није противније моралу закона, којим се опредељава начин удовлечења правиче, него кад се да власт једном човеку да он сам решава о кривци или певинности туженога. Правича тада, није више суверенска власт, за све једнака, која се узвишава над људским страстима и које се пресуда има сматрати као сушта истина.

Па зато видимо, како је обновљена влада за 15 година узалуд покушавала, да направи војничке законе подобне у начелу законима старе монархије, и видимо да ово покушавање, као несагласно са начелима обнародованим 1789 године, која су служила за основ уставу, имало је само ту последицу, што се доказало, да војсци француској приличе само закони републике, консулства и царства.

ГЛАВА V.

К а ш т и г а.

У време старе монархије, наредбама је једно за другим стварана и опредељивана природа војницима опредељених каштига; али ни у једној, није било оппделељено ни трајање, ни начин употребе. У тим наредбама било је ових каштига; бушење језика са усијаним гвожђем, вешала, сечење носа и ушију са жигосањем.

Ова је каштига задржана до 1784. год. за одбегнуле војнике,

¹⁾ У истој § 2.

²⁾ У истој § 7.

Било је и вечите робије на лађама, привременог и вечитог затвора, метања ланца на врат, изгнанства, батинања, шибе, затвора у кавезу гвозденом или дрвеном, потапљањем више пута у води, лишења чина, метања на точак, и најпосле смрти стрељањем из пушака. Ове разне каштиге, које и несу овде све наведене, остављене су биле вољи суђаја, који су их по вољи употребљавали.

Такве су биле војничке каштиге све до револуције 1789. год., која је порушила стару зграду апсолутне монархије.

Нови законодавац, желећи да сваком посебном праву буде основица опште право, укинуо је све варварске и некористне каштиге, које су показивале да су они, који су их измислили били суровији, него што су паметни били. Он је у војничком суђењу одредио каштиге, које је извадио из општег казнителног законика, опредељив тачно карактер строгости и време докле ће каштига трајати.

Закони од 1791 и од 24. Октобра 1795. год. били су природни извори, из којих је законодавац војнички црпео све. У ово време, у закону биле су каштиге стално опредељене. Кад је порота била објавила кривцу, суђаја није могао ни умалити ни увећати трајање каштиге. Овакво ограничење била је неизбежна реакција, између нове и старе политичке владе: за време старе, род и величина осуђења остављени су били вољи магистрата; за време пак нове, самовољство ограничено је законом у ком се је било све тачно определило. Војнички закони, написани по овим идејама, саглашавали су се са општим законима и због тога се доцније војничком закону пребацивало, да су се његове каштиге, које су биле стално опредељене, тешко примењивале, т.ј. врло се тешко могаше за учињену погрешку определити сходна каштига. Ове незгоде лако се опростити могло, упо-

требом казнителног закона од 1810. год. т. ј. кад се у војничком закону употребила највећа и најмања каштига. Овом, врло простом изменом, војнички је закон доведен у сагласије са општим унапређеним законом, док би међутим, заборавом 1810. године војнички закон саглашавао се са законом 1791 и 1795. године.

У овом је лежао велики доказ, што су се назадањаци 1815. г. одупрели законима републике, конституција и царства. Због тога су они 15 година говорили, да су ови закони били драконски и да се несу слагали са нашим обичајима. Исто су тако нападали и ове две каштиге: апшење, у ком су случају о појас обесили уапшеном тешко ђуле, и градско заточење. Ове су две каштиге постале у 1803 години и њима су каштиговани бегуници. Ове каштиге имале су само исправљајући карактер и опредељене су биле као и општи закони овог времена без највеће и најмање границе.

Нарочито су се приврженици обновлења тужили на казнителни део војничког закона, почем је он био само последица радње војничког суда, коју су светски људи лако оцењивали. Установљене комисије у 1816 год., имале су задатак, да што брже измену ове законе, које су они као несносне сматрали, и старали су се да нове комбинације пронађу; ал то нису могли учинити у закону о каштигама. Ма како да је била велика љубав за прошлост, ма како да је била ватрена жеља да се униште наши законодавни летописи, окаљаних закона првобитним грехом, опет се несу усудили повратити на каштиге старих наредба, и морали су те каштиге узети из овог казнителног закона.

Разни израђени предлози обртали су се у истом кругу: комисије, које су их израђивале, устале су против смртне каштиге; оне су укинуле гвожђе (оков)



WWW.UNIBS.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

а на место тога увела су робију; каштигу са обесивањем тешког ђулета опојас, успоредиле су са несрећним и срамним каштигама, или су је укинуле и замениле је затвором; оне сасвим строго оцене лишће чиновца, које је било главна каштига, и ако су је сачували као предходну каштигу за извршење сваке несрећне и срамне каштиге, и приписале су је као следствие смртној каштиги, кад је ова била већ изречена, било за кривице превиђене општим кривичним законом, било за известна дела, којима је требало ту каштигу приписати. О овој последњој точки, утврђену разлику тешко је било сваћати. Комисије су често понављале, да каштиге чисто војничке не треба да имају сраман карактер и да треба срам извршењу с оружјем само тада прописати, када је кривица била осуђена по општем кривичном закону. Но по овом размишљавању најпре увидела се немогућност, да се ништа не може променути у делима, за која је каштига узета из општег закона, а потом мисао, да се умали важност дисциплине војничке, коју је консулство и царство поставило, као прво јемство за друштвени живот.

Ако одржање дисциплине користи народној безбедности, у оном случају, кад известна велика преступљења војене дужности, треба да буду смрћу каштигована, онда неумемо казати, како су предлози обновљене владе могли допустити, да ова страшна каштига, у известним случајима буде сама без икакве снаге.

Тако је онај, који је место своје оставио пред непријатељем или побуњеницима, у овим предлозима, био каштигован само смрћу, без да је лишен чиновца, т. ј. без да је ова каштига постала срамна и произвела икакво дејство у грађанству. Предпоставимо да овакав издајник буде суђен и осуђен на изгнанство; он ће после времена каштигом прописаног,



www.un

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

опет ступити у друштво, које је био издао, а није зато претрпео ни најмању каштигу, а ни право изгубио на упражнене својих грађанских, варошких и породичких права. Њему је само било нуждно, да странствује, где би могао стећи новаца, или се користи новцем за издају добивеним. У оба ова случаја, због свога богатства, код простијега света, он постаје врло ваљаном особом.

Исто је тако осигуран од каштвге био и кривац, који се побуни, који с оружјем на старешину нападне, који без реда и позива напада грађане сајужне или неутралне државе, који непријатељство продужује, који насилно присваја команду, или који команду задржава, који се договара за бегане пред непријатељем, и најпосле онај, који убије обитаоца, код кога је био намештен.

Из ово неколико речи, видимо куда су водила каштиговна наређења предлога обнављене владе.

Сад да запитамо зашто су овакве новости? Ниједно добро размишљавање немогући их оправдати, увидело је да је тајна мисао у ово доба била, да се уништи идеја, за коју је војничка дисциплина најјаче јамство за друштвене установе у Француској. Да би се дакле до овога дошло, најпростије је било то, да се изгладе следства, која је за собом донела каштиговна санкција коју су дисциплини дали закони републике, консулства и царства.

Наполеон I. мислио је, да је војска најјача потпора државе зато, што јој је дисциплина била основа.

Обновљена влада сасвим природно нехтејући црпети основке за своју снагу из истих извора, из којих је и царство црпело, црпела их је из својих, јер она изворе царства називала неправедним присвајањем.

Али ова велика измена у највећим војничким каштигама, била је под изговором човекољубља, које се простираше на судбу будућих војника; јер војнике царства, фракција 1815 год. називаше доарским доповима. А међутим поред ове милости, која је хтела да ублажи каштиге и њихова следства, писци предлога приписали су војничком ражаловању дејство, које милост никада није могла произвести. Пре је после милости губило се право на пензију и на награду за време некадашње службе; а од тада је, па и за време предлога, као правило примљено и усвојено: да је онај, који је право на пензију добио по служби својој, примао је и онда, када је ослобођен од каштите или кад је помилован био; онда пак, кад он умре, удова жена и деца његова, у овој пензији имала су малу помоћ, којом им је њихово бедно стање олакшавано било.

Овим правичним и за цело човекољубивим мислима извршено је начело: да су погрешке личне, и да треба у виду имати добро владање једнога човека до онога доба, када је он погрешку какву учинио; иначе, где би било охрабрења да човек добро чини, где би било поделење правнице? Зар свака религија неучи, да Бог свако хрђаво дело каштигује, али и да добро дело никада незаборавља? И закон о пензији војничкој, сачувао је ову и моралну и политичну намеру, да војник, који је тридесет година добро служио своју земљу, има право на пензију нападајућу му до оног времена, кад га је закон осудио на несрећну и срамну каштигу, но за сво време докле се каштига неопрости, неужива он ту пензију, но тек онда је почне примати, кад је рок каштиги његовој истекао.

Тако је човек, који је у очима друштва жигосан, кад је из затвора изашао, у пензији својој нашао средство за издржавање. У великим каштигама

Управо је ту тешкоћа, коју имају правници и икономи, у томе је т. ј. тешкоћа, како да се ослобођеним осуђеницима дају средства за издржавање, те да се они поврате у морално стање своје.

Царска, а за њоме и скупштинска влада, у овоме је само односу нашла ову тешкоћу разрешену; предлози пак обновљене владе хтедоше да опет уведу основе закона Лудвика XV., који је осуђенога утикао, породицу му подчинио кривци, коју она није учинила, и на челу детета у колевци, обележио срамно дело оца, кога оно није ни узазнало.

По истим овим предлозима, војнички чиновник окривљен због лажног подписа, био је привилегиран, дође само на робију за извество неко време, а никад недође на вечиту робију, на коју је због исте погрешке долазио грађански чиновник, по 145 члану општег казнителног закона.

У старом закону до 1789 год., увек се у виду имао, при разним степенима каштига, овај логични и напредни ход, по коме је најмања исправљајућа каштига почињала онда, када је највећа полицијна каштига престала. Предлози обновљене владе нису били никако написани у овом духу; по њима је највећи дисциплинарни затвор био до два месеца, који су затвор могли одредити ђенерали — заповедници дивизија и војнички министар; и у исто доба, по њима је био најмањи исправљајући затвор шест дана, а највећи пет година. Но и у овим предлозима, који су дозвољавали олакшавајуће прилике, казано је, да се у овом случају сам затвор може свести и на мање од два месеца апса.

И ако ови разни законски покушаји нису били дошли ни до какве коначне последице, опет су они служили на то, да дисциплинарни затвор, највећи 15 дана прописан законом од 1790 год., ту границу пређе; и тако у наредби 2 Новембра 1833 год., стоји, да се



www.uns.gov.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

може одредити и 60 дана апса, тим пре, што је већ постојало мњења, да је закон ово ново начело потврдио.

Кад смо о надлежности говорили, напоменули смо особита правила која су предлози од 1816 произведени и у 1829 год., назначили у смислу сдружења у кривици. Ова су правила оцењена у употреби спречавајуће каштиге. Н. пр. видели смо, да у случају здружења у кривици између војника, моринара и особе, која није војник, за једну исту погрешку суд је војнику судио по војничком закону, морнару по закону прописаном за морску војску, а особи, војсци неприпадлежећој по обичном закону. Са једнакошћу поступка није било ни једнаке каштиге; т. ј. општи закон није више био једнак за сва нарушења општих или посебних дужности, које прописује јавни морал и политичне установе царства.

Изузетак је од општих основа ишао и даље: предвидело се кад невојници буду окривљени због дела, која несу била предвиђена у обичном казни-телном закону, но која су поименце назначена у предлозима законика; и тад је прописано било да се замену војничке каштиге, на које су ова лица осуђена, са једнаким каштигама узетим из општег казни-телног закона.

Војнички су судови оправдавали оне, који нису били војници, а позивали су војнике, да к непријатељу или к побуњеницима пређу. Овакав поступак при позивању војника на издају, био је направљен по поступку војничких комисија од 1803. год., и ако по уставу од 1814. војничким судовима није било могуће да такву власт имају, коју су им још 1800 год., особени судови присвојили. Нови су предлози искључиво војничко дело као кривично оглашавали, које је било назначено у 77 члану општег казни-телног законика.

Али као што је у очима владе било заслужно особито у оно доба, када је туђинска војска заузела била француске пределе, устајати против закона консулства и царства, и увеличавати њихову строгост, тако је и војена дисциплина сведена на мало ствари, и уобразила се разлика, која треба да у духу војника сасвим уништи сваки основ ове апсолутне покорности, која је дотле сачињавала силу и снагу наше војске: разликовала се инсубординација за време службе, од инсубординације, због које су војници могли бити окривљени ван службе.

Тако, насиље према старешини за време службе било је каштиговано смрћу; насиље пак изван службе било је само исправљајућим путовима каштиговано. Претња која је законом од 1789. год., каштигована несрећном и срамном каштигом, каштигована је само простим затвором.

Ова, тако јако ублажена каштига, учинила би, те би се избрисало поштовање, које треба старешини одавати. Солдат, докле је у војсци, мора свагда видети сваког старешину и одавати му заслужно поштовање и покорност у свакој прилици. Од оног магновења, кад му закон дозволи, да може разбирати јели он или није у служби, рачуна он сам према томе, колико му је могуће да се одупире гласу старешине. Ово је било средство, што подчињени није држао да је дужан покоравати се, кад му се по служби заповеда, и кад старешина избегава све што би компромитовало његов лукторитет, који се никад ван службе уважаио неби. Отуда су и последице које би могле бити жалостне по народ и ужасне по дисциплину!

За време царских ратова, солдати навикнути на логорски живот, на слободу војске на походу, која нема увек рачуна о сигурности и срећи обиталаца, нису били држани у овој правој граници точне дисциплине кад им је дозвољено било да важност



решетају оног старешине, кога нађу изван службе, или даље од касарноског круга. Лукаше по париским баријерама и свађу о празнику у селу једном угушно је само један полуофицир; знало се да беспристрастни и строги закон захтева, да се старешина поштује, и да у овом смислу учињена увреда вуче за собом следства, која се простиру и на цивилан живот. Јавно мњење приписивало је, као што и још приписује велику важност извршавању војничких дужности; оно је разумело да је војничка дисциплина заштита друштва, и да је држава, која не може да рачуна на потпуну послушност војске, изложена ужасној анархији.

У 1816. год. видели смо у самој ствари ову грдну разлику, којом је власт старијега подчињена била испиту млађега. И у самој ствари, овај сасвим нов основ војничкој дисциплини, био је један од оних предлога, у којима је законодавно тело свагда увиђало порушење онога, што већ постоји, и хтело да ове ствари на боље доведе.

Но није ово само, била опасна новост, коју је обновљена влада покушавала, да уведе.

У место да обновљена влада предлоге скупи и уреди, у место, да оцени њихову природу, важност и разлику, и у место да она образује идеје по току ствари, она је поступила по општој теорији и решила је понајпре, да је сваки атентат против личности или живота старешине злочинство. Убијство, и јавно и тајно било је злочинство, и ако је убиство било последица отрова, или ма каквог потајног умисљаја. Злочинство није више било доказ жестине, који је допуштао руком ударити или и рану начинити: оно је увреда нанешена изблиза или из далека; увреда нанешена старешини на ма који начин.

Следство, из овога природно изведено, било је то, да је злочинство, по утврђеној разлици, према



старешина могло бити за време службе и изван ове. Ако је оно било учињено ван службе, препречивање имало је само исправљајућу каштигу, док исто дело учињено војнику, чина истог, кога је и злочинац узимајући на се име и карактер, који му је општи закон дао, било је каштиговано, каштигама, које су се прописиване убијству. Циљ, коју је тада законодавац себи био предпоставио, била је очевидно промашена: убијца старешине био је блажије каштигован, него убица простог једног солдата.

Ова последица била је неизбежно следствие, те су се ствари пореметиле, и показала је још једанпут, да се немогу променити ни општи основи кривичног права, ни законско наименовање које је већ било утврђено.

свршиће се.

Ћенерал Уиљем Шермен.

(с немачког)

Ћенерал Шермен бијаше у овом Америчанском рату међу првима људма, на које сав остали свет погледаше. Он се родио 8 Фебруарија 1820 у Ленкестру у области Охеји (ohio). Отац му бијаше судија код великог суда у месту. Пошто је изучио прве школе, уђе у 16 тој години у војну академију у Уестпоану и по положеном испиту изиђе за официра 1840, и буде дат у трећу артиљеријску регименту. На скоро за овим отвори се Семинолски рат у Флориди и он као поручник буде одређен за градић Мултрију код Чарлестна. Године 1846 оде у Калифорнију, где најпре бијаше Ћенерални ађутанат десетог војног округа, а 2 године на ком тога као полукапетан због својих заслуга у Мехиканском рату, као што му се



www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у дипломи изреком вели. Не за много, и он бијаше цели капетан код комесаријата у Калифорнији, где је провео 3 године дана, па онда ступи у једну трговачку кућу у Францишки. Његова наклоност к војним наукама и његов задобивени глас као изображен официјер учине, те га државица Луизијана позове да буде управитељ у „државној војној академији.“ И он је ту пробавио 5 година дана, кад се започну Сесејонски покрети. Покушавало се и покушавало да „војног професора“ задобију за ствар јужњака. Али стање отачбине бијаше му јасно пред очима и он предвиђаше, да ће произићи голем и ужасан грађански рат, па без икаквог оклевања поднесе оставку 18 Јануарија 1861 с овим значајним речма, које је Гувернеру државном, Муру (Moore) написао. „Ја сам дошао на ово место,“ писаше он гувернеру, „онда, кад је Луизијана била у Унији, — кад над мраморним вратима бијаше урезано: Либералношћу народне владе сједињених држава; нека Унија за навек постоји! Најиовији догађаји, то су вестници за големе промене, и сваки мора свој избор да учини. Ако Луизијана иступи из савеза, онда ћу ја пре, те да останем веран старој конституцији, и мој даљи останак овде био би безчаст у најпунијем значају речи.“

Уиљем Шермен добије свој отпуст и крене се од новог Орлина у свети Луј. За време док је било бомбардање градића Семптера и бирање президента Линкуна, похита он у Вешингтен. Он није губио ни једног тренутка и имађаше врло оштрог погледа и сватаја о тешкоћи и величини идућег рата. И труђаше се да докаже то, ал узалуд. Кад је президент у Априлију месецу оне године кренуо 75000 „тримесечних својевољаца,“ рекао је Шермен: Буну са тримесечном војском угушити, значи толико, колико кад

www.ubv.rs би се хтело, да се пламен горуће куће штрцаљком угаси.

Шермен је хтео да се одједанпут сва војна снага у земљи подигне. Начине га заповедником 13 регуларне пешачке регименте; као такав борио се у битки код Бел - рена (Bull - Run) 21 Јунија 1861. Ту је он нешто управљао и трећом бригадом Довелове војске и бијаше тако смислен и храбар, како мало њих. И наменују га бригадним ђенералом од својевољаца и пошљу у Ђентеку (Kentucky), где је Ендрсен био врховни заповедник департамента. Кад му буде заповеђено да са 7000 људи заузме брдо Мелдроуг (Mudraugh) он ти се наједанпут нађе у чуду на тој врло важној точки јужно од Салт Ривера, јер оне трупе, које су њему наменуте биле, буду разаслате на друге стране, а њему неоставе ни 5000 супрот бунтовне војске под Бекнером од 25.000.

Кад Ендерсен у Октобру због болести одступи, онда он предузме власт над округом Ђемберленда

Одма у Новембру пошље он тадашњем врховном заповеднику целе војске меморијал о положају своје команде, где каже, да је његова снага малена, да што добро изврши, а голема, да се жртвује. Али немарни Мек - Клелен опет ништа неучини. Међутим Шермен и опет није клопоу и са оно мало снаге обдржи заузет простор. Али кад улучи прилику да се са војним министром Ђемероном и његовим ђенералом — Ађутантом састане, а он очито изјави како се рат хрђаво воде. На питање, колико би му требало војске за његово кретање напред, одговори он 200.000. Ово изгледане код оба ратна светилишта (министра и ађутанта му) као лудо, и при свем том, што је Шермен најосновитије доказивао своје казивање, опет они њега огласе као свађалицу и учине да он у Вешингтену у немилост падне. На његово место поставе издајног Буела, који је могао чинити, шта је хтео,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

а Шермена пошљу као надзиратеља касарне у Свети Луј. Међутим Грент и други официри о Шермену су другаче мислили, и наскоро он добије опет неку команду и то најпре над околином Кајирском одакле је подпомагао операције 1862 у пролеће против Донелсна и градића Хенрија.

Кад се Донелси предао, онда је Шермен заповедник био петом дивизијону Тенесиске војске под Грентом. Овде имађаше он прилике да земље пазљивост на се обрати. Он је крвавог дана кад Шилоје, 6 Априлија 1862 јуначким отпором Грентову војску од пропасти спасао и својом храброшћу допринео победи. Три коња буду под њим убијена, и двапут он сам рањен, ал он није из битке излазио. Грент, а и сарома Халек признаше му храброст и препоручише га те постане ђенералмајором над својевољцима. Био се и против Коринта и први је улетео у непријатељске опкопе. Следећег лета потпомагао је флотицу против Мемфиса и заузео је варош.

Вративши се из Мемфиса узео је команду над 15 ом војском (Army-corps) ал је задржао заповедање десним крилом Грентове војске. Од 13 и 15 кора саставио је експедицију низ Мисисипу, да Виксбург нападне, ал буде одбијен; онда он приђе к експедицији против Аркенсаза под ђенералом Кларкендом и највише је учинио да се победа добије.

Кад је узазнао, да се Виксбург неможе на јуриш узети, онда он дивним маршевима својим кроз непролазне кипресне шуме и баруштивне и преко дубокога Беџоеса (Bayous) привидно се креташе према Јасу, а Грент оперираше с друге стране. Разрушење Цексена и заузеће Уелунте, то су његова дела, која су Гренту помогла, да се сједини са деповом на Мисисипи.

Кад је Грент преузео највећи дивизијон Мисисипски, онда је желео да Шермен дође на његово

место на команду тенесијске војске. Овде он споји 15 и 16-ти кор у Коринту, одакле је у Новембру месецу предузео онај славан хитни марш преко северне Алабаме, који је највише допринео Грентовој победи код Четенуге (Chatanooga). Затим крене се према Њоксвилу против Лонгстрита, где је Бернсеиду у помоћ дошао. Наједан пут опет искрсне у Мемфису и споји у Виксбургу војске за нову експедицију на Беиблек (Бу Black). На скоро видимо га победна у Мериђијану и гони пред собом фанатичну бунтовну војску јужноземског свештенства и садашњег генерала Полка. На 14 дана после тога његова се војска враћа у Виксбург, пред којом је он напред измакао прешав на коњу за мање од 24 сата 60 миља (инглеских). Одма се овде навезе за у Нови Орлин, да се с Бенком о Ред-Риверској експедицији посаветује и натраг у Виксбург врати. Тиме је пак био он анђео хранитељ тој експедицији, јер одма одашље Смита са неколико најбоље своје војске к Бенку, без чега би експедиција свршено пропала била.

У Марту месецу добије Шермен дивизијон Мисисипски. У Нешвилу нађе се с Грентом, да се о огромном плану разговоре. Што хитрије прегледа он своју војску, скупи је 1. Маја у Четенуги и уреди огроман систем за издржавање. На челу од 90000 војске крене се он са својих шест генерала из Четенуге да изврши свој атлантски поход, против големе војске непријатељеве под продрзљивим Џоном Џонстоном, све преко стрмих, скоро природно начињених фортификација, о којима нити је што знао, нити карте имао, него га је онако његов беније даље и даље водио.

О сјаним планинским маневрима, с којима је даровити вођ непријатеља из једне горе у другу прогањао, ратна ће историја доцније причати. Ризека, (Resacca) Снека Крик Геџ, Делтон, Елетона, Кинезав, Меријета, Четехучен, (Chattahoochen) то су победни



www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

трофеји, који у венцу славе овог војног ђенија блистају, а које све опет засеђава заузеће Атланте, наспрам бесних напада и крваве погибије Худа. Дрски крилни маневар к Цоносберу, величанствена правила за пренос људи, најпосле то што је надмудрио Худа, и његов исполински марш пут атлантске обале и заузеће Севене, то су сјајни докази ратничкој величини, којој се дивити мора. Шермен је одважан, све даље пробијајућ вођ, који и опет никад у свом напону мирноће и чиста рачуна негуби. Четири године посветио је он отачбини сву своју делатност и ниједанпут да је одмора потражио, никада да се уморан показао. Он поред своје војне вештине имађаше и особитога дара административног, који се у издржавању његове толике војске показао. И у сред најсјајније победне среће, показиваше се као обичан, прост грађанин, а у својим политичним наређењима као наметан и мудар државник.

Инглески „Мишиген журнал“ донео је о прослављеном Америчанском војеводи ову карактеристику:

Најодличитија црта у Шерменовом карактеру то је страстна енергија, која незна ни за какав одмор нити преза од икакве препоне. Он је неуморан и при својим предузећима пази на најситније као и на најважније ствари. Као Наполеон врло мало спава. Он проведе по пола и по целе ноћи будан, особито ако му је у стан доведен брзојав. У тима ноћнима часовима хода по свом стану овамо и онамо сасвим у мисли удубљен, нити мотри, шта око њега бива, покад што прекине ходање и седне да забележи што, ил да наредбу какву напише. Разговора ли му ко што при том његовом ноћном ходању, он добро слуша, ал обично никаква одговора недаје, него остане онако замишљен

Кад је Шермен у Јулију 1864 био на походу

Етдентском против непријатељске позиције код Кинезаве десило му се овог карактеристичног:

У почетку похода казао је Шермен својој војсци, да он мисли маширати без шатора. И он сам није се хтео изузети, него је обично преноћивао онако



Генерал Уиљем Шермен.

под каквим дрветом, и само кад је врло хрђаво време склањао се у какву кућицу, ако је било. Кад се дакле војска скупи код Снек - Крик - Гепа, маршираше једна регимента рано изјутра поред Шерменовог стана. Војвода лежаше под једним дрветом на путу. Онда



WWW.UNL.BS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ће рећи један војник, који га непознаваше, и који га држаше за пијаног:

„То је начин старешовања; за војводе имамо пијане ђенерал-мајоре.“

Шермен, који је то чуо, одма скочи и у најбољем хумору одговори:

„Не пијани, синко, него целу драгу ноћ ока склопио нисам, па сам уморан и сањив.“

Затим одма са својим штабом пође, и кад је био поред регименте војинство га дочека с најсрдачнијим ура.

Да је уз овакву енергију и неуморну делатност и највећа решителност, то је наравно. Он је смишљао своје решидбе тако брзо као муња и свакад су биле завршне. У важном разговору, наиме на самом разбојишту, редко он да времена да изговори онај, који му што говори или јавља, него он одговара чим свати што онај хоће. С изванредном брзином мишлења долазио је он до закључења. Што он сам говори или пише, то је обично само оштар и кратак нацрт; али његове кратке и удесне речи и најлаганијој сватљивости дају појма о ономе, што он хоће.

Обично се мисли да војводе треба да су на бојишту сасвим дидактични и да своје заповести дају сасвим точно и опет по околностима. Шермен је и на разбојишту говорио точно, ал не и по околностима. У Грентовој победној битци код Четенуге заповеди он свом пашеногу ђенералу Хугу Ивингу, да напред ступа, пошто је одбио два дима из неке лоше цигаре, овим речма:

„Ја мислим, Ивингу, ако си готов, ти би већ могао ићи напред.“

Ивинг га нешто упита, наиме, хоће ли он степенасту формацију своје војске да задржи. Шермен одговори:

„Ја хоћу, да се левим крилом држиш Чикаменге, и да формацију на одстојању од 500 корака задржиш док у подножје брегу недођеш.“

„Па хоћемо ли је и даље задржати“ упита Ивинг.

„Можеш узићи уз брег, ако хоћеш, ако можеш“ одговори Шермен, и свог пашанца од себе гурајући придода: „Кажем ти, Ивингу, немој шиљати за помоћ докде, докле ти сасвим неустреба.“

Један списатељ описао га, како је он мирно слушао музику једне регименте, кад му је серенаду градила. Ал тај опис није добар. Музика може имати снаге, да умири узрујане груди; али живце Шерменове утишати те снаге музика нема. Он је можда ћутао за време серенаде, али без сумње играле су и севале његове очи свуда на све стране. Он није ни једног часа тих. Његови прсти непрестано играју по риђој му бради и по пуцади од одеће, или су добовали на столу или столици, или чешљаху по коси. Његове ноге укрсте се за један часак, ал одма опет обе право стоје; он седне за један тренут, ал опет одма устане и хода.

Бао и његов друг Грент, тако је и Шермен страстан пушач; али и при самом пушењу показује се основна разлика између њих. Грент пуши своју меку Хаваницу рахат у столици, пушта лагано дим из уста и у његовим коластим облацима, који се изнад њега скупљају, кроји своје големе планове. Шермен напротив пуши тако нагло, као да би му ваљало што пре да је готов. Он тако силно вуче као да би цигара запушена била, и сваки час прстом, пепео скида. Међутим непрестано хода там' овамо по свој прилици удубљен у своје мисли, али сасвим тако изгледа, као да једино о томе мисли, како ће што брже дим из цигаре да извуче. Грент и оглође крај од цигаре у устима, а Шермен своју одма баца чим до пола изгори

другу пали; и за тили часак лежи на поду по десетак полупопушених цигара, које он у ходању изгази.

Осим очију, ђеније овог човека неискazuje се у његовој спољашности. Он уопште изгледа обично, нити леп, нити ружан, и код људи, који га непознају, највише у очи пада са свог наглог појава и са немарног одела. Али кад се изближе погледа лице му је озбиља значајно. Очи су му као и тело и дух једнако у послу, и притом доста мрке ал јасне и светле, пуне живота. Усне су му увек затворене и у јаким браздама, које од ноздрва крајевима уста иду, види се одважност. Руке су му сразмерне стасу, дугачке и доста узане. Његова кратка, нешто ковржљава риђа брада изгледа као да је у растењу спречена и као и коса мора се задовољити, ако се један пут преко дан с чешљем преко ње пређе. Шермен је према свом спољашњем изгледу исто тако равнодушан, као и према томе, шта људи о њему говоре или мисле.

КЊИЖЕВНОСТ.

DER KRIMKRIEG. Die Lager, die Unterkunft, die Ambulancen, die Spitäler etc. von L. Baudens Inspectionsarzt, ältestem Chirurg en chef, Professor, Commandeur der Ehrenlegion etc. Nach der zweiten Ausgabe übersetzt von Dr. W. Mencke. Mit einem Vorwort von Dr. Fr. Esmarch, Professor an der Universität Kiel. Kiel; Ernst Homman. 1864. (Preis 1 Thlr. 10 Sgr).

КРИМСКИ РАТ С ЛЕКАРСКЕ И ВИДАРСКЕ СТРАНЕ.

Настављено из броја 8.

патосом издигнута; да има нуждне промаје¹⁾; јутром и вечером да се кади са хлором а између тога трипут са мирисним травама, на име са осушеним калопером, као што се то у Турској чини; да се у логору нечистоћа не трпи; да се брзо уклоне подозриви болесници из регименатских — болесничких соба (шатора); да се непрепуне шатори и колебе; да се употребљавају француски шатори за само два човека²⁾; да се замену лаки покривачи (Halbdecken),

1) У тако лепим војничким болницама у Венсену справе су за грејање и промају, тако удешене, да на сваког болесника најмање 60 кубних метара ваздуха на сат, и топлоте до 15° С. дању и ноћу долази.

2) Који се саставе из sac de cambragne а то су некакве платнене торбе у којима су француски војници пређе носили неке ствари, и из такве 2 торбе са стављали су шатор tente abri. Извађење Бижода у Алжиру.

којима трупе снабдевене беху, са црвеним вуненим кошуљама, за болеснике како у носачој тако и у сталној болници; да се парioniце употребљавају за прање, те да неби могла зараза прањем прећи; да се уведе доручак у 7 сати поред ручка око 10 сати пре, и вечера око 4 сата после подне (од говеђине чорба); да се мења рана¹⁾; да се даје свежа зелен²⁾; и биљне киселине, нарочито лимунова³⁾ и млечна⁴⁾; да се вино, ракија и кава наизменце даје војницима; да су аљине суве и често да се износе на поље; да се патос кречом намаже; да се донесе подкlorно кисела сода у завежљају у ћошак; да се мете не угашени креч и гвоздени ватраљ испод кревета; да се употребљавају туршије од разног варива (Gemüsebüchsen) слатке и киселе које су се показале као добре, а прашак од меса⁵⁾, није се показао као добар, јер смрди и војници не једу га радо; да се даје коњско месо од кога се добија изредна чорба⁶⁾; да се промену

1) Бауденс каже: да је вечита чорба главни узрок, што се војница, који се једанпут из војске испишу, у њу више невраћају.

2) Маслачак (Lövenzahnsalat) чинио је у Криму најбољу услугу. Маршал Пелисије јео га је сваки дан.

3) Енглези су добијали трипут на недсљу течност од лимуна, коју су у бурадма држали, и са којом су они себи грог са румом и шећером правили. 1856 год. код њих није било врућице (tuphus).

4) По методи Лиљаковој зготовљено концентрирано млеко пробано је у Криму и резултати су били задовољавајући.

5) Fleischpulver — који се добија кад се месо добро изсуши па после изтуче.

6) Две батерије дивизиона d' Antemarge, које су биле у Бајдеру, раниле су се одвојеним коњима. Они су остали сачувани од болести, које су код осталих трупа онако убитачно бесиле.

покривачи које су војници на тел ђацима носили ¹⁾ са кримским огртачима, који се састојао из дугачког шињера са капуљачом и малом јаком од грубе скоро воду непродуштајуће чоје; да се дају војницима ципеле и камашне од беле материје за лето а обичне чизме за зиму ²⁾; да се даје умерено занимање и свакидашње движење у слободи здравима, кад то време дозвољава.

Многи поучљиви примери уверавају о цељисходности препоручених правила, умножавају знање онога што сваки вођ трупе за одржање или повраћање здравља својих људи чинити мора или може, и упознају га са многим најлешшим наредбама и извршењима, као и онима које треба одбацити, која су се у турској, француској, енглеској и сардинској војсци показала.

Главни говор Бауденсов осим тога измешан је са причама многих факта и са описивањем више добрих уређења у касарнама и болницама, од којих су ове интересантне.

На једном брежуљку у средини француске војске види се мали прост шатор, у коме је маршал Канробер, зиму 1855 године провео. Он је за главног заповедника одређену колебу уступио за болницу, да би са војницима годишњу ладноћу заједно сносио.

Она грдна касарна коју је султан Махмуд 1820 подигао у Дренопољу уступљена је савезницима. Она је на форму паралелограма од 450^м дужине и 275^м ширине, има 278 соба, 1280 прозора у спољњем фронту, и може 10000 болесника у себе да прими. Пет великих мермерних басена, сваки са 20 дебелих бакарних

¹⁾ Оба ова слаба покривача, од којих се војницима лети један а зими два дају, несу се показали као добри у Криму, због тога што су се тешко сушили.

²⁾ Само ципеле и кожне камашне несу биле довољне зими у кишно доба године.

WWW.UNI
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

славина, које један водовод пуни, најлепшу воду изливају у изобиљу.

Правила за марш маршала Бижода у Африци начињена су преимућствено с' тачке одржавања здравља. Кад је време сухо, полазиле су колоне, чим се зора укаже, пошто су најпре попили кафу или јели чорбе; у сваки суд за пиће усудо је мало кафе. После $\frac{3}{4}$ сата марша одмарало се 20 минути. При прелазу преко каквог брода надзиравао је сам маршал; људи су свлачили обућу и чарапе и загртали панталоне. Кад је вода дубока, градили су ланац, и затегнуто уже служило је место ограда. На ладним изворима поред пута постављане су страже, да неби дале војницима да воду пију. Ако у биваку каквом неби имало дрва (а знало се за то унапред), онда је носио сваки војник на телећаку по сноп прућа, а у руци као штап по једно танко дрво, и то су у логору горели. Једном младом пуковнику, који је у бивак дошао са своју регименту 10 минути под оружјем оставио да стоји, рекао је херцег пре него што се логор сместио: „Види се, господине, да ви никад телећак на својим леђима имали нисте.“

Да би се јасан појам о неизмерним потребама болничким добио, наводи се, да је ратни министар сасвим нов материјал источној војски за 35 болничких завода сваки по 500 кревета, послао — и да то за дуго време није подмиривало све потребе.

Турско је правителство у Цариграду задржало за себе четири особито лепе и целисходне болнице. Оне су подигнуте на високим, здравим и усамљеним местима, где је добра промаја ваздуха и светлост, имају двојне прозоре, зелене завесе на прозорима, и провејавају их мале добро начињене рупе у висини тавана собе. Патос је са зејтним намазан и врло чист. Уздуж кревети, а између њих уски ћилими.

Пушење је у болесничким собама строго забрањено, само у собама оздрављајућих дозвољено. Проходи који се налазе у усамљеним крилима овог здања стоје у свези са собама средством дугачких, затворених, са свагда чистим мермерним плочама калдрмисаних ходника. Кревети су били понајвише гвоздени. На стоцу (Nachtisch) сваког болестника стоји по једна калајисана бакарна плоча са једним лонцем јечменице, једном чинијом и једном пљуваоницом од цинка, те да се неби патос прљао. Пернице су тако уређене, да би им најуредније домаћице позавиделе. Праће се у великим парионицама са пепелом од дрва пари (лужи).

Досад речено довољно је, да докаже, да дело главног лекара Бауденса не само за лекаре, него и за официре користи и интереса има.

M. - L. - Z.

Пастирске беседе војницима.

Под овим именом изашла је ове године књижица од своје 33 стране, и у њој има 8 беседица, намењене војницима.¹⁾

Ми не можемо пропустити, а да не изјавимо нашу радост, кад видимо такво племенито заузимање нашега Архипастира за војску, кад прочитамо оне патриотске речи нашега митроносца, које као небесни глас долазе до нашега узбуђенога срца. Ми се слободно можемо поносити с овим појавом, не зато, што би то био међу нама појав нов, него зато, што је то наших верозаконских служитеља вај-

¹⁾ Написао преосвећени Митрополит београдски Госп. Мијајло.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

кадашњи обичај, и што га млађи нараштаји наше цркве пригрљавају и усавршавају. А може ли и бити штогод лепшега и за наше срце силнијега, него кад у средини својој, као браничи србске слободе и србског отачанства испуњен, видимо крунисану црквену главу, како нас отачански благосиља и патриотски поучава? Који је тај, који неби, узбуђен вером и поштовањем, прегорео све што се прегорети може, само да испуни благослов свога верозаконскога поглавице, да испуни наду земље и народа, владара и цркве?

Србски народ није фанатичан народ, он не стоји према својим свећеницима као религијозно робље, него као деца према добром и благом оцу и учитељу. Наш народ није заражен језуитским илотством од својих свећеника, као што има то код других народа, па србски народ поштује и уважава своје верозаконске служитеље, ал их не меће у ред светаца, чиме би увредио свето еванђеље. Србска је вера чиста, у њој нема оне глупости, какве се на другом месту може видети, он цележе лицем у црквенској порти да умоли каменог кипа, него у храму и свом дому скромно се моли Богу и божијем лику, неверујући да му попа може скинути грехове с окаљане душе. А тако и наши свећеници нису еванђелске изразе стада и пастира изврнули, као што то на другом месту има, да себе држе за пастире, људе, и више од људи, а народ свој за стадо, т. ј. стоку. Наши верозаконски служитељи врше службу учитеља у вери, и народ свој држе као децу као браћу, које ваља поучити на морални и прави пут извести, расветлити им и разјаснити овоземски живот, спремити им срце и душу за вечни живот, учинити их поштеним и частним грађанима.

наставиће се.

ТЕОРИЈА

ВОЈНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

Са стране моралне и политичне.

из „Spectateur militaire“-а

ПРЕВОДИ Б. ЉОЧИЋ, БИВ. ПИТОМАЦ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ.

Настављено из броја 9.

Комисије обновљење владе нашле су биле у закључењу од 10. Октобра 1803, године, переђења, која су се тичала одбеглих војника, наређења, међу којима је законодавац уредио поступак, по коме би се каштиге, тичуће се одбегавања, одређивале. Ове су комисије биле назначиле, да се осуђени бегунци употребљавају и за јаван користан рад, којим је управљао војени или инџинир мостова и друмова, нерачунајући на то, да се ови осуђеници, вођени на рад, могу лако бегством опростити, тих послова, које имају да врше. Ово бегаше по закону, било је ново особено преступљење, и зато је следовало ново осуђење, да се осуђени ређе на посао употребљава.

Нови законодавци, по свој прилици нису подпуно познавали стање осуђеника јер су они називали одбегавањем и бегство осуђеника, коме су сад судили по правим основима одбегавања.

Ово мешање две сасвим различне ствари, имало је ту незгоду, што је променило примљене мисли и што је постављало слободног и осуђеног солдата који су под условима сасвим различним, у исто положење.

Да би ко био бегунац, треба да буде под заставом, да принадежи једном корпусу, да служи, и да остави слободно и својевољно службу.

Ако је одсуђени војник у апси, онда је служба његова одложена за сво време, докле год његова каштига устраје; о њему се није више бринуо корпус у коме је он био, и он се није могао више у њега вратити; једном речи, он више није био под заставом, и није могао издејствовати ослобођење своме млађем брату дотле, докле је год био под каштигом. Он бегањем није могао оставити никакву службу, он је био изузет од посла, који се од њега захтевао. у сред осуђења, он је дакле побегао кад је просто заваро своје чуваре, и његово је бегање било исто као и бегање једног апсеника, за које му се могла одредити каштига. За оваквог човека употребити основе о бегању, значило би изопачити закон и показати највећу невештину у војничким стварима.

Но ова практична невештина у праву војничком увећала се још у опредељивању природе и трајања каштига одређених нарочито војничким кривцима. Тако, онај, који је изгубио кошуљу или обуће, био је каштигован затвором од шест месеци до две године; онај пак, који је заложно своје оружије, муницију или одело, био је каштигован затвором само шест месеци до годину дана.

Онај, који је изгубио, или који је небрежљиво растурио, пар обуће, кошуљу, гаће, мараму, био је строжије каштигован од онога, који је заложно пушку, сабљу, каиш, огртач, без чега он никакву службу није вршити могао.

Другим наређењем, којим је војничкој власти дозвољено било, да извиђа преступлења полицајна, која су војници починили, допуштено је истој тој власти, да подноси војничком суду ова полицајна преступлења, кад их она осуди. Отуда је следовало, да је



WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

по својој оцени, могла војена власт као кривицу узети просту повреду полицајних закона, и отоме извести суд, који осуђује кривице и преступлења. Тим је био преокренут општи основ, по коме треба да исправљајући суд осуђује дело које нема преступног карактера и које је само преступлење просто полицајно;

Такви су укупно били предлози, којима се хтеде заменити закон, који је имао за се искуства и у ратно и у мирно доба, за време периода, у коме су најтеже прилике морале саме упознати своје каквоће и погрешке. Овај закон, створен по магновеној потреби, постепено се попуњавао, и образовао је при крају првог царства подпуну стручност, која је, при свима највећим политичким кризама, револуцијама, и најкрвавијим унутрашњим раздорима, надвисила догађаје, и сваки пут остала спасоносна држави.

Закључење.

У Истини начела обнародована у 1789. год., у време кад је Француска била препорођена то су велика начела, која и данас још јесу основа јавног права у Француској, наиме: 1 народно суверенство, 2 једнакост свију пред законом, 3, укинуће правиле-гованих класа, које су искључено биле цивилни и војнички чиновници, 4, демократски елеменат, којим се допушта свима грађанима да припомажу у грађењу закона, избирањем представника, који израђују ове законе, који су израз опште воље, 5, војничке установе, по којима се чиновници војнички дају свима без разлике, који су за то способни. Тако је исто истина и да је цар Наполеон I. основао, на овим великим начелима, и своју административну, војничку, судску, религијозну и финансијску организацију, и да је овом организацијом утврђен не само поредак и мир после анархије, него још да су је устав од 1814. и конституције после њега, приморате биле припознати и допус-

тити. Дакле по томе треба закључити, да су ова начела добила у народа Француског дубоку симпатију и да се установе, које су из њих произашле, доиста слажу са духом и друштвеним потребама. Из тога сљедује, да и кривични војнички закон републике, консулства и царства, увек почива на популарном основу, који се, по Аристотелу, састоји у томе, да сваки може до звања доћи¹⁾; и чим се конституцијом ово начело усвоји, и определи састав и организација Француске војске, одма ће се војнички судови, њихова надлежност, поступак и каштиге сагласити са правилима политичког права, почем би нелогично било, да се закони једног царства неслажу са њеном конституцијом.

Војнички закони републике консулства и царства имали су само једну организацију војничких судова, организацију, која се није мењала ни у ратно ни у мирно време, почем војска треба да је увек готова да се бије, и све што се тиче њеног суђења треба да се може вршити без сметње и промене. Војнички стални судови имају ту цел, да, по демократском инстинкту народа, деле правично свима војничким класама и да су у стању оценити важност учињеног дела и правично га каштиговати. Сви су интереси били заступљени и порота је ту јако била развијена. Либералним састављањем млађих, равних и старијих, утврдила се користна равнотежа, и уништила свака нагла старешинска пресуда, свака опозициона партија и свака помисао систематичног праштања; јер ако је природно човечијем разуму, да се поведе по строгој старешинској заповести; присуством равних, којима је цел да се неправде искорене, присуством млађих и старијих врши се слободна воља њихове

¹⁾ Πολιτικόν, liv. V, cap. VII, № 10. p. 577; Oeuvres d' Aristote, t. I, collection greque de Didot.

савести и образована је јака равнотежа, из које сле-
дује правично суђење,

И састав војничког суда, имајући за основу састав чете, која је основна јединица у војничкој француској организацији, био је прост, и као што су трупе, које укупно дејствују, скупљене у дивизије, то је природно да постоје два војничка суда и један прегледајући суд у свакој дивизији. Нуждна су била два војничка суда зато, што је требало да постоји један сталан суд, који ће моћи прегледати све оно, што се укине због погрешке другог суда. Ови судови у дивизијама, довољни су били за све, почем и корпус ништа друго није до скуп више дивизија, и почем наименовање корпуса само је израз употребљен за означавање главне команде, која заповеда дивизијама, које корпус састављају. Корпус дакле неби имао никаквог особеног суда.

Ако, за време рата, и у туђој земљи, има два војничка суда и један прегледајући суд у дивизији; за време мира пак, почем је земља француска подељена на областне дивизије, природно је било усвојити исту организацију, почем у свакој областној дивизији имају два војничка суда и један прегледајући који суде свима трупама стањујућима у свакој овој дивизији.

На овај начин, установа би војничких судова била једна, њихов састав био би увек лак и један исти. С моралног пак гледишта, својевољства или ђуди немогу никаква уплива имати; заповеднику, који назначује суђење у интересу лежи, да избере најспособније, и одма чим он њих наименује, његовој власти више нема места: суд је слободан и ђенерал, који је заповедник дивизије, непосредује ни у испитивању ни у пресуђивању.

У политичком односају, власт је заповедника добила и важности и силе, она је скупљала суђење?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

кривице предавала суду; но као што је била у већој свери, у коју је глава државе иетуо, она је доби-вала пресуду војничке пороте као слободни израз савести; пресуда, ма каква да је, била је свагда потврђење власти, која је судом била ограничена, и никад се није могло подозревати да је она судила, или да је у суђењу учествовала.

Надлежност, која је била основана на основима јавног права, уважавала је опште правило, које је допуштало, да се грађани могу отргнути од природних својих суђаја, само у врло редким и нужним случајима, и изванредно суђење војничких судова прописано је било за она преступеља, која учине војници, кад су у својим корпусима. У случају сдружења са обитаоцима, судили су обично суђаје, почем је законодавац паметно увидео, да неможе бити никада незгоде у употреби општег закона, који је довољан за општи друштвени интерес. Из овога начела следовао је и један поступак. Радња војничких магистрата није прелазила она дела, која су војници починили за време док су под барјаком, и граница између општег и изванредног суђења није се могла никад побркати, о надлежности није било ни препирке ни препоне.

Поступак и брз и прост, био је основан на општим законима, и давао је и тужитељу и туженоме подпуно јемство, које су по праву они имали да исчекују. Грађан, који је увређен лично, или коме је дарнуто у част или имање, није ни посумњао, да неће доћи до тражене правичности код војничких судова. јер се ту није бојао ни од љубави, ни од ђуди, ни од партајичности, него је прав ослобођен, а крив увек каштигован био.

Само одбегавање могао је осудити ђенерал, он је имао право да одкаже образовање суда противу преступника, и својом влашћу да уништи тужбу,

која му је била поднешена. Овде, ова власт дата само једном човеку, била је претерана и ужасна: заменути мњењем и вољом једног само човека изречену сразлогом пресуду!..... Овај је изузетак у општим начелима изчезао, ако се пазило на то, јели бегунац преступио само војану дужност, којом је он био обвезан да државу служи, по закону о рекрутовању, и јели он још обвезан служити, јер одбегаваша иначе нема. Отуда произлази, да ни један особени интерес није повређен, ако нико није увређен. Начелник управе, у лицу Ђенерала, који је његов заступник, може дакле, без икакве незгоде, решити да се човек, који се бегством опростио војничке службе, не преда војничком суду, и сигурно овим решењем није искусио штету ни један грађанин. Тако неби било, кад би се војена власт могла својим вето одупрети тужби једног човека, који тражи удовлетворења за грдњу, крађу или атентат против саме личне сигурности његове.

Каштига, узета из општег закона, усвојила је каштиге закона од 1791. и од 24. Октобра 1795. год., У оно доба, кад је обнародован казнителни закон од 1810. год., по коме се ми још управљамо, заборавила се била преиначити ако не природа, а оно бар трајање препречавајућих каштига остављајући суђајима власт, да могу према погрешки сразмерну каштигу одређивати, између најмање и највеће каштите. Само у овоме последњем, војнички је закон остао назад; и ако није ишао са напредком општег закона, опет се он слагао са начелима конституције. Он се здраво слаже са великим начелима од 1789. год., и преживео је све кварне покушаје обновљене владе, он је често, под скупштинском владом, био снажна подпора брзим и страховитим дејством својим, он је спасао Француску у несрећним данима 1848. год., и био је заштитни вођа новоме царству. Кад, 2. Децембра 1851. год., неби њега било,

држава би препатила од удара народњег. Али овај закон, постепено грађен по потребама разних времена наше револуцијанарне историје, принео јој је помоћи, коју је устрашен народ ватрено искао у обштој невољи. Он је тад принео услуге, коју је већ толико пута приносио; осигуравањем добрих и застрашивањем хрђавих људи. Он је своју цел доиста постигао, био је свагда снажна подпора, правима, чувар јавне безбедности, и у последњем Кримском рату, потврђење точне дисциплине, и у мирно и у ратно доба. Најпосле, као што треба у прошлости тражити науке за садашњост, и провиђења за будућност, војнички закони за републике, консулства и царства, увек ће остати најбољи споменик нових војничких закона, споменик освећен добивеним искуством разних конституција и за време ратова с којима се могу сравнити само римски ратови.

Што су се ови закони тако дуго одржали, то је било зато, што су се они слагали са народњим нагоном, и што се њихово начело измирило са свима државним конституцијама. Схваћени идејама политичког препорођаја, употребљени су у разним државним преиначавањима, која су једно за другим долазила јер су сва ова преиначавања још за основу имала начела од 1789. год., Општи је дакле услов војничких закона једне државе, не само да се по начелу Аристителовом, слажу са са садашњом конституцијом, него и да иду са напредцима политичким и законским, јер ум човечији нестоји никад, а народње се установе мењају.

Крај.

ПУТОВИ ПО СРБИЈИ.

Настављено из бр. 8.

IV.

Путовна мрежа у Србији.

с картом.

Као што смо још у првом чланку напоменули,¹ путови су у земљи позвани, да културно и индустријско стање уздигну. Према досадањем нашем разлагању, ми смо кадри путове по Србији поделити у три реда. Прво, путови, који општу, светску трговину проносе; они су делови од главних путовних пруга европских и балканског полуострва. Друго путови главни за саму земљу унутра; то су путови између главнијих трговних места или најглавнијих војних тачака. Треће путови, који главне један за други везују.

Главни путови већином иду дуж долина као пруга трговинских, или по операцијонским — офанзивним и дефанзивним правцима.² Укриштање ових пруга бележи важне тачке или за трговину, или за војне операције, а бележећи их казује, да се ту и ту подигне или град (варош, село), или слагалиште и т. д. Таква су места увек самом природом обележена, јер су свакад на каквом теренском раздеоку,

¹ Војни 1865, број 5, страна 198.

² Периферијалан систем више је сиграчка него размисљеност.

т. ј. или на размену равнице и горе, или на утоку једне реке у другу, или на броду преко какве реке, — што су та места увек и стратигијска. И ми ћемо у даљем говору видети, да многа места ваља оснажити и оживети, нека изнова подићи, те да нам неби трговина уштрба трпела, и да неби у ратно доба у непријатељу могли доћи.

Да се неби упуштали у дугачак разговор о теорији путова и њихових система, чему овде ни место не би било, ми ћемо одма да повлачимо оне пруге, за које, по нашем увиђењу, мислимо, да су понајудесније да одговоре тражбинама трговним и војним. И тако

Прва пруга, која је од свију најважнија, и с којом се никоја друга ни издалека упоредити неможе, то је пруга од Београда Моравом на Алексинац. То је она пруга, која ће временом, и то не још за дуго, везивати Европу с Азијом, то је део Београдско-Солунске (или Цариградске) пруге. О важности њеној ми смо доста опширнога говорили у трећем чланку¹ овде нам само остаје да напоменемо, да наша влада већ озбиљно о томе ради, да се србски део те светске пруге, т. ј. део од Београда до Алексинца, ожелези, но о томе ћемо доцније² да говоримо опширније.

Друга пруга, која је такође носачица светске трговине, била би она од Београда преко Ваљева, Љубовије, Сарајева на море. Ова пруга, кад се начини, везала би се са железницом Базјашком и то овако. Истина да би изгледало као природније, да се од Вршца повуче пруга преко Панчева у Београд, али, кад узмемо на ум интересе наше земље, онда би морали попаштити се, да се базјашка пруга код Рама пребаци на нашу страну, па

¹ Војин 1865, број 8, стр. 275—282.

² До године.

онда преко Костоца и Смедерева да изиђе на Београдско-Алексиначку код Колара. Дужина од Рама до Колара мања је од оне, од Вршца до Београда, а ни укрштање није претежније од стицаја, т. ј. Београд неби губио ништа тиме, што се друга пруга неби с првом у њему укрштала него само стицала. Међутим наша 3 места: Рам, Костолац, Смедерево, добила би, и Стиг би улазио у железницу, које је за нас много важно.

Ова пруга пошла би од Београда на Обреновац, па онда Кулубаром (не уз Уб) на Бели Брод, и даље на Ваљево па на Љубовију.

Трећа пруга, која би постојала за светски обрт, то је она од Прахова на Ниш. Ова пруга, продужена и на једну и на другу страну, водила би сву јужну Русију и целу Румуњску у Италију и на море Јадранско и средоземско. Она би ишла кроза сву Влашку, улазила би у Србију код Прахова, па одатле на Зајчар, Књажевац, Ниш за у Скадар, и то или преко Новог Пазара, или преко Приштине. Преко Приштине боље, јер и Римљани стари оставили су нам трага од њиховог војног пута, који је водио од Леша на Приштину, Ниш, Прахово. То јест, он је по Пеутингерској табlici ишао од

Lissus на Ad Pisaria (где је сада хаи Пука¹)

Crevena (село Слас на реци Дрину²)

Gabuleum (на саставку белог и црног Дрина)

Theranda (где је село Суха рјека)

Vicianum (где је село Чаглавица изнад Приштине)

¹ Види Die Reise von Beograd nach Solonick von H. v. Hahn, страну 232 и даље.

² Помогни се великом Кипертовом картом европске Турске.



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Vindenaë (на састанку *Бањске* и *Туларске* речице градећи реку *Медвеђу*)

Hammeum (развалине код села *Злате* на *Шустој* реци)

Ad Herculem (брод на Морави изнад утока *Топлице* у њу)

Naissus (Ниш). Одавде после па до *Прахова* налазимо такође остатака, а и на картама старим видимо насеља римска¹. Тако имамо најближе Нишу колонију *Timasum minus*, за коју држимо да је морала бити или око села *Нишеваца* ил *Дервена*,² као што на старим картама налазимо, или на саставку оба *Тимока* одма испод *Књажевца*. Затим *Timasum majus*, а то је или *Књажевац* (саставак *Тимока*), као што на картама читамо, или *Гамзиград* где се и данас виде велике развалине римске. Затим читамо *Dorticum*, а то су ваљда оне развалине код села *Рготине* и напоследку *Desabalus* где је сада *Прахово*. — Према овоме дакле ту нашу трећу пругу могли би тако образдити, да иде баш по старој римској од *Прахова* па све до *Леша* или *Скадра*.

Остале пруге по Србији сматраћемо с њиховог раскршћа.

Највеће пак раскрснице то су *Београд*, *Крагујевац*, *Ваљево*, *Зајчар*. па онда *Пожега*, *Књажевац*, *Прахово*, *Костолац*, *Шабач*, *Карановац*, *Крушевац*.

Ми ћемо дакле овде сад да ватамо пруге од једне раскрснице до најближих других у наоколо, а поред сваке казаћемо која је пруга готова, која ли није, а треба да се начини. И тако

¹ Види *Orbis terrarum antiquus, nach d' Anville, Manpert u. A. bearbeitet. Gotha, Iustus Perthes, 1852.*

² *Дервен* значи турски стражу, и ту је и била стража за времена ратна, јер је место то по војнички важно.

од БЕОГРАДА иде пут

- 1 на Обреновац, Шабац;
- 2 „ „ „ Бели брод, Ваљево;
- 3 „ Трешњу, Аранђеловац, Г. Милановац;
- 4 „ „ „ Крагујевац;
- 5 „ „ „ Коларе, к Морави;
- 6 „ Гроцку, Смедерево, Пожаревац;
- 7 „ уз Дунав к Пешти
- 8 „ низ Дунав к Базјашу
- 9 „ уза Саву к Брчкој

На овој раскрсници имамо да приметимо, да је пруга од Београда на Обреновац у Шабац готова, само још да се поправи неки део од Обреновца и на једну и на другу страну; од Обреновца до према Аранђеловцу лошег је стања, а отле па до у Крагујевац бољег. Од Београда на Гроцку за у Смедерево такође ваља наспања, а од Трешње на Коларе још ни обрађен није. Од Београда преко Трешње у Коларе, то је део оне пруге, која би се железила, т. ј. то је део железнице од Београда на Алексинац, кад се буде начевила. А из тога излази, да ће Трешња, због тога, што ту излази на железницу и пут од Крагујевца, бити прва *устава* (штација) до Београда и добиће доста важности. Ту дакле на Трешњи подигла би се варошица.

од КРАГУЈЕВЦА иде

- 1 на Аранђеловац, Трешњу, Београд;
- 2 „ „ „ Бели Брод, Ваљево;
- 3 „ „ „ Обреновац;
- 4 „ Г. Милановац, Ваљево;
- 5 „ „ „ Чачак, Пожегу;
- 6 „ Карановац
- 7 „ Крушевац
- 8 „ Јагодину
- 9 „ Баточину, Свилајнац, Жагубицу

10 на Баточину, Свилајнац, Пожар. (Костолац)

11 " " Паланку, Смедерево.

У овој раскрсници пруга од Крагујевца до према Аранђеловцу готова је, и до Баточине исто тако; а од Крагујевца на г. Милановац, и на Чачак, и Карановац и Јагодину није; међутим од Крагујевца до Крушевца у пројекту је да се начини, јер је то део од оне пруге, која везује главну варош (Београд) са главним слагалиштем (Крагујевац) и главним излазом ка Косову (Јанкова клисура). Део пак од г. Милановца до Чачка добар је.

од ВАЉЕВА полази

1 на Бели Брод, Обреновац, Београд,

2 " " Аранђеловац, Крагујевац

3 " г. Милановац, Крагујевац

4 " " Карановац

5 " Пожегу

6 " Љубовију

7 " Лозницу

8 " Шабац

У овој звезди од путова зрак први, т. ј. пут од Ваљева на Белиброд и даље на Обреновац не постоји, него има други на Уб (варошицу) и даље на Обреновац. Ми од наше стране дали би већу вредност путу на Белиброд због тога што је то место Бели Брод, како је на утоку Љига у Колубару, природнији господар обе долине, и Љигове и Колубарине, како у трговном тако и у војном погледу, а тако ис. о и удесније да ту буде стација три важна пута: од Београда, Крагујевца, Ваљева. А осим свега тога железница од Београда на Ваљево за у Љубовију удобније би ишла преко Белогброда, и ако је он малко нешто у страну од прав. пруге, која води на Уб речицом Убом. Најпосле озбиљнији разглед тога терена и тога



правца за на јадранско море преко Сарајева, уздићи ће важност Белог брода над Убом.

Тако исто и зрак од Белог Брода на Аранђеловац није начињен, а ми се лепо опомињемо тегоба, које је тим неначињеним путем путујући имала једна батерија пре три године.¹

Ни пут од Ваљева за у г. Милановац није начињен, па ни онај за у Пожегу за Шабац, ни за Лозницу. Пут пак од Ваљева на Љубовију у пројекту је, а нужно би било, да је што пре готов, јер је та пруга уједно и операцијонска за у Босну, и то је део оне пруге, која би се временом имала ожелезити.

На путовном зраку од Ваљева на Лозницу има једно место о коме морамо коју опширније казати. То је Бела Црква на Крупањској реци близу утока јој у Јадар. На томе се месту укршта и пут из Шабца на Љубовију, и оно има веће важности како у трговном тако и у војном погледу. Важност, коју би имала Бела црква, имао је до сад Крупањ; ал је Бела црква много удеснија раскрсница од Крупања у сваком погледу. Ми дакле примећујемо ово у мери оној, у којој неби локални разглед терена и околине му другаче захтевали.

од ЗАЈЧАРА иде пут

- 1 на Бољевац, Св. Петку, Ђуприју,
- 2 уз Тимок на Ђажевац,
- 3 Бели брод, Видин,
- 4 Вражогрнац, Копривницу, Прахово,
- 5 „ „ Рготину, Луку, Милошеву кулу,
- 6 Брестовац, Жагубицу.

¹ Ми ћемо једном приликом верно саопштити публици нашој то путовање, као одвећ одважно похвално и поштовно дело једног нашег младог официра.

Прва од ових пруга, од Зајчара на Болевац добра је, ал даље на св. Петку, Ђуприју, доста је хрђава. Но како је тај пут за војне послове врло важан, јер везује Мораву као подпорицу, са доњим Тимоком, као средином (центрумом) нашег бранитељног положаја на источној граници, то би се ваљало постарати да се тај пут што пре, и што боље начини. То је у исто време комуникација која прихвата десно крило те источне одбрене, но о том ћемо ниже.

Друга пруга: од Зајчара уз Тимок у Ђажевац доста је добра.

Трећа води преко Белог брода у Видин. Бели брод то је место на Тимоку, нешто испод утока Кривовирског Тимока у велики. Ту је некад морао бити знаменити брод, кад му се такво име и до данас задржало, и ми мислимо, да је ту морао бити мост, преко кога је у време Римљана водио пут из Рготине (стари *Dorticum* *) у Видин (римски *Вонопиа*). Не далеко од утока Кривовирског Тимока у велики, улази у Кривовирски Тимок Вражогричка река; у томе кључу од тих речица, налазе се неке развалине, које такође могу бити римске. — Тај пут није добар, и ваља га што пре оправити, јер је он главни излаз од центрама поред оног споредног ал исто тако важног на Кади Богаз, међу којима стоји и онај на Вратарницу и Вршку

* На аустријској карти ђенералног штаба од 1829 стоји *Dorticum* за Неготин, но то неће бити тако, почем се ми неопомињемо, да ту икаквог римског трага имаде; напротив остатци и трагови код Рготине говоре за већу и развијенију колонију, него и сам Гамзиград што је био Напоследку овде нам није место истраживати, на ком је месту била каква римска колонија, о томе ћемо ми у другој прилици да говоримо; него нам је овде стало, је ли и где је било каквог римског пута.

Чуку. Пут преко Белог брода води у Видин, на Кади Богаз у Белиградчик, а онај средњи на Ак-Паланку (белу —). Сва три ова излаза нужно је оправити и удесити за веће терете; јер би се наша одбрана на тој страни у озбиљној прилици морала истаћи бар као предводница или првоборка напред на границу. Онај пак пут на Бели брод још је и због тога важан, што туда па на Зајчар, Књажевац, Грамаду, пут између Видина и Ниша много је краћи и спретнији, него турском страном. И данашњег дана Турски подајници из Видина у Ниш иду тим српским путем.

Четврта пруга иде од Зајчара на Вражогрицац, Копривницу, Прахово. Она је добра и нешто Бог зна какве поправке.

Пети пут води преко Вражогрица на Рготину, Луку, Милошеву Кулу. Ова тако важна пруга, како с гледишта војног, тако и трговног, досад још није начињена. Та пруга везује не само доњи, него цео Тимок с трговним Дунавом (т. ј. уз Дунав мислећи, јер трговина наша засад још не иде доле низ воду), па што досад трговина и продукција тимочка, која није никако мала и незнатна, мораде да иде тако заовитним путем на Радујевац, то је био огроман губитак за Тимок и ми би се упрестили, кад би га могли израчунати. Ту дакле нашу погрешку ваља што пре поправити. Ми смо о тој пруги већ једном спомињали¹ и од оног доба (1863 године, јер смо своје путописне белешке тада писали) нешто је и рађено на њој, али тако мало, да смо принуђени и опет напомињати.

Овом пак приликом да опет споменемо и место

¹ Види наше путописне белешке у Војину 1865, броју 2, на страни 45.



www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сује их уљуднија и образованија раса србска. Кад би се дакле на Милошевој Кули, као доста приближној средини тога власима запремљеног простора, подигла каква варош, па још од Срба што чистијих као што су у нашим југозападним крајевима, као што су Бошњаци и Црногорци, а најпосле макар и Сремци, Бачвани па и сами Банаћани, — онда ми заиста држимо, да би се тиме врло јако прогрушао тај шкодљиви елемент, нити би се он могао дуго још одржати или бар у том дивљем стању остати, кад би га и из центра и са периферије почео шибати севац угљаћености и то у духу србском.

Ова три дакле побуђења: војно, трговно и политичко-народно мислимо да су довољна, да се на то место Милошеву Кулу обрати што пре и што већа пажња, јер завањена корист увек је штета.

Она шеста пруга од Зајчара, која иде на Брестовац (Бању) за у Жагубицу и добра је и није. Морамо казати да је добра због тога, што је ту потрошена силна снага поради грађења тога пута, ал опет тешко се даје употребити. Пут је тај тако стрм, особито уз Црни Врх (Омољски), да би бѢ топ једва с удвојеном запрегом коња, или тек с 3—4 јарма волова извући се могао, а кад је блатно време, онда тешко да и тако може. Њему би дакле свакојако ваљало променити бразду, само ако икако могуће буде. Да је нужно поправити га, види се и отуда, што је Жагубица магацин и за Неготин и за Зајчар, и управо за целу браничну пругу нашег истока.

од ПОЖЕШКЕ звезде иду путовни зраци

1 на Ужицу, Мокру гору, Вишеград,

2 „ „ Пријебој,

3 „ Равну, Нову Варош,

4 „ Ивањицу, Сеницу,

5 „ Чачак, Карановац,



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

6 на Чачак г. Милановац, Крагујевац,

7 уза Скрапеж на Ваљево,

8 " " Руду Букву, Рогачицу, Љубовију.

Од ових пруга није ни једна добра. Само од прве мали део, и то од Пожеге до Ужице, и од четврте пред Ивањицом једно два сата дужине могла би се употребити. Но како је Пожега важно војно место, полазница и подпорница и левом крилу западне одбране и десном крилу јужне, то би сасвим потребито било, да се све ове пруге оправе, особито излази на Мокру гору, Вишеград, и преко Ивањице, као прве подпорнице предводници, на Нову Варош и Сеницу.

од КЊАЖЕВЦА води пут

1 на Дервен, Грамаду, Ниш,

2 " " Пандирало, Прсник,

3 " Кадибогаз, Белиградчик,

4 " Вратарницу, Зајчар,

5 " Бољевац, Зајчар,

6 " " Св. Петку, Ћуприју,

7 " Бању, Алексинац,

Прва од ових пруга, т. ј. од Књажевца на Дервен, Грамаду, Ниш, добра је, само у блатно време доста незгодна; али оне друге две т. ј. на Пандирало, Прсник и на Кадибогаз. Белиградчик неупотребне су, при свем том, што су то два важна излаза и за одбрану и за напад из тога нашега источнога бастијона.

Пут пак од Књажевца на Вратарницу, Зајчар добар је.

Но пруга од Књажевца на Бољевац не само да није добра него је никако и нема, а то је баш она пруга, о којој и мало пре спомињасмо, да је не изоставно нужно да се начини, јер везује Ћуприју с Књажевцом. Овај је дакле пут врло важан и ваљало би што пре поправити досадању погрешку,

т. ј. што се није давно начинио. И Бољевац као точка од које се тај важан пут раздваја за Ћњажевац и Зајчар, добиће још много у цени, кад се и тај други крак на Ћњажевац направи, јер је он управо мост преко кога се иде из Мораве у у Тимок.

Пруга од Ћњажевца на Бању, Алексинац извршена је и добра је.

Од ПРАХОВА води пут

- 1 на Неготин, Зајчар,
- 2 „ Радујевац, Раковицу, Видин,
- 3 „ Краљево у Влашкој,
- 4 „ Штубик, Милошеву Кулу,
- 5 „ Брзу, Кладово, Адакале,
- 6 „ „ д. Милановац.

Прва и пета од ових пруга т. ј. од Прахова преко Неготина у Зајчари преко Брзе у Кладово готове су и добре су. Но део од Брзе за у д. Милановац истина је готов ал је стрм и у кишно доба несгодан; он иде у окукама преко планине Мироча.

Пут од Прахова поред воде у Видин, и други преко Дунава у Влашку и не стоји до нас да га ми градимо.

Ал пруга од Прахова на Штубик, Милошеву Кулу, Пекмајдан (боље Дебели луг) од неоцењене је важности за нас како са гледишта војног тако и трговног. Ми смо већ доста говорили о важности Милошеве Куле, и из тога се већ сасвим јасно види, како је важан пут, који Милошеву Кулу, као главну подпорицу источној одбрани, везује са два важна бранична места на тој одбрани, т. ј. Прахово (Неготин) и Зајчар. Ми би дакле били мишљења, да се од Прахова на Милошеву Кулу што пре повуче пут преко села Самариновца, Короглаша, Видровца, Јасенице,



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Штубика, Плавне, па од Милошеве Куле даље уза Шашку преко Рудне главе на Дебели дуг. Ми се не либимо и опет напоменути, да би на нас могла пасти тешка одговорност, ако би у томе били немарни. А исто тако неће нам се ваљда замерити, ако подсетимо читаоце на оно тужно страдање збегача у Каони, (село у Пеку) за време рата за ослобођење; јер тим хоћемо да докажемо, да су Турци надирали тим правцем.

Од КОСТОЦА води пут

1 на Рам,

2 „ Бискупије, Градиште,

3 „ Градац, Лаоле, Жагубицу,

4 „ Ореовицу Свилајенац,

5 „ Драговац, Смедерево,

6 уз Дунав у Београд,

7 низ воду ка Градишту.

Пре свега да кажемо коју о Костоцу. Костолац, то је село на утоку Млаве у Дунав, и то на левој страни. Код мештана има прича да су била два брата: Коста и Костантин, па је Коста зидао Костолац, а Костантин Цариград. Колико је ова прича карактеристична толико опет нема у себи ништа историјског, и име „Костолац“ ми доводимо од „Castellum.“ Но ваља знати, да се то село и није звало Костолац, него ми налазимо на старијима картама то име поред развалина на утоку Млаве алс десне стране, а на томе месту, које се сада зове Костолац, читамо име „Браничево“, негде пак „Браничевац.“ Те развалине, које су се давље звале Castellum, а castellum значи град или градић, и јесу римске, и све ископине, изрезао камење, и у камену тесане гробнице и т. д. што се сада налазе у народном музеју, све су одатле. По тим ископинама судећи, ту је морала у римско време бити врло велика варош онака, каква је била Sirmium, т. ј. садашња Митровица у

Срему. И та варош звала се *Viminacium*,¹ које се име често придаје садашњем Рају, где такође има римских остатака. Те развале, које су се у најстарије време *Viminacium* звале, доцније пак Костолац, оне се сада зову Клепечка, а месту, које се пређе звало Браничево, буде приденуто име Костоца.²

Ако би се кадгод или онде где је био римски *Viminacium*, или ту, где је сада Костолац, подигла каква варош, ми би били мишљења, да се тој вароши поврати старо србско име БРАНИЧЕВО, јер и сав тај предео к Морави и Пеку звао се у старо србско доба „Браничево.“

Да је пак онуда негде, где је сада Пожаревац, била у римско време варош каква, то сумњамо, при свем том, што на старима картама налазимо туда варош *Magum*, тако названу по садашњој Морави, која се онда звала *Magus*. Пре ће бити, да је *Magum* био онде код садашњег села Ореовице, на по пута од Пожаревца до Свилајенца; а ту и има неких развалина, само ако су римске.

Ми смо дакле узели ушће Млаве т. ј. Костолац место Пожаревца. Пожаревац има несрећан положај: близу две воде, а ни на једној небити, то је незгодно, да се пак он исели куда на Дунав, то се говорило и желело издавна, ал никад немогаде се да изврши. Кнез Милош за време своје прве владе, хтео је да Пожаревац подигне, зато је скоро сав Смољинац, село у Млави, које је близу толико било, колики онда Пожаревац, измести у Пожаревац. Али после две три године он захте, да се и

¹ На ђенералштабској карти Аустријској од 1829 пише *Vincacium*, но то као да неће бити најправилније.

² По сведочби једног руског писца, онај Епископ кога је Св. Сава наместно за Браничево, седео је у манастиру Рукумији.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Пожаревац цео на Петку крене. Мештани, особито новодосељени Смољинчани, показаше се противни, и тако то оста. Но кад би се Пожаревац могао изместити на Дубравицу то би најбоље било; ал на жалост не може, јер је туда поплавно. Кад дакле не може на Дубравицу, онда је Костолац претежнији од Петке, јер је он природно сместиште и стовариште целој Млави и великом делу доње Мораве. Једина незгода за Костолац то је, што је Дунав туна пун којекаквих островића и спрудова. Унутра има једно големо острово, које се протеже у дужину више од три сата, оно је увек изнад воде, и на њему има село „Острово.“ И с једне и с друге стране њега тече доста широк Дунав, ал по несрећи између острова и наше обале има много малих острова, који Дунав јако стешњавају. Истина, и према аустриској страни има таквих островића, ал је тамо Дунав опет шири. И по томе Костолац много би губио, ако би туда било плитко кад Дунав опадне. Ал исто ти је тако и код Петке, а Костолац је на удеснијем месту. Међу тим кад би се Моравица испунила од свог ушћа наврнула тако, да одма код Дубравице у Дунав улази, она би за неколико година разнела све те спрудове и тако би Дунав разчистила за пловидбу. Ова наша мисао, колико би на први мах изгледала као крупна, толико је опет извршна, а и није мали губитак од Дубровице па до Рама бити на води а немати је.

Толико о Костоцу.

Сад да видимо путове, који би од њега водили на друге стране.

Прва пруга могла би у час бити готова до Кличевца, а после даље до Рама има.

Друга пруга за у Градиште такође неби требала велике муке да се начини.

Трећа иде уз Млаву за у Жагубицу. Она је

добра све до **Ж**дрела, а одатле до Крепољина ваља да се поправи, јер је кроза Млавско (Горњачко) ждрело пут тако узан, да једва лака кола могу ићи. После је до **Ж**агубице добар. На овој прузи од Костоца па до **Ж**агубице имали би двоје приметити. Пут од Костоца до **Ж**агубице изнеће својих 18 сати. Ми га делимо на троје тако, да сваки скоро део буде од 6 сати. Дакле на целој дужини могу бити две вароши: Костолац (или Браничево) и **Ж**агубица, и две варошице између њих. Једна би била близу утока Витовнице у Млаву, где има нека развалина (римска), која се зове Градац. Друга пак била би код Малог Лаола (где има такође римскога трага). Обе ове варошице сада замењује Петровац, који је од прилике између њих; ал док се свуда начине путеви бољи, док земљорадња и индустрија у земљи се мало завати, онда ће одма и варошица бити више. Ту код Градца и Лаола укрштају се путеви, који везују Млаву с Моравом и Пеком. Преко Градца иде укрстан пут из Ореовице у Мишљеновац, а преко Лаола из Свилајенца у Кучајну (Нересницу)

Четврта пруга иде на Ореовицу, Свилајанац. Ова је пруга врло добра. Но и овде би имали да приметимо то, да на путу од Костоца у Свилајенац може да постоји једна варошица. То би пак било онде, где пут дошав из Млаве у Мораву, прелази је за у Паланку, а то је код села Ореовице, где и има неких развалина. Те развалине, ако буду римске, онда су можда од вароши Margum-a јер одатле па до Viminasium-a има ће преко 6 сати, а та је даљина била одмерна за колоније у питомијима пределима. ¹⁾

¹⁾ На старима картама, као што је и спомињат Атлас Orbis terrarum antiquus стоји римска варош Margum онуда негде где је сада Пожаревац; ал то никако

www.istoria.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Пут из Костоца на Драговац за у Смедерево добар је.

из ШАПЦА иде се

- 1 на Обреновац, Београд,
- 2 „ Колољево Ваљево
- 3 „ Дубоко, Бели брод, за Крагујевац
- 4 „ Синошевац, Белу Цркву, Љубовију.
- 5 „ Љешницу, Лозницу,
- 6 „ Рачу,
- 7 „ Митровицу
- 8 „ уз воду за у Брчку
- 9 „ низа Саву за Београд.

Прва пруга, т. ј. од Шабца у Београд добра је, само што од Ушћа (села) па до Остружнице није најбоља у кишно доба године.

Пруга пак за у Ваљево није како треба, а за Љубовију није ни обрађена, јер се досад ишло тамо преко Лешнице и Лознице, напред је пут врло добар, а тако је исто довољан и за Рачу. Напротив за Митровицу опет га нема.

Пут за у Крагујевац преко Белог Брода добар је само до М. Дубоког, а после даље и нема га. А то је онај пут, који горе спомињасмо куда је пре 3 године ишла једна наша батерија. Овде видимо, да се код Белог брода укрштају путеви од Београда на Ваљево и од Крагујевца на Шабац. С тога и опет напомињемо, да ће се ту некад, док путеви наши боље прораде, подићи варошица прилично важна, јер је на доста важној укрсници путова. Ту важност, која ће доћи Белом Броду, кад се ти путеви начине, имао је досад Уб (варошица); ал ми наново изјављујемо нашу мисао, да је

неможе да буде, него је Margit морао бити или ту код Ореовице, или — што је и вероватније — онде где и сада постоје римске развалине код Кулича, на левој обали Мораве, при утоку њеном у Дунав.

точка код Белог Брода важнија, него она код

Уба. — од КАРАНОВЦА ићи ће пут

1 на Маглич, Стари град, Нови Пазар,

2 „ Чачак, Пожегу,

3 „ уз Гружу на Брагујевац

4 „ на Трстеник Брушевац.

Прва пруга т. ј. од Карановца на Маглич Стари Град, Нови Пазар (на Рашку), није добар, ал је у пројекту већ да се начини, јер је он најважнији излаз за у Стару Србију. И дакле у интересу би било, да се тај пут уз Ибар што пре начини. На том путу имамо нарочито да споменемо место Стари град. На утоку реке Студенице у Ибар има неких развалина, које ми, ради лакости у говору, назвасмо Стари град због тога, што му правог имена незнамо.¹ То место² ми оглашујемо као толико важно, да би требало побринути се,

¹ Кад би узели обште какво име које постоји за развале, онда би се читаоци побркали, те неби знали о чему је разговор; јер да смо те развале назвали Градиште, онда би се мислило оно Градиште на Дунаву; да смо казали Градац, могао би се помислити онај Градац, што је на утоку Витовнице у Млаву, или још пре, помислиле би се оне развале, што су ра саставу Брвеничке реке (која утиче у Ибар); да смо рекли Градина, онда би се могла помислити развала, што је на Кривој реци (која утиче у Детињу изнад Ужица) или она код манастира Каленића. И због свега тога ми те развале на ушћу Студенице у Ибар назвасмо Стари Град.

² Као што г. Сава Сретеновић, секретар у министарству просвете, који је на томе месту био, уместно примећува почем је та развалина врло малена, можда је и остатак од каквог храма, ваљда од оног, што се у живопису С Симеуна помиње, да је он (С. Симеун, Стеван Немања) најпре назидео био храм св. Николе на Ибру, око што се и посвађао са братом Завидом.

да се ту насели и подигне варошица. Оно је исто толико важно колико и Ивањица; ал то на први поглед само, јер ако узмемо, да је оно на половини пута између две главније вароши (Карановац и Нови Пазар) него што је то Ивањица (измеђ Пожеге и Сенице), и ако узмемо, да је оно на главнијем путу (уз реку Ибар) него што је Ивањица (преко планине Јавора), онда сасвим очигледно излази, да је Стари Град точка још важнија, него Ивањица. Кад се култура и индустрија малко оснаже, онда је сасвим наравно, да између Карановца и Новог Пазара, који су један од другог некаквих 16 сати долеко, мора бити варошице посреднице, као год што то већ има на путу из Пожеге (Ужице) у Сеницу, т. ј. Ивањица. Па онда пут, који везује Моравицу с Ибром и Расином, имајући одморке у Ивањци (као долини Моравичкој) и на Јанковој Блисури (као глави Расини-ној) мора имати уставе и у средини те своје дужине (а која је око 16 сати велика) и на Ибру као средњем међугорју. А пут онај уз Ибар и овај спојни укрштају се ту код Старога Града, дакле ту мора имати варошице. Но споменути спојни пут из Моравице на Ибар, на Расину, то је у војном погледу такође важан пут, јер он везује наше Авангарде док смо на Морави с базисом, и постаје посредницом између резерве (на Морави) и главне војске кад инвазију начинимо. Ето и с тога је гледишта Ивањица важна и Стари Град нуждан, и још Стари Град више, што је и пут уз Ибар (на Рашку, на Нови Пазар) претежнији, од оног преко Ивањице (на Василијну воду, на Сеницу). Овај спојни пут, т. ј. из Ивањице на Стари Град и даље на Јанкову Блисуру, непостоји, ал се ми надамо да ни он неће изостати нити бити превиђен, кад се путови по Србији буду озбиљније подизали.

Горе напомињата Бела Црква (Крупањ) као укрсница између Ваљева и Лознице и између Шапца и Љубовије спада у овај исти ред, у који Ивањица и Стари Град. —

Она друга пруга, из Карановца на Чачак, Пожегу, врло је добра.

Онај пут пак, што види уз Гружу на Крагујевац, при свем том, што је он један између најважнијих путова, није као што ваља, и требало би га што пре начинити, јер смо искусили, шта чини неспремност.

Од Карановца за у Крушевац има пута врло доброг. —

од КРУШЕВЦА води пут

- 1 на Јанкову Клисуру, Куршумља,
- 2 „ Бунис Делиград, Алексинац Виш,
- 3 „ „ „ Бању, Књажевац,
- 4 „ Сталаћ (кулу) Варварин, Ђуприју и Јагодину,
- 5 „ Трстеник Карановац,
- 6 „ Крагујевац.

Пут од Крушевца на Јанкову Клисуру¹ то је најважнији излаз наш на Косово, и тај је пут радио све донде, докле га нисмо ми затворили у време кад се Србији међа бележила. Ал то је била погрешка која је прекинула сvezу између Мораве и Топлице. Ту пак погрешку ваља што пре гледати, да се поправи, и да се Крушевац утакне с Куршумљем, као најглавнијим местом у целој долини

¹ Ми држимо, да се ова Клисура зове Јанковом по Сиббињанин Јанку, јер је он овим путем ишао на Косово. Тај је пут био најглавнији, тим је путем и Кнез Лазар пошао на Косово. Па како је Сиббињанин Јанко на Косову пострадао (1449) тако се и Клисура та, кроз коју је отишао, а и вратио, прозвала Јанковом, а тако је и у народу нашем остала пословица: проћи ћеш као Јанко на Косову.

Гошлице, јер се ту стичу путеви са свих страна из околине: из Новог Пазара, из Вучитрна, из Приштине, из Лесковца из Ниша и Прокупља, а преко Куршумља се иде и с Јанкове Клисуре за Приштину. Тај пут од Крушевца до Јанкове Клисуре и гради се, ал је штета и нама је чудно, што се за толико времена (3 године дана) још није довршио.

Други пут води од Крушевца на Ђуинс Делиград, Алексинац, Ниш; он је до Алексинца добар.

Трећи се од Делиграда одваја за Бању, Њажевац; и он је добар.

Четврти окреће на Сталаћ, Варварин, Ђуприју и Јагодину. До Варварина, није ко што ваља, ал после за даље добар је.

Пети иде на Трстеник, Карановац, и врло је добар.

Шести на Крагујевац. Овај је пут у пројекту да се начини, ал се још не гради. Тај је пут део од ове прве главне пруге, који иде од Београда, као престолнице, преко Крагујевца, као главног слагалишта, на Јанкову Клисуру као по најглавнији излаз. За то га баш и ваља што пре начинити. Он би од Крушевца ишао или на манастир Каленић па онда село Пчелицу, или, које је и боље, на Белушић, Рековац.

И с овим смо ми као свршили мрежу путова по Србији; ал имамо интереса да споменемо и нека мања места, мање укренице, јер су оне баш посреднице између главних раскрсница. И да споменемо неке спојне путове, који т. ј. везују главне један за други. Или, ако узмемо путове од Београда к Бу-

гарској, Старој Србији, Босни, као зраке, као паоке, онда су ови спојни путеви жице или наплати, који те зраке или паоке држе.

И тако прва жица (најближа Београду) иде од Шапца на Бели брод (Болубарски), Аранђеловац, Паланку, Ореовицу, Градац (у Млави), Мишљеновац Голубац. На свима овим местима природа терена и околине и потреба културе и индустрије ишту по варошницу, с тога је и нужно, да се онде, где не постоји, насели и подигне. Бели брод као укрсница и средина између Шапца, Ваљева, Аранђеловца и Обреновца, а удаљен од најближег од о тих места 6 сати, може напредовати (као што Уб и напредује) и нужно је да ту има уставе (штације). Аранђеловац, који је у истима околностима, већ и постоји. Паланка такође. Ореовица истина неће моћи да се уздигне толико, колико Бели брод (Уб), Аранђеловац и Паланка, и то због Свилајенца, ал опет може бити и биће големо село, као што показује и оближња му Глоговац. Градац (ушће Витовнице у Млаву) може да буде лепа варошница, јер је нешто подаљи од вароши, (кад Пожаревца не буде ту где је) а планинска Жагубица не може га спречити; бар ће бити, колики је сада Петровац, кога ће свакојако оборити. Мишљеновац такође ће се подићи, јер има приличну просторију за свој окрет, и обори ће Рабово. Голубац је на Дунаву и живе ће од њега јер га овамо планине ограђују.

Друга жица везује Г. Милановац, Брагујевац Баточину, Свилајенац, Лаоле Жагубицу Нересницу Дебели Луг, д. Милановац. Од ових места имамо да проговоримо о Лаолу и Нересници и о Дебелом Лугу. Лаоле мало, близу излаза из Млавског ждрела, делило би трговину Горње Млаве са Градцем, а Жагубица трговала би само



WWW.ONL.B.S

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

са изворном Млавом као и сад. Лаоле, или могло би му се с правом варошице и какво лепше имати, далеко је од Градца близу 5 сати, а скоро толико и Градац од Костоца (и Пожаревца), дакле толико су једно од другог удаљени, колико Гроцка од Београда и Смедерева. Што Гроцкој доноси Дунав, то ће Градцу и Лаолу насељеност и плодност предела и запаље Млавске. Две миље (4—5 сати) таман су нуждне за станицу путничку и трговачку, и ми никако неби рекли, да обе те варошице немогу постојати. Жагубица пак задржаће и опет своју важност, јер је ту војно слагалиште за Тимок.

О Нересници ми смо већ једанпут говорили¹ али неће бити згорега, ако и сада коју рекнемо. Ми управ ни сада немислимо, да се садашња Нересница подигне, него мислимо, као што смо и у путописним белешкама изјавили, да се на утоку Буковог потока у Пек, где ће се и мост градити, начини та варошица. То место далеко је од Нереснице непуно $\frac{1}{2}$ сата, и на путу је Кучајинском. Ту је т. ј. била римска колонија, као што смо остатке видели, и предео је диван за насеље, а не онакав, какав је Нереснички. Ту дакле на томе месту ми би овако подигли варошицу. У Нересници има пошта и мензулана, но та мензулана скоро ће да падне, па велимо, кад се буде хтела нова градити, а она да се начини тамо на ономе месту. Исто тако и у Крушевици, која је среска столица, а само 1 сат од Нереснице далеко, има Среска кућа и Школа. Обе ове јавне грађевине у лошем су стању, и скоро се морају заменити новима. Онда дакле да се среска кућа и Школа назидају такође на ономе месту код Нереснице. Чим то буде, одма ћеју се и саме преместити механе и из Крушевице, и из Нереснице, у

¹ Види наше путописне белешке у Војину ове године број 1. странау 19 и 20.

свакој по две, свега четири. Кад је једном већ на томе новоме месту (старој римској точки) Среска кућа, Школа, пошта и механе, онда ће у час бити и других становника. И тако на лак начин пресели ће се ту и Крушевица и Нересница, и начиниће се красна варошица (да је назовемо Кучево, по имену тога предела, и по имену туда негде постојеће србске вароши Кучева, која није била садашње село Кучајна). И та би се варошица брзо подизала и одговарала би Градишту. Варошица пак код Мишљеновца била би од ове мања, а далеко непуна 4 сата. Ново Кучево било би првим сместиштем радњи из мајдана Кучајне, који је једва преко једног сата одатле удаљен. То би Кучево још и због тога брже напредовало, што кроз њега пролази и пут из Крагујевца за у Пек Мајдан (поред онога, што преко Жагубице тамо води). И дакле напредак тој вароши био би осигуран, ал је ту на томе месту варош нуждна и још због нечег. То место као што је у горњему Пеку, оно и влада њиме, а међу тим господари и путу из Пекмајдана за у овај крај. Ми горе већ смо споменули, да су Турци за време рата за ослобођење надирали тим путем, па зато би Кучево и било прво одорно место, а које би се ослањало на Мишљеновац. Друго, та варош ту прогрушавала би влашки елеменат у томе крају, као што смо у нашим путописним белешкама за Милошеву кулу спомињали, а то је такође врло важно с погледа државнополитичког.

Што смо пак горе навели Дебели Луг а не Пекмајдан, то је с тога, што ми држимо, да би ваљало Пекмајдан као варошицу изместити у Дебели Луг, јер је ту много удесније за варош и приступније је. И онда би се та рудна варош подизала, а овако неможе, јер ни за шта друго није осим за раденике. Шта више речица Мали пек малена је

за повеће фабрике, као што смо ми већ једином о том спомињали у путописним белешкама, па би и због тога нуждно било, да се измести овамо на Велики Пек.

Трећа жица спаја Љубовију, Пожегу, Ивањицу, Стари град, Јанкову Ђисуру. О овима смо местима већ говорили.

Завршујући наше чланке о путовима по Србији, ми молимо сваког Србина, кога овакве ствари занимају, да нам изволи послати примедбе у колико је он видео, да смо ми погрешили или због тога, што, рецимо, нисмо добро о овом ил оном обавешћени били, или у колико му се чини, да је наш систем уопште недовољан или и погрешан. Ми би се свакојако радовали таквима примедбама, јер би се и сами боље обавестили, а и публика треба да се научи, да уме упоредити једну мисао с другом. Општи договор увек је од неоцењене користи, јер он помаже и власти, која о том бригу води, и разбистрава појмове о овом и оном у публике. Власт, кад неби била у том положају, да се може користити моралном снагом, коју у земљи има, онда би она, тако одлучена, морала малаксати под огромним теретима, које као власт има. И кад ми с правом очекујемо, да наши избраници над нашом општом имовином бде, онда неће ли и нама бити морална дужност, да им, чим и колико ко може, у помоћ притечемо? Потецимо дакле сви на посао, помажимо се и морално и физично и материјално, па ће нас и Бог видети и труд наш благословити; иначе нема напретка.

Драгашевић.

КЊИЖЕВНОСТ.

Пастирске беседе војницима.

(Свршетак.)

То је задатак наших свећеника и ми се можемо поносити, што смо увек до сад у њима и имали учитеље које слушасмо, а не религијозне силеције којима би робовали, као што тога има у свету. Наши свећеници никад нису престали бити грађани нама равни, они с нама делише добро и зло, поучаваху нас, како ћемо лакше да подносимо тешкоће и незгоде у животу, и утврђиваху у нама веру у Бога. Они се с нама заједно борише за опстанак наш, војеваше за слободу народну и са двојним оружјем крстом и мачем, иђаху с нама к слави, слободи, напредку. Они никад небијаху космополите, него увек патријоти и бранитељи народних интереса. Сви ти појави племенити су, и ако у историју нашу и туђу загледамо можемо казати да су србски.

Све ово што исказасмо, налазимо и у овим беседама, налазимо поред вере и патриотско чувство, благородно осећање к народу, земљи, слободи.

Тако у првој беседи, која је наменута новим војницима искупљеним под заставу, читамо ове лепе речи:

„Ова је служба (војничка) Срб п'иу свагда мила била, јер том службом он учествује у одбрани свога драгог отачанства, своје слободе и своје православне вере. Поносите се дакле, што сте позвани на оно, што чини тако дичну врлину и понос Србина.“

Несија ли из ових речи најчистији патријотизам, без и једне сенке религиозног фанатизма? Како је овде силан патријотизам да он у реду србских идола, долази први! Па и у другој беседи, наменутој војницима кад на учење изиђу, видимо исто то племенито чувство нашег митроносца —: „У ово време, кад вас војничка труба сазива на учење, да се обикнете оружјем поражавати и побеђивати непријатеље драгог нам отачанства и свете вере наше и наших отаца, јављам вам се и ја са пастирском трубом вере и са духовним жезлом науке божије — — — да у име свете цркве благословим оружје ваше, да се заједно с вама овде Богу помолим, за успевање и напредовање ваше у војној вештини — — —.“

И гле како лепо узвишени свећеник србски тумачи србским војницима, у трећој својој беседи, шта то значи христољубиви војник. „Нећемо да одузимамо снагу онима побуђењима и начинима, којима вође храбре дух својих војника, спремајући их, да предузму нешто, што је тешко и опасно. Слава и част прати свуда јунаке, који непријатеља победе, а срамота жигосе их, ако изгубе битку, ако се страше опасности. Одбрана своје домовине од насрнувог на њу непријатеља, који хоће да подјарми наше старе родитеље, нашу слабу и нејаку децу, да нам роби нашу чељад, плени имање, пали куће и затире огњиште, на коме смо се родили и одрасли, да затире име србско, да нас лиши свега, што је човеку мило и драго. — Но поред ових побуђења — зар неће испунити вашу душу праведно негодовање — зар нећете удвојити силе своје да одбраните свете божије цркве, да сачувате свете задужбине својих отаца, лепе манастире? Зар неће ојачати ваше јуначко срце храброшћу, да недате непријатељу, да оскврни и окаља земљу и домовину вашу и ваших отаца итд.“

Ал патријотско срце србско и неможе друкче да говори. Србски свећеници никад нису изневерили народ свој, никад нису одвојили веру од душе народне, никад неградише цркву мимо србска огњишта. То племенито понашање наших свећеника према својој драгоме народу и бејаше узрок и последица, те кроз пуна 4 века робовања останамо опет у својој старој љубљеној вери и чисти пепокварени потомци својих врсних предака. Ми љубимо Бога, гинемо за своју веру, ал увек то чинимо као Срби. И кад би ко дубље загледао у Русе, у Влахе, у Грке, који исту веру верују, тај би иопет уназго, да наша вера као да се разликује од њине, и по томе ова православна источна вера, коју ми верујемо, и како је изражавамо, могла би се с пуним правом назвати србском вером. Уђите у грчку цркву, па уђите и у руску и у влашку, па ће те се на мах осетити да нисте у својој. И обреди они некако као друкчи да су, и појање њино нема онога божанственога израза, као у нас. Па будите у србској хришћанској кући о Божићу, а будите у кући другог народа од исте вере, па ће вам се учинити, као да нисте с њим једне вере. Ми смо примили науку хришћанску, примили смо и у душу нашу унели еванђелске истине, ал смо поред тога задржали оне религиозне наше памтвекковне изразе. Који то од народа, који исту веру верује, има славе, крсног имена, својега свеца, као што то Срби имају? Ни један осим Србина, и то немогаде да обори никоји поглавиц а источне цркве.

Али кад је источна вера у Срба постала народном вером, а народ се најпре по имену разпозна, онда нашто Србину дати туђе име, и тиме начинити га, да се незна шта је? Нашто Милоша назвати Макаријем, а Милана Макевијем, кад нигде у частноме еванђељу нећеште, нићи спаситељ



наш Исус Христос, нити икоји од светих еванђелиста и апостола налаже, да се од Србина Грк или Еврејин гради? Тај пагубан обичај хрђаво је, рекли би, изведен и оног изрека, да се свећеник одриче свега земскога, јер и живот спада у земско, па га се нико неће да одрекне. А у најновије доба одреко смо се и презимена, које нам је једино још остало било, да нас означи ко смо. И према томе изгледало би, као да су наши патријарси Чарнојевић, Јовановић, Стратимировић и све друге наше старешине верозаконске грешници били, што су с презименом били. Манимо се дакле оних под застаром вере употребљених операција, које вери ништа не доносе, а народности много односе. Та и стаду би много милије било, да у пастиру своме чује Милутина него Харалампсија, или Љубибрата него Вартоломија, или Драгоја него Акакија.

Ал доста о том утакнутом разговору.

Освећена глава наше цркве пуна је народских израза, што изјављује његову патријотску душу. И која се србска душа неће да највиспреније раздрага кад чује оне племените речи свога митроносаца у беседи VI. наменитој парастосу изгинулима за ослобођење драгог нам отачанства? Како ли тајанствена језа прође кроз србско срце кад чује из уста свога црквеног јаким и сладким говором богато обдареног старешине, ове пуне и упечатне речи изушћене на разбојишту за ослобођење Србије у беседи VII:

„На месту ове многозначајне и тужне гробнице, у којој почивају кости наших храбрих јунака, бораца за ослобођење миле нам домовине, са духом топле молитве Богу, испуњене најживљим сачешћем према овима изгинулима јунацима, поздрављам вас драга браћо, и напомињем ону чисту и виспрену љубав к домовини, која је покретала ове храбре борце, да жртвују свој живот и оставе кости

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

своје на овоме пољу, као одкуп за слободу народа србскога,“

„Узлазим на ово освећено место, са кога се виде расуте кости по овоме пољу изгнулих овде бораца наших за ослобођење наше, од јарма дивљега непријатеља, узлазим са мирисним тамњаном и именом распетог господа Исуса Христа и благосиљем вас изгнула б ађо светим крстом . клањајући се вашим остатцима, који покривају ово поље, негда страшне битке, а сада мирне и слободне земље србске. Ови остаци драги су србском срцу и достојни су да их поштујемо, и ја сам срећан, што могу показати свештену почаст костима храбре браће изгнулима за ослобођење нашега народа....“

Но кад би хтели читаоцима нашим изложити овде сва красна места из ових беседа, ми би морали неке, као на прилику VI. VII, целе препечатати, што би нам много места овде заватило, јер из њих а тако и из V., која је говорена 12. Јунија 1862, на парастосу о бомбардању Београда изгнулих Срба, чисто чујемо из уста нашег освећеног беседника онај славни Макевијев позив: Грядите вси на брань.

Последња, т.ј. VIII. беседа обраћа се питомцима војне школе, који су свршили школу, па полажу заклетву.

Завршујући овај наш тако рећи реферат о тој књијници благодаримо у име србских војника освећеном беседнику и препоручујемо „наставске беседе сваком нашем војнику, да их чита с оном ватром каквим је чувством наш митро носач писас.

Драгаш.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НОВЕ КЊИГЕ.

RECHKRON, J. R. Rechberger v., Der Gebirgskrieg, mit 15 Plänen, Wien 1865, L. W. Seidel & Sohn. Цена 60 гроша.

KÖHLER, Carl, Die Terrainlehre unter taktischem und strategischem Gesichtspuncte, Berlin 1865, Mittler & Sohn. Цена 30 гроша.

AMBERT Baron Jo., Etudes tactiques sur l'instruction dans les camps. 1-ere Serie, Zorndorf (1758), Austerlitz (1805); suivie d'un aperçu des modifications que les inventions modernes peuvent apporter dans la stratégie et la tactique. Avec Atlas par Allaire. Paris 1865. Цена 80 гроша.

WELCKER, F. G., Tagebuch einer griechischen Reise. 2 Bde. Berlin 1865. Hertz. Цена 60 гроша.

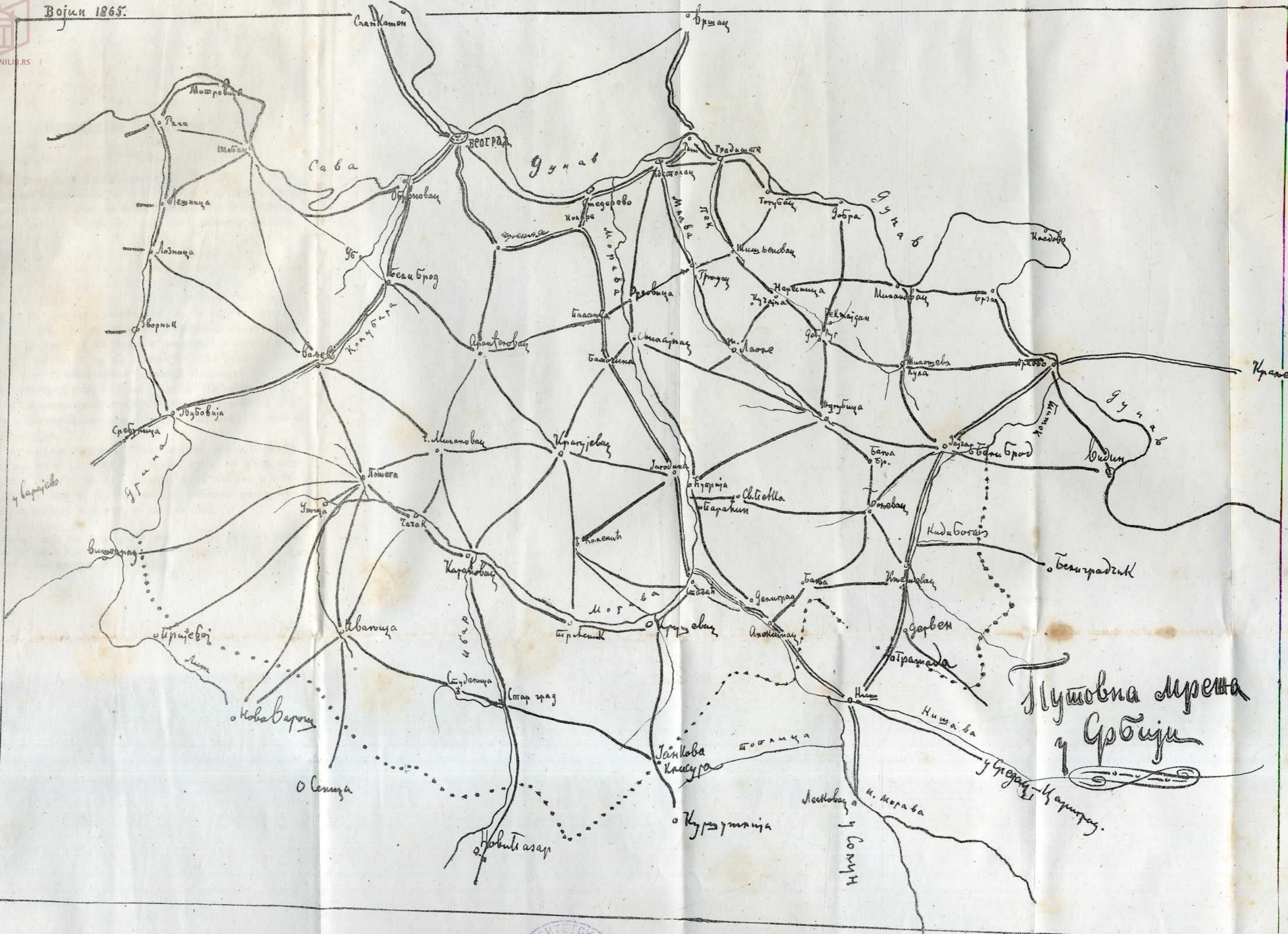
DAVERSIÈS DE PONTÉS, Lucien, Etude sur l'Orient 2 edition. Paris 1865. Цена 20 гроша.

ШУМАРСКИ, Станислав, Србски војници у Француској војни, пренечатано из Летописа. Део I. Београд 1865. Цена 4 гроша.



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Војни 1865.



Путњовна мрежа
у Србији





Одломци из Стилистике*

Рапорт.

Рапорти (у ужем значењу) чине се о таквим службеним приликама, кад је нужно, да старешина или власт то и то зна, па било по правилу и пропису, или по указаној потреби, или по особитом налогу и упиту.

Они су редовни, случајни и особити.

Редовни ил обични рапорти бавају услед општих дужности и прописа у означено време и о догађајима и стању обичном. Они су опет двојаки: једни јављају неку ствар у појединости, а други укупно стање војске; оно су кратко јављена о нечем, што се сада десило, па га одма и јављамо; а ово су као таблице, из којих се од једанпут види цело стање војске, и то су понајвише јављања периодна, за која се још унапред зна, кад ће ју доћи. На прилику јављају о свакидашњем стању војника, одласку и доласку, о затворенима итд. За све ово постоје прописане форме.

Случајни рапорти чине се опет услед општих прописа, ал о догађајима ређим, који се десе код куће ил у пољу, па је нужно да за њи зна и старешина или власт. На прилику о набавки ране, муниције, о одбегу војника, о смрти итд.

* Дело, које би врло корисно бил, не само за војнике, него и за све чиновнике уопште; али небезаше му суђено да изађе.

Особити су рапорти онда, кад се чине услед особите заповести, или услед какве радње, која се има да изврши по каквом особито издатом налогу, при чему дакле често изгледају као одговори. Као на прилику после радње каквог одбора, или каквог прегледања итд.

Најважнији, него и најтежи су они рапорти, које шиљу мртве страже, или друге које, изаслане, да развиде предео, положај и владање непријатеља. Они имају врло велики утицај на наше операције, па зато морају са особитом пажњом и да се пишу. Они треба да ствар испричају са свим онако, како је била, и у ономе реду, у ком су догађаји један за другим ишли. При овоме ваља добро разликовати оно, што је најважније, и да се ненагомилавају ствари незнатне. Ал то оценити, није баш тако лако млађем официру, а често и немогуће. Јер један предмет кад се сам за себе гледа, може бити са свим незнатан, док међутим у односу на друге, врло је важан. Зато је по кадкад нужно, да се што малко опширније напише; т. ј. боље је и подуже, него укратко какву ствар изложити. Ал опет не треба мислити да се овим препоручује неко одуговлачење и околишење, јер причајући и описујући узгредне ствари, засенимо главну. С тога је нужно, да испитујемо, слушамо, и гледамо тихо, да пишемо с разлогом, и да се потрудимо да буде јасно, точно, опредељено, подпуно, истинито, кратко.

За све поједине случајеве теорија не може правила да пропише, него се оставља на оцену и увиђавност самог оног, који пише. И то не ће бити Бог зна како тешко за онога, који врло добро познаје дужности свога задатка, и који има око, да оно види, што му је баш најнуждније.

Ради бољег разумевања и упуга да узмемо неколико примера за рапорте од ове руке.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

I

Стража код врачарске барутане.

главном дежурнику

у великој касарни.

Јутрос у 8 сати прошао је Крагујевачким путем за у Београд један воз од 10 кола са самарима брбанске артилерије, под командом једног поручика.

30. Новембра у 8½ сати изјутра.

Подваредник

Н.

II

Један одредан (деташиран) официр јавља свом старешини о својој болести.

У покорности вам јављам господине мајору, да сам досад већ двапут по неколико дана морао остати код куће због болести, и да сада по препоруци лекарској нећу смети излазити за две до три недеље дана. Команду дакле над мојом четом предао сам г. поручнику Н, који ће егзерцир и учење да продужи, а унутрашњу управу задржао сам себи.

III

Пикет на мосту на Бабуни код Велеза.

Заповеднику предводнице г. Н.

Непријатељ је на походу; предамном стоји једна колона од 4 баталијуна, која се иза брда Бељка на десно к путу повукла. Ту непријатељ хтеде да намести једну батерију, али га одагнају топови из нашега шанца. Ја сам мртве страже повуко натраг; мост већ гори. Обалу с ове стране посела је моја чета; још се не види никакав непријатељски стрелац.

После подне у 5 сати.

Капетан

Н.

IV.

Непријатељ је врло ојачао свој низ, па са колоном од 3 баталијона нагрбе у шуму. Због приличног губитка ми смо је напустили, али од резерве начинио сам јак низ на другој ивици шуме поред пута. Кад предњи низ пређе чистину искупиће се око оне куће на раскршћу, а испад наше коњице за цело ће непријатеља уздржати. Господин поручик Н. тешко је рањен у груди, још су рањени 14 војника, а 7 је погинуло.

15. Маја у 7 сати изјутра.

Послато по десетнику Н. и војнику Н.

За Историју.

Пре неки дан, кад се библијотека војне академије премештала из једне собе у другу, нађем случајно једну ствар, о којој су по свој прилици мало њи знали. То јест, у једној артији видим завијене неке крпе, дигнем, развијем и видим два барјачића свилена, а артија, у којој су завијени били, беше писмено уз те барјачиће. Барјачићи су оба свилена оба по 1 метар широка и по толико осим пера дугачка; оба су на два пера, и на обе поле имају по ушивен крст од узане свиле. Један је барјачић од две боје: жуте и црвене; на жутој поли бео крст, а на црвеној зелен. Други је барјачић сав бео, а овењача му је црвена; на једној поли крст је такође бео, а на другој црн.

Почем су ови барјачићи, као што ћемо одма видеги, из рата за наше ослобођење, то ми мислимо да би их ваљало предати у народан музеј, као што су пре неколико дана тамо однесени и два барјака један под именом Кнез-Лазаров, а други Душанов, и уз њих онај знаменити добош, у који архимандрит

Медентије удараше у боју на Љубићу. Какви су пак ови барјачићи и одкуда су, ево нек се види из писмена, с којим су дошли :

За успомену.

Никола Шкулџвићъ, рођеный Херцеговаць из Мостара, служио е као слободникъ у войсци Карађорђевој, и постао е био збогъ свое врлине и храбрости капетаномъ. Тако су ми преповѣдали сви, кои су га познавали да су га звали капетанъ Никола. Будући е човекъ био лепорѣчивъ, зато су га употребљавали као куриера и онъ е долазио главомъ у Люблянѹ францускомъ генералу Мармону на некій разговоръ. Има овде и два писма Карађорђева нѣму ласкателно писана, која ћу ако оригинале не добиѣмъ прекопирати и с временомъ послати у Београдъ за Историју. — Кадъ се сва војска Карађорђева којекуда разпрсла, и онъ као туђинаць није смѣо због Турака у Србији остати, него побѣгне у Дубровникъ, гдѣ су му браћа са фамилиомъ доселѣна была, и донесе са собомъ еднъ великый барјакъ, на комъ е изображенъ Св. Архангелъ Михаилъ и около написано: *съ нами Богъ разумѣйте язицы и покоряйтеся*, кои е са зрномъ пушчанымъ на едномъ мѣсту пробіенъ; и донесе друга два мала барјачића. Ј држимъ да е онај великый барјакъ ношенъ био предъ главномъ войскомъ, а ове манѣ барјачиће, да су носиле чете кадъ су кудгодъ у бой излазиле. — Ове е барјаке онъ држао сакривене



WWW.UNKLIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

у сандуку све до своје смрти и никомъ њ ње изванъ фамиліе показивао. Кадъ се престави (10. Юнія 1829. у Дубровнику) будући е био неженѣнъ, њгове све ствари пренесу се у кућу сестре Маріе удате за Ђура Мичића, и тако и ови баряци дођу у руке Ђура Мичића и њговы сынова. Ови почну исте пріятельима показивати и съ њима хвалити се. Више пута было е родолюбаца кои су ове баряке искали и плаћали, само да њ изъ њиови руку искупе, и да Србима као успомену Карађорђевогъ времена пошлю; али ови су мислили да ће Богъ зна колике сълне новце добити за њи, зато нису њ хотѣли за малу цѣну уступити. Сынови овога старца, пошто су се одъ оца поделили, у неколико година помру. Ови баряци дођу у руке њиове сестре Даше, удате за пок. Стефана Чучковића, удовице, кодъ когъ е и старый отацъ Ђуръ Мичићъ живіо. Но и она се послѣ браће брзо разболи и умре. Два мала барячића дођу у моје руке, а великій барякъ, премда самъ настоявао имати га остане у кући. — Ова два мала баряка шилѣмъ данасъ у Београдъ, да њ Срби спреме на сахрану; — и съ моіомъ чести посведочавамъ да су то они исти баряци, когъ е покойни Никола Шкулѣвићъ изъ Србіе донео а не други, или доцніе учинѣни.

У Дубровнику 1. Августа 1851.

Георгій Николаевићъ.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



Бој на Граховцу¹

НАПИСАО НИКИФОР ДУЧЕВ АРХИМАНДРИТ ЦЕТИЊСКИ.

Имали Србљина или Словена, који није чуо име „Граховац?“ Имали га којему није познат онај јуначки бој и славна побједа, коју одржаше витезови црногорски над Турцима на Граховцу? Ко би могао заборавити, да је Граховац мјесто, на којему се истицаху црногорски и турски јунаци и мејдан дијељаху; мјесто на којему се бој бијаше између Турака и Црногораца на смрт и живот; мјесто, које је у људској крви огрезнуло; мјесто, којему су многе мајке закукале; најпошље мјесто, које свједочи чудну храброст и одушевлење црногорскијех соколова!

Граховац је дивно име вјечитога спомена, јунаштва и храбрости црногорске; а на против за Турке опште хришћанске непријатеље, црно име, пуно туге и жалоснога спомена!

Бој и славна побједа на Граховцу нека Србљима и уопште Словенима служи за спомен и примјер како Србљин одушевљено брани своју слободу и домовину; како лако и весело за њу гине; како је страшан непријатељу своме и, како га на бојноме пољу побјеђује и предобива.

Ово је све учинила слога и љубав коју је безсмртни кнез Данило знао и умио међу Црногорце уселити и гојити. Једа би Бог дао да слога и брат-

¹ Превађено из Орлића календара цетињског за 1865; по одобрењу самога г. писца.

ска љубав у свеколикоме Југословенству завлада, онда јамачно неби могао туђин Југословене тлачити: постали би своји; имали би оно што су и прије Југословени имали и, што доличи храброме југославенскоме народу.

Граховац је једна пјесковита и узвишена равница, окружена такође пјесковитим и равним главицама; дужина је Граховца близу један сат, а ширина по сата хода.

Ову граховачку равницу заузме Хусеин-паша и Кадри-паша са турском изабраном војском 24. Априла. Но прије него што је турска војска Граховац заузела, није без боја ту дошла, као што ћемо напријед виђети.

Витешки Ђнез Данило, кад виђе, да се је турска војска његовој граници примакла, намисливши уначки оружијем бранити своју милу и слободну Црну-гору, брже позове витезове црногорске на оружје и одпор турској зијајућој сили. Црногорци на позив својега милога Господара хитро се окупише и око Граховца стекоше.

По прије него што је турска војска Граховац заузела и до ноге потучена била, потребито је знати, како се је из Билеће упутила и ту дошла. И Баџани, као и остала херцеговачка племена, бјеху тога времена устали на оружје и Турцима одказивали сваку послушност и покорност. Нови заповједник турске војске, Хусеин-паша родом Черкез, дошавши у мјесецу Марту из Цариграда у Херцеговину на мјесто првога заповједника Сали-паше¹⁾, који је изгубио битку на Зубцима 10. Фебр. исте године; почне ласкаво звати Баџане, да му дођу у Билећу на предају. Но кад је његов сваки позив без

¹⁾ Овај исти Сали-паша погинуо је од Црногораца у боју на Кити више Сланог 1862 за овај бој види пјесму у „Јуначк. Споменику“ на стр. 154.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

успјеха свакога остао, и кад од Бањана прими чисти одговор, да они у Турке немају вјере, и да му неће доћи, нити се предати док један жив тече; онда Хусеин-паша крене своју приправну војску, приправну не само за херцеговачка племена, него и за Црногору, и 22. Апр. уљеде у Бањане.

Бањани су своје покретно имање већ пренијели били и у црногорску границу склонили: само пушком у руци и са својијем вриједнијем војводом Јованом Баћевићем остали су, и око Вилуса²⁾ се прибили. Кнез Данило послао им је проглашенога црногорскога јунака попа Луку из Марковине са једном четом, да их храбри и да им у невољи помаже.

Хусеин паша-прешавши Бањане без икаквога одпора дође у село Вилусе 23. Априла; по ту наиђе на одпор; поп Лука са војводом Јованом, и својом дружином и Бањанима пред саму ноћ жестоко се побије са Турцима, али те силне Турке неомете нити обустави. Сутра дан, т. ј. 24. Априла Хусеин-паша с војском крене напријед и заузме Граховац. Башибозуци (нередовна војска) по својему злоћудноме обичају одма у плјачку пођу, те у наоколо Граховца куће опљачкају и огњу предаду. Тај дан боја знатнога није било, до само то, што су се страже међусе задијевале и пушкарале.

Међу тијем приспело је и црногорске војске неколике стотине под управом војводе Љуботињскога Петра Ф. Вујовића, да чува границу од Граховске стране.

Дознавши Хусеин-паша за долазак војводе Петра, пошље Вукана Ђуварду к њему 25. Априла, да га наговара на издају, обећавајући му богате дарове.

²⁾ Вилусе су у граховској околици крајње село до Бањана, а на сред пута, који води из Грахова у Бијележу; и сјеверо-западу далеко 2 сахата.

WWW.UNILIB
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Петар као прави Црногорац достојан државник и вјеран својему господару и отаџбини, одбије ту понуду, одговоривши паши онако, као што се пристоји једноме вјерноме Црногорцу. Пошље тога Петар по налогу својега господара писмено разложи Хусеину, да није потреба, да Турска с Црном-гором ратује, кад се ствар мирнијем начином може извистити. Хусеин-паша намјеран Грахово заузети, а како је мислио, и даље у Црну-гору продрети, неће ни погледати на овај човјечни разлог; но што више упили себи, да су се Црногорци препали од његове војске и справе, па да га моле.

Дознавши Петар, да од његова писма ништа није било боље, одмах јави Кнезу Данилу.

Видећи Кнез Данило, да се мирнијем начином не може ништа учинити онда, за сваки случај пошље једну чету од 500. Црногораца и пред њима својега братучеда Брца Петровића, и војводу Ива Радонића; у толико се окупе и остали храбри Црногорци кои су позвани на јуначко оружје и бој. А и сами Кнез Данило бјеше се опремио за полазак на Граховац, да се са осталима Црногорцима бори против непријатељу, кои бјеше зинуо, да прогута ову искрицу србске слободе и самосталности, као што се је лично борио 1852-3 године против Омер-паши, који бјеше довео на Црну-гору око 100.000 Турака! и, као што је то напљедно од својијех славнијех предака који су, почињући од владике Данила, па до њега сви у свакоме за Црну-гору стравичноме догађају и боју, први пред Црногорцима вазда ишли и витешки се против непријатељу борили, показујући тијем колико љубе Црну-гору и давајући Црногорцима собом јуначки примјер и углед, да ни један не жали своју крв пролити за отаџбину. Ово нам, осим живога предања, и црногорска историја јасно казује (в. ц. истор. од Милак. 1856.), а још јасније свједочи нап-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

сни крст владике Данила, преко којег је у најжешћему боју у Цареву-лазу 1712. год.¹ турска сабља шинула и крст јако засекала!

Заиста племенит и диван примјер овијех српских владоца, примјер, таки, какви се врло ријетко код других владоца находи.

Али Црногорци никако не пушташе својега онељубљенога господара Кнеза Данила, да пође на Граховац. Сва окупљена војска у један глас викну: „Господару! кад би сами турски цар дошао на Црногору да се бије, онда те неби нико устављао, да неидеш у бој; а сад те овако заного живого нећемо пуштити!“

Витешкоме Кнезу Данилу, у којег је Обилићево срце кучало и јуначке прси набрецало, ништа није могло теже ни жалије бити, по се од своје мле војске одвојити и на Граховац у бој неотићи; али се најпосље и једва једвице на велику молбу војводе Мирка и осталијех Црногораца склони, да на Цетињу остане, предавши војничку главну управу својему вриједноме брату Мирку, рекавши му:

„Војвода Мирко! води Црногорце на бојно поле; покажи им на себи примјер, како Петровића кућа нежали своју крв за вјеру и Црногору; не пријатељу буди страшац, као и до сад што си био! Пођи с Богом! и нека свемогући Творац благослови моју вјерну војску и њезино „сјајно оружје!“

Потоме војвода Мирко са кнежевом гардом и риечком нахиом одмах с Цетиња крене и у Грахово у Понебелник вече 28. Априла стигне, ће на окупунаће и сву катунску нахију.

¹ Царев-лаз је једно тврдо и врлетно мјесто међу ријечком и љешанском нахиом, ће су Црногорци под управом владике Данила Петровића 1712. год. турску словиту војску тако јако потукли, да су мртви Турци, као лезина лежали; и по томе се ово мјесто прозвало „Царев-лаз.“

Кнез Данило оставши на Цетињу, за све вријеме од како је војвода Мирко с војском на Граховца кренуо, па док се је бој и победа свршила, колико му је јуначко срце пуцало, што му недадоше поћи у бој, и, колико је мислио за своје Црногорце, нити је што јео, ни пио, нити је спавао, нити мира имао; него је једнако ходао, и с највећим нестрпљењем гласове с бојнога поља очекивао.

Црногорске је војске било око 5000; а турске редовне војске око 10.000 а нередовне око 5000. Главни логор турске војске бјеше на самој равници Граховца, а шанчеви и утврђене позиције бјеху по главицама око Граховца.

Црногорска војска 29. Априла лијепо се разреди: војвода Петар С. Вукотић са Озринићима, сердар Милош Кривокапић и војвода Илија Ђуканов са Цуцама, капетан Боро Станојевић са Бјелицама, капетан Бошко Милутиновић са Загарчанима и Команима и сердар Пејо Ковачевић са Граховљанима¹ заузму од југо-запада Бојане брдо и Омудић; а од сјеверо-истока заузму мјеста: Брцо Петровић и војвода Иво Радоњић са Његошима; војвода Марко Мартиновић са Цетињанима; војвода Ђуро Матановић са Ђеклићима. Опазивши Турци Црногорце по врху Омудића, Хусеин-паша одма пошаље два табора стријелаца, да рашћерају Црногорце. Црногорци жељни боја и турскијех глава; а што је још најзнатније, ускусио у њима онај стари српски, ратоборан дух, којег је витешки Кнез Данило у Црногорцима јако побудио и зажегао; дочекају Турке, те се јуначки и жестоко побију. Пеко Павловић и поп Лука овђе су се особито показали и одлично

¹ Војвода граховски, Анто Даковић прије граховачкога боја на неколико дана пануо је био с коња, те је ногу сломио; за то није могао у овоме боју бити удјелник.



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

вали; ни турски избрани стријелци ни нове пушке немогаху их обуставити, а да напријед јуриш не чине. Одважност ове војске пред којом је војвода Петар Вукотић био, неможе се довољно описати: нити ју је плашила толика турска војска, која јој је пред прима стојала; нити ју је плашило турско изабрано оружје; нити ју плашаху из гомиле мртве љешине, које пред њоме лежаху; наши храбри соколови неузмицаху ни у длаку турској изабраној војсци, турскијем топовима, пушкама и бајонетима. Но и турска војска бораше се јуначки и са огорчењем; али при свој својој сили и јачини би принуђена бјежати низ Омудић управ до главнога стана, изгубивши 1000 на мртво и 2000 рањенијех. Црногораца погине 50, на мртво и 100 рањенијех. Овај жестоки бој и покољ био је 29. Априла одмах из јутра. Војвода Мирко био је још у Грахову са војводом Петром Ф. Вујовићем и попом Ђуром Ђусовцем, шефом од гарде, са ријечком нахиом и гардом; па кад зачу јеку топова и прасак пушака, брже сву војску крене к Граховцу, заузевши од Зебљака и Осјеченице сјеверо-источну страну, одмах војску лијепо и вјешто изреди и Турке опколи. Но и Турци се бјеху јако ушанчили и утврдили, батерију од 8 великијех топова наперили; војску вјешто разредили и намјестили; све справно и готово, као оно ти за бој: доста силовите војске, доста оружја, топова и цебане; доста коња и вољва; доста јестива и пића; доста вјештијех војсковођа; није шала, од турске војске и срце и глава! Ту су се изабрали Турци по пушци и десној руци; ту су највјештије војсковође навластито из Цариграда послати.

наставиће се.

КЊИЖЕВНОСТ.

Die Pflege der im Kriege Verwundeten und die Genfer Conferenzen. Von H. R. Darmstadt und Leipzig, 1865. Eduard Zernin 8. 72 S. Preis 10 Sgr.

Ово делце, могли би ми свима најтоплије препоручити, који чувства за војску имају. Писац врло лепо представља, шта се преговорима о неги рањеника за практични живот достигло; какве су се пробе о тим на Криму у талијанском рату и у Данском походу чиниле каква су мњења дата на конференцији 1863, и шта се тада закључило и напошетку начин, којим су Америчани (унионисте) кушали да реше исти задатак.

Свршетак овог делца излаже без придодати примедба конвенцију за поправку судбе рањених солдата на бојном пољу“. У самом почетку примећува писац, да Аустрија није била заступљена на конгресу у Генџу, једино због тог, што се међу оним точкама, које су за саветовање одређене, неке налазе, које се са њеним војничким интересима неслажу. Ове тачке знати и изучити, могле би по гдекоје офицере задовољити, којих би се питање о неутралности војничких лекара интересовало.

Ми ћемо то из „Algemeine Militärärztlichen Zeitung“ извадити. У броју 14. од 1864 год. имамо:

„Цељ којој теже расматрања Генџске конференције, и која њима управо за основ радње служи, тако је лепа, тако је красна, и тако се лепо тумачити

даје, да би се у први мах држати морало, да и најмање ситнице њене треба да се изврше. При првом изближем посматрању пак увиђа се, да се она не слаже са одношајима рата и борбе, и да је неизвршна. Који ће то један персонал (од обитоаца земље и људи свију народности) у каквој војсци трпити, који је сигуран, да му ни једна партаја није и неће бити непријатељ? Под именом лекара и њихових помоћника било би шпијонство у највећем степену развијено и прикривено. Данас уваћен, сутра слободан! Са заштитним средством санитарског персонала браћен и у највећој близини непријатеља тако што чинити и не уваћен бити! То би била врло zgodна и примамљива преимућства из којих би следовала злоупотребеља до самог иступка. И могло би се захтевати од непријатеља то, да он уваћеног лекара (и обитоаце земље, који рањенике надгледају! Члан 15) лепо прими, и пошто се довољно о њему уверио да га опет са нужном заштитом врати. Но то је и досад без икаквих правила и тако код изображених народа постојало.

Ал се не да никако узаконити. Догодили се пак тако штогод, то је онда неизбежна преписна распра при свима околностима, па напослетку и то стоје до добре воље команданта. И после какве битке нико не би смео, а ни могао, тако слободно пуштање лекара захтевати. Што би се н. п. рекло о разуму команданта једног, кад би он неимајући за своје рањенике (па било то његови или непријатељски или обоји помешани) довољно лекарске помоћи, ове — лекаре — на њихово захтевање одпустио (као што то чл. 3 гласи.

Сигурност лекарског персонала у боју законом не да се и даље код изображених људи терати, као што то сама ствар по својој природи без икаквих постављених параграфа каже. Лекари тамо, где они



WWW.UNILIBS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

завијају ране, (при данашњем терању жлебових топова) нису никад изван топовског домаћаја, и кад би се једном то догодило, да који од лекара погине, онда би узалудно било истраживање да ли то отично или неотично бијаше. Досад су и гинули и рањени бивали и увек оплакани поштовања пуним памтењем, и орденом итд. почаствовани; али ником досад не паде то на ум, до сада неколицини, на то се жалити, што је многа невина крв проливена. Јесу ли Пијемонтези и Французи викали на то, што су њихови лекари били излагани опасности? Заиста не (јесу ли Данци на Даневерку респектирала Аустријским белним заставама на болницама? Не!)

Цивилисте, поједине скромне душе, који борце посеђавају и тамо налазе поље свом честољубљу и радиности, употребе то време у лепој намери човечанства, да бојно поље осматре и оцене. Ова господа могла би ваљани лекари бити, о чему нико несумња — као што сваки увиђа — али војнички лекари никад солдати и нису били, јер иначе неби такве невојничке и војничке непрактичне ствари на међународним дебатама предлагали.

Господа војници у Генџу су одиста капацитети и врло су познати; зашто пак тако далеко иду од неутралности до немогућности — практично неизвршне? То је истина, да су они садашњем духу времена, с којим се врло тешко борити, принели велику жртву. Али то је вероватно да господа официри неће полагати на сигурност лекарског персонала и њихових помоћника, законом добивену. Невероватно је пак да ће владе, које се око тога труде, промотрив све обвезаности, које имају испунити, ту конвенцију одобрити и потврдити.

A.—L.—Z.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



Бој на Граховцу

НАПИСАО НИЊИФОР ДУЧИЊ АРХИМАНДРИТ ЦЕТИЊСКИ.

Настављено види страну 365.

Ко ову војску и справу није видео, тај не може знати, ни вјеровати. Није то шала, кад један цар хоће, да покаже своју моћ и јачину, да покаже маленој Црној-гори и њезинијем пријатељима, ће су његове границе. Али једно људи раде а друго Бог даје. Хусеин-паша главни управитељ војске како се бјеше опремио и планове учинио није могао ни помислити да ће му се икаква препријетка до у Грахово указати. Но при свему томе по савјетима некијех дипломата и турскијех пријатеља, мислио је заваркивати и подмићивати црногорске главаре, као што су то вазда Турци чинили те су такијем лукавијем начином некад многе српске предјеле притиснули; па су и овога пута такијем неваљалијем начином кушали своју срећу, јада би се како преваром и лукавством у Грахово увукли. Али се ни један Црногорац недаде подкупити, сваки презираше турска обаћања и дарове: слога, љубав, вјерност, храброст и одушевљење међу њима овога пута до чуда бјеше и владаше. Сви ваљани; сви силни; сви једва чекаху, да се с Турцима похватају и побију; па што су жељели то су и дочекали. Истога дана кад је војвода Петар Вукотић са црногорском војском од Омучића поломио и посјекао, као што смо виђели, толике Турке, снажно удари на њих војвода Мирко са

осталијем војводама и црногорцима од сјеверо-источне стране; те се тако опет паново најжешћи бој приметне. При свему томе што турске позиције бјеху јако утврђене, Црногорци ни мало неузмицаху, него напријед јуриш чиняху, и неисказано Турке сједицаху. Поп Ђуро Кусовац са изабраном кнежевом гардом без икаква успрезања најодважније чинио је загон на турске топове посред честијех редова турске редовне и передовне војске: по силни огањ и пушчани прах недадијаше им ни ока отворити. Бој овај, ко гледаше, јежња га обузимаше. Јамачно овакога Крвавога и жестокога боја није прије било у Црној-гори. Обје војске турска и црногорска борине се са највећим огорчењем и неописаним јунаштвом. Рика топова прасак пушака, вриска коња, јаук рањенијех јунака, небо проламаше! Бој је овај трајао преко 8. сахата, док га је најпосље мрка ноћ и густи мрак раздвојио. Сутра дан, т. ј. 30. Априла обје војске ухватише вјеру међу се, те купише и сарањиваше мртваце. Турске редовне и передовне војске изгинуло је тај дан око 3600. А Црногораца је погинуло око 200; а рањенијех је било око 600. Црногорци су највише изгинули, ударајући прсамице на турске топове. Што црногораца није више погинуло у овоме жестокоме и крвавоме боју, узрок је то, што се они поред своје храбрости у боју знаду особато вјешто бити и чувати; а то управ снада у први ред војничке вјештине. Да се Црногорци поред својега изреднога јунаштва и вјешто бију, то најбоље турска војска зна и припознаје.

Бој је овај по свачему страشان био, војска нити је што јела ни пила од јутра до мрака; киша је пљуштила ваздан, као да се је небо провалило.

Сутра дан, т. ј. 30. Априла Хусеин-паша заиште од војводе Мирка 8. дана мира и одмора, без двоу-

мљења како ће за то вријеме наћи начина, да се извуче и сачува од предстојеће пропасти.

Мирко му даде само 4 сахата, да се за то вријеме водом подмире; јер воде није било није око Граховца осим једнога потока између Грахова и Граховца, који је Црногорцима у рукама био.

Међутим кнежев сакретар Деларије, који је тек с Цетиња дошао код војводе Мирка, заште од Хусеин-паше поштену ријеч, да би могао слободно кроз турски стан проћи, и у Клобук к Ђемил-ефендији царскоме комесару отићи, да још један пут окуша, неби ли се ова заћевница пресјекла и мирнијем путем свршила.

Из овога Деларијева пута, као и из тога, што је Кнежев ађутант Вуковић исти дан 30. Априла стигао у Беч, да од стране Кнежеве моли аустријски двор, да при биљежењу граница између Турске и Црне-горе, овој посљедној буде наклоњен и хришћански, као Русија и Француска расположен, јасно се види, да кнез Данило није тражио рата ни боја. Но кад му се је турска војска примакла к граници, намјеравајући и Грахово заузети, онда се већ другчије није могло, морао је Црногорце позвати на оружје, и показати Турској, ће је његова граница, и да се он ни најмање неплаши све турске војске ни њезине силне оправе.

При свему томе што су се јевропски дворови били сложили, да црногорска граница остане онуда куда је била 1856. године, и, што се јасно зна, да је Грахово било не само под власти владике Петре II.; турска влада намјерна бјеше притиснути Грахово. Али мудра управа кнеза Данила и црногорска храбра десница недопусти јој ту намјеру у дјело привести. И у овој турској заћевница, као и у другијем и тешкијем догађајима, кнез Данило јуначки се подно-

сио, мудро владао, и највећим одушевљењем и храбрости своју границу чувао и бранио.

Деларије на ријеч Хусеин-пашину пређе у турски стан, Храбри војвода и главни командант црногорске војске Мирко Петровић промијени план, намисливши жеђом и глади уморити Турке, са сваке стране опколи Турке, пославши у очи Спасова-дне сриједу вече 30. Априла, ријечку нахију и пред њоме војводу Петра Ф. Вујовића са гардом у Миротијинске долове, да пресијече комуникацију између Клобука и турске војске, од куд јој је долазила храна и подкрепљење.

Поврх све турске погибље у боју 30. Априла, Хусеин-паша јави Ђемил-ефендији, да су црногорци у томе боју јако страдали и назад се повукли. Ђемил-ефендија на тај глас упути се из Клобука у Требиње 30. Априла после подне. Но тек што је у Требиње дошао а писмо за њим, њему и Ђани-паши везиру босанском, који је тада у Требињу био, стигне од Хусеин-паше јављајући, да је Мирко план измјенио, и да је турску војску црногорска војска опет са сваке стране опколила, и да ће са свијем ту пропанути, ако му помоћ из Требиња, колико се прије може, нестигне. На глас овога изненаднога писма одмах по требињскоме граду дрмнуше топови, а викну телал: „Ко је Турчин и турскога имена, за турску вјеру и свеца Мухамеда! нека одмах ноћас с везиром хита на Граховац у помоћ браћи Турцима, који су опкољени и који се налазе у тешкој невољи и тјеснацу!“ На овај за турке немили глас окупи се, што посаде (гарнизона) градске, што Требињаца, што Корјенића до 1500 Турака; и ноћу са Ђани-пашом похите на Граховац.¹ Хусеин-паша допустивши

¹ Требиње раздјељује на двоје ријека Требишњица. Из јужно-западне стране, који је до Зубаца, није ни један Требињац пошао на Граховац зато, што

Деларију да прође у Клобук, врати се (Деларије) у црногорски стан, да каже војводи Мирку, кад ће и куда проћи у Клобук, да би за то вријеме, док се он поврати Црногорци мировали; надајући се још, да ће код Ђемил-ефендије моћи мир учинити, почем је Хусеин-паша у писму, којему је на Ђемила предао, изложио неповољно и стравично стање турске војсти. Вративши се Деларије од војводе Мирка, Хусеин-паша усљед тога измјенивши одлуку, сврати Деларија под шатор, намисливши се користити овим његовим путем, понуди му се, да га за почаст прати с војском до у Клобук! Из овога се лако види, у какву је тјеснацу турска војска била, и какве су тешке мисли Хусеин-пашу напануле; види се јасно и без икаква коментара, да се је шћео, као узгред лукаво и преваром из ове стравичности извући и цареву војску од погибље сачувати.

Њежев секретар, као паметан човјек, одбијао је ту пашину лукаву понуду, доказујући, да се така почаст једноме секретару никако не може учинити, и да је доста само једна његова рејеч за његов слободни и мирни пролазак у Клобук. Паша једнако при томе да га прати.

У том их притисне љетна кратка ноћ уочи Спасова-дне, ће Деларије код паше под шатором заноћи.

Освану за Црну-гору и њезину хисторију славни Спасов-дан, дивни дан, весели дан! Дан вјечите славе и поштења српскијех витезова!¹ Дан овај треба да се напише у црногорској повјестници са великијем и златнијем словима; нека се диве по-

су се бојали, да Зубци не нападну на њихове куће, па да их не попале. То их мнозину спасе, те неоставише кости на Граховцу.

¹ Дан овај примјечљив је још и зато, што се је догодно: I. Спасов дан; II. 1. Маја, и III. турски барјам.

томца храбрости и јунаштву својијех предака. Поред тога дана треба написати иствијем словима витешко име кнеза Данила I. и овај лаконички израз: насљеди, уреди, побједи, рашири, утврди и прослави.

У четвртак јутро 1. Маја, Хусеин-паша вјерап својој намјери, заповједи војсци да је одма спремна за полазак у Клобук, а у исти мах и за бој и одпор; а Деларија приклони, да од своје стране напише једно писмо војводи Мирку, и да му јави, како сад полази у Клобук, и како га оба наше са војском прате, па да би црногорска војска миронала, и да неби са оружјем на турску војску нападала; осим тога, да му још јави, како паша оставља све шаторје, па да га поздрави у име кнежево, да их недира.

Деларије му је отворено казао, ако сва војска у Клобук крене, да то његово писмо нимало неће помоћи, нити црногорце од нападања обуставити, почем он нема никакве власти ни гласа у црногорској војсци, и почем има главни командант војвода Мирко цуну власт над војском, да чини, како му се најбоље свиди; но находећи се у његовијем рукама, морао је такво писмо написати. Писмо напише Француски, и у хитњи без пријевода на српски, преда га Хусеин-паша. Хусеин паша пошаље га војводи Мирку.

Прије но што је писмо стигло у црногорски стан, турска се војска почне кретати, и табор се по табор огискивати пут Клобука. Опазивши то Црногорци, одмах се по главницама изнад Турака указаше: па колико турска војска узмицаше, толико црногорски круг саузиваше. Од Грахова до Клобука 3. су сахата. Турци су се слабо помицали, по Црногорци, као Шнартанци, Бога, споменуше, ноже повадише, тако храбро и сложено, ка' што је само можно.

Ту се незна које храбрији, ко слободнији, ко

бржи, ко ли више турскијех глава одкида! Би рекао и би се заклео, да сви стекоше крила соколова, и да је у свакојега тјело од челика.

Но при свему томе, што се је турска војска од такога јуначкога ударца нашла у забуни, опет се је јуначки држала и са највећим отпором бранила.

Она црногорска војска, која бјеше око Клобука пут заузела, пошто Требињце к Граховцу упушти, онда затвори пут и пресјече улазак. Па са сваке стране Црногорци нагло навалише и од Турака чудни покољ и лезину учинише, тако, да и ту Косово осветише! А храбри војвода Мирко као Кастриот са братучедом Крцом и с још неколико коњаника голем сабљом у руци учини загон посред турске војске, остављајући за собом лезину мртвијех Турака, те за час се нађе у сред сриједе турскијех шатора, ће умало и живот неизгуби, и то од својега топа. Јер, као што је црногорски топ непрестано пуцао на пашине шаторе, тако црногорске топнице невидећи и незнајући да је војвода Мирко већ упануо међу турске шаторе, они непрестано на њих пуцаше. Али ту сами Бог сачува живот овоме српском витезу. У толико и друге војводе са својим племенима кроз Турке пролијећаху, и у сред крвавога сијеча весело се поздрављаху што се је таково што ријетко и у какву боју и војсци догађало.

Док топови још бјеху у рукама Турака, дотле се неколико редовне војске још у редове држаше и топове јуначки брањаше; но кад Црногорци и топове освојише, онда и сва редовна војска већ нешће слушати ни пашу ни заповијед; но сви нагну бјежата, куд ко прије може. И сами Хусеин-паша мудро из војске измаче и некако срећом у Клобук добјежа. Секретар Кнежев Деларије, који је дотле стајао са Хусеин-пашом и вишијем официрима, угледавши близу себе Црногорце, пребјегне к њима

са још једнијем Французом, који је турску војску учио вјежбању. Црногорци познавши Деларија, поштеде и њега и другога Француза од смрти.

То јутро магла бјеше, нешто од природе, а више од силнога праха и олова, и од паре коњске и људске бојни крвави Граховац, као облак притисла те то некијем Турцима највише поможе, да испод црногорскога ножа главу измакну и побјегну.

Пошто се бој и сијеч сврши, а магла се диже и разведри, онда Црногорци разгледаше, што учињеше, и што задобише: задобише оно што јамачно никад прије нијесу имали; задобише: 8. великијех топова и кумбара; 6000 великијех пушака; 2000 шаторова; 2000 коња; 10.000 ока муниције; сабаља, ножева, мелијех пушака, сахатова (часовника), никшана (декорација), хаљина, новаца око војске, ни броја се не зна.¹ Од Граховца па до Блобука пало је преко 8000 мртвијех Турака, да ту вјечно чувају стражу и границу. Међу њима је у гомили осим другијех ага и бегова и турскијех изабранијех официра, остао мртав и Кадрил-паша. Говори се да га је посјекао војвода Илија Ђуканов Жвицер.

Црногораца је погинуло 1. Маја 15; а рањенијех је било 150. Што их је погинуло, то их је 29. Априла погинуло. Од 24. Априла, па до 1. Маја погинуло је Црногораца свега 215, а рањених је било до 800. У боју 29. Априла погинули су храбри црногорски јунаци с голијем пожем у руци: поп Ђуро Кусовац, шеф од гарде, поп Лука проглашени јунак из Марковине; Ђуро Ђурашковић сердар цекљивски; Баро Станојев капетан бјелички; Ристо Манојловић перјаник, и Машо М. Бустодија алај-барјак-так. Сви су они били отлични јунаци и вјерни синови своје отаџбине и својега господара, као што

¹ Један чевљанин нашао је око једнога турскога колеса (мајора) равно 1.400 инглескијех лира.

им то свједоче њихова јуначка и неумрла дјела. У њихову похвалу и безсмртно име ништа друго овђе нећу рећи до то:

„Нека гину веселе им душе,

„Јер су живот за поштење дали!

„Име ће се њихово спомињат

„Декле тече сунца и мјесеца!“

Наком ове славне у црногорској хисторији нечувене побједи, чија рука може, као што треба описати храброст црногорску? Ко може, као што треба њихово јунаштво похвалити? Неможе ли се Граховац назвати „Маратон“ а Црногорци млади „Шнартанци?“ Имали ко у данашње доба, а да се неће зачудити овакој славној побједи? Мени се чини, да устану и грчки Милцијад и србски Обилић и Краљевић, да би се и они зачудили.

После овога боја и турске пропасти одмах по свој Херцеговини пуче глас да су Турци до ноге потучени на Граховцу. Овај немили и поражени глас, какав жалостни и непријатни утисак какав ли страх, какву ли забуну међу Турцима учини, јавно признајем, да у стању нијесам то описати. Сваки је Турчин нестрпјељиво очекивао чути, што ће бити на Граховцу, и, кад ће турска војска Грахово заузети; па мјесто тога весело очекиваног гласа дође им црни, поражени и жалостни глас, да ни пилчник није утекао испод црногорскога ножа! Сад се само може мислити каква се забуна, туга, жалост и страх међу херцеговачкијем Турцима учини.

Да су Црногорци у тај мах имали заповјед од својега господара, да марширају у отворену Херцеговину, заоста би без пушке и ножа и без икаква крвопролића заузели на најлакши начин цијелу Херцеговину. Јер у њој турске војске није небјеше; а оно, што је са Граховца испод сабље побјегло, то све бјеше мртво од страха, рањено и низ Клобучке

лтице скакући, поломљено. Један за другога не-
надијаху, пити пак два заједно долазаху. Овијем већ
јамачно никад на ум неће доћи, да се с црногорци-
ма бију. А остали Турци херцеговачки, који нијесу
били на Граховцу, поражени и забуњени турском ве-
ликом несрећом и грдном погибљом, нијесу ни поми-
шљати могли за какав бој и одпор; него сви за пре-
дају и покорност.

Ја сам тога вријемена био у Мостару, па сам
видио, и врло добро знам у каквој забуни и страху
бијаху Турци; сваки час очекиваху глас, једа ли су
Црногорци напријед у Херцеговину ступили, па ако
су, онда бјеху готови да у Босну бјеже. Оваке су
мисли многи Турци у Херцеговини имали, а особито
Требињци; јер су они црногорцима били први на
реду, почем су Зупци сутре дан по Спасову-дне и
граховачкој битки ударили на Корјениће, те све тур-
ске куће огњу предали и раскопали.

Првчао ми је онда бивши секретар рускога са-
рајевскога консулата Александар С. Јонин, који је
био у Требињу с Ћемил-ефендиом у врејеме грахо-
вачкога боја и побједи, како су се Требињци били
јакo препали. Он ме је увјеривао, да су за двије но-
ћи после граховачке битке држали град требињски
отворен зато, ако би, као што су они мислили, Цр-
ногорци навалили, да им предаду себе и град без
свакога одпора и вишега јада. Осим тога и он сам
умало, што није живот изгубио. Погинувши 50. Тре-
бињаца на Граховцу, па њихове породице рањаве и
жалостне, скоче да убију Ћани-пашу, говорећи, да
је навластито одвео Требињце на Граховац, да по-
гину. Тако исто хћаше убити царскога комесара
Ћемил-ефендију и овога рускога секретара.

Ћемил-ефендија и руски секретар, три су дана
били само сами затворени у једној кући близу града.
Руски секретар после трећег дана некако се из

затвора измакне и пут Дубровника у аустријску границу крене. Дознавши требињски Турци за његов полазак, неколико зликоваца природе се за њим да га убију. Но будући невјешти дубровачкоме путу, на своју велику срећу, зађе с главнога пута једвом другом путањом, која кроз Површи пријеко води у Цавтат; тако га зликовци размину и неудесе.

Везира босанскога одиста шћаху пред самијем требињским градом посјећи; већ га бијаху пред град извели: но Аџи-бег Ресул-беговић начелник требињски недаде га посјећи.

Турци сви у глас викаху да је влих, и да је Турке на Граховцу издао. Већ му и име бјеху промјенили, једни га зваху: „Шћепан“, други: „Лавро!“ Међутијем Аџи-бег замоли рађаве Турке, да Ђани-пашу оставе на миру докле у Стамбол (Цариград) за њега пишу, па како султан заповједи, тако да учине. На овај предлог све се склоне и Ђани-пашу предаду у руке Аџи-бегу, да га чува до одговора из Цариграда. Аџи-бег га поведе у град, а у толико један између скупиљенијех Требињаца, именован Асан Ламбровић, затрчи се и голијем ножем у руди замакне, како ће управ везира по глави, но Аџи-бег брже подметне свој чибук, који је у руди носио, као обично што сви Турци носе, те тако тијем сачува грки везиров живот.

Везир овај био је један између првијех турскијех фанатика; да је могуће све би Црногорци једном сабљом и једнијем ударом нејакао; па је чудо како га Требињци непознаваху, и влахом и издајцом називаху; а још је чудније, како га посјећи шћаху.

По свој прилици би ће му издајство наметнуто одтуда, што јавно и често, као сила Турчин, говораше, да је пола турске војске, што је на Граховцу, доста не само да узме Грахово, него и сву Црну-

гору. Осим тога, што је повео Требињце уочи Спасова-дне на Граховца, па они изгинули, а он се жив вратио.¹ Онда Требињци рекоше, да је он знао, да ће така турска погибља бити, па да их је зато и повео, и као влах власима издао.

Једини Аци-бег знао је, да то ништа истина није, знао је што, кад би посјекли једнога царскога везира, да би царску велику срџбу насе навукли: за то и сачува везира од смрти!

Трећи дан посље ове узрујаности Аци-бег ноћно испрати везира, давши му пратиоце до Дубровника, који оде преко Метковића и Мостара у Сарајево.

Заповједник погинувше војске Хусеин-паша, добјегнувши у Клобук с бојнога поља, штоно се рече: без духа, ту један дан остане, док се разабра и себи дође; потоме својеручно посијече Вукана Куњадру, родом Мостарца, који му је десна рука био у позивању на предају узбуњенијех Херцеговаца.

Бао што је Вукан Куњадра за своје трудове и вјерност од Хусеин-паше плату примио, тако су и сви они Србљи, који су Турцима на руку ишли и њихове придворице били, плаћу и награду примили. Између многијех другијех примјера, који су вазда Турци чинили Србљима, нека и овај примјер служи за знање свакојему Србљину, који би у Турке имао повјерење и узданицу.

Други дан по Граховачкоме боју Хусеин-паша дође из Клобука у Требиње без војске и команде. Ту се у жалостнијем мислима задржи неколико дана док га позваше у Цариград на одговорност, изгубивши тамо чин и команду.

Храбри кнез Данило ускићен неописаном радомњу за славну побједу на Граховцу, весело је оче-

¹ Овај везир није се даље из Клобука помицао, кад је турској вејсци у помоћ ишао; зато је и сачувао свој живот.

квивао својега храброга брата Мирка и остале храбре војноде, сардаре, капетане и уобће своје соколасте вјбјнике, чувши веселу пјеванију и прасак пушака низ цетињско поље, ће косовски јунаци језде, возећи са триумфом турско бојно оружје и топове, који су са сабљом на јуначкоме мејдану задобили, кнез Данило заповједи, те топови дрмну, а милозвучна звона на цетињскоме манастиру и другијем црквама зазвоне, свјештеници, кнежеви питомци и остали ђаци са литиом, а кнез Данило са својом свитом и највишом свечаношћу сусрете своје витезове на пољу цетињскоме, те их весело и срдачно поздраву, похваљујући њихову храброст и одушевљење и захваљујући им на њихову вјерност и поштење, које су на Граховцу учинили.

Потоме кнез Данило са кнегињом Даринком и са својем свјештеницима пође у цркву, учинивши свјештеници по обреду благодарење Богу, а кнез Данило пане на кољена пред икону Спаситељеву и са срдачним и веселијем сузама брагодарећи му за његову велику и особиту милост, коју је богато излио на њега и његов витешки народ, и, који недопушта заклетоме непријатељу, да погази малену, али непријатељу велику, Црну-гору, ту српску светињу и од вазда слободну земљу и државицу.

Иза тога кнез Данило установи да се сваке године у вјекове на Спасов-дан у Цетињском манастиру поред обичне службе чини и благодарење Богу за славну побједу, и, да се чини спомен (панихида) свијем православним војницима, који су на Граховцу за своју вјеру, милу отачбину и слободу погинули.

Осим тога установио је и медаљу за побједу на Граховцу, коју је својом руком метнуо на јуначке прси свакојему Црногорцу, који је у боју на Граховцу био и турску главу посјекао. А војводе и друге главаре, осим медаље, обдарио је и другијем бога-

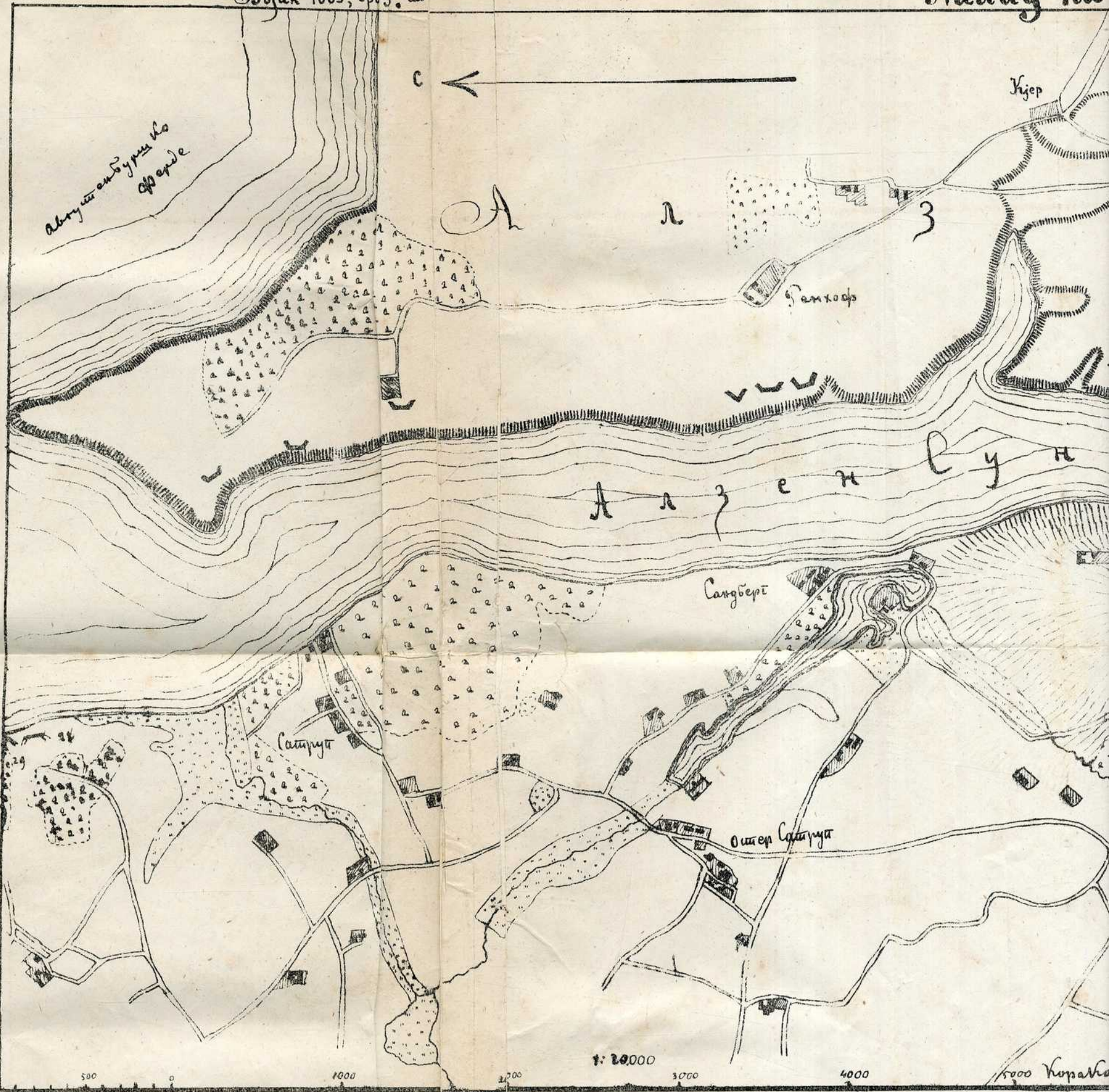
тијем даровима. Својему храброму брату Мирку за побједу, који се је под његовом главном војничком управом на Граховцу одржала, даровао је осим медаље и скупоцјену сабљу са надписом с једне стране „Данило“; а с друге: „Граховац 1858“; и титулу: „Велики војвода од Граховца.“

Данилов достојни наследник садашњи кнез и господар црногорски Никола I. оградио је прошле године дивну цркву на Граховцу управ, ђе је био шатор заповједника турске војске Хусеин-паше, у славу светог Спаса (Вознесенија), а за вјечити спомен српскијем соколовима, који су ту своју крв за вјеру, цркву, и домовину пролили. Ова је црква ограђена на један достојни призрења начин; као што је главни бој између Турака и Црногораца у Уторник започет, а у Четвртак на Спасов-дан свршен: тако је и ова црква у Уторник започета, а у Четвртак до 9 сахата изјутра свршена и освећена, литурђија служена и спомен учињен православнијем јунацима који су ту погинули.

При грађењу цркве заступао је кнеза Николу војвода Петар Вукотић, а ја сам по допуштењу владичину цркву осветио.

Ови српски витезови јуначки су погинули, али им је и споменик диван подигнут; њихова ће се имена спомињати, доклен и један Србљин траје!





Августински манастир

Профил



Јазина

Профил



Пруга



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИБЕРОТСКА БИБЛИОТЕКА

анбурунко
Wepide

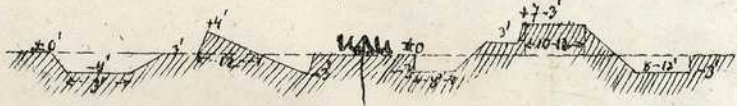


Профилни



Гашећи

Профилни



Пругећи

Синдерији



е оѹкоѹе 1864.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
А
Б
И
О
Т
Е
К
А



УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



ПУТОВИ ПО СРБИЈИ.

Настављено из броја 5.

II.

Главна трговинска била по Европи.

с једном картом

На западном крају старог света има једно големо полуострво на огромном азијском континенту, које се зове Европа. То је полуострво насељеније, него икоји други крај света, па је од толико већ векова оно и стожер, око кога се сав остали свет окреће. Ту је легло сваком друштвеном животу, па је ту и трговини главно смешташте. И источна трговина, која иде из Ирана, Индије, Чине и Јапана, и западна трговина, која долази преко широког мора из Америке, обе се састају на том полуострву, и обе се изливају у ту тако густо насељену, и тако раскошно развијену Европу. И изгледа, као да сав остали свет само зато ради, да својим опојним производима задовољи сваковрстне пожуде њених становника. —

Ми смо у првом говору (страна 198) видели, како иде правац светске трговинске струје. Кад дубље загледамо у ту струју, и то њен део, који преко Европе пролази, онда нам се јасније показују била њена, како се по Европи гранају. Једним погледом само на приложену карту од Европе види се, да западна трговина, која долази из Америке, стиже у Европу на два места у главnome, у Портокалију и Инглеску. Главна су стоваришта те трговине у Ли-

сабону, Опорту, Ливерпулу, Бристолу и Лондону. Одатле сад полази, да се излије у Европу задржавајући правац према источној трговини, која јој у коб иде.

Источна пак трговина, која се креће на запад а полази из Цапана, Чине, Инђије и Ирана са полазним слагалиштем у Бомбају има такође два главна излаза, т. ј. у Александрији и Смирни, и два мања у Бејруту и Цариграду. Одатле сад иде у Европу, опет држећи се правца западне трговине, која јој на сусрет иде. Континентална стоваришта те светске трговине видимо за западну Лисабон, Опорто, Хавру, Амстердам, Хамбург, а за источну Марзељ, Ђенову, Млетке, Трст, Цариград, Галац, Одесу. То су приморска места у Европи, где се истоварује западна и источна трговина, или правије рећи америчанска и инђијанска. Међу свима овима напоменутима местима најглавнији је трг на западу Лондон, на истоку Александрија. То су две тачке, које се морају саставити, и које опредељавају правац трговачким пругама по Европи. Због тога, што балканско полострово, због свог политичног стања, није спремљено, да инђијанску трговину прими и преда у Европу, морало се главно сместиште, које одговара Лондону, измаћи натраг, и настанити се у Александрији. Отуда после долази и то, да се трговинска пруга за Европу одма у Александрији цепа на две једнако важне бразде, на ону, која иде на Марзељ, и на ону, што тегли к Трсту. А из тога одма видимо и то, да су те две бразде, марзељска и трстанска, за источну трговину по Европи најглавније. Због тога пак, што на далеком европском северу постоји варош, која захтева сваковрстне афричанске и азијанске производе, која раскошно троши ту источну робу, а међутим од западних пруга здраво је у страни, нити је на ударцу



икакве друге из Азије доспевајуће трговинске бразде —: то је нужно било да се из Александрије, и из Цариграда поглавито одели једна пруга за њене потребе. То је пут на Одесу преко Москве у богати Петроград.

Најглавније дакле трговинске пруге у Европи, то су оне две споменуте, марзељска и трстанска. Оне пак иду овако:

Марзељска како из Александрије пође, ни где се нескида с лађе до Марзеља, па тунатовари се на кола и преко Лијона стиза у Париз, а одакле креће се, ако јој треба, преко Хавре Кала и Остенде у Лондон.

Трстанска пак бразда пошавши из Александрије понекад сврати у Млетке, па кад се натовари у Трсту на кола, онда вози на Беч, Дрежђан, Липску, Колоњ, Париз, Лондон, или из Беча на Брљин, па Ригу, у Петроград, или из Брљина у Хамбург, или из Липске у Бремен, или из Колоња у Амстердам.

Обе ове пруге, марзељска и трстанска, скоро су једнако дугачке. Марзељска пруга дужа је на води од трстанске, и била би према томе и до Лондона дужа, кад би трстанска на суву била једнака с њом; али је трстанска опет заовитна на суву; па због тог неможе једна над другом да добије бог зна какве преваге. Кад би могуће било, да трстанска пруга продере на пречац преко Тиролске и Швајцарске, онда би она за Лондон била краћа од марзељске, и по томе много важнија и претежнија.

Пруга пак на Ђенову од Александрије према марзељској и трстанској узредна је, јер се излива највише само по северној Италији.

Освим поменутих пруга за источну трговину, остаје нам да напоменемо још једну, која је на бал-

банском полуострову, а с тим и за Србију, од највеће важности. То је пруга, која долази с југа у Београд. Она је расцепљена на двоје, једна иде од Цариграда, а друга од Солуна. На подробно разлагање ових пруга, ми ћемо се вратити доцније, а сада само укратко да напоменемо, да су оне при свем том, што им је положај од огромне вредности, још врло неразвијене и од скученог значаја. Културно и индустријско стање балканског полуострова није у том положају, да и при незгодним политичним и социјалним одношењима у тим земљама, опет трговина мога уздићи се на неку висину, а оскудица у комуникацијама још јаче тишти и оно мало продуктивне снаге која у тим крајевима животари. По томе дакле, како Балканско полуострово стоји у погледу културном, индустријском и комуникацијонском, очевидно је, да трговина мора бити на ниском степену, и да каравани, злохудни мотори древне трговине немогу и нису кадри конкурисати са средствима и елементима данашњег трговног обрта.

Због тога, што је комуникација по суву на Балканском полуострову одвећ хрђава и недовољна, има још једна пруга, за Београд од великог значаја, која доноси и даље односи источну трговину. То је пруга уз Дунав. Из Александрије и Смирне пут Цариграда улази она у Црно море и одатле попевши се на Дунав носи источну робу даље у Европу, излазећи код Пеште и Беча на пругу трстанску. Ова пруга у исто време прима и русијанску трговину, и доцније биће важна као посредница између Русије и Италије. Како пак Дунав на утоку своје у море завија поголем кључ, и тиме пут доста заовитним гради, то од неког доба подигнут је с Дунава од Черне воде на море код Кистенце пречач, који водени пут од Цариграда до Београда у доста скраћава.



Из овога краткога нацрта види се, које су главне пруге за трговину по Европи, ал се уједно види и важно трговачко положење Балканског полуострова, које ће, само док се постојеће препоне и незгоде уклоне, да у истини постане правим мостом за пренос ниџијанске трговине у Европи.

У ово неколико речи ми смо хтели да уопште на углед изнесемо оне трговинске пруге, које су у Европи за америчанску и ниџијанску, или боље рећи за светску трговину повајглавније. У Бог зна какво широко разлагање нисмо се хтели упуштати не због тога, што неби то важно било, него због тога, што нам и није намера била говорити о европској трговини и њеним путовима, већ само о пругама, које су с трговинског гледишта најважније по нашим земљама. По томе досадањи говор више нам служи као приступ за идући, јер мишља смо, да се нећеју моћи трговинске пруге по балканском полуострову и по Србији тако разумети, као кад их изведемо и исплетемо из оне светске мреже, које им постанак условљава и важност подиже или спушта. Идућег дакле месеца говорићемо о мрежи путова по томе нашем попришћу, по балканском полуострову, јер сви путеви, који би се по Србији браздили, нису ништа засебно, него само делови и делићи од бразда и пруга, које балканско полуострво крсте и просецају.

наставиће се.

Драгашевић.

НОВОСТЕ.

ТУРСКА

О утврђивању руско-турске међе у Азији.

Војно министарство одредило је један одбор од инџинирских и артилеријских официра, који ће да прегледају на месту предлог о утврђивању руско-турске међе у Азији, који је пре неког времена опет неки одбор учинио; па кад развиди, онда да што пре прорачуна шта ће стати. Да се добро штогод уради на тако дугачкој међи, хоће се много времена и много милијуна, колико влада за сад неможе дати. Главни стан четврте војске, која је досад пребивала у Ерзинџијану, преместио се у Ерзерум, која варош такође се мора у стање обране да мете. Међутим ми можемо уз ово утврђивање приметити, вели дописник, да се Турци обично онда утврђују, кад буде Hannibalus ante portas, (кад догори до ноката). У много прилика, посебно за време последњег источног рата, турска је војска слабо шта на чистом пољу радила, него највише и најбоље се држи иза зида и бедема. Ни једна држава нема толико градова, колико турска, и опет скоро сви само пропадају. Сва наваљивања европских официра, да се најважније помеће тврђаве, ко што ваља оправе, и као што треба рукују, досад су остала без успеха.

Поправке у војсци.

Док се с једне стране, да би се што уштедило, толики људи држе и пуштају на отпуст, дотле се с



друге стране сасвим живо опрема. „Болестник“ чини све што може, само да Европи докаже, да ће он, помоћу својих ећима Инглеза, скоро у број реконвалесцената, — оздравелих — ући. Но и признати се мора, да је за војску, од како је на владу дошао Фуад паша, више учињено него под икојим другим султаном. На војне школе обратили су особиту пажњу. Целокупна официрија сасвим је реорганизована, иако се при свем том још доста има желети, опет је ту најбољег елемента. Војска је већ добила оних 40000 ен-џијелдских гарабиља из Инглеске, а и овдешње фабрике, особито она у Зејтуну Буруну, начиниле су досад такође 40000 таквих истих пушака, а и на осталима 200000 живо се ради. Ливнице су у највећој журби, само жлебових (олучних) топова до највећег калибра и од челика и бронзе изливено је сивасет, исто тако и оклопна флота хоће да се опреми. За восфорске и дарданелске градиће, једине тврђаве, које су у добром стању, има множина топова од најновије направе, готових да се однесу. Али Џон Бул, који је наредио једног свог капетана Sleade, турског адмирала, названог Мухавер паша, да турску флоту рукује и надгледа, — и опет није задовољан. И о сувоземској војсци јако се брине добротворни Ећим. Неки, по војнички образовани младићи из Инглеске, дошав из Лондона са званичном препоруком отуд, одма су примљени као мајори итд. и журе се о поправци турске војске.

Хајде де!

Ово годишње војно вежбање.

У османској држави, где се сваки ећендија држи за рођеног војводу, где ћеније за сваку струку људскога знања ниче ка трава из земље, — нема никаквих преходних вежбања војске, као што је то врло нужно и у изображеним земљама. Намести се стан

и с места војничким погледом одарени. Заповедник изводи на највеће задовољство најсложенији маневар. Старешине измешају различите трупе све једну с другом с највећом хуком, свако оружје испуца по толико фишека, да би за две велике битке довољно било. Што се више грми, све је то и ефект већи, и у толико је сигурнија највећа похвала од стране турске публике, која је жељна рата и освајања¹⁾. Страни посланици, који се обично на такве маневре позивају, владају се увек као добро обвикнути дипломати и с највећим усхићењем говоре о окретности и валаности за маневре и битке извикнуте војске султанове; али неизостављају, да по својој дужности својим дворовима истину кажу. Међутим ове године иопет је неки напредак учињен. Овог пута почео је маневар Маја месеца, а не као лане, по највећој препеки у Јулију. Од прилике на 15000 војске од сваке врсте било је у стану код Маслака. —

Хришћанска војска.

Два пољска коњичка одељења, једна козачка и једна драгунска регимента, чији су официри а и војници састављени од Хришћана, досад су постојали тек привремено, и чешће их хтедоше да укину. А сад је тај легијон изречно придат гарди, и као понос (од Маџедоније) у турску ће престолницу доћи. С овим је тако рећи почетак учињен, да се Хришћани узимљу у војску. Обе ове регименте ту пре неког времена изгубиле су свој пољски карактер; пољска команда уступила је место турској. Не Бог зна како одабрана официрија састављена је од различитих народа, а војници су већином склопљени од Хришћана Арбанаса, Бугара и Срба.

¹⁾ Multum clamoris et parum lanæ

АУСТРИЈА

Две нове оклопнице.

Из Трста пишу, да су у Априлију месецу довршене две оклопнице, најјаче од свију у аустријској флоти. И тако с концем ове године Аустрија ће имати свега 7 оклопница, управ половину онолико, колико Италија има.

КЊИЖЕВНОСТ.

Der Gebirgskrieg von J. Rechberger R. v. Rechcron k. k. Hauptmann, Ritter etc. Mit. 15. Plänen. Wien 1865, Verlag von L. W. Seidel & Sohn. 8. VIII, и 308 S. Preis 3. Thlr. 10 Sgr.

РАТ ПЛАНИНСКИ.

„Да изучавање ратне историје користна плода принесе, несме бити само просто памтење догађаја, него се мора нарочито у томе састарати, да се о свакој ствари самосталан суд — критика — изрече, који право од погрешног разликовати учи.“¹⁾ У односу на брђанску војну двоје може послужити као основ за учење ратне историје: ваљано знање свију основних правила и бистро оцењивање догађаја — и то је потребно сваком, који историју брђанске војне хоће да изучава. Ми пак још од своје стране придодајемо, да овакво учење и неосетно доноси собом велику практику у решавању како мањих тако и већих задатака у рату планинском. Да да основе за учење ратне историје брђанске војне, била је намера овог дела, као што се из кратког предговора и приступа закључити може.

Да се ова намера постигне, писац је држао за непотребно и неуместно да се упушта у подробно-

¹⁾ То су речи самога писца.

сти, у правилне форме, у набрајање техничких оруђа и материјала, које све чини чврсту подлогу свакој операцији брђанској, па била она мала или голема; напротив нужно је било, да се што дубље уђе у природу терена — који управо и чини разлику између ратовања у равним и брђанским пределима —, да се изведена главна правила пропрате већим и мањим поучним примерима о одбрани и нападу — наравно из ратне историје —, да су ти примери скопчани са тереном, који је најчешћи у природи и по највише за позориште служи.

И писац је све ово учинио са великим знањем географије и ратне историје, на основу најпростије и најсавршеније ратне науке, обилазећи све обичне елементарне прописе за поступак трупа у брђанској војни, у облику и језиком, који великом учењу доликују. Следећи кратки извод садржине дела, подељење и нацрт предмета, надамо се, да ће потврдити ове наше мисли.

После кратког предговора са кратким приступом долазе 5 одека.

Први одсек у 46 страна даје нам основну и пространу карактеристику брђанског терена. Брежуљци, мали брегови, омање, и големе планине, а особито ове последње, нацртане су онако, како се од витешког духа и очекује, и то је само довољно, да нас о ваљаности и следећег убеди. Особиту пажњу поконио је писац комуникацијама свакога рада —, у шумовитим, отвореним, стеновитим пределима, у леденим горама, и све оно, што на проходност у планинама уплива има, живо је представљено.

Други одсек представља нам велику важност проходности планина за војничке цели и под називом „проходност планина уопште“ црта нам још живље ту проходност, као што се она појављује у земљама, које на великом степену образованости стоје, и у



онима, где је унутрашњи саобраћај ограничен или бар на колима отежан.

Трећи одсек говори о „множини у којој се разни родови оружја употребљују“ и тумачи одбрану земље, т. ј. употребе горских обитоца за одбрану своје постојбине. Ту се казује још и искуством засведочена ваљаност лаке и линијске пешадије, коњице, брђанске артилерије и ракете препоручују се ако комуникације допуштају, сталне коњичке патроле за осматрање споредних и важних од главне поседнуте удаљених долина. Уређење земаљске одбране Тирола и Швајцарске писац особито похваљује.

У четвртој одсеку „састављање војске, спрема, санитарска и профијантска наређења.“ Најпре се каже, да одељења војске од 10—15000 људи, која су за подмагање и осигуравање главне војске у планине изаслата, морају добити особиту организацију. Та војска треба да се подели у бригаде од 2—3000 људи, које самостално дејствовати могу, као на прилику дивизиони који у равним пределима засебно оперирају; свакој бригади да се даду 2—4 изолучена топа, неколико ракета, једна пољска болница, пионирски прибор итд., једно одељење за профијант и муницију, и све то да се носи на коњима или мазгама; осим тога свака бригада треба да добије једно одељење коњице од 40—60 коња и једну чету техничких трупа.

Писац још препоручује вулене кабанице, какве се у планинским пределима носе и каже, да поред ових други огртачи нису нуждни, тако исто није прећутао ни планинске штапове, ни гвоздене куке, које су при путовању по планинским пределима нуждне, напротив писцу се недопада, да се као у Шпанији материјал за ћуприје носи на мазгама или коњима и у једној описује уређење тога трена у Шпанији. По његовом мњењу број животиња за ношење тога материјала није сразмеран користи, која се од тога има.

Он препоручује двоколице тако постројене, да се лако раставити и у вужди носити могу и објасњава конштрукцију таквих кола. У место пољских ковачница каже, врло велику услугу могле би чинити цилиндарске ковачнице. Постеље и наслобаче — столице —, које Француска војска у Алжиру носи, особито похваљује (кревети ти и столице такве су конштрукције, да се врло лако на мазгама носити могу) и пространо описује. Подробно објаснење остале спреме особито набављања ране расветљава важну грану администрације у планинским пределима.

Пети је одсек под именом „операције у брђанским пределима.“ Ту су укратко прегледана борна одношења у мањим пределима а подробно нацртана рола, коју долине великих планина у односу на борбу играју, јер свака у планини дејствујућа војска своје операције у главном на долине наслања, а то зато, што се само у долинама становати може, што туда све комуникације иду и што се најлакше издржна средства набавити могу. Прегледав укратко одбрану долина прелази писац одма на то, како се заузима и брани цео предео долине и како се оперира у планинама. Врло је вешто доказао, да је у брђанској војни подвижност главни фактор за добар успех и да је при одбрани позиције такође главни услов за срећан свршетак уређења предњих линија, које имају задатак, да извештавају војску с операцијама непријатељским у оним правцима, који за нас опасни бити могу. Тако исто достојно је оцењена важност равнотекућих, противположених — управних — и свакојако међусобом положених долина и планинских чворова; напоменуто да је заузеће ових последњих — планинских чворова — већим одељењима некористно, него да их треба само мањим одељењима осматрати; потом у 15 страна врло је основно и с разлогом изложена важност долинских чворова и овоме још при-



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

додата мисао, како се у планинама утврђивати треба. Долински чворови згодни су као централне тачке за скупљање трупа, за нападање и одбрану целог долинског предела, за зборна места после несрећног напада, за скупљање и чување спреме издржних средстава и за постављање пољских болница. Да мисао своју о тим долинским чворовима најсавршеније оправда, писац је навео оштроумну заповест, коју је Наполеон I. 3. Септембра 1806. генералу Дежану оправдио, кад је видео, да Аустријанци могу од Далмације напасти. Нападне операције у брђанској војни прелази писац врло укратко, јер каже, да неписне за почетнике у војничким наукама а и из онога што је о одбрани речено, може се лако увидети, шта при нападу радити ваља. За утврђивање најудеснији су долински чворови; најбоље је, да се ту подигну стална утврђења, но свакојако у време војне привремена. После тога често је врло корисно, да се седла и теснаци утврде и брвнаре за стражу подигну. У неколико страха говори се и о дебунирању из планина и како се то непријатељу препречити може.

По досад реченом чисто би се рећи могло, да писац ничим другим није могао лепше и живље представити величину и богатство својих мисли до тиме, што је подробно описао велику брђанску војну и то такву, какву срећно само женијалан вођ водити може.

У истом одсеку под називом „пример извршења операције у брђанској војни“ излажу се у 44 стране операције херцега Роханског, кад је овај у Марту 1635. заповест добио, да са 7 полкова пешадије и 7 ескадрона коњице у Граубинден и Фелтлин упадне, и да царској војсци пресече пут к Милану, које је Лудвик XIII. са својим италијским савезницима напасти хтео. Ово је заиста врло добро изабран и поучљив пример, који је по нашем мњењу верно и са

расветљавајућом критиком пропраћен, премда би може бити као увек при оцењивању ратних дела по где која мисао оправдања захтевала.

И са овим је дело своју цел̄ постигло, јер седми и последњи одсек у 75 страна, који носи име „пространство, висина и својства важнијих висина на европском континенту“, може служити читаоцу само као олакшица при проучавању, што има ту уједно збирку предмета, који се на својство брђанског терена односе, и тако неће му бити нужно, да то по другим књигама тражи.

Ту се спомињу Алпи, и Балкан, Пиренеји, Карпати, Немачке планине и француски омањи брегови; још има бележака о важним комуникацијама кроз непроходне крајеве тих планина.

О изворима, којима се служио, примећавач писац, да је нешто узео из аустријске војне литературе, где таквих ствари овде онде у одломцима има. Неке од тих извора писац је и именовано као на прилику поход принца Роханског др.

На крају овог нашег говора ми се усуђујемо изјавити, да је ово дело дубоко у дух и историју брђанске војне продрло; да оно представља у основу и скупно све измене и одступања брђанске војне од обште ратне науке, и да је нарочито корисно за оне војнике, који се по свршетку већих војних школа ђенерал-штабу или научном раду у својој струци посветити мисле. Но уопште за сваког је занимљиво.

Literaturblatt zur Allgemeine Militär-Zeitung.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

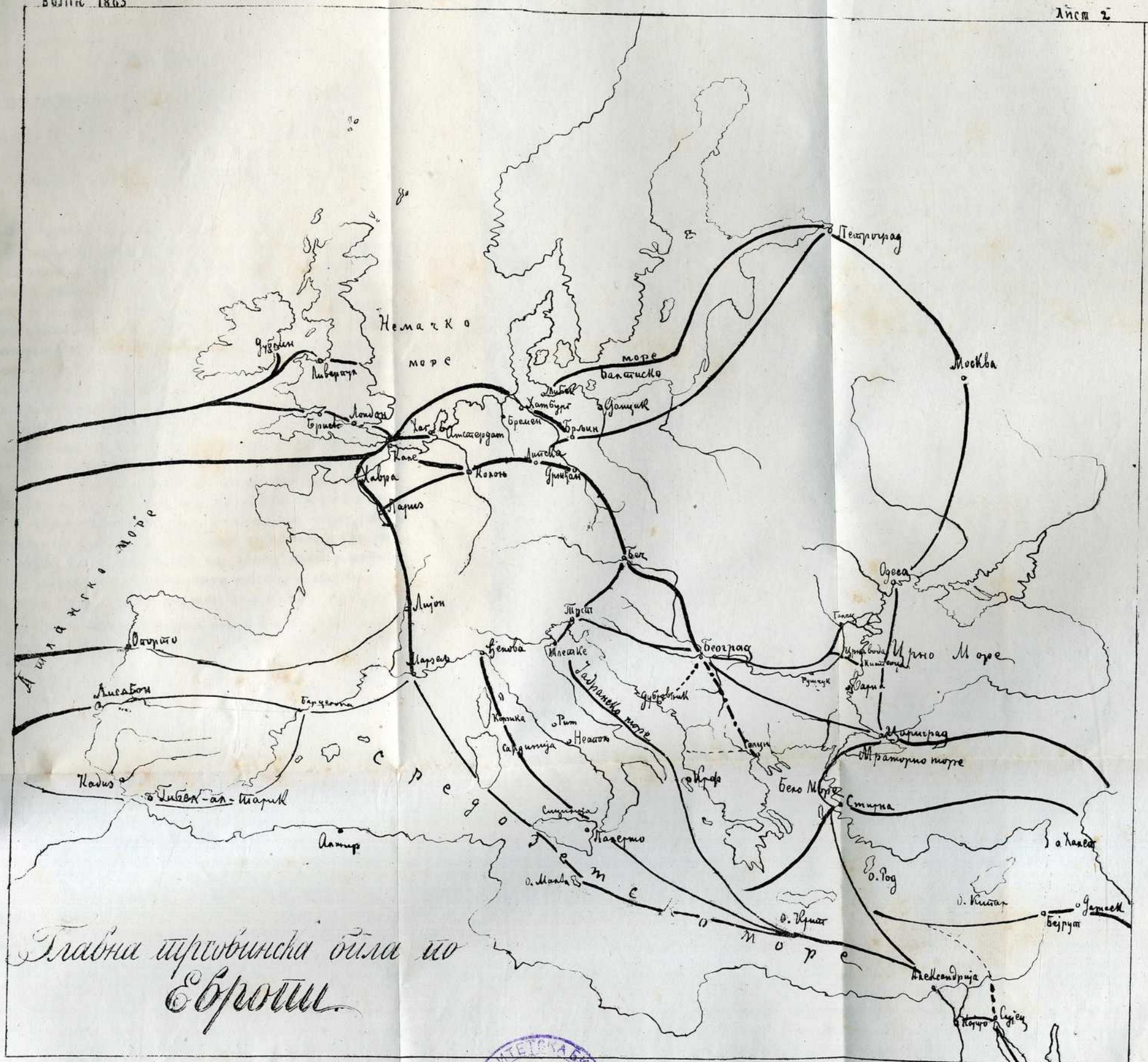
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



Главни трговински пута по Европи.

